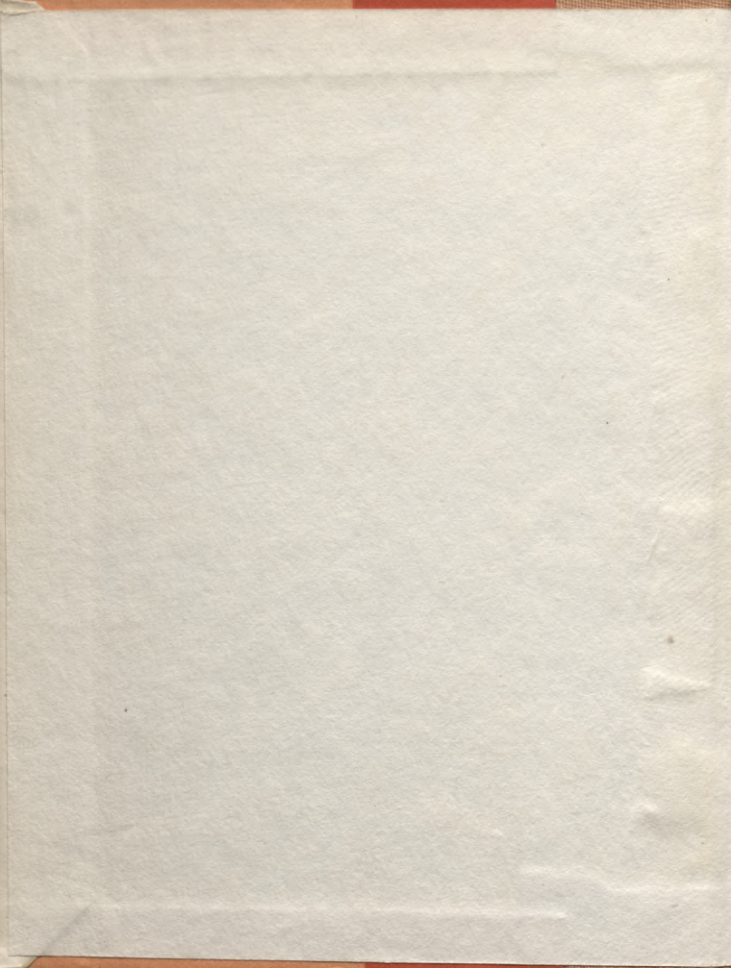

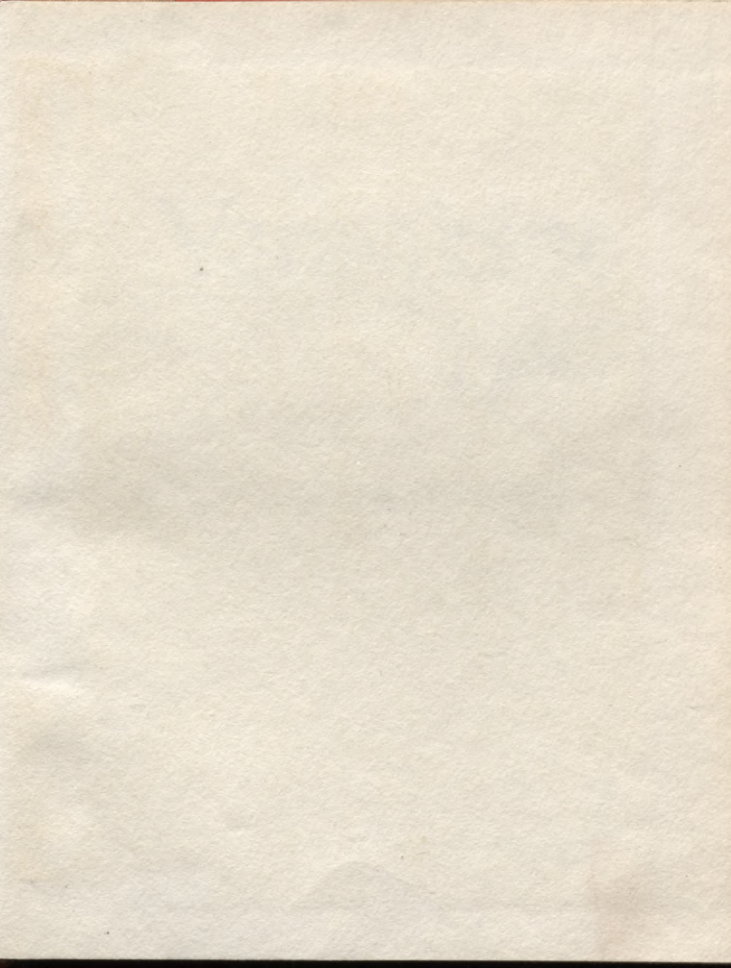
Varaviksne

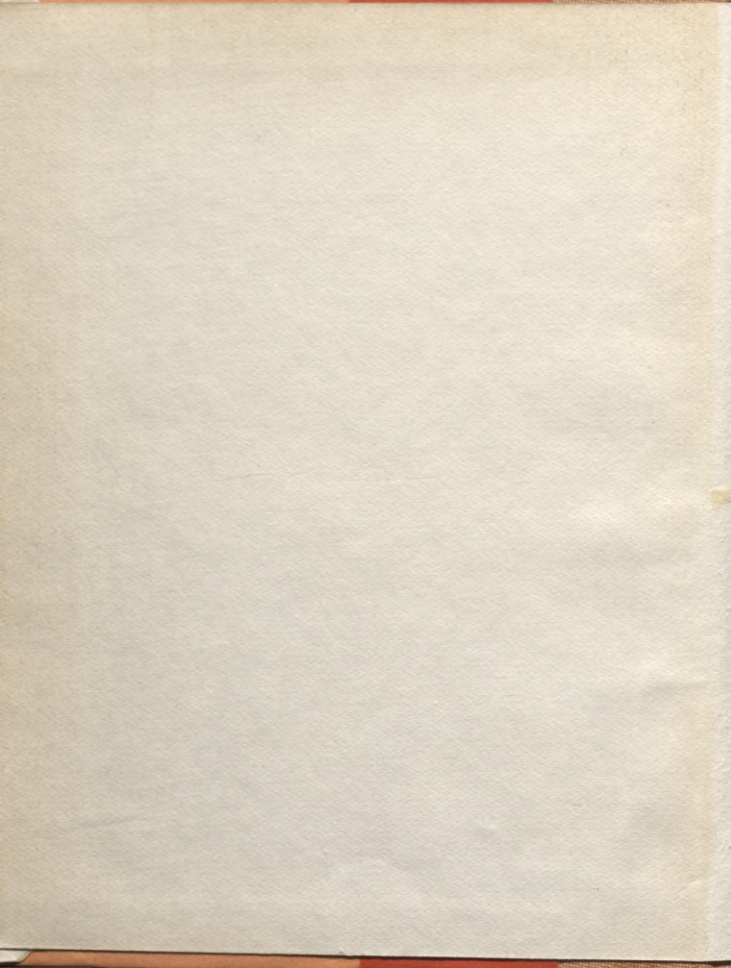

87-2
L 21

1987

L 87-2
21

L
83

Varavīksne

1987

Literārā mantojuma gadagrāmata

RĪGA «LIESMA» 1987

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

030507247

~~87-10404~~;UL

Sastādītāja L. Volkova

Redakcijas kolēģija:

I. Kiršentāle, V. Labrence un J. Niedre

Mākslinieks O. Bērziņš

J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja, ZA Fundamentālās bibliotēkas (FB) un Valsts Mākslas muzeja (VMM) materiālus reproducējis Gunārs Krauze

DIVDESMIT PIRMĀ

Pirmā «Varavīksne» (ar apakšvirsrakstu «Literatūras vēstures un kritikas gadagrāmata») iznāca 1967. gadā. Toreiz vēl nebija ne «Kritikas gadagrāmatas», ne «Raiņa gadagrāmatas» un «Varavīksne» tiecās aptvert neaptveramo. Kopš 1970. gada tā kļuvusi par literārā mantojuma gadagrāmatu.

Trīspadsmit gadus ar lielu entuziasmu «Varavīksni» veidoja Ilgonis Bērsons. Tad stafeti pārņēma Livija Volkova. Atsevišķu laidīnu izveidē viņai palīdzēja arī Silvija Radzobe un Saulcerīte Viese.

Pašaieliedzīgi «Varavīksnes» redkolēģijas locekļi ilgus gadus bijuši Sigurds Ziemeļis, Jānis Niedre, Ingrīda Kiršentāle un Valija Labrence.

Gadagrāmatā pārstāvēto autoru skaits šajos divos gadu desmitos jau sasniedzis vairākus simtus. Arī par lasītāju trūkumu «Varavīksne» nekad nav varējusi sūdzēties.

Sogad pienākusi kārtā divdesmit pirmajai «Varavīksnei», kurā varbūt derētu arī atskatīties uz divdesmit gados paveikto darbu, taču gandrīz visi laidieni savā laikā jau vērtēti periodiskajā presē un recenzentu loks bijis itin plašs. Cerēsim, ka periodika nepaies garām arī šim numuram. Gribētos tikai piebilst: vērtējot pēdējo gadu ražu, jubilāres — svētku grāmatas nosaukumu pirmām kārtām nāktos piešķirt «Varavīksnei-85», kas bija veltīta Krišjāņa Barona simtpiecdesmitgadei un tautasdziesmai. Būdamā tematiski vienota, citu laidīnu vidū tā izcēlās ar īpašu mērķ-tiecību.

Sogad visā mūsu zemē un ārpus tās robežām tiek atzīmēta Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas septiņdesmitgade. «Varavīksni» ievada Zentas Ķīmenes raksts par kultūras darba formām Latvijā 1917. gadā.

Nākamo kopu veido materiāli par latviešu padomju rakstniekiem — Aleksandru Caku, Jāni Grotu, Ojāru Vācieti un Āriju Elksni. Par A. Caka

daiļradi jau vairākus gadus nopietni interesējas Valdis Rūmnieks. Soreiz viņa uzmanības lokā ir Čaka dzejoļu krājumu izpēte no tekstoloģiskā viedokļa.

Osvalds Lūciņš (dzimis 1912. gadā) savukārt uzrakstījis atmiņas par Jāni Grotu. Šo atmiņu autors pēc profesijas ir zootehniķis. Viņš visu mūžu aktīvi dzīvojis līdz ar literatūrai un mākslai. Vairāk nekā trīsdesmit gadu ilgusi viņa draudzība ar Jāni Grotu. Atmiņas sniedz interesantus, plašākai sabiedrībai līdz šim mazāk zināmus J. Grota dzīves faktus.

O. Vācieša 50. gados rakstīto vēstuļu kopu publicēšanai «Varavīksnē» palīdzējuši sagatavot Ābrams Kļockins un Ieva Kļise. Šo vēstuļu oriģināli glabājas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, tāpat kā materiāli par Ā. Elksni, kurus «Varavīksnei» apkopojusi un komentējusi Anna Eglīna.

Simt piecdesmit gadu 1987. gadā apriet Kronvalda Atim. No viņa darbības daudzajiem aspektiem Jānis Kušķis pievērsies Kronvalda ieguldījumam latviešu valodniecībā.

Simtgadnieks šoreiz ir tikai viens — literatūrzinātnieks un bibliogrāfs Kārlis Egle, tāpēc viņam piepulcēti vēl divi grāmatizdevēji — Andrejs Jesens un Ansis Gulbis. K. Egles mūža darbā un viņa apbrīnojami bagātajā arhīvā mums palīdzēs ielūkoties Līvija Labrence. Par A. Jesenu stāsta Maruta Stelmaka, par A. Gulbi — Konstantīns Karulis.

Novēlot labu ceļa vēju divdesmit pirmajai un visām turpmākajām «Varavīksnēm»,

redaktore

ZENTA ĶIMENE

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJA — KULTŪRAS DARBA VADITĀJA 1917. GADĀ

Latviešu sociāldemokrāti bieži mēdza atkārtot A. Bēbeļa vārdus, ka proletariāta kustība ir vislielākā kultūras kustība. Arī 1917. gadā, kad boļševiku partija, pēc Februāra revolūcijas uzvaras iznākusi no pagrīdes, sāka gatavoties cīņai par sociālistisko revolūciju, kultūras darbs bija šīs cīņas neatņemama sastāvdaļa. Tā jaunos vēsturiskos apstākļos tika turpinātas agrāk iedibinātās tradīcijas. Jau ar sociāldemokrātiskās kustības pirmajiem soļiem Latvijā latviešu sociāldemokrātu teorētiskās un praktiskās darbības redzeslokā bija jaunās — proletāriskās kultūras problēmas. Latviešu sociāldemokrāti ne tikai sekmīgi risināja proletāriskās kultūras teorētiskās problēmas, bet arī praktiski darbojās kultūras laukā — kā mākslas un literatūras kritiķi, ciltautu daiļliteratūras un revolucionāro dziesmu tulkotāji, lektori un kultūras darba organizētāji strādnieku legālajās kultūras un izglītības biedrībās, uzskatīja par savu pienākumu dziedāt strādnieku koros, spēlēt strādnieku dramatiskajos kolektīvos.

1917. gada sākumā Latvijā izveidojās sarežģīti, pat ārkārtēji vēsturiskie apstākļi. Pirmā pasaules kara gaitā Kurzeme nokļuva vācu okupācijā, Rīga atradās piefrontes joslā. LSD kultūras darbs Latvijas neokupētajā daļā bija cieši saistīts ar darbaļaužu sagatavošanu cīņai par sociālistisko revolūciju. Visaktuālākie LSD uzdevumi kultūras darbā bija: a) Pagaidu valdības buržuāziskās politikas atmaskošana, tautas izglītības laukā — boļševiku partijas prasību propaganda un cīņa par to īstenošanu; b) dažādu kultūras un

izglītības darba formu izmantošana darbaļaužu politiskajā audzināšanā.

Rakstā «Kas tūliņ jādara skolas lietās» (raksta autors nenoskaidrots) tika izklāstīti LSD uzdevumi tautas izglītības laukā. Autors secināja, ka Baltijā un īpaši Rīgā «vēl sēž savās vietās visi direktori un inspektori, kurus vajadzēja pašās pirmās revolūcijas dienās līdz ar visiem citiem policijas pristaviem un iecirkņu uzraugiem aiztrenkt vai pat arestēt un nodot revolūcijas tiesai par visiem tiem noziegumiem un bendes darbiem, ko tie pie tautas miesas un dvēseles pastrādājuši»¹. Kā neatliekami uzdevumi bija izvirzīti: nekavējoties sarīkot skolu vecāku sapulces, kurās brīvi piedalītos visi ieinteresētie, plaši un vispusīgi apspriest skolu un līdzšinējo skolotāju darbību, pārvēlēt skolotājus. Ar gandarījumu stāstot saviem lasītājiem, ka Stāmerienes bezzemnieku sapulce nolēmusi atstādināt no vietas skolotāju P. Biezo, kas galvenokārt bija nodarbojies ar lauksaimniecību, bet audzināšanas darbu pārvērtis par savas darbības blakus nozari, «Cīņa» aicināja ņemt paraugu no stāmerieniešiem: «Biedri, atsvabiniet tos «cienījamos» pilsoņus, kas mīt skolas namos, bet nav skolotāji ar sirdi un dvēseli, no šīs nastas!»²

Kā principiāls uzdevums rakstā bija izcelta skolotāju materiālā stāvokļa uzlabošana: «Lai skolotājs spētu nodoties tikai audzināšanas un sabiedriski idejiskam darbam, tad tas materiāli jānostāda tā, ka tam nav jārūpējas par dienišķo maizi, nav jāiet peļņā ne pie melnajiem, ne pie pelēkajiem baroniem, ne arī citiem kapitālistu kungiem... Tikai tad, kad skolotājam nebūs jāraizējas par maizes kumosu un apģērba gabalu, kad viņam būs iespējams atlicināt grasi literatūrai, kā arī ceļojumiem uz sapulcēm, kursiem, konferencēm un kongresiem, mēs arī drīkstam prasīt, lai viņš sevi visu ziedo skolai un sabiedrībai.»³

¹ Cīņa, 1917, 14. maijā.

² Turpat, 16. maijā.

³ Turpat.

Virknē rakstu «Cīņa» skaidroja, kādi principi jāievieš patiesi demokrātiskajā skolā: atteikšanās no reliģijas mācības, mācības dzimtajā valodā, darba principu ievērošana mācībās, miesassodu aizliegums, skolnieku pašvaldības ieviešana. Niknu reakcijas pretošanos bija izsaukusi LSD prasība par skolas šķiršanu no baznīcas. «Dzimtenes Vēstnesis» ievietoja A. Niedras rakstu «Skola un politika»¹, kur centās pierādīt, ka skolai un baznīcai esot kopīgi mērķi audzināšanas darbā, tādēļ mācītāji un skolotāji varēs sadarboties. Līdzšinējā reliģijas mācība skolā, pēc viņa domām, neesot bijusi «istā» ticības mācība: tā neesot devusi skolotājiem ne metodiku, ne vajadzīgo materiālu.

Latvijas Sociāldemokrātijas lozungs par skolas šķiršanu no baznīcas paredzēja galīgu mācītāju izstumšanu no skolas, tā nozīmēja arī baznīcas skolu likvidāciju. «Neceriet velti, mācītāju kungi, ka mūsu ceļi tautas audzināšanas darbā varētu sastapties!» rakstīja «Cīņa». «...mūs šķir pasaules un dzīves uzskati: jūsu baznīcas ticība nav savienojama ar mūsu moderno pasaules uzskatu. Jūsu galvenā autoritāte vēl ir un paliek inspirētais dieva vārds, bet mēs par vienīgām autoritātēm atzīstam zinātnes atziņas un savu sirdsapziņu.»²

Daudzi raksti «Cīņā» par skolas lietu revolucionāro pārkārtošanu palīdzēja saliedēt skolotājus — revolucionāros sociāldemokrātus, idejiski sagatavot Otro skolotāju kongresu, kas notika Tērbatā 1917. gadā no 8. līdz 13. jūnijam. Skolotāju delegātu sastāvs nebija tik viengabalains kā Pirmajā kongresā 1905. gadā. Daudzi revolucionārie skolotāji bija krituši cīņās, atradās trimdā vai emigrācijā, citi bija iesaukti armijā. Ar to arī izskaidrojama asa cīņa kongresā, īpaši jautājumā par skolas attieksmi pret reliģiju. «Cīņa ap reliģiju bija stipra. Tā bija 2 pasaulu uzskatu cīņa, zinātniska un reliģiska, un uzvarēja beidzot zinātne,» rakstīja «Cīņa».³ Kongresā tika apstiprināti trīs galvenie principi, uz kuriem

¹ Dzimtenes Vēstnesis, 1917, 25. apr.

² Cīņa, 1917, 31. maijā.

³ Turpat, 23. jūn.

vajadzēja balstīties nākotnes skolai: obligāta, laicīga un bezmaksas izglītība.

«Cīņa» pozitīvi novērtēja Otrā skolotāju kongresa nozīmi visu progresīvo spēku saliedēšanā cīņā par šo principu īstenošanu. Taču kongresa lēmumu par latviešu augstskolas nodibināšanu avīze uztvēra kritiski un ievietoja P. Stučkas rakstu «Latviešu augstskolas lietā»¹. Izglītības sadalīšanā pēc tautībām P. Stučka saskatīja mēģinājumu uzbrukt augstskolām ar krievu un vācu mācību valodu un tiešu ceļu uz augstskolas pakļaušanu buržuāziskā nacionālisma ietekmei. P. Stučkas sašutumu izsauca arī tas, ka skolotāju kongress atrada par iespējamu saglabāt augstskolā teoloģijas fakultāti. «Tātad, ja mēs arī varam piebalsot **Latvijas** augstskolai, tad visādā ziņā bez **teoloģijas** fakultātes un ne kā tautiskās, bet kā vispārcilvēciskās zinātnes iestādei, atkal ar vietējo valodu līdztiesību,» rakstīja P. Stučka.

Pēc Februāra revolūcijas ievērojamu vietu sabiedriski politiskajā dzīvē ieņēma klubi. Blakus revolucionāro organizāciju klubiem savus klubus sāka dibināt arī buržuāziskās un sīkburžuāziskās partijas, kā rakstīja «Cīņa», «tautiskā pīļu diķa iemītnieki». LSD Rīgas komiteja dibināja strādnieku klubus pie LSD organizācijām. Strādnieku masu politiskajā audzināšanā klubu statūtos bija paredzēts plaši izmantot lekcijas, diskusijas, kursus, ekskursijas, teātra izrādes, bibliotēkas un lasāmos galdus. Vislielākais strādnieku klubs — «Kultūra» — darbojās pie LSD Rīgas organizācijas. Tā atklāšanas svētkos 30. maijā apsveikuma runas runāja LSD CK, Latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes, Arodbiedrību Centrālā biroja, daudzu arodbiedrību pārstāvji. «Viņi visi norādīja, ka klubiem jāiet pa revolūcijas turpināšanas ceļu, ka viņiem jāpārvērš neapzinīgās masas par apzinīgiem sabiedrības locekļiem, revolūcijas ieguvumu aktīviem aizstāvjiem un viņas tālākiem veidotājiem,» informēja savus lasītājus «Cīņa».²

¹ Cīņa, 1917, 22. jūl.

² Turpat, 9. jūn.

Un drīz vien strādnieku kluba «Kultūra» priekšsēdētājs N. Allens varēja stāstīt, ka kluba valde paredzējusi visdrīzākā laikā atvērt bibliotēku, katru vakaru (!) sarīkot jautājumu un atbilžu vakarus un diskusijas.¹ Latviešu boļševiki regulāri lasīja klubā lekcijas, jau kluba pastāvēšanas otrajā dienā, 1. jūnijā, notika lekcija par tēmu «Dzīves dārdzība». Līdz 1917. gada 19. augustam, kad bija sācies jauns vācu armijas uzbrukums, kura rezultātā 12. armija 21. augustā bija spiesta atstāt Rīgu, strādnieku klubā «Kultūra» bija nolasītas astoņpadsmit lekcijas par aktuālākajiem tematiem. Lūk, daži no tiem: «Par sakaru pārtraukšanu ar imperiālistiskiem sabiedrotajiem un separātu mieru», «Par Trešo Internacionāli», «Krievijas saimnieciskais un finansiālais stāvoklis», «Politiskās partijas». Par lektoriem klubā darbojās S. Bergis, D. Beika, J. Krūmiņš-Pilāts, J. Lencmanis. 14. jūnijā bija nolasīta lekcija «Strādnieku teātris», jo šis jautājums tika pārrunāts jau pirmajā strādnieku kluba «Kultūra» valdes sēdē. Bija nolemts, ka līdz sezonas sākumam tas jānodibina.² Bija domāts dibināt pie kluba arī kori.

Strādnieku teātra dibināšanā piedalījās visas strādnieku un patērētāju biedrības un kultūras organizācijas. Par Rīgas Latviešu strādnieku teātra dibināšanas gaitu sīku informāciju sniedza «Cīņa». Tā ziņoja, ka 21. jūlijā (3. augustā) ir nodibināta teātra organizācija un drīz tiks publicēti teātra statūti. Sajā informācijā vēlreiz bija paskaidrota Strādnieku teātra nepieciešamība: «Organizācijas uzbūve ir tāda, ka pilnīgi garantē strādniecībai pašai tiklab teātra idejisku, kā saimniecisku vadību. Latviešu strādnieki kopā ar biedriem strēlniekiem ir pierādījuši, ka māksla viņiem tikpat tuva kā saimnieciskās un politiskās intereses. Nav ne mazāko šaubu, ka viņu spēcīgais organizācijas spēks uzturēs savu teātri augstā mākslas pakāpē. Strādnieku un strēlnieku dzīvā

¹ Cīņa, 1917, 9. jūn.

² Turpat, 6. jūn.

interese nodrošina teātrim apmeklētāju vairākumu un līdz ar to viņa saimniecisko pastāvēšanu.»¹

Latviešu Strādnieku teātra ideja un darbs pie tās īstenošanas bija pilnīgs pretstats buržuāziskās inteliģences aprindu iecerei dibināt Nacionālo teātri, kas būtu bezpartejisks un paustu ārpus šķiru pretrunām stāvošu mākslu. Enerģiski šo ideju centās īstenot Jānis Akuraters. Taču Nacionālā teātra dibināšanas nodomi pajuka.² Rīgas Strādnieku deputātu padome, Iskolastrels, visas strādnieku biedrības, kas piedalījās Strādnieku teātra dibināšanā, uzsāka līdzekļu vākšanu teātra darbības iesākumam. Atbalstot šo aicinājumu, «Cīņa» ievietoja rakstu «Strādnieku Teātra labā!»³, kurā uzsvēra teātra īpašo lomu strādnieku masu revolucionārajā audzināšanā: «No visām mākslas nozarēm teātris strādniecībai ir tas nepieciešamākais... It sevišķi revolūcijas laikā teātrim ir milzīga loma kā masu kopotājam un apvienotājam priekš kopēja mērķa un lielās sociālās cīņas.»⁴ Par repertuāra komisijas priekšsēdētāju teātra padomē bija ievēlēts A. Upīts. Bija iecerēts, ka viņš būs arī viens no teātra dramaturgiem. Rīgas okupācija izjauca Rīgas Latviešu strādnieku teātra atklāšanu, kas bija paredzēta starp 20. augustu un 1. septembri.⁵ Tā notika 1919. gada 23. februārī Padomju Latvijā ar Leona Paegles «Augšāmcelšanās» pirmizrādi.

1917. gada pavasarī un vasarā LSD CK, LSD Rīgas komiteja, LSD Jaunatnes Savienības pulciņi rikoja dažādus kultūras pasākumus: muzikāli literārus vakarus, internacionālos koncertmītiņus. Plašajā sarīkojumā «Saules dārzā», ko organizēja LSD CK, LSD Rīgas komiteja un Rīgas Strādnieku deputātu padome, J. Daniševskis runāja par tēmu

¹ Cīņa, 1917, 21. jūl.

² *Kundziņš K.* Latviešu teātra vēsture, 2. sēj. R., 1972, 159. lpp.

³ Cīņa, 1917, 26. jūl.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat, 3. aug.

«Māksla un revolūcija», piedalījās simfoniskais orķestris un iecienītie dziedātāji Ā. Kaktiņš un P. Sakss.¹

Plašu dramatiskās mākslas vakaru bija iecerējis rīkot 26. augustā strādnieku klubs «Kultūra», piedaloties latviešu strēlnieku pulku pašdarbniekiem, kluba «Kultūra» jaundibinātajam korim, latviešu skatuves labākajiem māksliniekiem, A. Upītim ar referātu «Revolūcija un māksla». Paziņojums par gaidāmo pasākumu bija ievietots «Cīņā» 18. (31.) augustā, taču vācu armijas uzbrukums pārvilkā svītru šim nodomam.

Rosīgi darbojās LSD Rīgas organizācija un tās rajoni. Piemēram, LSD Rīgas organizācijas III rajona komiteja sarīkoja «Pavasara» biedrības telpās J. Tribvasera lugas «Meistara kungs» izrādi. Naudas skaidro atlikumu bija paredzēts atlicināt par labu III rajona lasāmam galdam.² 9. jūlijā LSD Mīlgrāvja rajona komiteja rīkoja Dārza svētkus³, LSD Rīgas organizācijas izrikojuma komisija 8. jūlijā — literāri muzikālu vakaru ar referātu⁴. Literārus vakarus rīkoja arī LSD Jaunatnes savienības pulciņi. Piemēram, pulciņš «Liesma» 29. jūlijā sarīkoja Veidenbauma vakaru⁵, pulciņš «Ausma» 16. jūlijā — Raiņa vakaru⁶.

Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras Latvijas ziemeļaustrumu neokupētajā teritorijā iesākās tie paši kultūras pārkārtojumi, kas visā Padomju Krievijā, un vispirms — skolas lietu pārkārtošana. Iskolats — pirmā Latvijas Padomju valdība — uzsāka skolu sistēmas reorganizāciju. Pie Strādnieku deputātu padomēm tika nodibinātas skolu sekcijas. Saskaņā ar Padomju Krievijas izglītības tautas komisāra A. Lunačarska rīkojumu tika likvidēts Rīgas mācību apgabals — agrākais rusifikācijas politikas ierocis —

¹ Cīņa, 1917, 8. jūn.

² Turpat.

³ Turpat, 5. jūl.

⁴ Turpat, 7. jūl.

⁵ Turpat, 29. jūl.

⁶ Turpat, 14. jūl.

un atlaisti vecie direktori un inspektori.¹ Latvijas Sociālde-
mokrātijas gadu desmitu ilgā cīņā par darbaļaužu masām
pieejamu skolu vainagojās ar vairākiem Iskolata lēmumiem
par skolu demokratizāciju.

«Pagaidu noteikumos par Vidzemes skolām» bija pazi-
ņots, ka «mācībām jānotiek dzimtajā valodā, ticības mācība
nav mācāma nevienā skolā, oficiālas lūgšanas skolā nav
jātur, obligātas un bezmaksas skolas mācības bija noteiktas
visiem bērniem no deviņiem līdz divpadsmit gadiem, latviešu
valoda kā obligāts priekšmets — skolās, kurās mācās lat-
viešu bērni»². «Pagaidu noteikumos» bija sniegti konkrēti
norādījumi par skolu pārvaldi, skolotāju darba organizāciju.

Iskolata Izpildu komiteja bija atvēlējusi skolotāju cen-
trālbibliotēkas ierīkošanai ar nodaļām apriņķos 3000 rubļu.
Apzinoties, ka ar šo summu vien nepietiks, Iskolata Izglīti-
bas nodaļa aicināja pagastu izpildu komitejas atvēlēt līdzek-
ļus vietējo skolu pamatbibliotēkām.³

Turpmākie pārkārtojumi skolas lietās bija iespējami tikai
ar noteikumu, ka skolotāji aktīvi piedalīsies politiskajā dzīvē.
Šos uzdevumus «Cīņā» rakstā «Skola un politika» izskaidroja
F. Markuss.⁴ Viņš vērsās pret aicinājumu, kas atskanēja no
buržuāziski noskaņoto skolotāju aprindām: «Nepārvērtiet
skolu par politisku arēnu!» Autors atmaskoja līdzšinējo bur-
žuāzijas skolu politiku, kas apslāpēja jebkuru brīvu domu,
noklusēja strādnieku stāvokli un cīņu par tā uzlabošanu.
«Skolai jātiek no augšas līdz apakšai pārgrozītai, un tas tiek
darīts. Tas laiks ir pagājis, kad skola atgādināja siltumnīcu,
kura izaudzināja dzīvē nekam nederīgus stādus. Būtu nepie-
dodami audzināt līdz 18—20 gadiem mūsu nākošos bied-
rus neziņā par to uzdevumiem, par to, ko mēs no viņiem
sagaidām,» rakstīja F. Markuss. Viņš atzīmēja, ka skolā

¹ Октябрьская революция в Латвии. Документы и материалы. Р.,
1957, с. 347.

² Turpat, 345. lpp.

³ Proletariāta diktatūra Latvijā. M., 1919, 125.—126. lpp.

⁴ Cīņa, 1918, 24. janv.

pienācīga vieta jāierāda tautsaimniecībai, politikai un strādnieku kustības vēsturei. Bet to varēs mācīt tikai tādi skolotāji, kas neuzskata skolu par iestādi ar Ķīnas mūra sienām.

1918. gada janvārī par Iskolata Skolu nodaļas vadītāju nozīmēja P. Daugi (K. Šmita vietā). 31. janvārī P. Dauge no Maskavas ieradās Valkā. Iekšējā rakstura grūtības, saspriņgta situācija sakarā ar miera sarunām Brestļitovskā nespēja apturēt Skolu nodaļas darbu. P. Dauge sarīkoja tautas izglītības nodaļu pārstāvju divu dienu apspriedes Valmierā, Valkā un Cēsis, paguva izstrādāt plašu instrukciju sakarā ar tautas izglītības reformu.¹

Būdams ļoti noslogots Skolu nodaļā, P. Dauge tomēr atrada laiku darbam pie raksta «Iz piezīmēm par mākslu»² par tik aktuālu jautājumu kā revolūcijas un mākslas attiecības. Pats virsraksts parāda, ka autors nepretendēja uz plašu šī jautājuma izklāstu, taču ļoti no svara, ka P. Dauge vērsās pret uzskatiem, ka šķiru kultūra nepastāv, ka proletāriskā kultūra nav iespējama, ka māksla brīva no politikas. Viņš uzsvēra, ka revolucionāro pārveidojumu laikā «jaunā daile būs proletariāta daile, šķiras māksla. Un, kad nebūs vairs ne buržuāzijas, ne proletariāta, tad būs viena darba tauta, tad šī jaunā māksla būs kļuvusi par tautas, visas tautas mākslu.»³

Kopš pirmajām pastāvēšanas dienām tautas vara rūpējās par Latvijas nacionālo bagātību saglabāšanu. 1917. gada 20. novembra Iskolata sēdē apsprieda jautājumu par bibliotēku, kolekciju, minerālu krājumu pārņemšanu tautas rokās.⁴

1917. gada beigās un 1918. gada sākumā liels darbs tika veikts ārpussskolas izglītības laukā. Padomju vara sāka dibināt kultūras un izglītības iestādes pilsētās un uz laukiem: strādnieku klubus, lasītavas, vakarskolas un vakara kursus. 1917. gada beigās Daugavpilī bija atvērta Ķareivju tautas

¹ ЦПАИМЛ, ф. 70, оп. 3, ед. хр. 851, л. 309—311.

² Brīvais Strēlnieks, 1918, 27. janv.

³ Turpat.

⁴ Iskolats un tā prezidija protokoli. 1917.—1918. R., 1976, 94. lpp.

universitāte, kas sāka darboties ar lozungu: «Zināšanas un varu — tautai!».

Iskolata Izglītības nodaļa bija nolēmusi nodibināt deviņas Tautas augstskolas, kā arī atvērt visos Latvijas lielākajos centros (pilsētā un uz laukiem) divdesmit Izglītības kursus.¹ Tautas augstskolas mācību programmas projektā bija paredzēti tādi mācību priekšmeti kā latviešu valoda, literatūras vēsture (latviešu un vispārējā), kultūras vēsture un sabiedriskās zinātnes, higiēna un antialkoholisma mācība, vingrošana, skatuves māksla un daiļlasīšana u. c. Izglītības kursu mācību programmas projektā bija politiskā ekonomija, sociālisma vēsture, vispārējā revolūcijas vēsture, revolucionārās literatūras vēsture, skatuves māksla un daiļliteratūra.²

Par intensīvo kultūras dzīvi liecināja arī tas, ka 1917. gadā gandrīz visās apriņķa pilsētās bija nodibināti strādnieku teātri (Cēsis, Valmierā, Valkā, pat Smiltēnē, kurai nebija apriņķa pilsētas statusa).³ Ar lielu entuziasmu strādāja pie grūtā klasiskā repertuāra aktieri, kas gandrīz visi bija amatieri. Strādnieku teātrī izrādīja H. Ibsena «Spokus», E. Rozenova «Raktuvēs», B. Šova «Sātana apustuli». Valmieras teātris strādāja pie G. Hauptmaņa «Audējiem». Pat laikā, kad Brestļitovskā norisinājās miera sarunas un lielākā uzmanība bija pievērsta ārpolitiskajai situācijai, «Cīņa» pastāvīgi veltīja uzmanību strādnieku teātriem. Piemēram, recenzijā par H. Heijermansa lugas «Septītais bauslis» izrādī Valmieras strādnieku teātrī avīze aizrādīja, ka vairāk uzmanības ir jāveltī repertuāram, tajā jāiekļauj ne tikai sociālās drāmas un traģēdijas, bet arī komēdijas, kas nemaz netiek izrādītas, bet strādnieki taču spēj novērtēt un labi saprot asprātīgus jokus un satīru.⁴

Revolucionārais laiks iedvesmoja visus labākos, progresīvākos literatūras spēkus. Raiņa un A. Upīša iedibināto tra-

¹ Proletariāta diktatūra Latvijā, 126. lpp.

² Turpat, 126.—127. lpp.

³ Skatuve, 1918, № 1, 27. lpp.

⁴ Грядущее, 1918, № 2.

diciju ietekmē sāka veidoties latviešu padomju literatūra. Rakstnieki kalpoja revolūcijai ne tikai ar savu daiļradi, viņi aktīvi piedalījās kultūras dzīves organizēšanā. A. Upīts 1917. gadā tika ievēlēts par Rīgas Strādnieku deputātu padomes Izpildu komitejas locekli. E. Eferts-Klusais 1917. gadā, kad neokupētajā Latvijas daļā nodibinājās padomju vara, bija ievēlēts par Valkas Strādnieku deputātu padomes Izpildu komitejas locekli. Vācu okupācijas laikā viņš strādāja Maskavā Latviešu nacionālo lietu komisariātā.

Oktobra revolūcijas laikposmā Latvijā partijas un padomju darbā strādāja rakstnieki A. Arājs-Bērce, S. Bergis, J. Janele-Viena, L. Laicens, J. Straujāns, A. Zaprovska, P. Viksne u. c.

Aktīvi tautas izglītības revolucionārajā pārveidošanā darbojās L. Paegle. Oktobra revolūcijas laikā viņš atradās Maskavā un bija viens no jaunās padomju skolas organizētājiem. L. Paegle strādāja par Latviešu skolas padomes priekšsēdētāju un Latviešu nacionālo lietu komisariāta pedagoģiskās sekcijas locekli. Maskavā darbojās arī A. Kurcijs un P. Sviris, Sibīrijā — A. Brūklenājs, R. Eidemanis.

Arī Padomju Krievijas proletārisko kultūras un izglītības iestāžu tīklā — Proletkultā — latviešu boļševiki aktīvi darbojās. Aktīvākais bija Proletkults Petrogradā, kas tika nodibināts pēc kluba «Kultūra» iniciatīvas. 1917. gada 14. septembrī klubs sasauca visu Petrogradas latviešu kultūrizglītības organizāciju, kas atzina III Internacionāles platformu, konferenci. Bija ievēlēts Proletkulta izpildu birojs (tā sastāvā bija J. Šķila, E. Eizenšmits un K. Ozols-Priednieks). Ievēlēja arī ārpuskolas izglītības komisiju un izvirzīja pārstāvjus Petrogradas Jaunā latviešu teātra komitejai. Konferencē tika apspriests jautājums par Latviešu tautas universitātes izveidošanu.

1917. gada decembrī kopīgā Latviešu proletkulta sanāksmē izveidoja vairākas sekcijas — teātra, bibliotēkas un lekciju, nodibināja kori un teātra studiju. Tajās iesaistījās apmēram pusotra tūkstoša cilvēku. Jaunā gada priekšvakarā latviešu proletkultieši piedalījās vairāku klubu atklāšanā Petrogradā

un Kronštātē — uzstājās ar deklamācijām, kuru dziesmām un lekcijām. Petrogradas Proletkulta kori ar panākumiem vadīja latviešu komponists un kordirigents Jānis Ozoliņš.

1917. gads bija arī latviešu padomju grāmatniecības sākotne. Jau pēc Februāra revolūcijas uz Rīgas grāmatu veikala «Izglītība» bāzes boļševiki K. Pētersons un J. Daniševskis līdz ar biedriem partijas uzdevumā nodibināja apgādu, kas laida klajā vairākas grāmatas. Arī Alūksnē un Valkā vietējās partijas organizācijas laida klajā vairākas grāmatas. Petrogradā ar P. Stučkas līdzdalību sāka izdot propagandas brošūru sēriju ««Proletariāta Cīņas» bibliotēka». Maskavā dažas grāmatas izdeva LSD CK Maskavas biroja apgāds «Sociāldemokrāts». Uz šīs bāzes pēc Oktobra revolūcijas uzvaras varēja veidoties pirmie latviešu grāmatniecības uzņēmumi. Lai gan trūcīgās papīra rezerves vispirms izlietoja laikrakstu drukāšanai, 1918. gada janvāra beigās Valmierā LSD CK izdevumā iznāca K. Seržanta apcerējums «Lauku proletariāts». Tika turpinātas LSD revolucionāro dziesmu izdevumu tradīcijas. Pavisam 1917. gadā Latvijā, Petrogradā un Maskavā tika laisti klajā 11 revolucionāro dziesmu krājumi. Pirmā padomju iekārtā izdotā latviešu grāmata iznāca Petrogradā 1917. gada decembrī. Tas bija rakstu krājums «Sociāldemokrāts» P. Stučkas redakcijā.

Pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras Latvijā savas gaitas atsāka «Cīņa», «Brīvais Strēlnieks», «Okopnaja pravda». Veidojās jauni preses izdevumi: Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome 1917. gada 12. decembrī sāka izdot savu «Ziņotāju». Neilgu laiku iznāca Valmieras apriņķa «Ziņotājs». Rēzeknē iznāca «Известия Режицкого Совета солдатских депутатов», Daugavpilī 1917. gada novembra beigās sāka iznākt vietējā avīze «Клич».

1917.—1918. gadā Padomju Latvijā aizsāktais kultūras darbs tika turpināts 1919. gadā, pēc vācu okupantu padzišanas un padomju varas uzvaras gandrīz visā Latvijā.

VALDIS RŪMNIĒKS

IESKATS ALEKSANDRA ČAKA DZEJAS RADOŠAJĀ PROCESĀ

Rakstnieku radošie procesi mēdz būt visai atšķirīgi. Vieni ir uzreizrakstītāji — kā Andrejs Upīts, kuri savus darbus tikpat kā nelabo. Otri ir mūžīgie pārveidotāji — līdzīgi Ļevam Tolstojam vai Vilim Lācim, kuri vēl un vēlreiz pārraksta gatavo darbu vai vēlāk pārlabo drukāto tekstu, gatavojot atkārtotus izdevumus.

Aleksandrs Čaks līdz šim pa lielākajai tiesai ieskaitīts pirmajā grupā, un tam zināmu pamatu dod arī pats dziesmiņnieks, intervijā teikdams šādus vārdus: «Visi mani darbi radušies tikai naktīs. Ieceru un apdomāju tos ilgi, bet tikai atmiņā, bez piezīmēm. Rakstu ātri, impulsīvi, ja vajadzīgs, pat vislielākā burzmā un troksnī.»¹ Arī lasītājiem un daļai pētnieku radies priekšstats par A. Čaka brīnišķās dzejas dzidro, vienreizīgām metaforām pārbagāto skanējumu, ar juveliera precizitāti noslīpēto formu kā pastāvīgu, savā izpausmē nemainīgu radošās darbības rezultātu. Tas viss ir principā pareizi, taču ir arī vairāki objektīvi apstākļi, kas tomēr apstrīd paša A. Čaka teikto. Pirmkārt, daudzu nozīmīgu dzejasdarbu nonākšana līdz publikācijai ir aizkavējusies, laika gaitā dzejniekam radušās citas domas un emocijas, iespējams, uzņākusies arī zināma neticība agrāk uzrakstītajam, un radies jauns variants. Otrkārt, cik ātri, impulsīvi A. Čaks raksta atsevišķos dzejoļus un poēmas, tik intelektuāli nosvērti viņš kārto grāmatu. Un tad var izrādīties, ka iepriekš radītais grāmatā īsti neiederas, vajadzīgi labojumi. Dažreiz tas ir tikai virsraksta pārmainījums, bet citreiz dzejolis pil-

¹ Jaunākās Ziņas, 1940, 10. janvārī, 9. lpp.

nīgi pārveidojas. Trešais iemesls stipri subjektīvs, tomēr ne mazāk svarīgs. A. Čakam ir rūpīgi kopts rokraksts, tāpēc arī dzejnieks nelieto rakstāmmašīnu, atsevišķus darbus daudzkārt pārraksta un manuskriptus dāvina draugiem vai paziņām. Arī šādos pārrakstos redzami diezgan atšķirīgi varianti. Šos aspektus paturot prātā, ieskatīsimies A. Čaka dzejas radošajā procesā, un tā nebūs tekstoloģiska sikanalizē vien.

Turklāt ne vienmēr varianti ir mazāk veiksmīgi par darbu pamattekstiem. Var būt arī līdzvērtīgi vai pat labāki, citiem vārdiem — eksistē atšķirīgi viena un tā paša darba varianti, kuru vidū nemaz neizdalās t. s. pamatteksts. Jāpiezīmē vēl, ka šai rakstā nebūs izsvartots viss A. Čaka dzejas pūrs no tekstoloģiskā viedokļa (ideāls ir rainistu paveiktais — ar visām tekstoloģiskajām pasēm, kas izstrādātas A. Upīša Valodas un literatūras institūtā, gatavojot Kopotus rakstus). Visi dzejnieka rokraksti vēl nav apzināti, ļoti daudz ir dažādu stilistisku «smalkumu», kas prasītos pēc patstāvīgiem pētījumiem, tāpēc iesākumam ieskats A. Čaka lirikā un liroepikā.

Līdz 20. gadu vidum A. Čaks saraksta ļoti daudz dzejoļu, taču tie galvenokārt ir literāri mēģinājumi. Nav vēl atrasts dzejnieka neatkārtojamais, īpatais stils, tomēr jāuzsver, ka jau šai posmā, kad A. Čaks vēl negatavoja dzejoļus publicēšanai, ir sastopami relatīvi nobeigti, atšķirīgi darba varianti. Negribētos, ka no līdzšinējiem publicējumiem paliktu iespaids par A. Čaku kā diezgan stiprā sentimentālismā peldošu iesācēju. Tā, piemēram, 1925. gadā sacerēts dzejolis bez nosaukuma — «Vecā grāmatā ar bālām lapām...»¹. Dzejolis beidzas bezgala skumji:

Kur tas laiks, kad sūtīja uz skārni
Mani māte malto gaļu pīrkt...
Sen tai dzirnavai jau aplūzuši spārni —
Viņiem laimē bij kā gaisā mirkt.

Un, kā krastam garām aizpeld laiva,
Aiziet viss, kas bijis kādreiz mīļš.

¹ Čaks A. Raksti 5 sēj. R., 1971, 1. sēj., 389. lpp.

Atšķirībā no minētā «asarainā» varianta, kas atrodas J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā (inv. № 40787) un ir publicēts Rakstos, A. Čaka dzīvoklī Lāčplēša ielā 48/50 glabājās pavisam cits un — domāju — idejiski un mākslinieciski daudz vērtīgāks variants ar nosaukumu «Solījums». Dzejoļa sākums ir stipri līdzīgs, taču pavisam citāds ir nobeigums. Panta «Kur tas laiks, kad sūtīja uz skārni...» vietā un tālāk nāk šādas rindas:

Draugi — jūs, kas atdusaties kapos,
Jūs, kam bija nebūtībā brist:
Atmiņās par jums sirds mūžam lapos,
Neatļaus man ceļā izsamist

Tad, kad agros vēja pilnos laukos
Iziešu es jūsu darbus beigt.
Visur nakts, kur apkārt vien es raugos,
Nav neviena, no kā brāļi sveikt.

Un pat tad, kad rudens būs jau ošos,
Nevarēs vairs ceļus saredzēt,
Tomēr es — kaut viens — uz priekšu došos
Vienā alkā — ciņu nezaudēt.

20. gadu otrajā pusē, kad parādās pirmās dzejoļu publikācijas un arī pirmās grāmatiņas — «Sirds uz trotuāra», «Es un šis laiks» (1928), «Pasaules krogs», «Apašs frakā» (1929), A. Čaka darbs ar tekstu kļūst aizvien koncentrētāks. Vairāki dzejoļu varianti liecina, ka rokrakstos sākotnējā versija bijusi plašāka, sazarotāka. Beigās, gatavojot dzejoli krājumam, A. Čaks tomēr atsakās no šādām izplūdušām, poētiski irdenām versijām. Viens šāds raksturīgs dzejolis ir «Mūžīgie kaķi» (Rakstu 1. sēj., 456. lpp.). A. Čaka dzīvoklī glabājās dzejoļa sākotnējais variants, kam ir papildu nobeigums:

Sai naktī, šai bezmiega naktī
Es sargāju dvēseli savu
Kā mūžīgi dziestošu dakti.
Sai naktī,
Kad zvaigznāji turēja savu
Pār pasauli mirdzošu vakti,

Es domas uz plašumu āvu,
Pilns trauksmes kā piepūstas buras.
Es kļuvu par skrejošu zemi.
Sirds bija bez ostas, bija uz jūras.
Uz jūras,
Un kļiedzu es vētrai: ak, ņemi,
Ak, ņemi, kas pagātnē turas,
Un barga uz nāvi tos lemi.

Tomēr publicējumā «Jauno Liras» 1928. gada 2. numurā 21.—22. lpp. ir īsākā, koncentrētākā versija, kas ir kompozicionāli izturētāka un tādējādi sniedz lielāku estētisko baudu. (Piebildīsim: vēlākajā dzejnieka daiļradē plašākais variants nereti ir īstais, kas dažādu apstākļu dēļ — galvenokārt vietas trūkuma dēļ — ticis saīsināts.)

Jau minēju par A. Čaka dažādo attieksmi pret atsevišķa dzejoļa uzrakstīšanu un vēlāko krājuma izveidi. Pirmie četri krājumi emocionāli viendabīgi, taču jau šeit iezīmējas A. Čakam raksturīgie grāmatas kompozīcijas principi — programmatisks ievads, liriskās tēmas attīstījums, variējums, līdz beidzot jaunas tēmas aizsākums, kas varētu turpināties citās grāmatās. Interesanti, piemēram, ka dzejoļu krājumā «Apašs frakā» sākotnēji bijis paredzēts dzejolis ar tādu pašu nosaukumu¹, taču drukātajā variantā tā vairs nav. Salīdzinot dzejoļus «Apašs frakā» un «Pilsētas zēns», kas galīgajā variantā ievada grāmatu, redzama būtiska atšķirība, kas, domājams, likusi dzejniekam atteikties no tituldzejoļa. «Apaša frakā» liriskais varonis arī ir tiešs apašs, bez literārās maskas noskaņas. Savukārt «Pilsētas zēns» iezīmē daudzveidīgāku liriskā varoņa attieksmi pret dzīves īstenību; tas nav tikai apašs, civilizācijas un kārtības pretnis, bet savdabīga literārā maska enerģiskam cilvēkam, kas ar savu dzīvīgumu, ārēji primitīvo vitalitāti grib palīdzēt novērst «nikulību latviešu literatūrā» (A. Čaks) un kas nekādā gadījumā nebūtu jāuztver tieši. Tolaik presē izvērtās diezgan dedzīgas diskusijas par to, cik lielā mērā A. Čaks apzināti sludina apa-

¹ Karogs, 1981, № 10, 71. lpp.

šismu. Pašam dzejniekam tāpēc vajadzēja iesaistīties diskusijā un īpaši paskaidrot subjektīvo attieksmi pret savu literāro varoni rakstā «Kamdēļ mēs esam huligāni un pesimisti?».

«Mana paradīze», kas iznāca 1931. gada beigās, tātad vairākus gadus pēc pirmajiem krājumiem, būtībā ir izlase, kas noslēdz plašāku posmu A. Čaka daiļradē. Redzam, ka vairāki iepriekš publicētie dzejoļi vēlreiz slīpēti, atklājas arī nerealizētas ieceres — poēma «Zēns — ielu akrobāts» («Dziesmas. 2.» un «Aicinājums») un aizsākums «Jaunajai nomalei» («Zaļā nomale»). Ļoti interesanti ir dzejoļa «Uz skvēra» (sākotnējais nosaukums — «Lai dzīvo») iepriekšējie varianti, kas glabājas A. Čaka dzīvoklī. Dzejolis ir nedaudz ironisks, sulīgi reālistisks metaforās. Īpaši gribu uzsvērt reālistiskos elementus, jo tālākā A. Čaka daiļrade — «Iedomu spoguļi» — atklāj fantāzijas krāšņo pasauli, kas gan atspoguļo īstenību, tomēr pastarpināti. Pēc dzejoļa «Uz skvēra» (1. sēj., 114. lpp.) otrā panta divos papildvariantos nāk šādas rindas:

Es brīnumiem ticu. No mirdzošā prieka
Es uzsitu zemi kā kājbumbu gaisā,
Es sabāžu skumjas kā lupatas maisā.
Top pasaule bezgala skaista un liega.
Nu beidzot reiz nelaimi ķerusi trieka.

No šī panta A. Čaks tomēr atsakās, acīmredzot tāpēc, ka te samanāma jau cita tonalitāte, kas īsti neiederas dzejoļi un visā krājumā kopumā. Šī toreiz impulsīvi paustā attieksme pret īstenību diezgan tieši transformējas dzejoļi «Brīnums» krājumā «Iedomu spoguļi»:

Es vēl esmu uz stūra
Ar spīdošu bumbu virs galvas.
Esmu
Tirs, mirdzošs, valgs,
It kā viss rūgtums ar lietu
Būtu notekās zudis,
Esmu
Viens,
Brīnumam ticot.

Tas, starp citu, nav vienīgais gadījums A. Čaka daiļradē, kad sākotnēji iecerētās rindas tiek atmetas, lai, vēlāk pārradītas, ienāktu līdzīga satura, bet emocionālās tonalitātes ziņā atšķirīgā darbā.

Gribētos pievērst uzmanību arī nozīmīgajam dzejolim «Lieluma ābola kodējs» (1. sēj., 194.—199. lpp.), ar ko A. Čaks nobeidz «Manu paradīzi» un iezīmē jaunas daiļrades programmas kontūras. Kritikā jau toreiz aizrādīts, vai tā nebūs tikai autora iegriba, kad dzejoļa liriskais varonis izsaucas:

Nost,
jūsu šaurumu gribu es nost,
es alkstu lieluma ābolā kost!

Detalizēti neaplūkojot tālaika kritiķu izpratni par A. Čaka daiļradi, jāatzīst, ka par to varēja likt domāt dzejoļa nobeigums:

bet tagad
gluži par brīvu,
zvēru — bez mēra
uz manām smadzenēm uzliets jauns iegribu sīvums.

Taču ir saglabājies arī mazliet atšķirīgāks šī dzejoļa nobeigums (RLMVM, inv. № 40567):

bet tagad
vai nu mūžīga laime, vai negēlīgs sods —
zvēru:
bez mēra
uz manām smadzenēm uzliets jauns iegribu jods.

Tā tad nevis jautrā noskaņā dots zvērests, bet pravietisks pareģojums — «mūžīga laime vai negēlīgs sods». Tiešām, A. Čakam turpmāk allaž bijis jādodomā, ko tad īsti vērti viņa radošā gara jaunatklājumi, — vai iegūti slavas lauri vai ērkšķu vainags...

Arī krājuma «Iedomu spoguļi» materiāli liecina, cik plaši ir A. Čaka dzejoļu paralēlvarianti. Visvairāk tie saistīti ar īsti nerealizētajām iecerēm poēmai «Jaunā nomale». Nomales tēma A. Čakam ļoti būtiska, tā iziet visus attīstības lokus —

no bērnišķīgas jūsmas par nomali līdz skepsei, pat noliegumam, kam seko atkal jauna atgriešanās nomalē vīra gados, utt. Nav īsti skaidrs, kāds būtu bijis aizsākums poēmai «Jaunā nomale». Te iespējami divi varianti — vai nu dzejolis «Zaļā nomale» krājumā «Mana paradīze» (1. sēj., 42.—46. lpp.), vai dzejolis «Maršs» (1. sēj., 516. lpp.), kas citā variantā (RLMVM, inv. № 40391) nosaukts — «Dzejas par nomali». Abos šajos dzejoļos izteikta liriskā varoņa vēlme atkal atgriezties nomalē. A. Čaka rokrakstos poēma «Jaunā nomale» parādās jau kā II un III daļa. Poēmas II daļu veido dzejolis «Sākums» (1. sēj., 237.—239. lpp.) — vienā no variantiem (RLMVM, inv. № 40462) tā arī fiksēts: ««Jaunā nomale» II daļa.» Šim dzejolim ir vairāki sīki apstrādāti varianti, acīmredzot A. Čaks intensīvi domājis, kā veidot poēmas attīstības līniju. Dzejoļa «Sākums» beigās bijis paredzēts sešu pantu turpinājums. Ieskatam pirmie divi:

Bet tādas domas reti nāk man prātā,
Tik varbūt tad, kad pārāk pilns mans mērs, —
Vēl dzīvi mīlu es bez kāda sāta,
Kā zvērs.

Tā tikko rīts, es redzu savā logā,
Kā smiltis sievu basās kājas šlakst.
Kā upē viņi saaug baltās krokās,
Kā slaidās pākstīs katrs zirņa laksts.

Noprotams, kāpēc A. Čaks galīgajā variantā atsacījies no šīm rindām: noskaņas ziņā tās vedina atpakaļ uz citu — jūsmīgas vitalitātes pilno «Manas paradīzes» pasauli. «Jaunās nomales» III daļā ir dzejolis «Pirmā vilšanās» (1. sēj., 256.—257. lpp.), arī intensīvi apstrādāts divos variantos (abi RLMVM, inv. № 40463). Iespējams, ka šai poēmā ietilptu arī citi dzejoļi, piemēram, «Pārvērstā nomale» (1. sēj., 258.—260. lpp.). Iecerēs līdz galam nerealizējās, taču vienlīdz svarīgi ir paralēli populārajai «Poēmai par ormani», «Umurkumuram», «Spēlē, Spēlmani!» apzināt arī iecerētās A. Čaka poēmas, jo talantīguma pakāpi apliecina ne tikai izveidojušās kalnu grēdas, bet arī kalnu veidošanās process.

A. Čaka dzīvē pēc «Iedomu spoguļiem» šādu līdz galam nerealizētu ieceru krājas aizvien vairāk. J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā saglabājušās ieceres krājumiem «Roze zābakā» (inv. № 40324) un «Mūžīgās dvēseles» (inv. № 40371), kuri aizsākti 30. gadu otrajā pusē un kuros būtu iekļauti vairāki dzejoļi no «Iedomu spoguļiem». Grūti prognozēt krājumu kopnoskaņu, bet domājams, ka tie būtu reālistiski Rīgas tēlojumi saistītā valodā.

Aplam teikt, ka A. Čaka nerealizētajām iecerēm pamatā būtu tikai paša dzejnieka iekšējās pretrunas. Daudz nopietnāki ir citi cēloņi — A. Čaks 30. gadu otrajā pusē un 40. gadu sākumā intensīvi pievēršas citiem žanriem — strēlnieku tēmai poēmā, prozai — stāstiem un tēlojumiem, arī žurnālistiskai darbībai. Tad nāk grandiozie 1940. gada notikumi, kas izvirza arī jaunus daiļrades uzdevumus. Seko vācu okupācijas periods, kas A. Čakam liedz iespēju publicēties. Pirmās konkrētās grāmatas kontūras izveidojas tikai 1943. gadā (tātad sešus gadus pēc «Iedomu spoguļiem»), kad rodas stipri daudz dzejoļu. Tā ir «Debesu dāvana», intīmkrājums, kas veltīts Mildai Grīnfeldei. Grāmata iznāca «Literārā mantojuma mazajā bibliotēkā» 1980. gadā, tāpēc sīkāk pie tās nepakavēšos. Šoreiz svarīgi ir citi aspekti. «Debesu dāvana» bija noskaņas ziņā vienots krājums, kas radies tieši 1943. gadā, izņemot dažus dzejoļus, bet dzejoļi rakstīti arī laikā no 1938. līdz 1943. gadam, tāpēc arī A. Čaks veido nākamo krājumu — «Lakstīgala dzied basu», kas daļēji krustojas ar «Debesu dāvanu». Turklāt «Lakstīgala dzied basu» vairs nav intīmkrājums, te ienāk dažādas noskaņas, to skaitā drūmās vācu okupācijas laika izjūtas, tāpēc arī vairākiem «Debesu dāvanas» dzejoļiem («Viens vakars», «Melodija», «Variācija», «Nekautrīgs dzejolis Mildai» u. c.) mainīti virsraksti, variētas atsevišķas rindas, un te nu nevaram pateikt, kurš ir «īstais», «pareizais» dzejoļa variants. Ir vairāki līdzvērtīgi dzejoļi. Jāņem vērā arī tas, ka A. Čaka dzīves laikā šie krājumi netika publicēti. Varbūt arī tāpēc A. Čaks dzejoļus varēja no vienas grāmatas otrā.

Viens no skaistākajiem A. Čaka dzejoļiem ir «Paradīze» («Paradīze, zilā mala...»), kas pazīstams pēc publicējuma Rakstos. Šis dzejolis (pirmie astoņi panti) vispirms parādās 1938. gadā žurnāla «Daugava» 4. numurā, pēc tam krājumā «Debesu dāvana» kā dzejolis «Aizmiršanās» (pārējie panti) ar atšķirīgu ievadu:

Ir dažreiz mirkli šūpoles,
Kas tevi augšup nes.
Tu kļūsti kā bez dvēseles,
Par zelta tvaiku top tavs es.

Tad atnāk paradīze lēna
Kā smarža, skumjas, salda ēna.

Pēc tam atšķirīgā veidā šis pats dzejolis iekļauts dramatiskajā poēmā «Matīss, kausu bajārs» (1943) Knuta monologā (2. sēj., 366.—370. lpp.). Seit mainīts pantu izkārtojums, turklāt pēc rindas «Kur tu ņemsi mieru kaujā?» seko trīs panti (2. sēj., 367. lpp.):

Kur es kā rēta kopā dziju,
Kā lauks es atkal uzplēsts biju.
Kad nāca nakts ar melnu dziju
Tīt sapnī tulpi, manu māju,
Es ciešanas sev blakus klāju
Un savu sūrsmi mierināju:
— Ņem spārnu, sirds, un projām dodies.

Man nāve tikai bites kodiens.
Par saldu dziesmu Visums modies. —
Sirds tad kā dūka pretim māja:
— Man patīk tava mazā māja.
Par kalnu kļuvusi man kāja.

Kur lai bez tevis viena kāpju?
Es gribu tikai mazliet sāpju.
Es gribu tikai drusku slāpju.
Ja nē, es tevi neatstāšu.
Es vienmēr dzeloņus tev krāšu.
Būs vairāk to kā ūdens lāšu.
Un sadrups tava klusā māja, —
Tā teica sirds un neaizgāja,
Vien dzīlē sūrstēja bez stāja.

1944. gadā dzejolis kā atsevišķs daiļdarbs ienāk krājumā «Lakstīgala dzied basu», poēmas «Spēlē, Spēlmani!» izskaņā un, beidzot, krājumā «Zem cēlās zvaigznes» (1948) ar nosaukumu «Pārdaugava». Tik garš un sarežģīts ir viena dzejoļa «ceļojums».

Arī skaistā, noslīpētā poēma «Spēlē, Spēlmani!» slēpj sevī vairākas A. Čaka radošās laboratorijas problēmas un interesantus pētnieciskus momentus. Poēmai ir divi pilna apjoma varianti (Latvijas PSR ZA FB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, A. Čaka fonds, 18; 22), viens nedaudz saīsināts variants, no kura veidots publicējums Rakstos (RLMVM, inv. № 40941), kā arī daudzi fragmenti RLMVM un paralēli eksistējošie divi fragmentu publicējumi krājumā «Zem cēlās zvaigznes» (1946. g. un 1948. g.). Kādā no poēmas daudzajiem variantiem (Latvijas PSR ZA FB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, A. Čaka fonds, 22) sākotnējais virsraksts ir cits — «Istāks par dzīvi». Tas gan nav tik skanīgs, taču atklāj A. Čaka sarežģīto domu, kuras viens svarīgs aspekts ir šādi vārdi par Spēlmani un Meitu:

Es teikšu, vīri, tie nav dzīvi,
Tie tikai mūsu māneklis.

Savukārt «Zem cēlās zvaigznes» 1946. gada variantā virsraksts ir šāds — «Par ogles zīmējumu ar Spēlmani un mani».

Kaut arī poēma kopumā sarakstīta 1944. gadā, ieskaņa radusies agrāk — jau 1939. gadā kā patstāvīgs dzejolis «Es» krājumos «Debesu dāvana» (bez virsraksta), «Lakstīgala dzied basu», «Zem cēlās zvaigznes» (1946). Atsevišķas nākamās poēmas rindas sastopamas arī libretā operai «Zelta zirgs» (1941). Turklāt tiešais darba ierosinātais bijis J. Liepiņa zīmējums, kas A. Čakam dāvināts jau 1940. gada sākumā.

Poēmas «Spēlē, Spēlmani!» varianti liecina, ka īsinājumi te ne katrreiz jāpieņem kā vienīgie pareizie. Tā, piemēram,

daudz spēcīgāka ir Rakstos nepublicētā Spēlmaņa atbilde poēmas liriskajam varonim (ievietota krājumā «Zem cēlās zvaigznes», 1948, 124. lpp.), kad viņš izmisumā jautā: «Bet, Spēlmani, es kur lai eju, / Vai lai mirstu līdz?»

Postā, postā tu biji agrāk.
No posta ārā smelts,
Saules dzeltenā smakrā
Tagad tu celts.

Vai neesmu seno visu
Kā virvi tev nocirtis nost?
Skurbu un zemes risu
Vair kā rausi kost.

Par visu tu pacelts augstāk
Un paliksi tur.
Tava niecīgā plauksta,
Brīnumu sevī tur.

Tu spārns, kas spēj tikai celties,
Un ceļu atpakaļ
Tavs sūrumš un niecība velti
Kaļ.

Tikai pēc tam nāk Rakstos publicētā Spēlmaņa atbilde (viens pants) — «Kas cēlies par radītāju».

Sāda Spēlmaņa atbilde ir divos poēmas variantos Fundamentālajā bibliotēkā. Arī nākamā nodaļā — «Tur palikšu es sevī viens / Līdz galam visu mūžu» (2. sēj., 135. lpp.) ir vēl teksts, kas dziļāk iezīmē pretišķības starp poēmas lirisko varoni un Spēlmani (Rakstos nav ievietots; publicēts «Dzejas dienā», 1971, 230. lpp.):

— Lai celms mūsu vietā domā
Un dzirnavas sviestu kuļ,
Visa mūžība mūsu somā
Kā pakampts mednis guļ.

Mums ābeles — pilni grozi.
Sēnes sevī uz ceļa liek.
Neviens te nekā nevar grozīt,
Viss notiek, kā jānotiek. —

Tā runāja Spēlmanis. Kājā
Spēks ceļam bij allaž trīs.
Mēs gājām no mājas mājā,
Viss nāca kā sapnis līdz.

Domājot par poēmas jaunu publicējumu, šie papildinājumi katrā ziņā būtu jāņem vērā, īpaši vēl tadēļ, ka tā kopumā A. Čaka dzīves laikā vispār netika publicēta.

Aplūkojot A. Čaka dzejas attīstību 40. gados, nevar paļauties garām krājuma «Zem cēlās zvaigznes» pirmajam variantam (1946).

Sajā variantā interesantākā ir pirmā puse, kur ir visi tie dzejoļi un dzejojumi, kurus faktiski iepazīnām tikai 70. gados. Pēc ievaddzejoļa «Augstā krastā» (atšķirīgā variantā ar nosaukumu «Stāvā krastā» ietilpst arī krājumā «Lakstīgala dzied basu») aizsākas īpaša nodaļa «Bērnības atmiņas», un to ievada viens no A. Čaka skaistākajiem dzejoļiem «Rīga» («Rīga, roze sārta, zelta...» — cikla «Rīgai» pirmā daļa). Pie šā darba dzejnieks atgriezies vairākkārt. Līdz šim izdevies konstatēt četrus variantus — oriģināls pie dzejnieka pēdējo gadu līdzgaitnieces M. Grīnfeldes, žurnāla «Karogs» publicējums (1946, № 2), krājumā «Zem cēlās zvaigznes» (1946; 1948). Katrs no tiem atšķirīgs, un tiešām nevar pateikt, kurš tad nu būtu «visistākais», vienīgais «patiesais». Ja salīdzinām ar pazīstamāko redakciju (3. sēj., 182.—191. lpp.), tad būtiskākas atšķirības saistāmas ar M. Grīnfeldes manuskriptu. Sākuma panta vietā bijuši veseli pieci (diemžēl manuskripta lapiņa nozudusi, faktu var konstatēt pēc pantu numerācijas), lielāki papildinājumi ir cikla pirmā dzejoļa beigu daļā (salīdzinājumam — Rakstu 3. sēj., 185. lpp.). Gribētos kā A. Čaka daiļrades izpratnei svarīgus citēt trīs nublicētus pantus, kuri nāk pēc rindiņas «Ietu visai mūžībai»:

Citas pilsētas saliec sainī
Sev kā brokastu, Rīga, līdz,
Kad tu iesi dvēseles mainīt,
Kad pār zilgmi tev jāklāj būs zids.

Es ar tevi mūžīgi kopā
Biju, esmu un būšu likts
Kā divas lāses vienā stopā,
Kā divas bites vienā stropā,
Mūžīgs, varens, riebiņš un slihts,
Likts.

Rīga, Rīga, tu pilsēta mana,
Zirgu mēsli kā zvārguļi zvana
Ielās slavu bez mēra un gana
Tev.

Domāju, ka rindiņa «Mūžīgs, varens, riebiņš un slihts» ļoti labi izsaka A. Čaka liriskā varoņa būtību. 40. gadu rediģētāju bezgalīgie pārveidojumi A. Čaka dzejā bieži vien atstāja tikai «mūžīgo, vareno», savukārt kritika tūlīt pārmeta it kā pārāk pretenciozo personības apdziedāšanu.

«Bērnības atmiņu» ciklā iepazīstam «Saldajā gredzenā» ietilpstošos dzejoļus: «Rīga», «Blaumaņa iela — mana dzimšanas vieta», «Ģertrūdes iela», «Pirmās atmiņas», «Tūpsis», «Drēbnieka krītis», «Milas sakarnieks» (nav ievietots dzejojums «Zenta»), taču atšķirīgā redakcijā, tālāk seko visi 1905. gada dzejoļi, papildus arī plašais dzejojums «Zirgi», kas netika ievietots ne «Zem cēlās zvaigznes» pazīstamākajā variantā (1948), ne arī A. Čaka Rakstos. Mūsdienā lasītājs to iepazīs dzejnieka 80. gadu jubilejas dienās («Padomju Jaunatne», 1981, 27. okt.). Arī dzejoļos par 1905. gadu ir daudz 1948. gadā nepublicētu rindu, un kopumā paliek iespaids, ka A. Čaks mudināts savus darbus darbus saīsināt papīra taupīšanas dēļ, nevis kādu citu — idejisku vai māksliniecisku apsvērumu dēļ. Tas sakāms arī par citiem «Zem cēlās zvaigznes» dzejoļiem. Spilgts piemērs šai ziņā ir dzejolis «Iļģuciemam», kam jau pirms krājuma «Zem cēlās zvaigznes» eksistē plašs papildinājums pēc piektā panta:

Bieži urkšķienu pēkšņu un strupu
Nomet priekšā tur rožains sivēns.
Es tam pāri kā arklis reiz kļuju,
Plaukstas paslēpjot govju sivē.

Rokās palika rudi cimdi,
Es tos nokratot iemetu telpā,
Tur tie atrada savu dzimteni:
Vējos, milzu dzīvnieka elpā.

Tavas govīs liek soli gausi.
Bieza smarža plūst viņām pa priekšu.
Es to ņemu kā siltu rausi,
Lieku azotē visu riekšu.

Līgo baltie tesmeņu zvani,
Mīglu slēpēji tuvējām pļavām,
Rimstiet. Likšu sirdi par gani.
Spaiņi nāk jau ar ilgām savām.

Stūrī nātru biezoknis zilgans
Vēsu akmens kaudzi sirdi
Manu kailo ceļgalu ilgas
Slēpj vēl tagad un rasā dzirdi.

«Zem cēlās zvaigznes» 1946. gada variantā ievietoti 14 «Debesu dāvanas» dzejoļi (salīdzinājumam: 1948. gada variantā — tikai 3) un 22 krājuma «Lakstīgala dzied basu» dzejoļi (1948. gada variantā — 15). Līdz ar to samērā daudzi A. Čaka darbi līdz plašākām lasītāju masām toreiz nenokļuva. Var gan redzēt, ka atsevišķas rindas vai fragmenti no iepriekšējiem dzejoļiem ienākuši pēckara darbos («Augstā krastā», «Atmošanās», «Atrieb!», «Kritušā piemiņai», «Jauņiešiem» u. c.). Domājams, dzejniekam nedeļa miera tās rindiņas, kas «gulēja» mājās uz rakstāmgalda.

1946. gada «Zem cēlās zvaigznes» variants interesants arī ar dzejoļi «Iekšpilsētas laukumam», kas neparādās 1948. gada variantā un nav publicēts arī vēlāk:

Uz taviem akmeņiem es mūža pieri jūtu.
Tā stiprās smaržas tvan un mirdz kā auglis balts.
Tur auto jānodams pūš saldi savu dūdu.
Tur raibiem zvirbuļiem klāts vienmēr devīgs galds.

Tvīkst sārti āboli, ko atstāj zirgu gurni.
Kalst bite, putnu rieksts. Nīkst simtkājs, ēnu gans.
Ar siltu mīklumu skrien ciemā suņu purni.
Un vara dūri sit pie krūts sev tornī zvans.

Kā vainags smags un rūgts māc namu loks tev galvu.
Kāpj rūtis gājēji, kur virmo saulei gals.
Tev pāri debesis tur savu palso alvu.
Tai pretī atgāzies smin asfalts, ledus kalps.

Skrien apkārt rūkdami kā nikni vērši trami.
Tu ielenkts mūžīgi un tomēr mūžam brīvs.
Plīv zvaigžņu svečturi virs tevis drebēdami.
Tavs pieres vizmojums vienmēr kā saule dzīvs.

Tu laiku paplāte. Klus dobji tavā elpā
Viss, kas ir pagājis. Un labi zini tu,
Kas visi esam mēs šai bezgalīgā telpā,
Kur zvaigzni saskatām kā zelta adatu.

Par veltī asinis un lodes skar tev pieri
Un savus svētkus nes tev ļaužu gājums kārs.
Tu tikai pasmaidi un allaž esi mierīgs:
Nedz tevi suminās, nedz tevi arī kārs.

Tu mūžu vairogs sens. No kādām laiku gālēm
Tu krītot zemē mests un tagad guli kluss?
Kā drūma milža acs tu vienmēr veries tālēs,
Kur ļaužu pirksti sien no ilgām vainagus.

Karš gājis pāri tev. Ar visu savu spēku
Reiz kārais iebrucējs tev gāzās virsū spīvs;
Karš gājis pāri tev. Un tik daudz senu ēku
Guļ apkārt putekļos, bet pats tu esi dzīvs.

Bez vienas nopūtas tu gaidi atkal mierīgs,
Kad laiki nogulsies un darbā atzels viss.
Gaišs jaunu namu loks vis cēli tavu pieri.
Tu vidū mirdzēsi kā zelta spogulis.

Kopumā ņemot, «Zem cēlās zvaigznes» 1946. gada variants ir ļoti interesants A. Čaka daiļrades pārejas posma darbs. (Faktiski no četriem savstarpēji saistītiem darbiem — «Debesu dāvana» (1943), «Lakstīgala dzied basu» (1944), «Zem cēlās zvaigznes» (1946), «Zem cēlās zvaigznes» (1948) — pilnībā esam iepazīnuši tikai pirmo un pēdējo dzejoļu grāmatu. Varbūt būtu vērts sākotnējā veidā izdot krājumu «Lakstīgala dzied basu?»)

Tekstologiem daudz darba būtu arī pie krājumiem «Patrioti» (1948) un «Ciņai un darbam» (1951). Arī te daudziem dzejoļiem ir dažādas redakcijas, plašāki varianti, bet tie ir darbi, kas tapuši spraiģā ikdienas ritmā, ne ilgstošās šaubās un meklējumos un atspoguļo vairāk dzejnieka amata meistarības smalkumus. Vienīgais izņēmums ir savulaik bargi kritizētais dzejolis «Padomju Latvijai», kas ievada A. Čaka pēcnāves krājumu «Ciņai un darbam», — tā aizsākums ir cikla «Mieram» otrais dzejolis (publicēts žurnālā «Daugava», 1939, № 10).

Var, protams, visus aplūkotos un galvenokārt npublicētos variantus ignorēt, pieņemot, ka A. Čaks publicēšanai grāmatā devis tikai tādus variantus, kādus mēs pazīstam, un viss pārējais lai paliek rakstnieka radošās laboratorijas ziņā; taču mākslinieka garīgā dzīve ir pretrunīga: no vienas puses, autors nemaz nevar radīt, neielikdams savā darbā subjektīvos uzskatus, idejas, attieksmi pret dzīves īstenību, no otras — īsts daiļdarbs pauž objektīvo mākslas patiesību, kas var arī nesaskanēt ar autora subjektīvajiem uzskatiem, un tas savukārt attiecināms ne tikai uz sabiedriski politiskajiem vērtējumiem, bet arī uz daiļdarba mākslinieciskajām kvalitātēm.

Tāpēc arī, īsteni mēģinot izprast kāda rakstnieka daiļradi, nav citas izejas kā iedziļināties autora radošajā laboratorijā. Ja to nedara, pārsteidzīgi secinājumi var gadīties bieži. Par to var viegli pārliecināties, salīdzinot agrākos pētījumus par Raini ar tagadējiem, kas balstīti uz dziļu, nopietnu Raiņa arhīva analīzi. Varam jau arī iemidzināt sevi ar atziņu, ka līdz pilnībai varam tikai tiekties, ne to sasniegt. Ja autors nav atstājis memuārus daudzos sējumos, tad cerību vēl mazāk. Tomēr — meklēsim rakstos, apzināsim, pētīsim A. Čaka manuskriptus un, ja arī neatradīsim izcilus daiļdarbu variantus, varbūt labāk sapratīsim A. Čaka lielumu un mūžīgo palikšanu mūsu un citās tautās. Ļoti gribētos, lai tāds arī būtu visu tekstologu vienīgais mērķis, «rokoties» atstātos papīros, salīdzinot tos un vērtējot.

OSVALDS LOCIŅŠ

DRAUDZĪBĀ AR DZEJNIEKU JĀNI GROTU

Ko nozīmē rakstīt atmiņas?

Rakstīt patiesību par kādu cilvēku! Bet uzrakstīt patiesību dažkārt ir ļoti grūti, sevišķi tad, ja dzīvots un strādāts lielu cīņu un pārvērtību laikmetā.

Lai arī kā tas būtu, bet vairāk nekā trīsdesmit gadu, kas pavadīti ciešā draudzībā ar dzejnieku Jāni Grotu, uzliek jau zināmus pienākumus. Centīšos kaut daļēji tos izpildīt.

Kopš 1968. gada decembra dzejnieks atdusas dzimtajos Ērgļos kapu kalniņā netālu no otra lielā novadnieka — Rūdolfa Blaumaņa. Negribētos, ka līdz ar kapu smiltīm ieaug aizmirstības velēnās arī atmiņu apcirķņi. Tādēļ mēģināšu uzrakstīt to, kas varētu dot lasītājam kādu papildu priekšstatu par Jāni Grotu kā dzejnieku un cilvēku.

Bija 1927. gada decembra svētdienas saulaina pēcpusdiena. Pie Aizkraukles pagasta nama piestiprināta afiša, kas vēstīja, ka vakarā pulksten astoņos būs sarīkojums, ko organizē kāda Rīgas strādnieku jaunatnes organizācija.

Man, lauku zēnam, šāds sarīkojums bija kaut kas jauns un neredzēts. Tovakar pirmo reizi dzirdēju arī jaunā dzejnieka Jāņa Grota vārdu. Kāda sprigana meiča lasīja vairākus dzejoļus no viņa nesen iznākušā krājuma «Vējš no jūras».

No sarīkojuma aizgāju ļoti pacilātā garastāvoklī. Ar noiektu apņemšanos, ka jaunā dzejnieka Jāņa Grota grāmatas

katrā ziņā nopirkšu. Pagaidām tas bija tikai sapnis, jo trūka naudas.

Jāņa Grota abas pirmās dzejoļu grāmatas ar lielām grūtībām izdevās nopirkt rudenī lietoto grāmatu veikalā, jo citur jau bija izpārdotas.

1936. gada pavasaris, maija sākums. Mana darbavieta toreiz bija Ērgļos. Iebraucis Rīgā un paveicis visus uzdevumus, ap pusdienas laiku ieradās Dzirnavu ielā, iebraucamā vietā «Pie Ieleja», no kurienes bija norunāta izbraukšana uz Ērgļiem ar tirgotāja ērglīnieša Jāņa Sotaka mašīnu. Iebraucamajā vietā manu uzmanību piesaistīja kāds svešs vīrietis, apmēram trīsdesmit, trīsdesmit piecus gadus vecs, gaišiem matiem, pabālu, maz saulī redzējušu seju, nemierīgām, nervozām kustībām. Viņš daudz smēķēja un bieži vien skatījās kabatas pulkstenī, it kā kaut ko gaidītu vai arī baidītos nokavēt. Mugurā viņam bija diezgan apnēsāts pelēks uzvalks, uz pleca uzsmests lietusmēteliis, galvā jau krietni izbalējusī platmale. Vairākas reizes viņš piegāja pie šofera un jautāja, vai drīz braukšot un vai viņš varēšot savu vedamo aizvest nebojātu.

Šim cilvēkam bija neparasta bagāža — stādīšanai domātas ābelītes. Tajos laikos to uzskatīja par dīvainību — vest ābelītes no Rīgas uz laukiem.

Šoferis pielika kāpnītes, un visi gaidītāji centās drīzāk iekļūt mašīnā, jo vietu nebija daudz — lielāko daļu aizņēma dažādas veikala preces.

Nepazīstamais nervozi satvēra savu saini un centās iekļūt mašīnā. Te kāda dūšīga sieva, kas ar savām paunām rāpās pār bortu, svešo apturēja ar asu vārdu birumu: «Trakais! Kur tad nu līdīsi ar saviem žagariem! Tā jau cilvēkam var acis izdurt!»

Svešais nokaunējās par savu straujumu un, ābelītes cieši pie krūtīm piespiedis, atbrīvoja ceļu citiem.

Pēdējie iekāpām arī mēs ar svešinieku. Pašiem vieta iz-

nāca, bet ar kociņiem bija pagrūtāk, jo katrs savus saiņus centās novietot sev izdevīgākā vietā.

Kad bijām sasnieguši Kangara kalnus, sievišķis vēl arvien pukojās: «Ak tu dieviņ! Kur nu tas redzēts! Kurš prātīgs cilvēks krūmus vestu uz Ērgļiem, it kā to tur jau tāpat nebūtu diezgan.»

Svešais sēdēja, drūmi sevī ierāvies, un neteica ne vārda. Aiz Suntažiem mašīnas mehānismā kaut kas nokrašķēja un tā spēji apstājās. Soferis paziņoja, ka nepieciešams neliels remonts, būšot kādu brīdi jāuzkavējas.

Tā kā nobraukts bija jau vairāk nekā pusceļš, tīri patīkami bija izkāpt un izlocīt notirpušās kājas.

Ar tādu pašu enerģiju kā iekšā kāpjot, no mašīnas laukā traucās dūšīgā sieva un aizķēra ābelītes tā, ka atlūza vairāki zari un pat viena galotne.

«Vai jums prāts! Ko jūs darāt? Manas ābelītes!» kā dzelts iekliedzās svešais, bezpalīdzīgi aplūkojis savainotos kociņus. Likās, cietušas ne tikai ābelītes, bet arī pašam nodarītas sāpes.

Es aplūkoju ābelītes. Tad izņēmu kabatas nazi, apgriezu aizlauztos zariņus un paskaidroju, ka, stādot kociņus, zaru apgriešana pat nepieciešama, lai tie vieglāk iesakņotos un veidotu glītu zaru vainagu.

Mana rīcība, šķiet, atstāja nomierinošu iespaidu. Nolicis «izārstētās» ābelītes uz grāvja malas, svešais izņēma papirosu, aizsmēķēja un pagājās uz netālā ezera pusī.

Pēc dažām stundām varējām braukt tālāk. Tagad mašīnā iekārtojamies mazliet ērtāk un, svešajam par apmierinājumu, ābelītes paņēmu savā aizbildniecībā.

Kad braucām jau gar Ērgļu Āriņkalnu, mans ceļabiedrs gatavojās izkāpt. Pasniedzu viņam ābelīšu saini un novēlēju laimīgu tālāko ceļu. Svešais uz mani paskatījās. «Paldies, jūs man tik ļoti palīdzējāt. Uz redzēšanos!»

Toreiz nevienam no mums neienāca prātā, ka šis «uz redzēšanos» drīz vien piepildīsies.

Ergļos šoferim pajautāju: «Kas bija tas cilvēks ar ābelītēm?»

«Dzejnieks Jānis Grots,» par manu nezināšanu mazliet izbrīnījies, atbildēja šoferis.

Otrā tikšanās kļuva par mūsu mūža skaistās draudzības sākumu.

Bija pagājuši vairāki mēneši. No Rīgas atvestās ābelītes Jānis Grots bija iestādījis savā dārzā Grotupēs. Tovasar viņš diezgan bieži ieradās Ergļos, lai aplūkotu, kā tās aug.

Atgadījums ceļā deva man iemeslu ierasties Grotupēs, lai lūgtu dzejniekam atļauju apskatīt jauno dārzu.

Dzejnieka mājas atradās tagadējā Ergļu ciemata rietumu daļā, netālu no dzelzceļa stacijas, uz augsta kalna. No ziemeļa vējiem tās sargāja skaista baltu bērzu birzs, caur kuras zaļo lapu vainagu vēju vēdās bija redzams netālais ezeriņš — Devilnītis.

Bija pievakare, kad tuvojos Grotupēm. Manāmi uztraucos par to, kā dzejnieks mani uzņems. Pagalmā sastapu vecu māmuļu, kuras vaigus dzīve bija izvagojusi ar neskaitāmām sīkām grumbiņām. Tā bija Jāņa Grota māmuļa.

Māmuļa mani ieveda diezgan krēslainā istabā, kur pie laikrakstiem un grāmatām apkrauta galda sēdēja dzejnieks. Viņš mani atcerējās, saņēma kā vecu paziņu un laipni uzsmaidīja.

Apskatījām, kā aug iestādītās ābelītes. Par katru kociņu dzejniekam bija ko stāstīt: «Lūk, tā te, pie mana loga, aug pavisam kupla, bet tai tur — sētā, liekas, mazliet pietrūkst spēka.»

Šī diena man beidzās ar jaunu pārsteigumu. Jau ilgāku laiku biju neveiksmīgi meklējis Ergļos dzīvokli. Tagad uzzināju, ka varu dabūt istabiņu pie dzejnieka mātes Grotupēs.

Kad ar visu savu mantību — grāmatu skapi un diezgan prāvu personisko bibliotēku — ierados Grotupēs, man ieradīja kambari līdzās dzejnieka istabai, bet, tā kā man gultas nebija, dzejnieks laipni atvēlēja dīvānu, kas atradās viņa

istabā. Par to viņš lūdza atļauju izmantot manu bibliotēku — Rūdolfā Blaumaņa, Jāņa Poruka, Kārļa Skalbes, Ļeva Tolstoja un citu rakstnieku grāmatas.

Dzejnieks to vasaru pavadīja gan Grotupēs, gan Rīgā, bet turpmākajos gados dzīvoja tikai Rīgā, uz Ergļiem atbrauca reti. Pret dzejnieka istabu man bija liela bijība un cieņa, kaut arī tās iekārta bija pavisam vienkārša. Neliels galds. Daži Vīnes krēsli. Stūrī veclaicīga kumode, kas nokrauta ar grāmatām, žurnāliem un laikrakstiem, arī tās atvilktnes pilnas ar grāmatām un manuskriptiem. Pie dienvidu sienas — dzejnieka gulta. Pie otras sienas līdzās logam austrumu pusē stāvēja diezgan izbālējis dīvāns, kuru gulēšanai izmantoju es. Virs tā pie sienas atradās kādas sievietes portrets. Gleznas audekls bija uzvilktis uz vienkārša ķīlramja. Pēc dažu speciālistu atzinumiem, tas bija kāda nezināma vecmeistara darbs. Šo gleznu dzejnieks bija mantojis no sava mātesbrāļa, kādreizējā mirtiesneša Apsiša, kas to savukārt ieguvis mantošanas ceļā. Portrets kara laikā gājis bojā, taču par to runāts vairākos dzejoļos.

Ir sestdienas vakars. Pēc tveicīgas dienas uznācis atspirdzinošs lietus. Svaigs un smaržīgs pa atvērto logu istabā ieplūst gaiss.

Abi ar dzejnieku atlaižamies katrs savā guļvietā. Viņš man stāsta par savu bērnību, par dzīvi un darbu.

...Tuvojas pusdienu. Saule jau pakāpusies tik augstu, ka manāmi dedzina. Vispatīkamāk pašreiz krūmu paēnā.

Mazais ganiņš rupjās pakulu bikšelēs līdz puslieliem, apvalkātā linu kreklā, vilnas zeķēm kājās, kas ieautas diezgan prāvās, jau labi apnēsātās pastalās, ar soļiem mēra savas ēnas garumu, lai zinātu, cik pulkstenis. Līdzās grāvja malā nomesta ganu kulīte un veci, pelēki tēva svārki, kas derīgi rīta dzestrumā.

Krūmu paēnā atlaidies, garo, sarkano mēli izkāris, elso raibais ganu suns Nerons un laiski vēro sava saimnieka

darbošanos. Zēns ar spriganām acīm pagriežas pret savu draugu: «Drīz, sunīt, drīz būs pusdien!»

Un patiešām, pēc pavisam neliela brīža Silamuižas klēts galā iznāk sieviete ar baltu lakatiņu galvā un, rokas pie mutes salikusi, sauc: «Jāni, dzen nu mājās!»

Jāņa komandējamais pulks jau gaidījis šo mirkli. Brūnaļa, kā parasti, noīdas pretī un pirmā dodas uz māju pusi, viņai seko pārējās.

«Bet kur tad Ziedaļa? Ak tu, negantniece, atkal nedarbos!» Tikai ar Nerona palīdzību izdodas kārumnieci izdzīt no auzu lauka.

Jānis paceļ gana kulīti, uzmet plecos svārkus, bet no tiem izkrit līdzī paņemtā grāmata. Pa to laiku govīs un aitas uzgājušas jau uz lielceļa, kas no Ērgļiem gar Krievu kalna skolu iet uz Cēsīm. Pēdējās dienās nav lijis, tādēļ lopu kājas sacēļ veselu putekļu mākonī.

Paķēris izkritušo grāmatu, Jānis metas pakaļ ganāmpulkam, un, soļojot aiz tā, viņam neviļus prātā ienāk nostāsts par kādreizējo Ērgļu skrīvera palīgu, vēlāk skolotāju, tagadējo dzejnieku Kārli Skalbi. Arī viņš jaunībā ir dzinis lopu barus, pelnīdams naudu iztikai, no Piebalgas un apkārtnes tirgiem pat uz Rīgu, tomēr, par spīti grūtībām un neveiksmēm, kļuvis par ievērojamu dzejnieku.

Mazais Jānis tik lielus mērķus vēl nelolo, tomēr jau tagad viņa labākais draugs ir grāmata. Govīs sadzītas kūti. Arī parastie gana pusdienas darbi paveikti. Jānis nu ir brīvs. Kamēr māte kūti slauc govīs, viņš noslēpj no ganiem pārnesto grāmatu. Ne reizi tā bijusi par iemeslu pērienam, jo, viņam lasot grāmatas, govīs bieži vien sagājušas nedarbos.

Bija vasaras otrā puse. Bērzu zaros jau iemaldījās viena otra iedzeltena lapa. Kādā sestdienas pievakarē Grotupēm noguruša cilvēka gaitā tuvojās man svešs vīrietis. Dzejnieks nācēju silti sagaidīja, un drīz vien arī es tiku iepazīstināts ar dzejnieku Aleksandru Caku. Jānis Grots teica: «Sis ir

mans draugs, lielisks cilvēks un brīnišķīgs dzejnieks. Viņš ir tik liels dzejnieks, ka var apdzejot visu pasauli, tevi, tavus matus, acis, pat tavus zābakus.» Aleksandrs Čaks Grotupēs parasti ieradās tad, kad to vismazāk gaidīja. Pats viņš mēdza teikt: «Es tā garām ejot, pa ceļam uz Gaiziņu.»

Vecākā paaudze atminas, ka tolaik lauku novados elektrība bija retums. Elektrības nebija arī Jāņa Grota dzimtajā pusē Ērgļos. Bet uzņēmīgi vīri nodibināja kooperatīvu sabiedrību, kas kopīgiem spēkiem uzbūvēja Ērgļu centrā uz Ogres upes pirmo spēkstaciju, uzstādīja valčus kviešu bīdelēšanai un gateri koku zāģēšanai. Protams, tāds notikums nepagāja garām dzejniekam, un viņš iejūsmināts uzrakstīja lugu «Zelta atslēga» (1936). Tikai žēl, ka šī luga netika uzņemta Jāņa Grota Kopotos rakstos. Tā dzejnieks pats esot vēlējies, jo uzskatījis to par mazvērtīgu darbu.

Lugā daudz prototipu no ērgļeniešu vidus, bet jaunais inženieris Ansis Pārsla bija viņš pats. To man dzejnieks atklāja tikai mūža novakarē. Savu Ansi Pārslu viņš bija tā iemīlojis, ka ar šo vārdu parakstīja dažus savus rakstus.

1938. gadā tika nolemts «Zelta atslēgu» iestudēt Ērgļu Izglītības biedrības drāmas kolektīvā. Par režisoru Izglītības biedrības valde izvēlējās Ērgļu draudzes skolas skolotāju Jāni Grendzionu, dzejnieka radnieku, par režisora palīgu — šo rindu autoru. Mans pienākums bija sagādāt lugas eksemplārus un dziesmu tekstiem notis.

Aizbraucu uz Rīgu pie paša dzejnieka. Viņš toreiz dzīvoja Krišjāņa Barona ielā 113, mazā namiņā, ne visai mājīgās telpās.

Kāpām abi tramvajā un braucām uz Dailes teātri pēc lugas eksemplāra. Pa ceļam iegājām «pie Širona». Te dzejnieks jutās kā mājās. Viņš sev pasūtīja mēriņu degvīna (stangu) un vienu «mironņpirkstiņu», bet man kā nedzērājam glāzi ābolu sulas. Mironņpirkstiņš! Kas tas tāds? Nezināju,

bija arī neveikli prasīt, bet drīz šo brīnumu dabūju skatīt pats savām acīm. Balts, apaļš biezpiena sierīšs — kā mazais pirkstiņš.

«Ar to paēst nevar, tikai tāda piekoda vien ir,» noteica dzejnieks. Iedzēris krietnu malku pasniegtā dzēriena, nervozi sameklējis kabatā «Sporta» paciņu, aizsmēķēja. Dziļi ievilka un izpūta vairākus lielus dūmu gredzenus un sāka man stāstīt.

Sirona krodziņš ir tā vieta Rīgā, kur pie glāzītes satiekas un pasēž ievērojami cilvēki no dažādām mākslas nozarēm un literatūras pasaules. Te nāk arī «melnā» tauta. Sākot ar ratiņstūmējiem un beidzot ar sētniekiem un ormaņiem. Visi te jūtas labi.

Te iegriežas pat dižgari, kā, piemēram, Eduards Smiļģis un Lielais Andrejs — Upīts. Tāpat cītīgi nācēji ir Čaks, Sudrabkalns. Te visi jūtas līdzīgi... Te daudz arī strīdas un katrs aizstāv savu viedokli.

Toreiz ziemassvētkus Grots pavadīja Ērgļos, līdzī bija atbraucis viņa draugs aktieris R. Steinbergs, ko Jānis sauca vienkārši par Rafi. Nolēmām, ka vislabākā svētku maltīte būtu pie Ērgļu tirgotāja Jāņa Sotaka, tāpēc gājām turp. Parasti Jānis bija ļoti kautrīgs, bet pie Sotaka ģimenes gāja labprāt, jo tur dzivoja mājastēva brālis Jūlijs, Grota tuvs draugs.

Kad atvadījušies izgājām uz ceļa, lai dotos uz Grotupēm, pār Ērgļu pakalniem bija nolaidusies vēla un klusa ziemas nakts. Lēni krita lielas, retas pārslas, pārklājot ar tīru sniegu dienā nobraukto ceļu...

Kad bijām nonākuši uz Ogres tilta, dzejnieks apstājās un apturēja arī mūs. Zem tilta klusi burbuļoja nemierīgās Ogres ūdeņi, kurus vēl nebija spējies stindzināt ziemas sals. Tālāk šalca Ērgļu pirmās hidroelektrostacijas pārplūdes ūdeņi.

Mēs stāvējām un klusējām, dziļas tumsas apņemti. Bet snigšana pieņēmas...

Nu jau no debesīm uz zemi drāzās veseli pārslu viesuļi...
Tad nakts klusumu pārtrauca dzejnieka balss:

Pāri lejām, kalniem un siliem,
Tur, kur putni uz dienvidiem trauc,
Tur no debešiem balti un ziliem
Ziedu kamanās lejup kāds brauc.

Kas tas braucējs tik brīnišķu svītu,
Zvaigžņu pulkos kam kamanas stieg?
Ak, cik daudz tiem zūd skaistāko ritu,
Kas uz mūžiem šai minūtē mieg.

Sniegs šis zvīlais visbaltākā sega,
Pāri pasaulei tavai ko klāj!
Un tu, draugs mans, kam sirds karsti dega,
Vai tu jūti, cik ātri tā stāj?

Pārslu viesulis drāžas un zvīlo
Kā tavs mūžs, kas pret rietiem jau gaist,
Un tu atkal šo pasauli mīlo,
Kur nekad tevi negrib vairs laist.

Nekad neaizmirsīšu šos ziemassvētkus, un nekad vairs mūsu draudzības gados Grots netika norunājis ne savus, ne arī kāda cita dzejnieka pantus tā, kā šajā naktī uz Ogres tilta sava dzejoļa «Sniega brauciens» pirmos četrus pantus.

Visu dzejoli dabūju izlasīt tikai 1937. gadā, kad iznāca viņa jaunais krājums «Dziļos sniegos», lai gan dzejolis bijis nodrukāts periodikā jau 1934. gadā. Ierosmi grāmatas nosaukumam Grots laikam bija ņēmis no šīs skaistās nakts iespaidiem. Dzejniekam ļoti patika ziema, viņš jūsmoja par tās neatkārtojamo skaistumu.

Bija vasaras otrā puse, un kokus jau pabailīgi sāka greznot rudens lapu zelts.

Novakarē abi aizgājām uz Ērgļu centru, uz pastu. Šajā laikā tur parasti varēja sastapt daudz paziņu un draugu. Saņēmuši avīzes, ar vairākiem paziņām sākām dzīvi debatēt par Ērgļos nodibināto aerokluba nodaļu. Ko tā dos vietējiem jauniešiem? Izredzes bija diezgan mazas. «Ar ko tad jūs lidosiet,» dzejnieks iebilda, «tur jau vajadzīgas līdmašīnas un lidlauks!»

Tobrīd Ērgļu—Madonas ceļa pagriezienā parādījās plecīgs, drukns vīrs sirmiņiem, varētu teikt, gandrīz baltiņiem, kupliem matiņiem un tikpat sirmām, varenām uzacīm virs tumšajām, dziļajām acīm. Sārtu, saulē iedegušu seju. Viņš tuvojās mums mazliet pieklībojošā, bet citādi stingrā gaitā. Tas bija Rūdolfa Blaumaņa brālis Arvīds, pensionēts skolotājs Brakos. Arvīds Blaumanis bija saprātīgs, humora pilns vīrs, nekad nesmādēja arī kādu stiprāku malku. Ar dzēlīgu humoru viņš jautāja Grotam: «Ak tad par lidošanu sākuši domāt, bet ir jau par vēlu, jo pirmais lidotājs Ērgļos tomēr būšu es, to prieku esmu izbaudījis.»

«Kā tad tā? Ne tev līdmašīnas, ne tev spārnu,» atjokoja dzejnieks.

«Līdmašīnas man nav, bet spārni ir,» atbildēja Blaumanis un sāka stāstīt, kā viņš dzērumā kritis no otrā stāva. «Tā, puikas, pirmais lidotājs Ērgļos tomēr esmu un būšu es!» savu stāstījumu nobeidza Arvīds Blaumanis.

«Bet, mīlais Arvīd, tu tak varēji nosisties vai salauzt kādu locekli, tastaču nav joks,» ar dziļu līdzjūtību un lielu nemieru teica dzejnieks.

«Bet tāpēc jau es teicu, ka esmu lidotājs. Ja visi nosistos, tad jau lidotāju nemaz nebūtu,» atkal atjokoja Blaumanis.

Šis atgadījums ar Arvīdu Blaumani visu ceļu līdz Grotupēm bija mūsu sarunu temats. «Labi, ka tā!» noteica Grots, atvērdamas savas istabas durvis, bet pēc neilga laika dzejnieks iznāca ārā, un viņām rokā bija Rūdolfa Blaumaņa Kopotu rakstu 9. sējums — humoristiski satīriskā dzeja.

«Redzi, Osvald, man ienāca prātā Rūdolfā Blaumaņa humoristiskais dzejolis «Uz Braku kalna mājas stāv», tas vēltīts rakstnieka brāļa Arvida piedzimšanai un tālākām dzīves gaitām.»

Jānis Grots ļoti mīlēja Rūdolfu Blaumani un cienīja viņa labo latviešu valodu. Viņš sacīja: «Ja savā laikā krievu dzejnieks Ļermontovs sacījis, ka jāmācās Puškina valoda, tad mums, latviešiem, lūk, tāds ir Blaumanis. Mums visiem, kā veciem, tā jauniem, jāmācās pareiza latviešu valoda tieši no Rūdolfā Blaumaņa.» Grots augstu vērtēja arī Raini. Toreiz viņš izteica savu viedokli tā: «Es ļoti cienu Raini kā dzejnieku, bet dramaturģijā augstāk vērtēju Rūdolfu Blaumani. Žēl, pat ļoti žēl, ka Blaumanis tik agri aizgāja no dzīves, daudz vēl viņš būtu devis latviešu rakstniecībai. Dīvaini pasaulē iekārtots: viens brālis ir tik bagāts, ka var atstāt paaudžu paaudzēm lielas, neatņemamas kultūras vērtības, bet otrs labi ja atstāj viegli dziestošas atmiņas,» noteica dzejnieks, vērojot sārto saulrietu.

Ērgļu iedzīvotājiem grūtības sagādāja sliktā satiksme ar Rīgu. Pilnīgi pamatots bija nemiers, ar kādu ērgļenieši gaidīja dzelzceļu. Bet tas kā nenāca, tā nenāca, jo būve bija apstājusies pie Suntažiem.

Bija jau beigušies pavasara šķidoņi. Ērgļus atkal apciemoja Jānis Grots. Jaunajā stacijas laukumā bija uzceltas vairākas barakveidīgas ēkas dzelzceļa celtniecības darbiniekiem, bet vienā no tām iekārtota ēdnīca. Iegājām un pasūtījām pusdienas. Pie mūsu galdiņa apsēdās paziņa — dzelzceļa celtniecības tabeļvedis Jūlijs Kučiks. Viņš pastāstīja, ka šogad noteikti dzelzceļš būs gatavs. Sī ziņa labvēlīgi noskaņoja dzejnieku.

Kad pa stāvo nogāzi bijām uzkāpuši Vējakalna augstākajā vietā, dzejnieks apstājās un mierīgi vēroja jaunā dzelzceļa stigu.

«Cik skaudras, taisnas sliedes, kāds skaists brauciens būs jau no pašas Rīgas!» viņš noteica vairāk sev nekā man.

Tas arī bija Grota pēdējais Ērgļu apciemojums pa zemes ceļu, jo nākamo viņš pēc vairākiem mēnešiem veica jau pa jauno dzelzceļu.

Dzīvodams Rīgā, dzejnieks Ērgļus neaizmirsā. Drīz, 1936. gada martā, «Jaunākajās Ziņās» parādījās viņa dzejolis «Vēstule mātei». 1937. gadā tas iespiests krājumā «Dziļos sniegos».

Kad laikrakstā izlasīju jauno dzejoli, tā pirmais pants man atsaucā atmiņā Grota ciemošanos un viņa izteikto frāzi: «Cik skaudras, taisnas sliedes.» Tātad dzejnieks iedvesmu bija smēlies toreiz. Spilgts Jāņa Grota talantīguma piemērs ir dzejas pērles «Vēstules Solveigai» (1936) tapšana. Par to viņš kāda novakara mijkrēšļa stundā Grotupēs man stāstīja: «Biju lasījis Ibsena kopotos rakstus krievu valodā. Pēc vairākiem gadiem Dailes teātris iestudēja «Pēru Gintu» ar Lilitu Bērziņu un Eduardu Smilgi galvenajās lomās. Tāpat atkārtoti biju sastapies ar otra lielā ziemeļnieka Eduarda Grīga mūziku. Visi šie iespaidi mani dziļi saviļņoja, bet tad atkal dzīves steigā un darba gaitās it kā nogūla un aplusa pavisam.

No šī notikuma bija pagājuši apmēram piecpadsmit gadi. Kādā rudens novakarā tā pavēlu atgriezies dzīvoklī. Toreiz klusajā Krišjāņa Barona ielā sastapu tikai retu gājēju. Tāpēc varēju netraucēts iet un pārdomāt dzīvi. Tad pēkšņi mani apstādināja pazīstamās Grīga mūzikas skaņas. Tās plūda pa kāda nama trešā stāva atvērto logu. Brīnišķīgo skaņu savaldzināts, apstājos. Stāvēju un kāri klausījos nemirstīgo un vienmēr jauno Grīgu. Izskanot Solveigas dziesmai, logs aizcirtās, un es paliku uz ielas viens, bet ar dziļa aizkustinājuma jūtām krūtīs. Tālumā ieskanējies tramvaja zvans man atgādināja īstenību, un priecīgi satraukts es turpināju ceļu. Jo tuvāk nāca dzīvoklis, jo nemierīgāka kļuva sirds, un manī kaut kas modās.

Tas, kas pirms piecpadsmit gadiem mani bija tik dziļi

saviļņojis, tagad sāka no jauna dzīvot. Ar katru mirkli domās audās arvien spilgtāki meti lielam mīlas dzejas stāstam.

Paātrināju gaitu...

Sasniedzis dzīvokli, pat mēteļi nenovilcis, steigā atkritu krēslā pie rakstāmgalda. Tikai tad, kad bija uzrakstīta pirmā «Vēstule manai Solveigai», atjēdzos, ka jānovelk mēteļi. Tā bija tikai īsa atelpa, jo rakstāmgalds mani atkal aicināja. Tanī naktī uzrakstīju visu dzejojuma ciklu: otro vēstuli «Aicinājums», trešo — «Varavīksne un vakarblāzma» un ceturto — «Pēdējā vēstule».

1940. gadā manā dzīvē notika lielas pārmaiņas. Mani paaugstināja darbā un ar 15. februāri pārcēla no Ērgļiem uz Vestieni par rajona lopkopības instruktoru, tāpēc bija no Grotupēm jāaiziet. 10. martā nodibināju ģimenes dzīvi. Uz šiem svētkiem aicināju arī Grotu, bet viņš neatbrauca, tikai atsūtīja dāvanu — dzejoli, kas saglabājies rokrakstā:

OSVALDAM KĀZU DIENĀ

No tautas līgava, no līgavas top sieva,
Un mūžs Tev zied kā pavasarī ieva,
Jo Tu ar sirdi, abām rokām cieti
Ved prom uz Vestieni šo jauko ērglēnieti,
No kuras šķirties mums patiešām žēl,
Bet ko var darīt, jo jums sirdis kvēl
Kā divas dzirkstis vienā gaišā liesmā,
Ko nevar cirulis, ne dzejnieks izteikt dziesmā.
Tad ņem pie rokas savu pavasari,
Ņem savu rožu krūmu, kam lai zari
Pār Tevi noliecas ar savu ziedu žūžu —
Pār Tavu jauno, tikko sākto mūžu.
Tev sākums labs — to vērā turi lieti,
Jo ņem Tu līgavu par sievu — ērglēnieti.

Jānis Grots

Ergļos 10. martā 1940. gadā.

Vārds «nāve» pats par sevi ikvienam liek sarauties. Tas vēsta visbriesmīgāko. 1950. gada februārī saņēmu vēsti par dzejnieka Aleksandra Čaka nāvi.

Ļaunajai ziņai negribējās ticēt. Kā gan vienmēr asprātīgais cilvēks var tik pēkšņi aiziet? Bēru dienā aizbraucu uz Rīgu.

Steidzos pie Jāņa Grota Krišjāņa Barona ielā 113. Durvis atvēra pats dzejnieks, bāls un ļoti satraukts.

«Nāc iekšā, tu arī, Osvald, uz bērēm?» viņš runāja aizgūtnēm, it kā nezināmu bailu mākts. Daudz toreiz nerunājām, jo viņš nervozi ģērbās iešanai.

«Zini, Osvald, vairāk nekā trīsdesmit gadus esam pavadījuši tuvā draudzībā ar Sašu, bet tagad, kad viņš miris, man ir paniskas bailes iet pie viņa.»

Kamēr mēs aizgājām līdz Blaumaņa ielai, kur no laikraksta «Cīņa» zāles tika izvadīts Aleksandrs Čaks, nepārspīlēšu, Jānis pēc stiprināšanās ūdens iegriezās trijās vietās. Beidzot viņš sacīja, ka esot kaut cik pārvarējis bailes un varot iet pie Sašas.

Gausi uzkāpuši pa kāpnēm, iegājām puskrēslainajā zālē, kur arī palikām stāvoņi, lielā atvadu mirkļa apstādināti.

Grots pavirzās tuvāk apklusušajam draugam, stāv nekustīgs, ar bālu, sastingušu seju, it kā akmenī cirsts tēls. Kad skan Šuberta melodija «Stāv liepa vārtu priekšā», pār dzejnieka vaigu norit lielas asaras.

Tam, kas pats nekad nav bridis rudens dubļus Elejas apkārtnē, būs grūti iedomāties, kādi tie ir.

Bija vēla diena, kad gaidījām viesus no Rīgas — rakstniekus. Tie bija — Edgars Damburs, Jānis Grants, Jānis Grots, Meinhards Rudzītis un Pāvils Vīlps.

Paredzētas divas tikšanās — dienā Elejas vidusskolā, vakarā Annas skolas zālē pēc kolhoznieku kopsapulces.

Uz Elejas vidusskolu vecajā parkā varējām aizbraukt ar mašīnu, bet tālākām dienas gaitām bija jāmeklē zirgs ar ratiem.

Ar lielu atbildības izjūtu un uztraukumu, ko izraisīja autoru klātbūtne, bērni norunāja Grota, Rudziša un Vīlpa dze-

joļus. Atminos, kāda mazo klašu meitenīte, runājot Grotā dzejoli, pie pašam beigām to sajauca un apjukumā nezināja vairs turpinājumu.

Viņas acis apmulsušas bezcerīgi skatījās apkārt, meklējot klausītājos savu skolotāju, lai tas palīdzētu atrast pazudušos vārdus.

Rudzītis mazo pamācīja: «Tu paprasi pašam autoram Jānim Grotam, kā tur bija tālāk, viņš sēd man blakus!» Zāle sarosījās smieklos, bet meitenīte samulsa vēl vairāk.

Mazajai palīgā nāca autors: «Paldies, mīļo bērniņ, šo dzejolīti var skaitīt arī līdz tai vietai, kur tu apstājies!»

«Nu, ja pats autors piekrīt, ka pietiek, tad lai pietiek arī,» smaidīdams piebilda Rudzītis un sāka aplaudēt. Viņam pievienojās visa zāle. Meitenīte, mulsi sarkdama, bikli pakņiksēja un pazuda pārējo bērnu vidū.

Pēc kādas citas Elejā notikušas rakstnieku dienas man saglabājies šāds atmiņu stāsts par Grotu un Grantu.

Bija jau diezgan vēla stunda, kad viesi posās ceļā uz Rīgu. Bet Grots un Grants tovakar nolēma nebraukt.

Vēlā vakara stundā abi ciemiņi kopīgi izlēma nākamās dienas kārtību.

«Osvald, mēs rīt ar vilcienu braucam uz Rīgu, pietiek ciemoties,» noteica Grots, un Grants tam pievienojās.

Pirmdienā man darbā bija jāierodas agri, tādēļ abus draugus atstāju gulēt. Kā man vēlāk stāstīja mājinieki, drīz vien pēc manas aiziešanas Grots cēlies augšā un modinājis Grantu. Grots mēdza gandrīz veselu stundu pirms vilciena atiešanas ierasties stacijā. Es parasti par šādu rīcību smējos, bet viņš teica: «Kas tur ko smieties, tad nekad nevar vilcienu nokavēt.»

Bet tajā dienā liktenis izstrādāja dīvainu joku. Kā viss noticis, to pēc vesela gada pastāstīja dzejnieks, kad bija ieradies pie manis ciemos Elejas Beverīnās, kur biju pārcēlies dzīvot.

«Toreiz abi no Drustēnkalējiem mierīgi gājām uz Briežu dzelzceļa staciju. Vai nu mēs bijām pārskatījušies pulksteņus, vai arī gājuši pārāk lēni, bet vilciens pagāja mums garām, kad bijām puskilometru no Briežiem. Mums atlika tikai noplātīt rokas.

«Nu ko? Atpakaļ pie Osvalda vairs neiesim, brauksim ar kādu gadījuma mašīnu līdz Jelgavai,» teica Jānis.

Tā arī izdarījām.

Iebraukuši Jelgavā, bijām pamatīgi nosaluši. Tāpēc izmantojām viesmīlīgo stacijas restorānu, lai mazliet sasildītos.

Kad bijām labi atsiluši, atcerējāmies, ka mēs taču vēl neesam Rīgā un laiks pirkt biļetes braucienam. Bet izrādījās, ka mūsu kopējais budžets izsmelts un pa abiem kopā nav tik daudz, lai nopirktu divas dzelzceļa biļetes līdz Rīgai.

«Nauda kaut kur jāaizņemas,» teica Jānis. Bet kur? Grants atcerējās, ka viņam Jelgavā dzīvo onkulis. «Tu gaidi mani tepat, es iešu pēc naudas.»

Pēc stundas Jānis atnāca ar simt rubļiem kabatā.

«Tagad neatkārtosim iepriekšējo kļūdu! Vispirms nopirksim biļetes un tad domāsim par ko citu.»

Līdz nākamajam vilcienam bija jāgaida vairāk nekā stunda, tāpēc pasēdējām patīkamajā restorānā, un tur jau laiks steidzās nepiedodami ātri.

Aizrāvušies pārrunās, aizmirsām, ka mums biļetes kabatā, bet vilciens uz mums negaidīs.

Notika tā, kā nedomājām!

Mēs iekarsuši vēl runājāmies, kad mūsu vilciens jau tuvojās Rīgai.

Nelīdzēja nekāda izskaidrošanās ar stacijas administrāciju: mēs paši savas vainas dēļ bijām zaudējuši tiesības ar savām biļetēm nokļūt Rīgā. Un ļaunākais bija tas, ka no Granta simt rubļiem pāri bija palikušas tikai kapeikas.

Grants nezaudēja dūšu, ierosināja iet uz Jelgavas—Rīgas šoseju un «balsot» mašīnu uz Rīgu.

«Bet cik tad tālu īsti ir Eleja no Rīgas? Pēc mūsu šīsdienas brauciena spriežot, diezgan tālu!»

Laikam gan, jo braucām gandrīz veselu dienu.»

Kad 1955. gada oktobrī J. Grots ieradās pie manis, mēs dzīvojām Elejas ciema Beverīnās. Dzejnieks bija sašutis par to, ka viņa darbus vairs nedrukānot. Centos draugu izklaidēt un pierunāju kādu laiku pavadīt lauku klusumā, lai atpūstos un uzlabotu nervu sistēmu.

Dienās, kad es atrados darbā, Jānis mājās daudz lasīja un diezgan bieži aizgāja uz veco Elejas parku. Pēc pastaiģām bija mundrs un rosīgs un priecājās, ka atgriezoties ēstgriba, kas Rīgā viņam gandrīz pazūdot.

Vakaros man bija jāizstāsta, kā dienā veicies. Dzejnieks ar visu sirdi dzīvoja līdz manām veiksmēm un panākumiem, kā arī skuma, ja kaut kur biju kļūdījies un tika piedzīvots zaudējums.

Tā nu mēs dzīvojām un strādājām, arī dzejnieks likās pavisam apmierināts, pazudis bija viņa lielais nervozums.

Viņš vēl kādu laiku dzīvoja pie manis un mierīgi strādāja pie jaunas dzejoļu grāmatas, bet tad pēkšņi aizbrauca uz Rīgu. Dzejnieks atgriezās kādā pavēlā vakara stundā — nobridies, salijis, bet ļoti labā noskaņojumā. Sagādāja lielu pārsteigumu, jo pateicībā par mūsu ilggadējo draudzību bija atvedis man veltītu dzejoli, kuru tūlīt nolasīja. Lūdzu Jāni to ierakstīt kādā grāmatā atmiņai un pasniedzu almanahu «Latviešu tēlotāja māksla».

CEĻĀ PIE DRAUGA

Veltījums manam draugam O. Lūciņam

Zem rudens zvaigznēm Elejā,
Kad naktī ceļu eju,
Daudz logu redzu tālumā
Un vienā drauga seju.
Ceļš dubļos slīgst, un gaiss plūst vēs

Pār druvām novāktajām ...
 Sirds pēkšņi jautā man: ko mēs
 Un cik mēs devām tajām?
 Maz dziesmu dziedāts vasarai,
 Maz rudens ražai ziedots,
 Un izredžu maz cerībai,
 Ka tas tiks viss mums piedots.
 Tak naktsmājas draugs tomēr dos ...
 Sāk lietišķs sijāt tumīgs,
 Kad drauga sliekšnim tuvojos
 Lēns, noguris un skumīgs.
 Tad dzirdēt sāku — traktors dim
 Kaut kur aiz tumsas smagas, —
 No nakts līdz rīta apvārsnim
 Ies platas, garas vagas.
 Pie durvīm domīgs apstājos
 Un ilgi pieklauvēju ...
 Tad balsi dzirdu kaimiņos
 Kā skarbu rudens vēju:
 — Ko grabīnīs kā nelabs gars?
 Vai tā tev naktī klājas? —
 Līdz rītam mūsu kaimiņš ars
 Un tad tik nāks viņš mājās.

Jānis Grots

Elejas Beverīnās
 1955. gada vēlā rudenī

Dzejoļa variants iespiests krājumā «Vakaru stāsti ciematā» (1959).

Sajā viesošanās laikā dzejnieks tiešām jutās labi un krietni vien pastrādāja kādu nedēļu, tad atkal sarosījās un aizbrauca uz Rīgu, kā vienmēr apsīdāmieš pēc dažām dienām atgriezties.

Ar vēstuli decembra vidū dzejnieku aicināju nevis ciemos, bet mājās, jo viņš manā ģimenē tika uzskatīts par savējo. Dzejnieks atbrauca tikai nākamā gada sākumā un šoreiz ar ciešu apņemšanos izmantot savu radošā komandējuma laiku kolhozā.

Lauku klusumā un tālu no pilsētas trokšņiem dzejnieks jūtami atspirga. Viņā atgriezās dzīvotgriba, možums un humora izjūta, un tas viss ļāva, kaut lēnām, tomēr neatlaidīgi

aizsāktās ieceres īstenot. Jānis daudz lasīja un uzcītīgi strādāja. Uzrakstīto dzejoļu kaudzīte uz galda kļuva ar katru dienu lielāka.

Februāra sākumā mūsu ierasto mieru Beverīnās iztraucēja Rakstnieku savienības Literatūras fonda direktore Emma Feldmane. Viņa ieradās oficiāla un bargā.

Lūk, Rakstnieku savienībā ienākuši signāli, ka Grots izniekojot Literatūras fonda līdzekļus — radošo komandējumu. Nestrādājot, bet kopā ar Lūciņu dzerot. Tāpēc bijusi spiesta atbraukt un faktus pārbaudīt.

Nekas no sūdzībā minētā neatbilda patiesībai. Iebraukusi Beverīnās, Feldmane redzēja Grotu un Lūciņu abus pie viena galda cītīgi strādājot: viens rakstīja, otrs gatavojās eksāmenu sesijai Smiltenes zooveterinārajā tehnikumā.

Jānis, dzīvodams un strādādams Elejā, tiešām bija atmetis vājības, kuras Rīgā viņu pavadīja diezgan bieži. Vienīgā no tām vēl bija palikusi pīpēšana. Viņš iztika bez alkoholiskiem dzērieniem un pats brīnījās, kā tas iespējams.

Pienāca 9. februāris, Jāņa Grota 55. dzimšanas diena. Beverīnās ieradās Elejas vidusskolas skolēnu un skolotāju delegācija. Pionieri pasniedza dzejniekam skaistu cimdu pāri, skolas skolotāju kolektīvs — piemiņas balvu. Pionieri deklamēja Grota dzejoļus. Dzejnieks sacīja: «Kaut gan pašreiz ir ziema un sevišķi bargā ziema, tomēr jūs, mīlie bērni, ar savām mirdzošajām acīm un jaukajiem smaidiem ienesāt arī šajā ziemas aukstumā manā dzīvē siltu pavasara dvesmu un sauli. Tagad šis sirds saules man pietiks visam mūžam.»

Bērni lūdza dzejnieku pastāstīt par viņa bērnību un literatūras darbā pavadītiem gadiem.

Pionieri grib uzzināt, pie kādiem darbiem pašreiz strādā dzejnieks. Viņš gribot pabeigt vairākcēlienu lugu «Pēdējās rozes», ko rakstot kopā ar aktieri A. Stempu. Rakstot dzejoļus jaunai grāmatai, kurai motīvi ņemti tieši no Elejas kolhozu ļaužu dzīves, un tā sauksies «Vakaru stāsti ciematā».

Dažus no šī cikla dzejoļiem Grots nolasīja, bet vienu — «Rudens vakaru Elejas parkā», kas veltīts Elejas vidussko-

las pionieriem un skolēniem, — apsolīja glīti pārrakstīt un atsūtīt pionieru vienībai.

Par tikšanos ar bērniem dzejnieks ir dziļi aizkustināts un sirsniņi spiež viņu rokas.

«Vēlreiz, mīlie bērni, jums liels paldies!»

«Uz redzēšanos!» tie atbild kori.

Ārā salst un puteņi griež negantus virpuļus. Vējš niknumā pie dārza sētas plosa retās egles, kas vaidot smagi šņāc.

Tikai dzejnieks, liekas, visu to nejūt, viņš ir piegājis pie loga, lai vēl ar acīm pavadītu mazos apsveicējus, bet aizsalušās rūtis neatvēr viņam šo prieku. Ir sadzirdamas tikai aizejošo bērnu čalas, kas ar katru mirkli kļūst klusākas.

Ilgī un nekustīgi dzejnieks tā stāv pie leduspuķēm greznotā loga. Viņš ir laimīgs. To liecina viņa apgarotais skats.

Redzēt Jāni laimīgu arī man bija labi, jo priecājos līdz drauga priekam, tikai krūtīs kaut kas iesmeldzās: ievērojams dzejnieks 55. dzimšanas dienā taču nesaņēma nevienu apsveikumu no Rīgas, un Elejas vidusskolas pionierus un skolotājus, dzejniekam nezinot, biju mudinājis atnākt.

Vakarā Beverīnās ieradās jauni viesi, to vidū Elejas skolas direktors un skolotāji.

Sis dzejniekam bija otrs pārsteigums. Viņš jutās ļoti aizkustināts.

Svētku noskaņojumā Jānis neticami atplauka. Šķita, ka viņā atgriezies gandrīz īsts jaunības dienu možums, humors, un asprātības sprēgāt sprēgāja.

Pēc pavadītās jubilejas dzejnieks atkal nodevās darbam un strādāja ļoti nopietni un daudz lasīja. Pienāca diena, kad viņš spieda roku atvadām un aizbrauca atpakaļ uz Rīgu, līdzī aizvezdams daudz jaunu pabeigtu darbu.

Marta beigās Grots rakstīja: «Kā jau pats toreiz šad tad redzēji, ka es tūlīt nevarēju uzplēst dažas man Elejā pienākušās vēstules, tā arī tagad Rīgā vēl arvien, turklāt pastiprinātā kārtā slimoju ar kādu varbūt tikai man pašam saptamam nervu un psihi kompleksu, dīvainu mazdūšību, nevēr-

tības sajūtu, kas viss kopā lielā mērā ierobežo vai pat pavisam nobremzē manus nodomus un rīcības brīvību. [..] Atbraucis Rīgā, ķeros pie darba un uzrakstīju gan Elejā nepabeigtos, gan arī vairākus gluži jaunus dzejoļus, izsūtīju tos pa dažādām redakcijām, bet atkal visur tur bija kā nāves klusums.

Biju tik iebaidīts no cilvēkiem, ka pat to vēstuli no «Padomju Latvijas Sievietes», ko Tu man atvedi uz Rīgu, kaunējos izlasīt Tavā klātbūtnē, domādams, ka arī šī atbilde būs negatīva. Pēc vairākām dienām, kad to izlasīju, izrādījās otrādi, un tāpat prieka tur maz, jo arī tur līdz šim vēl nekas nav nodrukāts.»

Vēl nebiju paspējis atbildēt uz 28. marta vēstuli, kura man un ģimenei atnesa daudz skumju, kad jau atkal saņēmu no dzejnieka jaunu, kurā viņš rakstīja: «Mīlais draugs! Bieži vien domās atgriežos pie aukstās ziemas Beverīnās, kur tomēr bija labi un silti. Tur es sildījos Tavā un Tavas ģimenes pavardā. Un nu šinīs dienās biju domājis kaut kā Tev un jums visiem mazliet reabilitēties, bet atkal nekas neiznāca. [..] Tā nu, kā redzi, man pašlaik neveicas, un tāpēc neko priecīgu par sevi pateikt nevaru. Mani tikai šad tad noko sirdsapziņa par parādu Tev, bet to tomēr kādreiz mazliet līdzināšu, tiklīdz man būs iespēja. Pagaidām man tādas nav, bet ko var darīt. [..] Sveicini Zentu, Aivaru, sevišķi Lilitu — viņa arvien savā bērna dvēselē ir bijusi pret mani pārlietu laba.»

Man ļoti sāpēja drauga neveiksmes, tāpēc, lai kaut cik nomierinātu viņa satraukumu, uzrakstīju atbildi uz divām saņemtām vēstulēm.

19. aprīlī Jānis atbildēja: «Mīļš paldies Tev par Tavu jauko vēstuli, bildītēm un laikrakstu, kas visi kopā man darīja daudz prieka, jo dzīve ir pārlietu īsa un prieka tur nav sevišķi daudz, tāpēc katrs no tiem ir tikams un dārgs. Ko lai Tev vēl īsumā pasaku? Neko sevišķu, nedz labu. Dzīvoju no dienas dienā «kā pa tumsu, kā pa ēnu, kā pa rudenainu miglu», bez noteikta mērķa un jēgas sajūtas. Varu tikai vēl

piebilst, ka samērā daudz strādāju un arī slimoju gan fiziski, gan citādi, bet dažreiz uzplūst diezgan liela darba enerģija. Tā, piemēram, nupat šinīs dienās kopā ar aktieri Stempu abi uzrakstijām komēdiju, t. i., pabeidzām rakstīt komēdiju un to jau iesniedzām Dailes teātra «gudrajiem». Tagad gaidām atbildi, gaidām ar bailēm un bažām, kaut gan mēs abi paši, t. i., Stemps un es, neesam par savu darbu sliktās domās un, pēc mūsu ieskata un dažu mūsu paziņu atsauksmēm, darbs ir pat izdevies. [...] Turpinu rakstīt arī dzejas, bet atkal ķibeles — divas vājākās nodrukāja, bet 15—16 labākās laikam nekur neder. Ap tām, cik dzirdēju, ir notikusi šur tur «plēšanās» un strīdi, šoreiz man par labu, bet tikai principā, jo tie, kas mani aizstāvējuši, tie tieši nestrādā redakcijā, kur esmu šos dzejoļus nosūtījis.»

Soreiz viņu pirmā bija pamanījusi mūsu mazā Lilita, kas tikko pārnāca no skolas: «Nāk, nāk! Jānis nāk!» Tā Lilita bija iesākusi saukt dzejnieku, acīmredzot noklausījusies no manis.

Pats dzejnieks par to nemaz neļaujās, jo viņš Lilitu dēvēja par savu labāko draugu.

Ilgajos draudzības gados dzejnieku biju iepazinis kā vienkāršu un gaužām pieticīgu cilvēku. Beverīnās viņš jutās labi un viņu nemaz neuztrauca šaurība. Mūsu mazajā istabiņā varēja novietot četras guļamvietas, bet tad pie loga atlika šaura vieta galdiņam. To skolas darbu gatavošanai izmantoja Lilita, bet virtuvē skolas uzdevumus gatavoja un uz neliela dīvāniņa gulēja mūsu dēls Aivars.

Kad atbrauca viesi, Aivaram guļvietu iegrozījām istabā, bet viņa dīvānu piešķirām dzejniekam. Pieaugušam cilvēkam dīvāns bija pārāk īss, tāpēc, lai gulētājam kājas nekārtos pāri, dīvāna galā tika pielikts soliņš un uz tā salocīts mans plikādas puskažociņš ar vilnu uz augšpusi — tā kājām bija siltāk. Jānis šādi sagatavotu guļvietu slavēja un sauca par «karalisku», jo pat savā dzīvoklī Rīgā nejutoties tik labi kā šeit.

Rītos mana sieva Zenta virtuvē plēsa skalus un kurināja

plīti uguni, lai gatavotu brokastis, bet viesi tas netraucēja. Viņš pat apgalvoja, ka degošās malkas sprakšķi ieaijājot vēl dziļāk miegā. Parasti dzejnieks īsto brokastu laiku arī nogulēja. Bieži viņš mēdza gulēt ar vaļējām acīm, nomodā klausoties, kā aiz atvērtā loga čabinās lietus un kā bezdelīgas sarunājas ar saviem bērniem paspārņu ligzdās.

Gadījās pavērot, kā dzejnieks strādāja. Nenoguris rakstīja, bet tad pēkšņi paņēma kādu grāmatu un nogrima lasīšanā. Kādas jaunas domas rosināts, kaut ko steidzīgi atzīmēja uz izsmēķētās papirosu kārbīņas vāka vai kāda cita papīra, kas gadījās pie rokas.

Reiz mūsu saruna iesākās par dzeju. To izraisīja kāda jauna autora ne visai dzejisks dzejolis. Manuprāt, tas tiešām bija neizdevies dzejolis — vārdu un nodrāztu frāžu savirknējums atskaņās bez pārdzīvojumu dziļuma, izteiksmes patiesīguma, uzrakstīts bez dzejnieka dzirksts un prasmes.

Tā arī pateicu.

«Pareizi, Osvald, pareizi!» Jānis dziļā aizrautībā piekrita. «Man ir kauns, ka tādus atļauj drukāt! Dzejai jābūt dziļi izjustai, plūstošai kā labai mūzikai. Dzejot vajag mācīties no Puškina, Ļermontova, Raiņa, Blaumaņa, Jeseņina!»

Viņš kļuva pat nikns un nervozi staigāja pa mazo telpu, tad strauji apsēdās uz dīvāna, drebošiem pirkstiem izņēma no paciņas cigareti un aizpīpēja. Ievilcis un izpūtis dažus kuplus dūmus, mazliet nomierinājās. Tad izstāstīja gadījumu, kā viņš ticies ar Raini, kādas bailes tobrīd izjutis, būdams jauns, vēl iesācējs dzejnieks. Lūk, viņa stāsts pēc manas atmiņas:

«Tikos ar Raini pavisam nejauši Rīgas—Jūrmalas vilcienā, kurā man toreiz bija darba uzdevums kontrolēt pasažieru braukšanas biļetes. Kā parasts, gāju no vagona uz vagonu, no kupejas uz kupeju. Gluži automātiski tika izrunāta frāze: «Lūdzu, uzrādiet biļetes!» Braucēji tās gandrīz bez starpgadījumiem klusēdami uzrādīja. Tas bija tik parasti un ikdienišķi, ka šķita, nekas nevar izmainīt šo parasto ritmu.

Bet tad pēkšņi kādā kupejā visu to negaidot izjauca ne-

parasts gadījums. Kad sniedzu roku, lai saņemtu biļeti no pēdējā pasažiera, kas sēdēja pie paša loga, tikai tad ieraudzīju, ka tas bija dzejnieks Rainis. Pēkšņā mulsumā sniegto roku atrāvu atpakaļ. Bet Rainis mani bija jau pazinis. Redzēdams manu samulsumu un neveiklo rokas kustību, centās situāciju glābt, smaidīdams viņš sniedza roku sveicienam un nosēdināja mani sev blakus. Atzistos, ka, sēdot blakus lielajam dzejniekam, es nosvīdu un patiešām izjutu bailes. Bez tam mani nomāca kauna sajūta, jo biju pārliecināts, ka Rainis mani bārs par dzejoļiem, kurus es tolaik jau rakstīju un devu izdevniecībām drukāšanai. Rainis sarunā bija vienkāršs un ļoti sirsnīgs. Runājām par darbu un sadzīves apstākļiem, protams, arī par dzeju un dzejošanu.

Viņš nebāra, bet lietišķi aizrādīja uz kļūdām un pamācīja, ka katram jaunam dzejniekam, lai tas kļūtu par īstu dzejnieku, ar talanta dzirksti vien nepietiekot, bez tās vēl daudz jāmācoties no klasiķiem.

Dzeju nedrīkst taisīt, sēžot pie galda ar spalvu un papīru, bet tā vispirms jāierakstot sirdī, jāizauklējot tur, un tikai tad viņai vieta uz papīra, un tad tā arī būšot dzeja.

Šī tikšanās ar Raini man ir dārga un neaizmirstama, jo tā man palīdzēja atrast ceļu uz patiesu dzeju.

Tāpēc nevaru ciest pats sevi un nosodu arī citus, kas uzrakstījuši kaut kādus savārstījumus un nosauc tos par dzejoļiem.

Par daudz mēs šodien auklējam jaunos. Šajā lielajā gādībā viņi vairs nemācās nopietni, bet strādā ļoti pavisī. Viņi patiesībā nezina, kas ir darbs pie dzejas, bet gan rēķina, cik rindu esmu uzrakstījis, cik grāmatu man būs un cik naudas par to saņemšu.

Man pašam arī ir pilnas atvilktnes ar vājiem dzejoļiem, bet es gribu būt godīgs un paškritisks, tādēļ nedodu tos drukāt.» (Šeit gribas piezīmēt, ka pēc Jāņa Grota nāves viņa arhīvā Kopotu rakstu kārtotājs Ilgonis Bērsons atrada daudzus vērtīgus dzejoļus, kurus pats dzejnieks aiz lielās paškritikas un kautrības nebija publicējis.)

Kaut gan mēs ar dzejnieku Jāni Grotu dzīvojam ilgus gadus tuvā draudzībā, nekad viņš netika stāstījis par savu ģimenes dzīvi. Es arī kautrējos viņam kaut ko jautāt. Zināju to, ka viņš šķīries un atkārtoti precējies. Un tas arī bija viss.

Atcerējos pirmās tikšanās K. Barona ielas dzīvoklī trīsdesmito gadu beigās. Jau toreiz abi ar sievu viņi dzīvoja uzkrītoši dalītu dzīvi. Dzīvoklis dzejniekam bija mazs. Neliela virtuvīte un divas istabas — pirmā pavisam maza, caurstaigājama, kurā dzīvoja Jānis, bet lielākajā, dibenistabā mīta Anna, vēlāk kopā ar meitu Tamāru. Nekad netiku redzējis vīru, sievu un meitu pie kopēja pusdienu vai vakariņu galda.

Tēva prieks izteikts dzejoļu ciklā «Dziesmas mazajai Tamārai».

Bet šie gaišie prieki pie dzejnieka nepalika ilgi. Kaut kas tos apslāpēja, un viņš atkal bezcerīgi iegrimā sevī. Tamāra tika audzināta pilnīgi atrauti no tēva un tēva mīlestības.

Dzejnieks Elejā atkal ieradās tikai 1958. gada augusta sākumā, kā viņš pats teica, uz ābolu laiku. Šajā reizē draugs jutās reti labi, daudz jokojās ar bērniem un priecājās par bagāto ražu aiz loga dārzā.

Grotu priecēja arī tas, ka viņa draugam Aivaram 4. augustā palika pilni 16 gadi un ka tas, atgriezies no skolas, ar lepnu smaidu sejā rādīja savu pirmo pasi. Nogrozījis to rokā, drīz dzejnieks no savas puses apsveica «jauno» pilsoni ar īpašu veltījumu:

Sveiciens Aivaram Lūciņam,

ieejot 17-tajā dzīvības gadā, — 4—VIII—58
Elejas Beverīnās

Kad pirmā pase
Tev jau savu mūžu sāk,
Tad drīz vien arī
pirmā mīlestība sirdī nāk...

Jānis Grots

Es gatavojos eksāmeniem Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā. Man grūtības radīja krievu valodas vājās zināšanas, tādēļ lūdzu Jāni palīdzēt pārtulkot latviski botānikas kontroldarbu jautājumus. Viņš to uzņēmās labprāt, tikai piebilda, ka specifiskā terminoloģija viņam sveša.

Nākamās dienas vakarā, kad atgriezos no darba, dzejnieks man nodeva tulkojumu. Ar dažām ļoti sīkām izmaiņām to pilnībā varēju izmantot. Tā Jānis palīdzēja man studēt akadēmijā.

Gada beigās, 28. decembrī, Grots rakstīja šādu vēstuli:
«Sveicināts, Osvald!

Nupat saņēmu Tavu vēstuli, tā ir tik silta, laipna, ka nevaru tūlīt neatbildēt, jo negribu, lai jūs šoreiz mani gaidītu.

Vari ticēt, ka man nav nekādu aizspriedumu, nav arī nekādu baiļu no dubļiem, kā tas mums, «Rīgas kungiem», dažreiz muļķīgi ienāk tobrīd ne visai apzinīgā prātā, jo vairāk tāpēc, ka šiem «mums» tik labprāt garšo lauku labo, strādīgo cilvēku patiesā viesmīlība, par kuru mēs parasti paliekam parādā. Tātad — nedz «dubļu bailes», nedz kādi aizspriedumi mani šoreiz aiztur pieņemt Tavu tik laipno, silto aicinājumu, bet gan patiesi tas, ko sauc par nevaļu, pat par laika trūkumu, kas viss daļēji ir manas šad tad pašvakās veselības sekas un arī daļēji mana paša nevēlība pret darbu, kur nekādi nevaru mēroties ar Tevi. Konkrētāk sakot, lieta tāda, ka man steidzamības tempā jāsakārto mans jaunais dzeju krājums, kas ir paredzēts nākamgada plānā un kas vēl ir vai pats pēdējais un vienīgais pieturas punkts manā dzīvē, jo daudz ko esmu jau zaudējis, daudz guvis arī atziņu, bet diemžēl tās arvienu mēdz nākt par velti un tām vairs nekādas praktiskas nozīmes nav un nebūs.

Mazliet skumji, lai neteiktu vairāk, bet tā tas nu ir. Jauno gadu sagaidu ne ar sevišķu prieku sirdī, jo tautas gudrā pasaka māca: Kas vainīgs? Pats vainīgs!»

1961. gada 9. februārī visa ģimene aizbrauca uz Jāņa Grota jubilejas sarikojumu Rakstnieku savienībā.

Vakars norisa jauki un pacilāti. To ar izjustu stāstījumu par dzejnieka ienākšanu literatūrā un viņa devumu latviešu dzejas pūram ievadīja Grota jaunības draugs Arvīds Grīulis.

Jāņa Grota dzeju lasīja Edgars Zīle, bet jubilāra iemīļotie mākslinieki Zermēna Heine-Vāgnere un Pēteris Grāvelis dziedāja dziesmas ar viņa vārdiem.

Daudz tika teikti siltas pateicības pilni vārdi un pasniegtas krāšņas ziedu veltes.

Bet, visu to saņemot, viņš neizskatījās sevišķi apmierināts, viņa vaibstos reizēm parādījās pat sāpīgs smaids.

Kāpēc šodien drauga sejā tik maz prieka?

Un tad man atmiņā uzpeldēja dažas rindas no viņa pēdējās vēstules: «Nebiju ne domājis, nedz cerējis, ka mani kāds atcerēsies, bet nu ir iznākusi kaut kāda ačgārnība, kas man prasa daudz nervu satrauktības, kuras jau tā man trūcis nav nekad, bet kas tur vainīgs, ja ne pats? ...»

Dzīvots daudz, bet strādāts maz kas labs ...»

Pat savā jubilejā dzejnieks sevi kritizēja smagi.

Brīžos, kad Jāni piemeklēja kādas nepatikšanas, neveiksmes darbā vai ģimenes dzīvē ielija vērmeļu rūgtums, viņš nosodīja pats sevi un smagi kritizēja savus darbus. Viņš aizgāja pat līdz sevis ienīšanai. Grāmatas «Vakaru stāsti ciematā» otrajā izdevumā, kas iznāca uz jubileju, viņš rakstīja: «Ko te vēl varu piebilst?

Varbūt tikai to, ka 60 nodzīvotie gadi neliekas ne sevišķi daudz, nedz arī sevišķi maz, bet pats galvenais tas, ka pārāk maz ir padarīts.»

Trešā augusta novakarē dzejnieks pēkšņi parādījās Beverīnās. Sasveicinoties smaidot teica: «Labāk vēlu nekā nekad!» Viņa ierašanās bija priecīgs pārsteigums un īstā reizē, jo ceturtajā augustā Aivaram bija dzimšanas diena, bet piektajā augustā — Osvaldi. Un tādi dubulti svētki tika mazliet atzīmēti ar tuvāko draugu un kaimiņu piedalīšanos.

Jānis neaizmirsā vecās atpēdas un šādā tad aizstaigāja uz iemīļoto Elejas parku. Vienmēr mājā atgriezās labā garastāvoklī un, apsēdies pie galda, šo to atzīmēja savos papīros. Varēja redzēt, ka šāda dzīve viņam rosina aizsērējušos dzijas strautiņus un no tiem atkal iztek pa tīrai lāsei istas dzijas.

Tikai ilgi gan dzejnieks nevarēja paciest šādu normālu dzīves ritmu. Viņam to vajadzēja mainīt. Un to viņš arī darija. Kļuva nemierīgs, arvien biežāk izteica siltu pateicību par viesmīlību, un tā jau bija pirmā pazīme, ka dzejnieks drīz aizbrauks.

Bija saulains jūnija svētdienas rīts, kad, braucot no Ērgļiem, automašīnu pieturējām Dreiliņu ielā pie 18. nama, uz kuriem nesen bija pārcēlies Jānis Grots un kur dzīvoja viens pats. Tik skaistā laikā ciemoties Rīgā bija apgrēcība, tāpēc tūlīt izklāstīju dzejniekam savus plānus — braukt ekskursijā. Vispirms uz Tērveti apciemot Annas Brigaderes Sprīdišus un tad uz Elejas Beverīnām pie manis. Redzēt Sprīdišus Jānis ļoti vēlējas, jo atzinās, ka nekad tur neesot bijis.

Pirms izbraukšanas vajadzēja uzkopt dzejnieka dzīvokli, jo te valdīja visneiedomājamākā nekārtība. Tāda bija istabās, virtuvē un arī uz dzejnieka rakstāmgalda. Par pēdējo gan viņš teica, ka tā esot zināma kārtība: viss vienmēr pa rokai.

Zenta un Lilita slaucīja putekļus, mazgāja grīdas un ievēda kārtību virtuvē. Aivars salaboja lustru, radio un citas elektriskās ierīces, kuras nedarbojās.

Jānim patika sēdēt blakus šoferim, un šo prieku labprāt viņam atļāvām. Viņu sajūsmināja ātra braukšana.

Visu brauciena laiku dzejnieks jutās atraisīts, runātnīgs. Viņš apjūsmoja katru koku laukmalā, birztaļu tālumā un burbuļojošu strautiņu ceļmalas graviņās.

Kad izkāpām pie Sprīdišiem, mūs varenās skavās apņēma Tērvetes brīnišķīgā daba. Dzejnieks ilgi stāvēja un klusēdams

vēroja dižos simtgadīgos ozolus un citus kokus, kas apsargāja Sprīdišus.

Klusi un bijīgi ieejam Annas Brigaderes muzejā. Ar sprintsu uzmanību vērojam rakstnieces istabas. «Te redzama vismaz daļa no tās bagātības, ko Anna Brigadere radījusi un atstājusi kā mantojumu savai tautai,» teica dziļi saviņņotais Jānis Grots, apsēžoties uz soliņa Sprīdišu logu priekšā. Sarūgtināja tikai tas, ka daļu no Sprīdišiem aizņēma aptieka. (Tagad visos Sprīdišos netraucēta «saimnieko» Anna Brigadere.)

Izstaigājām Annas Brigaderes mītās takas plašajā un reti skaistajā meža parkā.

Dzejnieks apsēdies uz sola, seju pagriezis pret sauli un kaut ko domā. Viņa vaigs ir bāls, bet ļoti mierīgs. Tad lūpas paveras un mēs skaidri sadzirdam klusu izbrina čukstienu: «Sprīdītis!»

Mēs aiz brīnumiem sastingstam. Parka biezokņa lapotne ir pašķirusies, un pa to iznācis... Sprīdītis. Nē! Tā nebija parādība, bet īstenība. Tikai tad, kad mazais bija pienācis klāt, redzējām, ka tas ir gadus septiņus vecs zēns īsās bikšēlēs, basām kājām, ar ļoti baltu matu cekulu un zilām, zilām acīm. Pār plecu viņš nesa lielu lāpstu, bet rokā tikko izraktu ozoliņu. Ieraudzījis mūs, zēns samulsa.

Bet dzejnieks, redzot zēna izbīli, to draudzīgi uzrunāja: «Ko tu, puisīt, darīsi ar ozoliņu? Tas jau, vasarā stādīts, diezi vai augs?»

«Es to izraku biezoknī,» zēns runāja kā taisnodamies. Bet, redzēdams, ka neviens to nebar, kļuva drošāks. «Gan jau augs, es to katru dienu laistišu, un pēc daudz, daudz gadiem tas būs tāds kā šis.» Mazais ar roku norādīja uz varenu simtgadīgu ozolu.

«Vai tu, puisīt, esi ko dzirdējis par Sprīdīti un milzi Lutausi, kas esot dzīvojis šajā pašā mežā?» jautāja dzejnieks.

«Esmu gan, par to man pastāstīja vecmāmiņa, bet tas esot bijis sen. Tagad par to stāsta tikai pasakās,» noteica

mazais gudrinieks un aizskrēja pa taciņu, ar kailajām kājām zemi dimdinādams.

Jānis Grots, ar smaidu viņu pavadīdams, piebilda:

«Tie, Osvald, visi ir Annas Brigaderes Sprīdīši. Cits rok zemi un meklē naudu, dažs stāda ozolus, bet galvenais — viņi prot atšķirt īstenību no pasakas.»

No brauciena viņš acīm redzami bija noguris, bet apmierināts, ka braucis mums līdzī, tikai skumjā balsī piebilda: «Diez vai es uz Sprīdīšiem vēl kādreiz atbraukšu...» Bažas piepildījās; šis bija pirmais un arī pēdējais Jāņa Grota brauciens uz Sprīdīšiem.

Dzejnieks vairākkārt apliecināja, ka 1961. gads viņa mūžā bijis viens no laimīgākajiem, jo tad no Rakstnieku savienības saņēmis labiekārtotu divistabu dzīvokli Āgenskalnā, Dreiliņu ielā 18—84. «Es tak īsti vēl neticu un nekādi nevaru pierast, ka tas tiešām ir mans dzīvoklis. Tas viss tik brīnumaini un neparasti kā sapnī. Un es ilgi baidījos, ka tikai nepamostos no tā.»

Pēc aklimatizācijas jaunajos apstākļos dzejnieks atplauka. Viņš kļuva aktīvāks. Darbojās mērķtiecīgāk. Pat stipri aizsērējušie dzejas strautiņi atskaloja jaunus ceļus un sāka raiti darboties.

Šķita, ka nu reiz viņa dzīve iegriezusies īstajā gultnē. Tomēr tam visam gāja līdzī neredzams, bet ļauns pavadoņs — tā bija vientulība...

Bet viņš taču tik ļoti vēl gribēja dzīvot un strādāt. Šādās atziņu reizēs bija ļoti nežēlīgs un pats sevi bargi nosodīja par mūža un talanta izniekošanu. Skuma par to, ka maz uzrakstījis labu darbu. Pēc šādas sodīšanās atkal saņēms un sāka aktīvi darboties. Taču vismazākā nelaime bija spējīga viņu atkal izsist no līdzsvara. Daudzi labi darbi un nodomi palika uzmetumos un iecerēs. Viņu pārņēma fizisks un morāls nogurums. Steigā rakstītie darbi gulēja redakcijās, un tās klusēja.

Sī klusēšana ļoti biedēja dzejnieku un dzina galīgā izmisumā. Tādās reizēs viņš jautāja: «Vai patiešām neviens no maniem dzejoļiem nav derīgs drukāšanai? Vai es vairs nesmu spējīgs nekā saprātīga uzrakstīt?»

Kas sniegs palīdzīgu roku vai morālu atbalstu, kas?

Kaut mani ar dzejnieku saistīja īsta, varētu teikt, mūža draudzība, tomēr jāatzīstas nevarībā vai arī liktenī, ka ļoti maz spēju palīdzēt viņa sarežģītajā dzīvē, pavirzīt to pa vēlamo ceļu.

Un šī neveiksme manī sāp vēl šodien.

Skumji apzināties to, ka dzejniekam ar tik daudzām un skaistām mīlestībām, kurām visām viņš veltījis brīnišķīgas dzejas pārles, kas tagad daudzkrāsaini mirdz latviešu milas lirikas zelta fondā, bija jānomirst nemīlētam.

Oktobrī saņēmu vēstuli, kurā starp citu teikts:

«Vēlreiz šodien uzdrošinos jūs traucēt ar tādām rindiņām, kuras lūdzu, ja ir laiks, izlasīt arī Osvaldam, Lilitai un Aivaram, un pateikt man draudzīgi, kritiski, vai šinīs rindiņās, kas ienāca prātā gluži nejauši, ir kaut kas jeb nav nekā no dzejas, — lūk, te ir šīs nabaga rindiņas:

Cik atnāk vēstuļu? — Ir grūti skaitīt tās, —
Dus daudzi rakstītāji daudzās kapsētās,
Tur arī kāda kautra mīlestība dus,
Par kuru visi dzejnieki un nedzejnieki klus,
Jo īsta mīlestība: taču tā, ko vārdos nepateikt,
Ko var tik sākt un nekad nepabeigt, —
To skaisto, labo sirdi, mīļās rokas šonakt gribas noskūpstīt,
Kas reiz ap galvu vijās man un teica: «Laburīt!»

Grūtsirdīgas pārdomas, pašpārmetumi par it kā kļūdaini aizvadīto un nepilnvērtīgo dzīvi sāka dzejnieku neatlaidīgi vajāt. Spilgti tas izpaudās pēc tam, kad Grots pārkāpa sešdesmitās gadskārtas sliekšni, tad viņš kā dzejnieks sāka jau nopietni sirgt. Ar dzejošanu neveicās, un tāpēc dzīve kļuva bezcerīgi drūma.

1964. gada maija sākums. Iebraucis Rīgā, aizkļuvi arī uz Āgenskalna priedēm, lai apciemotu dzejnieku. Kad pie viņa dzīvokļa durvīm ilgi un dikti biju izklausījies un tās neviens nenāca atvērt, nodomāju, ka drauga nav mājās. Bet, kad grasījos aiziet, izdzirdu aiz durvīm tik pazīstamos šļūcošos soļus un nervozo durvju atslēgu žvadināšanu.

Durvis atvērās, un manā priekšā stāvēja Jānis Grots. Viņa izskats bija nožēlojams. Trīsošām rokām. Balss piesmakusi. Dzejnieks bija smagi slim.

Ierunājos par kopotu rakstu izdošanu. Cerēju ar to dzejnieku kaut drusku iepriecināt, bet diemžēl panācu pretējo. Viņš galīgi sašutis iesaucās: «Tās visas ir blēņas, par kurām tu runā, Osvald. Lūk, tur uz rakstāmgalda jau ir pilnīgi sagatavoti materiāli pirmajiem diviem sējumiem, bet vari man droši ticēt, ka es tos vairs nesagaidīšu.»

25. maijā saņēmu vēstuli.

Lūk, ko viņš rakstīja no Dubultiem: «Man Tev atkal ir jāraksta dažas satraucošas, skumjas rindas, jo ar mani pēdējā laikā iet strauji uz leju, uz galu un bieži vien liekas, ka manai dzīvei vairs nav nekādas jēgas, ne nozīmes, jo, kā šīs dienas rakstīju arī Sudrabkalnam, uzskatu sevi jau par norakstītu nekam nederīgos lūžņos...

Negaidīti pie manis ieradās manu tā saucamo kopoto rakstu kārtotājs (no izdevniecības) un paziņoja man, ka manu rakstu izdošana budžeta trūkuma dēļ esot atlikta no 1966. gada uz 1967. gadu, taču tomēr esot arī tagad jau jāturpina iesāktā manu pirmspadomju rakstu un dzeju vākšana un pārrakstīšana no buržuāziskās Latvijas laika avīzēm un žurnāliem, un šim nolūkam vēl man būšot mašīnrakstītājam jāmaksā kādi 50—60 vai varbūt pat 100 rubļi...

Valstīdīgi jāatzīstas, ka, protams, šāda vēsts mani ļoti satrieca, jeb vai atkal es būšu bijis gaišreģis, jo kāda iekšēja nojauta jau kādu laiku iepriekš man arvien čukstēja pie auss: Jāni, nav par ko priecāties — no taviem rakstiem tavā dzīvošanas laikā nekas neiznāks, tāpat kā neiznāca ne Čakam, ne Plaudim, ne Ādamsonam utt.»

Pēc dienas saņēmu atkal jaunu vēstuli.

«Miļo Osvald! Vakar Tev aizrakstīju garāku penterējumu par tām nedienām, kuras esmu smagi piedzīvojis un pārdzīvojis pēdējā laikā, un šodien jau atkal mokos ar sirdsapziņu, sak, vai neesmu pārāk plīks un atbaidoši nožēlojams izģērbies Tavā priekšā? Un kas gan pie visa tā vainīgs, ja ne galvenā kārtā es pats?! Tūlīt jāpiebilst, ka pie mana nervu sabrukuma jezgas nav tikai vainojama kņada un neveiksme vai zaudētās ilūzijas sakarā ar maniem kopotiem rakstiem, kas ir tikai mana likteņa medaļas viena puse, bet otrai pusei ir vēl klāt būtiski dziļākas, nelādzīgi sāpošas saknes, kuras nekādi nevaru izraut no savām smadzenēm ne ar prātu, ne ar domām, ne ar vislabāko gribu. Precīzāk sakot, šīs saknes saistās ar manas bijušās dzīves vairākiem svarīgākiem posmiem, kas tagad kā miroņi ceļas augšā no kādreiz dzīvās pagājības kapenēm un prasa norēķinus manai sirdsapziņai — kāpēc es esmu to un to darījis tā un ne citādi, kāpēc es šad tad esmu vairāk rēķinājies tikai ar sevi un savā kaut kādā it kā aizvainotā patmīlībā dažreiz esmu daudz pāri darījis tuviem, labiem un mīļiem cilvēkiem un taisni pretēji saviem labajiem nodomiem? It kā kāds neizprotams dievs būtu cīnījies ar kādu neizprotamu dēmonu manā dvēselē, un, kaut gan es arvien esmu steidzies palīgā šim dievišķi labajam un skaistajam, taču bieži vien ir uzvarējis pretējais, un ir par vēlu labot pagātnes kļūdas, kuras arvienu neatlaidīgāk atgādina sirdsapziņa un nelaiž no tām vaļā ne dienu, ne nakti...

Tikai nepārproti mani — neesmu ne zadzis, ne krāpis, ne kādam darījis pāri ar iepriekšēju nodomu, savās labākajās jūtās un domās esmu arvienu bijis tīrs, īsts, patiess, bet ar visu to ne vienu reizi vien esmu panācis tieši pretējo, par ko atkal varu vainot pa lielākai daļai sevi, jo iespējams, ka pārāk nevēriģi un nepietiekami dziļi esmu paguvis ieskatīties dažu sev tuvu cilvēku iekšējā pasaulē un tās skaistuma bagātībās.

Ja būtu jaunāks, ja būtu griba un spēks, tad par šādu

tēmu vai tamlīdzīgu mēģinātu uzrakstīt kādu stāstu vai lugu, vai noveli apmēram tādā griezienā kā, piemēram, mūsu pašu klasiķi — kā Blaumanis («Purva bridējs», «Ugunī», «Raudupiete», «Pie aizbiruša avota»), Akuraters («Kalpa zēna vasara»), Jaunsudrabiņš («Vēja ziedi», «Aija», «Atbalss», «Ziema»), Poruks («Brūklenāju vainags»), Ezeriņš («Gulripšes dārzā», «Apstarota galva») utt.

Bet tie ir tukši sapņi, nekā konkrēta vairs nevaru padarīt ne laba, ne pat slikta, jo sirds jau sen ir kļuvusi par neauglīgu tuksnesi, kur vairs nekas nespēj uzzaļot, ne uzdīgt pat zaļi atmiņu asni, manas pagājības kļūdas ir nomākušas visus manus labos tagadības nodomus, un tāpēc, kā Tev jau teicu un rakstīju, man pašam negribot, manai tagadējai dzīvei vairs nav nekādas jēgas, ne nozīmes...»

1965. gada vasarā vēl reizi izdevās Jāni Grotu piedabūt izbraucienā.

Tomēr iepriecināja, ka Jānim Dubultos pavadītais laiks bija nācis par labu un nedaudz uzlabojis nervu sistēmu. Tagad viņš cītīgi strādāja pie saviem rakstiem.

22. jūnija vēstulē Grots paziņoja, ka brauc uz Ērgļiem: «Un, kaut arī esmu tā saguris, ka, kā Kārlis Skalbe saka, «gribētos zem zāles atdusēt», taču rīt ceru nokļūt līdz mums visiem tik mīļajiem Ērgļiem, lai varbūt tur sāktu jau atvadīties no savas bērnības un jaunības un, kas zin, varbūt arī no savas pēdējās vasaras...»

Apciemošu arī, protams, mūžam dzīvo mūsu lielo rakstnieku un ērglēnieti Blaumani viņa atdusas vietā Ogres krastā, ja pietiks spēka, mēģināšu nokļūt līdz Brakiem, var būt, ka satikšu kādu no Dzintariešiem, ja ne citu, tad Arvidu (dzejnieka radnieku Arvidu Balodi. — *O. L.*), kurš strādā pašā Ērgļu centrā, tāpat aiziešu ciemos pie savas mātes, tēva un brāļa, vārdu sakot — daudz labu domu, nodomu, bet jau tagad rodas šaubas, vai domāto izdosies piepildīt darbos. [..]»

1966. gada 16. martā Siguldā uz Jāņa Grota 65 gadu jubilejas vakaru ieradās trīs dzejnieki — Andris Vējāns, Arvīds Skalbe un Bruno Saulītis. Siguldas pilsētas kultūras nama zāle bija pulcējusi prāvu skaitu vecākās paaudzes cilvēku un daudz skolu jaunatnes.

Jubilārs bija dziļi aizkustināts par mūsu uzvedumu. Viņš ilgi spieda man roku, bet acīs bija prieka asaras.

Kad zālē iedegās ugunis, Grotu un pārējos dzejniekus ielencā autogrāfu tikotāji, galvenokārt jaunatne.

Pie vakariņu galda jubilārs kļuva atraisītāks. Tagad, kad viss bija jau aiz muguras, pie tam noritējis gludi un pacilāti, dzejnieks pamazām atguvās. Un tad viņā sāka sprēgāt īsta jaunības dienu humora dzirksts.

1967. gadā dzejnieks, spītējot dažādām likstām, cītīgi strādāja pie saviem rakstiem. Reiz apciemoju viņu P. Stra-diņa klīniskā slimnīcā. Dzejnieks stāstīja, ka pie viņa slimnīcā bijis kopoto rakstu kārtotājs Ilgonis Bērsons. Un ļoti atzinīgi vērtēja viņa darbu. Tagad esot lielas cerības uz rakstu pirmā sējuma drīzu iznākšanu. Viņš runāja arī par jaunām radošām iecerēm nākotnē. «Man jau te, slimnīcā, ir ļoti labi, bet darba ziņā labāk būtu mājās.»

Lai arī kā dzejnieks centās izrādīt prieku un labsajūtu, redzēju, ka viņš ciemošanās laikā tomēr stipri pagurst. Tādēļ atvadījos, apsolīdams drīzumā atkal viņu apciemot.

«Tad jau noteikti būšu mājās,» šķiroties noteica dzejnieks.

Tik tiešām iepriecinoši, ka mans nākamais apciemojums notika atkal Āgenskalna priedēs. Tikai toreiz nevienam neienāca prātā, ka tas būs pēdējais.

Pienāca vēsts, ka Jānis Grots atkal ārstējoties P. Stra-diņa slimnīcā...

Tūlīt braucu viņu apciemot.

Draugs gulēja, galvu uzlicis uz augsta spilvena, ar brīlēm uz aizvērtām acīm. Blakus sāniem noslīdējusi roka ar atvēru grāmatu. Nemierīgi saraustītie elpas vilcieni liecināja, ka dzejnieks aizmidzis.

Uz mazā galdiņa pie gultas trauciņā bija skaisti ziedi... Negribējās modināt, atsēdods uz krēsla un gaidīju, kad Jānis pamodīsies. Tagad bija laiks pavērot telpu. Pie gultas bija piekombinēts aparāts ar skābekļa baloniem. Tātad slimnieka stāvoklis — smags.

Tad paveras plaksti un acis lielā izbrīnā un nesaprašānā raugās uz mani...

Pieceļos un eju pie gultas. Drauga bālajā sejā pavīd smaids: «Kā tad tu ienāci, ka es nemaz nedzirdēju? Laikam biju aizsnaudies.»

Dzejnieks sniedz man roku sveicienam un ilgi patur to savā, tad turpina:

«Redzi, kā iznāca: atkal bija jāatgriežas slimnīcā, un ārsti saka, ka tik drīz nelaidīšot laukā. Laikam jau pats vainīgs vien biju, pārāk ātri sāku visur iet un darīties. Nemaz nepadomāju par sevi.»

Vai nu tā bija liktenīga nojauta, ka nekad vairs neredzēsīties, vai ne, bet dzejnieks šoreiz mani sīki jo sīki par visu iztaujāja. Arī par Ērgļiem: kad tur esmu bijis pēdējo reizi un ko jaunu redzējis un dzirdējis? Un, kā parasti, apjautājās, vai Blaumani arī esmu apmeklējis.

Apvaicājos, cik tālu ar kopotiem rakstiem. Dzejnieks patīkami sarosījās. Esot bijis Ilgonis Bērsons un atnesis korrektūru lasīšanai, atliekot tikai pārskatīt, tad vēl iespiešana, un pavisam drīz saņemšot pirmo sējumu.

1968. gada 30. novembrī radio pavēstīja par dzejnieka Jāņa Grota nāvi...

Eleja—Sigulda—Melluži
1962—1981

OJĀRS VĀCIETIS

«... TIKAI DARBU, DARBU UN DARBU...»

(Ievas Ķises atlase
un Ābrama Kļockina ievads)

1984. gada vasarā J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejam Piltenes skolotāja Laila Antonoviča nodeva vienpadsmit vēstules, kas bija adresētas viņas vīram, pāragri mirušajam Ojāra Vācieša vienaudzim Viktoram Antonovičam, viņam vēl mācoties vidusskolā.

Apmēram par šo pašu laika posmu stāsta Valentīnas Dukānes atmiņas. Viņa, tolaik jauna skolotāja Valentīna Seipulniece, 1949./50. mācību gadā strādājusi Gaujienas vidusskolā par vācu valodas skolotāju, kādu laiku mācījusi arī latviešu valodu un literatūru, pēc tam, jau Smiltēnē strādājot, sarakstījusies ar Ojāru Vācieti. Sarakste atjaunojusies 1982. gadā pēc «Ši minora» iznākšanas; atmiņas dzejnieks ir lasījis.

Šīs vēstules sniedz diezgan maz iespēju, lai spriestu par autora personības un talanta mērogu. Visumā parastas, pannaivas, ļoti jauna, labsirdīga, ar milzīgu darbotiesgribu un ticību apveltīta cilvēka vēstules. Tomēr gandrīz jebkuram lasītājam kaut kas tajās liksies neparasts. Tiem, kas Ojāru Vācieti iepazinuši 60. gados vai vēlāk, neparasts šķitīs pats Ojārs — tik pieejams, sabiedriski darbīgs, kontaktēties gribošs. Tiem atkal, kas tagad ir toreizējā Ojāra vecumā vai arī gadus desmit vecāki, neparasts drīzāk liksies laiks, kurā nepazīstamam cilvēkam, ar ko cer varbūt pat sadraudzēties, vispirms uzsver savu piederību komjaunatnei un tās aktīvam un izsaka vēlmi dalīties komjaunatnes darba pieredzē; kurā mēģina rakstīt dzejoļus un stāstus krievu valodā, raksta

vēstules un dzejoļus «mīļākajam dzejniekam Mihailam Vasiljevičam Isakovskim»; kurā skolnieks raksta «Asajai slotai» (kur tie laiki, kad tā izzudusi no «Padomju Jaunatnes» slēģām!) par nebūšanām kolhozā; kurā pavisam nopietni var pabeigt vēstuli ar vārdiem «ja atbildi nesaņem, tad zini... ka patiesība nav uzvarējusi!...».

Šīs nepretenciozās vēstules ir sava laika liecība, kas nes sevī tās dzīves iezīmes un kas var palīdzēt mūsdienu jauniešiem labāk saprast un izjust savu vienaudzi, kurš jau pirms trīsdesmit un vairāk gadiem sarakstīja «Tālu ceļu vēju», kad skaļi (mūsdienu izpratnē) vārdi godīga, jauna cilvēka mutē nebija skaļi, jo nedzīvoja atrauti no viņa pārdzīvojumiem un rīcības un «ceļš uz komjaunatni», vispār — ceļš uz taisnību dažkārt varēja maksāt ļoti dārgi, dzīvību ieskaitot.

1950. g. 29. X
Gaujienā

Sveiciens no Vidzemes!

Jūs brīnīsities, kad saņemsiet vēstuli no pilnīgi nepazīstamas personas, bet es nolēmu Jums uzrakstīt, jo adresi uzziņāju no «Bērņības» žurnāla, kur bija ievietots Jūsu dzejolis.

Jūsu dzejolī vēl jūtama neievīngrināta roka, bet skats ir skaidrs, tāpēc būs labi, ja mēs iepazīsimies. Esmu 10. klases skolnieks, ar dzeju rakstīšanu esmu nodarbojies jau diezgan ilgi. «Bērņībai» gan esmu maz rakstījis — vairāk citās avīzēs. Iepazīstoties mēs varēsim izpalīdzēties, es — Jums ar padomu, Jūs — man ar kritiku vai kā citādi.

Pastāstīšu Jums, ka mana v.-skola — Gaujiena atrodas ļoti jaukā vietā. Ir jau gan tagad rudens un dabas jaukumu tā pamazāk, bet tomēr. Mūsu, t. i., 10. klases kolektīvs ir ļoti draudzīgs — klases atmosfēra atsaucīga visam, kas ir ierosinošs, kas ir jauns un derīgs. Nevar sūdzēties arī par skolotājiem.

Es personīgi esmu LĻKJS Gaujienas v-skolas pirmorganizācijas sekretārs, žurnāla «Bērņība», laikraksta «Padomju Jaunatne» («Asā slotā»), «Sarkanā Ausma», «Zvaigzne» u. c. līdzstrādnieks. Darba daudz, tas ir fakts, bet nav arī slikti — labāk strādāt vairāk nekā nemaz.

Esmu jau pietiekoši stāstījis par sevi — tagad sāksu jautāt Jums. Kā Jums, Viktor, veicās mācībās, kā pabeidzāt (jo, kad saņemsit, tad jau I cet. būs beidzies) pirmo ceturksni? Es personīgi caurmēru vērtēju uz 4,65, trijnieku laikam nebūs (droši). Kā Jums strādā komjaunieši? Pasveiciniet no Gaujienas komsorga Jūsu VĻKJS v-skolas pirmorg. sekretāru un novēliet manā vārdā vislabākās sekmes. Varbūt viņš var pastāstīt, kā tiek sarīkotas komjauniešu sapulces, kā tiek organizēti sabiedriski pasākumi, kā norit grupu darbs? Ja tas viņu neapgrūtinātu, tad es būtu priecīgs uzzināt par Jūsu darba metodēm.

Mani ļoti interesē ģeogrāfija un ģeoloģija — atrakstiet, kā darbojas ģeogrāfijas pulciņš Jūsu skolā. Jūsu skolā daudz pastmarku kolekcionāru?

Domāju — pirmajai reizei pietiks, būšu teicis iepazīšanās vārdus vismaz no savas puses. Ceru, ka Jums, Viktor, nekas nebūs pretī uzsākt sarakstīšanos ar mani.

Palīciet sirsnīgi sveicināts!

Gaidīšu atbildi

Ojārs Vācietis
(pseud. Ojārs Vilks).

Apes rajonā
Gaujienas vidusskolā,
p/n Gaujiena

P. S. Ceru, Viktor, ka atbildi man neliksiet ilgi gaidīt.

Sveicināts, Viktor!

Tavu vēstuli saņēmu, gatavojos atbildēt, bet iznāca aizbraukt uz Rīgu. Tā arī rakstu tagad, t. i., pēc atbraukšanas.

Rīgā daudz kas jauks. Biju operā uz «Otello». Klausījos Frīnbergu, Grāveli un daudzus citus. Biju kino uz «Lielo koncertu» un «Vārtsargu» (uz pēdējo — paklausot savām vajībām).

Mākslas muzejā atstāju ierakstu atsauksmju grāmatā. Ukraiņu mākslas izstāde bija tiešām jauka.

Izskatīju vēl Doma muzeju un vispār daudz «izbizojos» pa Rīgu.

Projām braucu, kad Rīga jau sāka karogoties svētkiem, t. i., vakar.

Mēs raujam cītīgi. Es beidzu pirmo ceturksni ar vienu četrinieku un vienu «kroņa numuru» (trijnieku trigonometrijā).

Mums pēc divām sniega nedēļām atkusnis un viss sniegs nokusis — tagad sajūta kā rudenī, bet daba kā pavasarī.

Par sevi vairāk nav ko stāstīt. Vārda dienu pavadīju jauki, dzimšanas dienu, kas man iekrīt pēc divdesmit četrstuundu pauzes aiz vārda dienas, arī tikpat jauki. Šogad saņēmu necerēti daudz apsveikumu.

Tagad par Taviem dzejoļiem. Man vislabāk patika Tavi dzejoļi krievu valodā. Es manu Puškina un Ļermontova zīmogu — iespaida zīmi (kurš gan mēs neesam iespaidā). [. . .] Tev krievu valodā liriskāka izteiksme. [. . .]

Tu jautā, kāpēc nav izdevies dzejolis «Mieru sargāt traucam kvēlāk». Atļauj būt atklātam. Kopvērtējumā dzejolis nav izdevies. Pirmkārt, dzejolis pārāk izstiepts (tā pati kļūda, kas man, — nupat «Zvaigzne» atteicās vienu publicēt, lai taisot īsāku). Es saprotu, ka tev daudz domu, bet jāprot iz-

vēlēties raksturīgāko, būtiskāko, jo lozungs ir un paliek: vairāk domu, mazāk vārdu. Otrkārt, izteiksmes negludumi. [..]

Kā jau teicu kādreiz — man ļoti patik Tavu domu svai-gums, īstums. Bet zini, teikšu Tev to pašu, ko man Plaudis teica un vienu vārdu pasvītvoja:

«Bet tā jau iet **visiem**, daudz domu, bet nav mākas to pateikt, māka pateikt **izaugs**.»

Viktor, turies!

Gaidīšu Tavu vēstuli un arī fotogrāfiju.

Ar sveicienu
Ojārs

1952. g. 14. I
Gaujienā

Sveicināts, Viktor!

Ar atbildi novēlojos, jo Tavu vēstuli saņēmu pēc brīvdie-nām, — kā redzu, Tu savu vēstuli esi izrakstījis sen — pa-gājušā mēneša sākumā, brīnos, ka saņēmu tik vēlū.

Pastāstīšu, kā man gāja šinī periodā. Decembra sākumā biju jauno autoru seminārā Rīgā, uzaicināja, kaut gan ne-vienai komisijai nebiju ne rindu sūtījis. Seminārs deva daudz — priekš manis necerēti daudz. Par maniem darbiem oficiāla iztīrāšana nevarēja notikt, jo, kā jau teicu, nebiju nevienu darbu iesūtījis vērtēšanas komisijai, tomēr par mani runāja Ķempe, Sudrabkalns, Vējāns un Brička. [..]

Patreiz kopā ar skolas komponistiem rakstām opereti «Gaujienieši» un «Spartaks» (teksts mans), kā izdosies, redzēsīm, sākums ir, un milzīga enerģija arī ir — tātad visi priekšnoteikumi, kas papildināti ar viduvēju prasmi mūzikas teorijā, lai veidotu labu darbu.

Tas īsumā par mani viss. Tad vēl manis vadītais literārais pulciņš paņēma I vietu skolas darbu izstādē un labākais rajonā. Tagad būs viss, ja ne — vēlāk piebildīšu. [.]

(Seko 2 lpp. gara V. Antonoviča konkrētu dzejoļu analīze. — I. K.)

Paliec sveicināts!

Ojārs

[Bez datuma]

Sveicināts, Viktor!

Esmu noskumis, ka Tu sāc par mani slikti domāt. Tišām vai netišām (gribētos pieņemt pēdējo). Tu pagājušajā vēstulē atkal sāc — «Jūs». Es taču neesmu Nikolajs II, kas uzrunā sevi ar mēs, un labiem paziņām neklājas uzrunāt vienam otru ar «Jūs». Nu, par to nekas, bet Viktors ir sācis domāt, ka es tišām neatbildu. Viktor, apžēlojies, kas tad sāka sarakstīšanos — taču es, runa nemaz nevar būt par to, ka no manas puses būtu kāda interese kavēt mūsu sarakstīšanos, — tā taču dod tik daudz, vai ne tā?

Pie mums Gaujienā vakar, t. i., 11. janvārī, bija karnevāls. Skolā no mājām ieradās jau 10.01 — es dzīvoju 20 km no Gaujienas (liekas, ka neesmu vēl teicis). Es arī mazliet gleznoju, tāpēc arī bija jāizgatavo sienu gleznojumi. Zīmēju daudz, pašam sev par lielu izbrīnu, nācās iemīlēties velnā (kurš, neērti teikt, arī ir manas otas darbs). Tas bija ar tik bezkaunīgu fizionomiju, ka es tikko nepārsmejtos. Mums bija arī «Amora pasts», droši vien esi dzirdējis, ja ne piedalījies pats. Es sāku romānu ar labāko masku — piķa dāma un neesmu vēl atbrīvojis no šī romāna iespaida... (Slikti, ko lai dara!)

Brīvdienas pavadīju solīdi — slēpoju, cik vien līda ārā. Lasīju grāmatas (34 izlasīju, starp citu, ieskaitot arī tās, kas jau bija sāktas lasīt, un tās, kuras lasīju otrreiz). La-

sīju no vecajām Švābes «Darbu», Deglava «Rīgu» (otrreiz) un tā bez sava čorta. Arī no jaunajām daudz — Maļceva «No visas sirds», «Ceļš uz laimi», «Tērauds un sārņi» utt. [..]

(Vēstule bez paraksta. — I. K.)

1952. g. 30. I
Gaujienā

Sveicināts, Viktor!

Sodien saņēmu Tavu vēstuli, un šovakar ir brīvāks brīdis — atbildu.

Veltīgi Tu man pārmet [nesalāsāms vārds]. Ja es saku, tad tas nav veltīgi sacīts — pēdējā laikā esmu koncentrētāks kā parasti — izbēgu no liekām frāzēm un daudz rakstu. Šinī īsajā periodā, kad mazliet ir laiks pastrādāt, esmu uzrakstījis dzejoļus: «Parizietis pie Volgas», «Lielā gaita» (veltīts Mongolijas TR premjerministra Lielā tautas hurāla deputāta Moišala Čoibalsana piemiņai), «Māte» un daudzi citi, vienu Tev aizsūtīšu, redzēs, kuru.

Progresu jājūt — progresam jābūt! Ar tādu devīzi es ķeros pie darba un katru dienu kaut ko rakstu, vai nu mazāk, vai vairāk svarīgu. Vēl pagaidām neesmu izkarojis vārdu, bet tas būs drīz — ļoti drīz. Plaudis teica, ka mans darbs aizsniedz līmeni, kad to var saukt par literatūru, bet tik jaunam esot neērti atvērt visas durvis. (Bet es tās atvēršu.) Cīnīties, meklēt, atrast un nepadoties (Katajevs), samainīju autorus — vajag Kaverins.

Dzejolis, ko Tu man atsūtīji, diemžēl bālāks par «balto aploksnīti» — man tā patika labāk, tikai jāstrādā pie tā, netici, ka izsmelts viss, padomā par to, kādas var būt sajūtas un izjūtas, turot aploksnīti saujā, padomā — un Tu

afradīsi jaunu, skaistu pieeju šai tēmai, kas ir svaiga. Diemžēl arī šis variants, ko man atsūtīji, nav izdevies vēl gluži — dzīvo vairāk, iededzies un tad runā, bet ne apraksti vienaldzīgi.

Nosūtu Tev dzejoli «Māte».

Par dēlu kritušo reiz lija asaras,
Bet tagad viņa vārdā visu daru,
Lai naidnieks dzimtās zemes vasaras
Vairs neaptumšotu ar jaunu karu.

Es zinu — nenāks viņš, bet tomēr spēj
Šī saldā netaisnība mieru radīt,
Kad tālu svilpienu nes šurpu vējš:
— Vai nenāk vilciens, viņa rokas vadīts? —

Kad vaļā veras tālā pasta maiss,
Daudz vēstis mierināt grib manas bēdas,
Gan subtropiskais Melnās jūras gaiss,
Gan taigas sniegi sabirst viņa pēdās.

Un jūti tad — tavs dēls nav bijis lieks —
Nāk vēstules un runā svešā mēlē —
Tāls, nepazīts, bet tomēr — tuvinieks,
No visas sirds, dod spēku, laimi vēlē.

Un, kad pār Volgu vakarblāzma dziest,
Es raugos attēlā — šīs mīļās acis ...
Viņš visu jūt — tik nevar piecelties,
Viņš visu redz — tik vārdos nevar sacīt.

Ja pasaulē daudz mātes šodien skumst,
Tad, kara tīkotāj, tu ļaunais, — dzirdi,
Ja gribēsi, lai nāvei vakars tumst,
Tai nāksies sastapties ar mātes sirdi!

Nu tā — atraksti par visu — gaidīšu vēstuli.

Ar sirsnīgu sveicienu

Valdis Vilnis

(Ojārs Vācietis; raksti abus, bet bijušo iekavās).

Adrese tā pati.

30.1.52.

[Bez datuma]

Sveicināts!

Tavu vēstuli saņēmu, bet atzīstos, ka sākumā lāgā nesapratu. Kādā sakarībā Tu runā par lidmašīnu, nākamajā teikumā par kādu «goda vārdu»... Nē, vai nu es pēkšņi esmu kļuvis «aptaurēts» un nesaprotu vienkāršu teikumu, vai arī tas nav vienkāršs. Saprotu vienīgi to, ka Tu esi ļoti neapmierināts, ka tik maz rakstu, bet ko lai dara — es saņemu bieži vien Tavas vēstules, kad kravāju portfeli braucienam uz pāris, bet reizēm uz vairākām dienām. Negribu palikt atbildi pārādā, t. i., novilcināt, bet garu vēstuli uzrakstīt laiks neļauj (t. i., pirmkārt), otrkārt, esmu principā pret garu runāšanu no savas puses (t. i., slinkums), bet no citu puses, lai pasargā velni, prasu romānus.

Sorīt esmu mājās līdz plkst. 13.30, tad jābrauc uz kaimiņu kolhozu. Tagad ir 9.00 (apmēram), un pūlēšos uzrakstīt, lai Tev būtu arī ko lasīt.

Pastāstīšu, kā man izdevās sacelt kājās savu miegaino kolhozu. Liekas, ka jau esmu teicis, ka vadu literāro pulciņu, tagad iet pavisam «švunkā», jau notikušas 5 sapulces. Pēdējā laikā pulciņa žurnālam uzrakstīju stāstu «Draudzība», pirms tam «Soda sitiens» — rakstu, stāstu «Uz austrumiem» (krievu valodā) — для «Советской Латвии», а, может быть, для «Сов. молодежи» — «На восток».

Nodarbojos ar atdzežošanu no krievu valodas latviešu un otrādi (savus darbus). Pabeidzu I daļu no poēmas «Jūla nelaime» (satīra — pulciņa žurnāla hum[ora] un sat[īras] nodaļai. Zēl, ka pašreiz iespīez, nevaru Tev aizsūtīt. [..])

Mans literārais pulciņš guvis labus panākumus pag[ājušā] konkursā — viens darbs jau iespiests — ap 900 — saņēmām (904. 85 kap.). Es negaidīju tik daudz.

Tagad esmu radošā noskaņojumā — rakstu dzejoli «Nākotne», «Ilga» (par meiteni, kas gaida savu... kas ir kombinieru kursus un solijies atgriezties, kad «druvās vārpašalkos zeltainas», un, kā jau teicu, stāstu «Na vostok» (krievu valodā). [..])

Viktor, turies, slinkums jādzen mežā — Tu neko lielāku neraksti, bet tas arī nav labi, jāmacās, jāmēģina, gan izdosis, tā kā es grauzos soli pa solim, grūtākais viss jau ir aiz muguras — tā tad tikai darbu, darbu un darbu, kā Brička teica, «mūsu literatūra un Jūs daudz varat zaudēt, ja apstāsities pusceļā. Drosmi!» Pirmo reizi man tik garu vēstuli rakstīja, protams, ne jau visu tādā stilā — lasīja morāli, ka rakstu par Spāniju, par Vāciju, ka ejot pa vieglākās pretestības ceļu, — tāpēc tagad stingrā režīmā, stingros termiņos rakstu par visu, kas notiek apkārt!

Ļoti valdzinoša un neskarta ir Kauguru dumpja tēma — es katrā ziņā to apstrādāšu poēmā, bet kas to zin... vēlāk arī romāns nav brīnums. Jācenšas — tā es sev katru dienu iestāstu.

Sodien izpildu rajona avīzes pasūtījumu — nosūtu dzejoli «Padomju Latvijai», kad iespiedīs (21.07.), arī tev nosūtīšu.

Rīt vai parīt rakstīšu Jakutijas APSR galvaspilsētas I vidusskolas draugiem — tie ļoti interesējas par Latviju. Pašreiz rakstu dzejoli — varbūt iespiedīs Jakutijas APSR laikrakstā «Jaunais boļševiks».

Gaidām arī no Tevis daudz interesanta, atsūti kādu dzejoli — ilgi neesi sūtījis —, gaidīšu. Pastāsti, kā iet pa Jūsu pusi.

(Vēstules nobeigums nav saglabājies. — I. K.)

Sveicināts, Viktor!

Tikko saņēmu Tavu vēstuli, bet atbilde jāraksta tūlīt, jo man šovakar ir laiks, bet rīt — velns lai to zin, kas atkal būs uz dienas kārtības.

Vispirms pastāstīšu par sevi — pēc tam parunāšu arī par citām lietām.

Pašreiz esmu atrauts no rakstīšanas — visādi mēsli vārās — visādi personīgi krāmi — ne jau nu man, bet tēvam grib šūt visādas bumbas klāt, sākot ar kaitniecību un beidzot, šķiet, amerikāņu spiegošanai centīsies piekasīties, es pagaidām cīnos šīnī frontē.

Bez tam, kā jau bijī ievērojis, «Kastīlijas vējš» ir iespiests «Padomju Jaunatnē». Taisnība Tev, ka tagad vieglāk, un arī centīšos, tiklīdz atļaus, kā teicu, apstākļi.

Starp citu, saņēmu sava mīļākā dzejnieka Mihaila Vasiljeviča Isakovska atbildes vēstuli (mūsu pulciņam). Sirsnīgi raksta. Es aizsūtīju atkal atbildi, arī dzejoli — Veltījumu viņam — latviešu un krievu valodā. Krievu tekstu uzrakstīšu:

Забуть Вас не могу, горит Ваш стих как пламень,
И вижу день тот, Вас когда узнал, —
Открыв газету, я сидел на камень, —
А сад кругом еще в тумане спал.

Вот этот стих — и мы не расставались,
Всю ночь провел тогда тревожным сном —
Я встретил Вас, когда гремели дали,
Я встретил Вас в лесу прифронтовом.

В то утро здесь — заря цветит над нами,
Исчез туман, шел ветер вдалеке —
И хочется так говорить мне с Вами.
Ну, может быть, увидимся в Москве!

Vairāk nekā no saviem darbiem Tev nevarēšu uzrakstīt — Tu saproti...

Par Tevi — nu, pats pareizi teici — pilnīgi nav izdevies atbrīvoties no kļūdām, bet progress — es saskatu lielu lūzumu. Līdz šim Tev bija tā — doma skaidra, bet izteiksme kļūdaina. Tagad doma vēl vairāk kristalizējusies un arī izteiksmes līdzekļos, tieši tajos liels solis. Var redzēt darbu, mazliet vēl, bet, turpinot to, panākumi nevar izpalikt. Darbu, Viktor, darbu! Neatlaidību, sistemātisku, pamatīgu darbu! Vēlu sekmes!

Tu jautā par manu kolhozu. Tieši tā: te iet kā pa dzīvu elli — tas raksts «Asā slotā» — mans, tas ir salms pret visu to cūcību, nejdzību, kas tagad sākas te, tās rezultātā arī man ir diezgan bīstams stāvoklis, protams, pamata nekam nav, bet galvassāpes pamatīgas, kaujoties ar muļķiem. Tu redzēsi, ka vēl šis Kubuliņš¹ norausies (es draudu atriebties).

Neesmu в состоянии loģiski kaut ko daudz rakstīt, bet mēģināšu. Tādas dusmas un sašutums pret dažiem cilvēkiem, pie tam опасность, kas pašreiz ir vēl respektējama, dara savu, un domas šķīst uz visām pusēm. Neļauņojies, ja mani saproti, tad arī atvainosi rokrakstu un saturu vēstulei.

Gaidīšu Tavu atbildi. Varbūt līdz tam viss būs nokārtojies — vai nu pa labi, vai pa kreisi, ja atbildi nesaņem, tad zīni... ka taisnība nav uzvarējusi!

Uz redzēšanos, Viktor!
Ar sveicienu
Ojārs.

¹ Trapenes kolhoza priekšsēdētājs.

VALENTINA DUKANE

ATMIŅAS PAR OJĀRU

... Uz Gaujienu man līdzī atbrauca mana jaunākā māsa. Seit visi viņu sauc par Zeniju. Man viņa ir Zenīte. Viņa mācās devītajā klasē.

Skolotāji sūdzas, ka stundās viņu vairāk redzot profilā, jo viņa gan pa labi, gan pa kreisi ar kādu sarunājosies.

Starpbrīdī, kad esmu skolotāju istabā, lēni un plaši atveras durvis. Izstieptā rokā, aiz piedurknes pie pleca saturēdams, skolotājs Podziņš ieved manu māsu. Izskatās, it kā viņš Zeniju būtu izvilcis no lielā diķa pie skolas: ūdens strūklas tek no rudajiem matiem, gaišās uzacis spilgtāk nekā parasti iezīmējas sasārtušajā sejā, slapjās drēbes pielīpušas pie ķermeņa. Acis lielas un zilas, un tajās dzirksti spītība. Redzams, nupat ar kādu cīnījusies un nepadevusies arī šeit.

Skolotājs stāsta, ka plūkusies ar zēniem un tie viņu pabāzuši zem ūdens krāna. Kamēr viņš runā, Zenīte ieskatās man acīs, nolaiž plakstiņus un saka: «Lūdzu, piedodiet!» Podziņš klusi kaut ko viņai pasaka, ļauj iet un aizver durvis.

Vēlāk Zenīte man pateica, ka nebūtu atvainojusies, ja manās acīs nebūtu izlasijusi sev pārmetumu. Viņa uzskata, ka neesot vainīga, jo, kad zēni gaitenī pastaigājušies, viņa tikai piespiedusi pirkstu pie ūdenskrāna un uzlaidusi šiem tievu strūkliņu, bet viņi tūlīt meiteni pilnīgi zem krāna. Pie tam visenerģiskāk rīkojies viņas klases biedrs Ojārs Vācietis.

Daudz laika aizņem skolēnu rakstu darbu labošana, bet tas ir interesanti. Daudzi skolēni Gaujienas vidusskolā raksta ļoti garus sacerējumus ar pārsteidzoši dziļiem un nopietniem spriedumiem. Jaunieši daudz raksta par cilvēku jūtām,

sapņiem, to vispārinot, tomēr jūtams, ka viņi stāsta par sevi. Liekas, ka viņi apzināti ļauj sevi izprast. Pārsteidz arī tas, ka vairāki skolēni sacerējumus bagātina ar pašu dzejoļiem. Viņu dzejoļi bieži lasāmi arī skolas sienas avīzē. Kad uzdošu sacerējumu mājās, tad var redzēt, ka ar dažām burtnīcas lapām skolēniem nepietiek.

Devītās klases skolnieks Ojārs Vācietis atnes uz skolu savu sacerējumu, kas aizņem pilnu burtnīcu, un kā atvainodamies saka: «Es būtu uzrakstījis divreiz garāku sacerējumu, bet kļuva jūs žēl. Jums būs daudz jālabo.»

Klasē blakus Ojāram sēž viņa draugs Gunārs Grāvis. Viņa rakstu darbus varētu nelasot vērtēt ar «pieci». Sacerējumos pareizs pieauguša cilvēka domu risinājums, kļūdu nav.

Gan Ojārs, gan Gunārs arī atstāsta uzdoto literatūras vielu ar pašu spriedumiem, vērtējumiem. Gunārs parasti runā mierīgi, viss, par ko viņš stāsta, manuprāt, viņam liekas pats par sevi saprotams, Ojārs pat gramatiskajai analīzei iedoto teikumu nolasa ar degsmi, arī man rodas iespaids, ka tajā būtu jāsaliek vairākas izsaukuma zīmes.

Esmu iemanījiesies, atprasot dzejoļus, izlikt daudziem atzīmes īsā laikā. Dažiem atprasu dzejoļa pirmo daļu, citiem otro. Kad runā Ojārs, nav ne iespējas, ne vēlēšanās viņu pārtraukt. Viņš runā izteiksmīgi, izjusti. Sākumā viņa skaļās balss dēļ uztraucos, ka kāds var iesmieties. Tagad zinu, ka šīnī klasē tādu nav. Visi saspringti klausās, un skudriņas kā man, tā viņiem lodā pa muguru.

Arvien straujāk tuvojas darba plānā datums ar ierakstu — Ļevs Tolstojs, «Karš un miers». Nebiju iedomājiesies, ka skolā šīs grāmatas nebūs latviešu tulkojumā, bet nav. Ir tikai krievu valodā. Uz Rīgu vairs netieku. Ja cits lasa krieviski, kaut cik saprotu, ja lasu pati, lieku nepareizus uzsvarus, un tas vairs neizklausās krieviski.

Labi, ka pie manis ir mana mamma. Bērnībā viņa mācījās šuvēju darbnīcā Petrogradā. Vēlāk šuva tērpus dāmām un, protams, krieviski prata.

Sēžam vakaros abas, viņa lasa skaļi, es klausos un atzīmēju latviski to, par ko neesmu pārliecināta, ka atcerēšos. Tālu netiekam, pēc pāris nodaļām viņa saka, ka esot sausa rikle, un tālāk lasa klusām.

Lūdzu pastāstīt laviešu valodā, ko par Natašas Rostovas dvēseles pārdzīvojumiem raksta Ļevs Tolstojs. Viņa piespiež abas rokas pie krūtīm un sajūsmināta ar asarām acis saka: «Tā... tā... tā!»

Kaut arī man ir manas mātes brīnišķīgie «tā», ar tiem vien tomēr nevaru ieiet klasē. Atrisinājumu atrodu uz Ojāra un Gunāra sola: viņiem priekšā, tāpat kā man, ir romāns «Karš un miers» krievu valodā. Izrādās, abi prot krieviski. Viņi lasīs mājās, un Ojārs klasē stāstīs par to, kas man ir atzīmēts vielas sadalē, tulkos citātus. Droši zinu, ka uz šiem zēniem varu paļauties. Protams, katrai stundai jāizstrādā otrs variants — gadījumam, ja nu pēkšņi Ojāra nav skolā. Bet Ojārs vienmēr ir klasē, un materiālu no sava otrā varianta izlietoju tikai kopsaviļkumam, secinājumiem. Liekas, ka tieši šīs stundas mani ļoti tuvina ar pārējiem devītās klases skolēniem.

Ojārs un Gunārs palikuši mani palīgi arī pēc «Kara un miera». Ja es jaunās vielas izklāstā saminstinos, tad Ojārs kļūst kā tramīgs kumeļš, kam pāri pārlaižas nevēlams dundurs, Gunārs lēnām nolaiž skatu un nepaceļ to, kamēr es atkal tieku uz ceļa.

Ojārs Vācietis iedeva man savu dzejoļu burtnīcu. Manā somā viņa dzejoļi. Skolnieka, devītās klases skolnieka dzejoļi!

Kad dodu atpakaļ dzejoļus, runāju par tiem ar Ojāru, runāju mierīgi, baidīdamās, ka no manas sajūsmas viņš varētu satrūkties. Jāatstāj viņā arī kaut kādas šaubas, jo liekas, ka pat nelielu vilšanos viņš var smagi pārdzīvot. Saku viņam, ka dzejoļi noteikti jāšūta uz Rīgu. Viņa burtnīcā ir pat tādi, kurus varētu publicēt laikrakstā «Padomju Jaunatne», bet žurnālā «Bērnība» — kuru katru. Lai tik šūta, lai šūta vairākus uzreiz. Ojārs apsola to darīt.

Decembris. Pastniece atnes uz skolu žurnāla «Bērniņa» 12. numuru. Pēdējā — 32. lappusē Ojāra Vācieša dzejolis. Visa skola priecājas un lepojas. Apziņa, ka man Ojārs bija rādījis savu burtnīcu, ka es ar viņu biju runājusi par dzejoļu sūtīšanu uz Rīgu, — šī apziņa kā trakulīgs zirgs laužas no kopējā prieka un lepnuma ārā. Gribas pieskriet pat pie katra Gaujienas bērna, kaut arī viņš vēl skolā neiet, un sacīt: «Redzi, tas ir Ojāra Vācieša dzejolis!» Otrās klases skolēni pārliecināti, ka visi būs dzejnieki tad, kad mācīsies devītajā klasē.

Dzejolis saucas «Mūsu gaisma», garš — vienpadsmit pantīni, aizņem visu lappusi, labs skolnieka dzejolis, viņa burtnīcā tādu daudz. Savādi, ka par šo tik ļoti jāpriecājas. Citi kā bērni vēl guļ šūpulī, viņi vēl kājiņām neiet, bet šis, lūk, uzcēlies un iet un kā vēl iet: uzreiz kā lielais. Kurš par to lai nepriecājas! Iedomājos, kā ir Ojāram, to redzot, jo tas taču ir viņa. Liekas, ka Ojāram gribas no prieka skaļi gaviļēt, lēkt un kūleņot, purināt zēnus pie pleciem un katram sacīt: «Vai tu to saproti? Vai saproti?» Viņam gribas drosmīgi noskūpstīt skaistākās skolas meitenes un teikt: «Tas esmu es!» Jā, tā man liekas, bet Ojārs uzvedas skolā kā parasti, tikai acis gaviļē, un viņš cenšas tās piemiegt, apziņoties, ka pa tām var ieskatīties dvēselē, un to Ojārs negrib, jo viņam vēl ir tikai sešpadsmit.

Stundā stāstu par pseidonīmu, piemietinu: «Ja es būtu dzejniece, savus dzejoļus parakstītu ar īsto vārdu, lai lepojas ar to arī mani tuvinieki un mana dzimtā puse.»

Ojāra pseidonīms ir Valdis Vilnis.

Runājam ar devītās klases skolēniem par viņu nākotnes nodomiem. Vairāki jau tagad prot sevi novērtēt, zina, ko darīs pēc vidusskolas beigšanas. Tikai Ojāra izvēle liek man skaļi protestēt — viņš dedzīgi pasaka, ka studēs ģeogrāfiju.

Kad citi nav klāt, cenšos viņu pierunāt, lai atliek domas par ģeogrāfijas studēšanu uz vēlāku laiku. Vispirms viņam jāstudē filoloģija. Jau tagad viņš raksta dzejoļus, pie tam labus, bet dzejniekam nepietiek tikai ar to, kas nāk no sirds,

jāzina ļoti, ļoti daudz. Kas ir šis «daudz», to nemāku viņam pateikt. Tagad drošāk aizrādu uz tām pieturas zīmju kļūdām, ar kādām viņš līdz šim raksta. Kļūst domīgs, liekas, notic tam, ka tad, kad studēs filoloģiju, pieturas zīmes netraucēs viņam rakstīt, roka tiks tās pati, jūtas un domas nevajadzēs ne bremsēt, ne pieturēt.

Rīt skolā svinēs Starptautisko sieviešu dienu. Esmu atbildīgā par sienas avīzi. Sarunāts ar sienas avīzes redaktoru, ka būs. Parasti arī bija. Tomēr vakarā prāts nemierīgs un eju uz skolu avīzi apskatīties. Zālē parastajā avīzes vietā tukšums. Skrienu uz kopmītni, protams, pie devītās klases zēniem. Avīzes redaktors, skolnieks no vienpadsmitās klases, nevienam neko neesot uzdevis darīt, varbūt rīt atnesiņot gatavu, dzīvojot pāri Gaujai, kaut kur tālu. Drošs paliek drošs, viņi avīzi uztaisiņot. «Kā?» es iebildu. «No kā? Materiāli taču pie redaktora.» Visi saskatās, saprotas un saka, lai es ejot mierīgi mājās un neuztraucoties, avīze būšot. Cik labi, ka ir tādi zēni!

Mājās miera nav, un pēc kāda laika eju atkal uz kopmītni. Istabiņā vairāki zēni: katrs kaut ko dara. Ojārs ar ūdenskrāsām veselu gleznu uzbūris. Zināju, ka viņš labi zīmē, bet par šo viņa darbu esmu priecīgi pārsteigta. Uz galda daudz dažādu rakstu, ir arī pašu dzejoļi. Gunārs visus pārlasījis, nav nevienas kļūdas. Vēl jāpārraksta, jāpielīmē, bet tas viņiem sākums vien esot. Zēni ļoti dažādi, bet visiem vienāda izteiksme sejās, it īpaši acīs: vēlēšanās izdarīt kaut ko ļoti, ļoti vajadzīgu un ļoti, ļoti labu. Klasē es viņos tik tuvu nekad nebiju ieskatījusies.

8. Marta svētki skolā. Visi sagatavojušies. Priekšnesumu daudz. Vairāki skolēni deklamē.

Gatavojoties Jaungada vakaram, gribēju pierunāt Ojāru, lai norunā kādu dzejoli, viņš taču tik izteiksmīgi runā, un uz viņu var paļauties, nesajauks. Kategoriski atteicās, izskatījās pat aizskarts, aizvainots. Nesapratu, kādēļ.

Sodien atzīmēts programmā, ka arī Ojārs uzstāsies. Kad ieraugu Ojāru uz skatuves, man nokrīt kā zviņas no acīm.

Miļo zēn, kā es to nebiju iedomājusies! Ak, tu lepnā dvēsele, kas tev ir bijis jāizcieš! Vienaļga, lai arī kāds būtu bijis Ojāra runātais dzejolis, es tik un tā nespētu valdīt asaras: Ojāram mugurā jauns uzvalks. Bet tas atšķiras no tā, kādu viņam esmu pieradusi redzēt. Parasti viņš valkā tumši pelēku stipras kokvilnas drēbes zēnu uzvalku. Tikai šodien salīdzinājumā ar šo jauno man ir skaidrs, ka no tā viņš ir izaudzis. Šodien viss ir piemērots augumam. Ojārs droši uznāk uz skatuves, droši nostājas, zina, kā turēt rokas, jo tām ir ierādīta vieta, proti, piedurknēs, kādām tām jābūt. Un runā viņš tā, ka tās skudriņas, kas parasti skraidīja pa devīto klasi, saskrien zālē un lodā pa klausītāju mugurām pat pašā pēdējā solu rindā.

Pēc priekšnesumiem Ojārs pienāk pie manis un sirsnīgi, atklāti, bez ievada kā savējai, saka — šo uzvalku pircis par savu honorāru. Vārdu «honorārs» viņš izrunā tā neierasti, tas ir kā vēl nenoēvelēts dēlis starp noēvelētiem.

Nu jau atkusis un apžuvis volejbola laukums. Pēc stundām no turienes atskan bumbas atsitienu troksnis. Tas sašausas ar manas sirds pukstiem un pievelk mani kā magnēts. Piebiedrojos skolēniem un spēlēju volejbolu. Spēles bieži komentē Ojārs Vācietis. Ērti iekārtojies staba pašā galā, skaļā un dedzīgā balsī runādams, viņš uzmundrina un uzjautrina gan spēlētājus, gan skatītājus. Liekas, ka daudzi stāv apkārt sporta laukumam tikai tāpēc, lai noklausītos Ojāra «priekšnesumu». Viņš komentē, piemēram, tā: «Pretnieka servi uz tver skolotāja, zveļ ar dūri tā, ka šķīst dzirksteles un bumba ietriecas tiklā, izrādās — piedegusi. Jānis vicina zem tikla rokas, cenšas bumbu atdzēsēt, tas izdodas, bumba krīt. Jānis zibenīgi uz tver to netālu no zemes, varbūt arī no zemes, uzsit līdz mākoņiem. Tomēr Gvido lec tai pakaļ, sagriežas spirālē, gremdē un... trāpa «ambulancē».»

Sākas eksāmeni. Visi nopietni mācās. Konsultācijās skolēni daudz jautā: pat nevaram iekļauties noteikajā laikā. Gunārs Grāvis neierodas nevienā konsultācijā. Viņš no eksāmena līdz eksāmenam piebiedrojas kaut kādai ekskursantu

grupai ārpus skolas un aizbrauc, ierodas tikai uz eksāmeniem un visus teicami nokārto. Vispār viņš visu dara pārāk mierīgi, pārsteidz rezultāts. Gribētos, lai viņš būtu skaļāks, uzkrītošāks. Viņam ir uz to tiesības, un tas nāktu citiem par labu. Visas viņa atbildes, visa rīcība ir kā skaisti, lieli riekstu kodoli, bet daudzi no tiem atrodas čaumalā. Gribi dabūt rokā — papūlies!

Ojārā viss rit, mainās, brīžiem brāzmo, brīžiem deg, nekas nav iekļaujams kaut kādos rāmjos. Liekas, ka viņš pats nezina, kas viņu spārno, ceļ, nezina arī, kas pēkšņi liek satrūkties. Viss viņā laužas uz āru. Apziņa, ka viņu vēro, liek kļūt vēl straujākam, lai kustība liegtu viņu izzināt. Tāds viņš liekas man.

Labi, ka viņi abi blakus — Gunārs un Ojārs. Tie nevar nepapildināt viens otru, jo viņi ir tik ļoti dažādi un katram ir daudz, ko otram dot.

1982

ĀRIJA ELKSNE

«ES GRIBU BŪT SAPRASTA...»

(Annas Eglienā atļase un ievads)

Anna Egliena dzimusi 1952. gadā Rēzeknes rajona Pauru ciemā. Pirmo izglītību ieguvusi Sakstagala astoņgadīgajā skolā un Rīgas Industriālajā politehnikumā, strādājusi par laboranti ZA A. Kirhenšteina Mikrobioloģijas institūtā. 1981. gadā beigusi P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes neklātienas nodaļu. Kopš 1974. gada A. Egliena ir Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondu laborante, kopš 1981. gada — muzeja galvenā fondu glabātāja.

1984. gada 29. septembrī, dāliju un miķeļiņu pilnziedā, «nodzinkstēja spalga nots» un smaga slimība izrādījās stiprāka par dzejnieci Āriju Elksni — spēka avotu mums tik daudzām. Nezinādama nekā par notikušo, tieši šajā dienā Krustpili dzejnieces klases audzinātāja Elza Lase paņēma Ā. Elksnes dzeju grāmatu «Uz tavu veselību, zeme!». Šo krājumu 1967. gadā 3. jūnijā, divdesmit gadus pēc vidusskolas beigšanas, absolventu salidojumā savai pirmajai vācu valodas skolotājai dāvināja viņas skolniece ar ierakstu: «Mūsu mīļotajai klases audzinātājai Lasei, pēc divdesmit gadiem tiekoties un aizvadītos skolas gadus atceroties, sirsnīgā pateicībā Ārija.» Skolotāja nez kāpēc tieši šajā dienā mācījās no galvas dzejoli «Uz tavu veselību, zeme!»...

4. oktobrī rudens saule nolija Ārijas Elksnes pēdējā ceļā, apstājās transports K. Barona ielā, kādas miļas rokas uzlika miķeļiņu vainagu, bezvējā sanēdamas griezās kļavlapu piruetes, skanēja mūzika, un savā pašakaini mierīgajā balsī G. Priede runāja Ā. Elksnes dzeju... Te klāt bija arī tie, kuri paši nevarēja atnākt. Siguldas vidusskolā skolotāja Māra Rune paņēma no bibliotēkas visas Ā. Elksnes grāmatas, ienesa klasē, izdalīja un lika bērniem izvēlēties sev tuvāko dzejoli un nolasīt

cietiņiem. Un tā visu šo dienu. Skolotāju visvairāk pārsteidza tas, ka pat «visneliterārāko» skolēnu izvēle bija būtiska. Mēs zinājām Ā. Elksnes dzeju, aizņēnāmies no tās spēku savai ikdienai, bet dzejnieces ikdiena bija zināma tikai ne visai plašam tuvinieku un draugu lokam. Mēs nezinājām, ka jau daudzus gadus dzejnieci māc neārstējama slimība. Viņa to zināja. Pie tam — viņa pati bija ārste...

Pēdējā dzejnieces pašas sakārtotajā krājumā «Viršu karogs» savas mīlestības lokā dzejniece ietvērusi sev tuvos cilvēkus, dabu, darbu, tautu, dzimteni, cilvēci... Te nav virspusējas jūsmas. Tā skatās uz dzīvi sievietē, kura skaidri apzinās — «jau viršu karogs uzvilks mastā, / par ziemeļiem domāju jau es». Sirdī ir iegūlušas dzīves sāpju un laimes aploces, «dzimtenes nojauta — sajūta saldā» ļauj redzīgi iet pasaulē, un «uzbango ik asins lāsē / pret dzimto zemi maigums spējš».

Sodien — vēsturiski sasprindzināta un jauna pagrieziena laikmetā — mums varbūt vēl vairāk nekā jebkad nepieciešami Ā. Elksnes dzejas un personības paustie ideāli, jo, intensificējot un pārkārtojot ekonomikas un ražošanas sfēru, vēl aktuālāka kļūst prasība intensificēt cilvēka garīgo dzīvi. Un Ā. Elksne mums šeit tiešām var palīdzēt.

Ārija Elksne savu ir padarījusi, un viņas veikums — smagi nests, smagi sver. Tagad — mūsu kārtā kopīgi kopt Āriju Elksni. Pietuvoties, lai saprastu, lai varētu būt patiesi un stipri, jo Ā. Elksne ir sievietes spēka dzejniece. Arī savos izmisuma un skumju dzejojos, jo zems sāpju sliekšnis neliecina par vājumu. «Un jāstrādā mums visiem kopā, jo kultūras darbs ir tautas kopdarbs.» (Dž. Skulme)

Ir pienācis laiks savas skumjas par dzejnieces aiziešanu pārvērst paliekošās un aktīvās piemiņas zīmēs, un tas ir mūsu darbs. Līdzās viņas tiešā literārā mantojuma apguvei un uzturēšanai spēkā ne mazāk nozīmīgs ir cits — savākt, apkopot, saglabāt rokrakstus, dokumentus, fotoattēlus, vēstules — visas zīmes, kas apliecina kādu dzejnieces dzīves vai daiļrades šķautni. Ir laiks rakstīt atmiņas, un tas ir darbs, ko nekad nedrīkst atlikt.

J. Raiņa Literatūras un mākslas muzejā šajā laikā ir ienākusi daļa no dzejnieces arhīva — rokraksti, dokumenti, arī nedaudz fotoattēlu. Tos muzejam nodeva viņas meita Ieva Bērziņa. Sis darbs turpinās. Ir izdevies savākt arī dzejnieces vēstules (R. Ādmīdiņam — 3, bijušajai klases audzinātājai E. Lasei — 5, aktrisei S. Zukovickai — 39, A. Straubei —

12 u. c.), Par vēstulēm ir īpašs prieks, jo Ā. Elksnei nav patīcis tās rakstīt. Ir izdevies tām divām sarunām ar dzejnieci, kuras notika muzejā un ierakstītas magnetofona lentē, pievienot klāt arī dažas citas. Arī atmiņas un apceres sāk krāties. Bet pats galvenais, uz kā balstās mūsu darbs, — tā ir sabiedrības atsaucība. Kopsadarbība.

Ā. Elksnes rokraksti... Tās ir rokrakstu kaudzes — no piecdesmitajiem gadiem līdz pat pēdējā krājuma dzejoļiem. Te nav pedantiskas sistēmas, te viss vēl ir procesā. Uzraksti uz mapēm visbiežāk ir maldinoši, jo saturs — pavisam cits. Visvairāk, protams, ir dzejoļu. Atsevišķi uzmetumi, domas pieteikumi, pabeigts dzejolis — ar zīmuli, ar tinti, tad šis pats dzejolis mašīnrakstā, tad atkal labots, atkal pārrakstīts. Tādējādi vienam dzejolim ir līdz pieciem variantiem, un katrs no tiem atrodams citā mapītē...

Literatūrā Ā. Elksne ienāca kā dramaturģe 1956. gadā ar viencēlienu «Pārsteigums», kas arī saglabājies dzejnieces arhīvā. Vēl ir arī pasakas, tulkojumi, atdzejojumi, apceres, uzmetumi runām un rakstiem.

Katram pasākumam Ā. Elksne ir rūpīgi gatavojusies. Arī saviem dzejas vakariem viņa ir ne tikai atlasījusi dzejoļus, bet arī pārrakstījusi ar rakstāmmašīnu uz neliela formāta lapiņām, pēc tam tās vai nu sašuvusi, izveidojot it kā nelielu grāmatīņu, vai arī pārsējusi ar aukliņu.

Ir tāda sajūta, ka visam, ko Ā. Elksne ir darījusi, nāk līdzī pamaatīgums, neatvieglota pieeja. Nenoliedzami, tas ir mantojums arī no vecākiem, kuri «bija vienkārši cilvēki, strādāja grūti, nekad neatvēlēja sev vieglumu». Jēkabpils 1. vidusskolu Ā. Elksne (toreiz Grietiņa) 1947. gadā absolvēja ar sudraba medaļu. Arī Medicīnas institūta diploma sekmju lapā ir tikai viens trijnieks — anatomijā, pārējos priekšmetos sekmes galvenokārt ir teicamas.

Kā stāsta dzejnieces meita, kad Ā. Elksne strādājusi Ķemeru sanatorijā, tur kādu laiku ārstējusies Anna Sakse. Rakstniece arī sanatorijā ļoti daudz strādājusi, un, vērojot viņas darbu, Ā. Elksne pirmoreiz sapratusi — rakstnieka darbs ir ļoti grūts un, lai sasniegtu vēlamo, ir ļoti daudz jāstrādā.

Ā. Elksnes pirmajos dzejoļu krājumos, šķiet, ir apzināti gribētas nemiera alkas, vēlāk jau nemiers «iezīdies sirdij pa vidu». «Aizvien mani bijis kāds atlikums sīks, / no kura nemiers un patvaļa dīgst...» — tās ir alkas pēc «griestiem, ko nevar aizsniegt ar roku». Pamatīgums, paš-

atdeve, sevis nežēlošana, alkas pēc patiesuma. Neapšaubāmi — talantīgi. Taču «talants izsmel cilvēku / kā saule palu ūdeni, / un ko lai dara tad, / ja nāk melni, melni rudeņi?». Nemiers — dzinējspēks un ārdītājs, un mūžīgajam nemieram līdzās — mūžīgas alkas pēc harmoniskuma, līdzsvara, atraisītības. Un tā visu mūžu — starp diviem dzirnakmeņiem, ar saspringtu prasīgumu pret sevi.

Sajā kopā ievietotie materiāli nepretendē uz visaptverošu dzejnieces personības atklāsmi. Tie ir mazi vitrāžas gabaliņi, kuri nevar atklāt visu vitrāžas saturu. Šeit tikai ieskicējas sakņu un galotņu krustpunkti, Ā. Elksnes attieksme pret savu un citu daiļradi.

«Es gribu būt saprasta,» saka dzejniece. Pietuvoties, lai saprastu dzeju, dzejnieces personību, — tāds arī ir šīs publikācijas mērķis.

**Ārijas Elksnes runas uzmetums
50 gadu jubilejas pasākumam
LRAP kultūras namā
1978. gada 7. februārī**

Piecdesmit gadi pienāk pēkšņi, uzkrīt kā slazda valgs: vēl aizvakar bija trīsdesmit, vakar četrdesmit, bet šodien — pēkšņi piecdesmit.

Nodzīvot piecdesmit gadus — tas, no vienas puses, nav nekas sevišķs — dzīves straume mūs pati neatvairāmi nes uz priekšu. No otras puses, ne tikai mākslinieks un sabiedrībs darbinieks sveicams ar piecdesmit gadiem, bet ikviens, ikviens cilvēks, jo dzīve nav viegla. Lai nodzīvotu šos gadus, katram nākas pārvarēt daudz bēdu, grūtumu, zaudējumu, sarūgtinājumu. Un lai slava viņam, ka viņš to visu izturējis nesalūzdams.

Rīt man dzīve ritēs tālāk, būs atkal jāstrādā, atkal jācīnās ar dzīvi. Tomēr piecdesmit gadi — tas ir sliekšnis, kur mirkli jāapstājas un jāatskatās. Jāatskatās un jāpasaka paldies visiem, kas mums palīdzējuši šos gadus nodzīvot. Un man šis sliekšnis ir tieši šodien.

Mana māte, pēdējo reizi ar mani tiekoties, teica: «Dzīve ir grūta.»

Un tomēr — mums visiem, kas esam piedzimuši, ir briesmīgi laimējies. Mēs esam iznākuši no nebūtības, lai redzētu šo skaisto zemi, sauli, kokus, puķes, ūdeņus, mākoņus, lai izdzīvotu visu jūtu gammu no visaugstākiem, visgaišākiem līdz viszemākiem, vistumšākiem toņiem.

Tālab vispirms ar pateicību gribu pieminēt savus vecākus. Viņu vairs nav. Viņi bija vienkārši cilvēki, strādāja grūti, nekad neatvēlēja sev vieglumu. Viņi man mācīja milēt dabu, strādāt, būt godīgai, neliekuļot.

Es pateicos arī savam vīram, jo visu mūžu — no bērnības — esmu ilgojusies pēc ģimenes.

Man nav bijis ne māsu, ne brāļu, bet man ir draudzenes un draugi, kas man bijuši ļoti nepieciešami, caur viņiem mana dzīve vērtusies daudz plašāka un bagātāka, jo viņi man atvēruši daļu no savām dvēselēm un ļāvuši man izdzīvot līdzīgu savu dzīvi. Grūtos brīžos es vienmēr esmu jutusi cilvēku tuvumu, nesavtīgu cildenumu. Es uzskatu, ka draugu ziņā man dzīvē ļoti laimējies.

Es no sirds pateicos visiem saviem skolotājiem — sākot no pirmsskolas skolotājas Palejas jaunkundzes un beidzot ar Dzejnieci Mirdzu Ķempi.

Bet savā dzejnieces mūžā es savukārt pateicos visiem, kas ar atzinību vērtējuši manu darbu. Es pateicos par apbalvojumiem, par goda nosaukumiem, par aplausiem, par ziediem, par mīļiem vārdiem un sirsnīgām vēstulēm. Man nekad nav pieticis ticības sev, tāpēc man ir ļoti, ļoti nepieciešams just atbalsi un atbalstu, citādi es nemaz nespētu rakstīt.

Es pateicos savai tautai. Es nekad neesmu nožēlojusi, ka esmu piedzimumsi mazā tautā. Šī tauta mīl dzeju tā kā neviena cita tauta pasaulē. Šī tauta ir radījusi lielo tautasdziesmu pūru un izdzīvojusi starp vēstures dzirnakmeņiem, kas nemitīgi griezušies un griezušies. Pēc tautasdziesmām spiežot, latviešu sievietē nekad nav stāvējusi zemāk par vīrieti, viņa

vienmēr bijusi līdztiesīga, par meitas piedzimšanu mūsu senči priecājušies tāpat kā par dēlu. Arī tas man liekas būtiski un svarīgi. Man gribētos, kaut manī būtu daļa no manas tautas dziesmu gara un senču sīkstuma.

Vēl es esmu pateicīga visam rakstnieku kolektīvam. Ienākot Rakstnieku savienībā, es pirmo reizi mūžā jutos kā mājās, kā starp savējiem, jo gan skolā, gan Medicīnas institūtā mani mocīja atsvešinātība; kaut gan cilvēki pret mani izturējās labi, es viņu priekšā zemapziņā jutos vainīga.

Man vēl ļoti laimējies, ka esmu ienākusi literatūrā tādā laikā, kad ir liels dzejas uzplaukums, kad man apkārt tik daudz lielisku dzejnieku. Tas neļauj man atslābt. Man visu laiku jāturas viņiem līdzī, kā nu es to spēju un protu. Pareizāk sakot — jāmēģina turēties līdzī.

Sajā ziņā man laimējās arī vidusskolā un Medicīnas institūtā, jo mana vidusskolas klase bija neparasti spēcīga un institūtā mūsu grupa visus gadus bija pati labākā kursā.

Tā man visu mūžu ir kolektīva spēks, dziņa neatpalikt, neiegāzt savējos.

Vēl manā dzejnieces biogrāfijā liela loma bijusi Elzai Raziņai. Kad man ir grūti, es mēģinu iedomāties, kā šādā situācijā izturētos Elza. Tas man drusku palīdz, jo Elza ir neparasti stiprs un garīgi bagāts cilvēks. Viņa ir mana zvaigzne, uz kuru es pūlos iet.

Es pateicos par šo vakaru visiem draugiem un apsveicējiem. Kāds ir mans mērķis dzejā? Es gribu būt saprasta, es gribu, lai lasītāji man seko pa to ceļu, pa kuru es viņus vedu. Es nestādu sev par mērķi radīt skaistus, neaizmirstamus, svaigus dzejas tēlus, bet pēc iespējas precīzi izteikt dvēseles stāvokli — nofiksēt dvēseles vibrācijas, pārdzīvojumu pareizi norakstīt no sevis. Es zinu, ka pamatoti ir kritikas pārmetumi par zināmu tematikas šaurību, bet es varu uzrakstīt dzejā tikai to, ko esmu izlaidusi caur savu sirdi. Un caur savu sirdi visus pasaules plašumus nespēju izlaist, jo vairāk par dzeju esmu milējusi savus bērnus.

Kad sāku rakstīt, kad guvu pirmos panākumus, cerēju, ka līdz piecdesmit gadiem izdarišu vairāk, daudz vairāk. Esmu uzrakstījusi tikai astoņas plānas, plānas grāmatiņas, no kurām laiks droši vien atsijās lielāko tiesu sēnalās. Zināms, es strādāšu vēl, rakstišu vēl... Varbūt sirds man kļūs plašāka, skats tālredzīgāks, jo esmu saņēmusi tik daudz mīlestības un atzinības arī par savu diezgan necilo devumu. Arī mīlestībā pastāv nezūdības likums. Tas ir liels gods, ka mani šodien sauc par dzejnieci, man gribētos šo vārdu attaisnot. (RLMVM, inv. № 247027)

Ārijas Elksnes apcere par tēvu (uzmetums)

Mans tēvs Jānis Grietiņš no Sēlpils pagasta. Savu tēvu atceros kā ļoti klusu un labsirdīgu cilvēku, kurš vienmēr bija gatavs citiem visādi izpalīdzēt. Tāds viņš palika līdz sava mūža galam. Kopš agras bērnības man atmiņā palicis pastāvīgais kāss, ko viņš bija iemantojis Pirmā pasaules kara un Pilsoņu kara ierakumos. Tēvs sirga arī ar kaulu sāpēm — vispār bija diezgan slimīgs, taču nodzīvoja astoņdesmit četrus gadus.

Runīgāks un dzīvāks tēvs kļuva, satiekoties ar saviem kara biedriem. Tad viņi pārcilāja savas atmiņas, bet mani tas īpaši neinteresēja, un tagad man žēl, ka daudz vērtīga esmu garām palaidusi.

Mans tēvs kara laikā bija dienējis strēlnieku pulkos, cīnījies Sibīrijā, atgriezies Latvijā, kur viņu gaidīja sieva. Viņi bija precējušies 1919. gadā Cēsīs, sareģistrējušies dzimtsarakstu nodaļā. Mani vecāki ļoti necieta nekādas ārišķības, nebija reliģiozi. Māte teica, ka, ja viņai būtu jālaulājas baznīcā, viņa vispār paliktu neprecējusies. Vecāki viens otram bija rakstījuši daudz vēstuļu, bet tās viņi vēlējās paņemt sev līdzī kapā.

Vispār ziņa no Centrālā Valsts Padomju Armijas arhīva par tēva dienesta gaitām Padomju Armijā pienāca kādas desmit dienas pēc viņa nāves.

Tēvs gan arī agrāk bija pieprasījis no arhīva izziņu, bet aizmirsis, kādā pulkā dienējis, un uzdevis to nepareizi, tālab saņēma noraidošu atbildi.

Kad nu viņš smagi saslima, māte ņēmās pārļasīt visas viņa kādreiz rakstītās vēstules un atrada, ka tēvs dienējis 13. strēlnieku pulkā. Viņš man lūdza vēlreiz rakstīt arhīvam, es to izdarīju, bet atbilde pienāca par vēlu.

Mans tēvs visu mūžu bija profesionāls muzikants — gan kara laikos, gan pēc tam. Viņš spēlēja saksofonu un klarineti, ko bija iemācījies pašmācības ceļā. Skaitījās labs muzikants. Centās savu pieredzi nodot jaunatnei, mācīja Jēkabpils rajona kolhozā «Leņina karogs» zēnu orķestri, piedalījās visādos pašdarbības orķestros. Bet tas bija vēlāk.

Pēc kara tēvs kādu laiku brauca uz pasažieru tvaikoņiem, kas gāja uz Ameriku, par muzikantu. Taču viņš ļoti cieta no jūras slimības, bija spiests savu darbu pamest. Tā kā citu darbu buržuāziskā Latvijā nevarēja dabūt un par muzikantu krogā iet viņš negribēja, tad iestājās armijā. Kalpoja tur arī tad, kad nodibinājās padomju vara, tika paaugstināts par leitnantu un iecelts par kapelmeistaru, bet [19]41. gada pavasarī, tieši pirms kara sākuma, viņu atlaida pensijā, jo viņam jau bija daudz gadu.

Vēl atceros, ka tēvam bija nepatikšanas sakarā ar to, ka bijis sarkanais strēlnieks. Viņu draudēja atlaist, neļāva izvirzīties, kāds bija viņu nosūdzējis — es to sapratu no vecāku sarunām.

Tēvs visu mūžu interesējās par politiku, lasīja laikrakstus, klausījās radio, ļoti labprāt par to runāja, reizēm viņš mēdza sarunāties pats ar sevi balsī, lādēja kapitālistus. Tas bija pat savā ziņā komiski.

Atceros no bērnības, ka tēvs ļoti agri iegādājās radioaparātu, lai varētu klausīties Maskavu.

Vispār viņš jutās ļoti gandarīts par padomju varas at-

jaunošanos Latvijā un bieži pieminēja, ka nav veltī cīņijies.
(RLMVM, inv. № p-26436)

Apcere rakstīta blociņā, kas Ā. Elksnei dāvināts 1983. gada 9. februārī. Muzejā glabājas apceres noraksts, oriģināls atrodas pie dzejnieces meitas I. Bērziņas.

[1960 ?]

Man gribētos būt tādai kā viņa

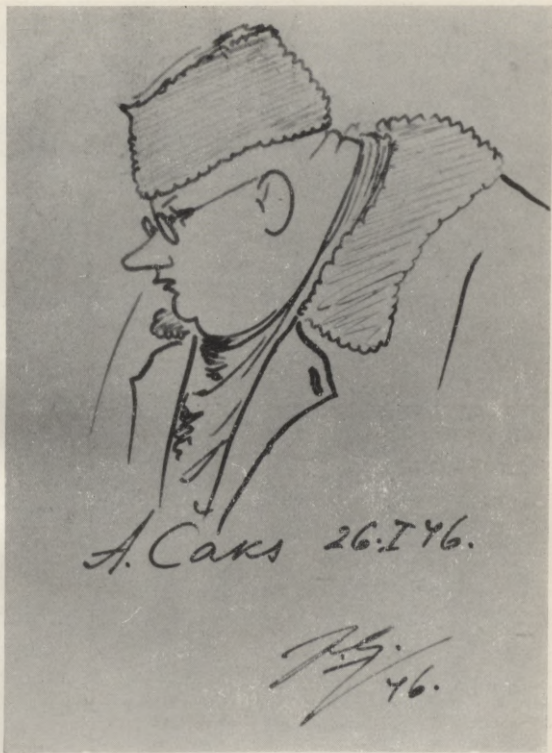
(*Ārijas Elksnes atmiņas par skolotāju Elzu Lasi*)

Mēs katrs glabājam atmiņā daudz tuvu cilvēku. Starp šiem tuvajiem cilvēkiem, kurus mēs pieminam ar pateicību un godbijību, droši vien ir arī kāds no mūsu bijušajiem skolotājiem. Šis skolotājs mums mācījis ne tikai grāmatu gudrības, bet pratis atrast ceļu uz mūsu sirdi. Tādēļ domās mums bieži gribas pabūt kopā ar šo cilvēku un, kā senāk, parunāt par savām raizēm, par saviem nodomiem un šaubu brīžos dzirdēt labus, iedrošinošus vārdus.

Man ir bijuši daudzi labi skolotāji, tomēr par visiem dziļāk atmiņā iespiedusies Jēkabs pils vidusskolas skolotāja — mana klases audzinātāja Lase.

Kaut gan kopš šīs skolas beigšanas pagājuši gandrīz trīspadsmit gadi, es vēl šodien skaidri atceros katru pogu pie audzinātājas melnā tērpa, katru viņas iesārto matu šķipsnu, kas glaudās ap bālo seju, un labsirdīgi ironisko smaidu, kurš bieži jo bieži iedzirkstījās zilganajās, aiz brillu stikliem vērīgi piemiegtajās acīs un izlīdzināja mazliet bērnišķīgi sarauktās lūpas.

Piecus gadus skolotāja Lase bija mūsu audzinātāja. Tie bija grūtie kara gadi. Katru dienu viņa mierīga un nosvērta ienāca klasē, viņas apvaldītās rokas izdalīja mums burtņicas, viņas labskanīgā balss izskaidroja jauno stundu. Nekad viņas zilganās acis neklaiņoja izklaidīgi apkārt un kustībās nebija jaušams nogurums vai paviršība. Viņa vispirms bija

Aleksandrs Čaks 1946. gadā. Valda Grēviņa šaržs

J. Grots.

Jānis Grots. *V. Irbes* zīmējums.
Otrā pusē uzraksts: zīmēts «Sorokko» restorānā 1923. gada 5. maijā

Kārlis Jēkabsons. *K. Ubāna gleznas reprodukcija (VMM)*

Ansis Gulbis 1903. gadā

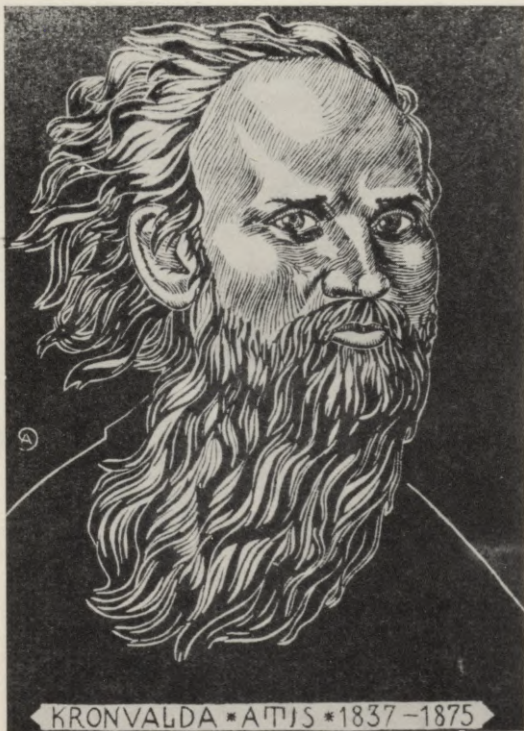
Andrejs Jesens Pirmā pasaules kara gados Pēterburgā

Andrejs Jesens Pēternieku «Birzuļos» ar mazmeitu Anetu

Kārlis Egle. *Uģa Mežavilka šaržs (FB)*

Anša Ciruļa kokgriezums

daudzprasīga un stingra pati pret sevi. Uzmanīgi un pacietīgi skolotāja Lase noklausījās jau gadu gadiem dzirdētās atbildes, un neviens netika žēlojies, ka būtu saņēmis no viņas nepelnītu divnieku.

Starpbrīžos audzinātājas smuidrais stāvs bieži iejuka mūsu barā. Tad starp viņu un mums izzuda gadu starpība. Mēs sarunājāmies par tūkstoš dažādām lietām — par grāmatām, par notikumiem mūsu mazajā pilsētiņā un izstāstījām pat, kurš skolotājs uz mums «ieēdies». Ar skolotāju Lasi bija vieglī runāt, jo viņa mūsu vārdus uztvēra ar sirdi.

Tikai vienā lietā mūsu gaumes toreiz nesaskanēja: audzinātājai nepatika meiteņu fantastiskie cekuli, un, pasaukusi tādu cekulainu «skaistuli» sāņus, viņa klusi sacīja: «Vai jūs nevarētu sakārtot matus drusku vienkāršāk . . .»

Skolas sarīkojumos mūsu audzinātāja dejoja valsi vieglāk un skaistāk par mums visām. Viņa prata smieties tikpat jautri un bezbēdīgi kā mēs. Pat kautrīgākie puisi nebaidījās viņu uzlūgt.

Audzinātāja labi pazina mūsu dzīves apstākļus. Viņa reiz jokodamās teica, ka viņai esot zināms, kuram no mums mājā savārgusi govys un kuram žagata aiznesusi cāļus.

Par divniekiem, kuri mums gadījās nejausi, neizmācīšanās dēļ, mēs no audzinātājas saņēmām tikai zobgalīgu piezīmi, bet, ja kāds netika vairs citiem līdzī, tad viņa centās tam palīdzēt.

Ja kāds bija kaut ko noziedzies, tad skolotājas nopietnie, labi pārdomātie vārdi lika vainīgajam apzināties savu nepareizo rīcību, bet tie nekad nepazemoja un neatstāja sirdi rūgtumu.

— Jūs bijāt stipra klase, — tā mūs vēl tagad atceras mūsu bijušie skolotāji, jo nesekmīgas atzīmes mums bija maz. Taču mēs ne tikai labi mācījāmies, mēs arī pastāvīgi centāmies visādā veidā «uzjautrināties».

Gadījās, ka zīmēšanas stundā pēkšņi spalgi iekaucās zem soliēm noslēptais suns, kuram kāds bija uzkāpis uz astes. Meitenes «izbailēs» sakāpa uz soliēm, skolotājs pavē-

lēja suni izvest, bet tas rūca un atņirdza zobus. Tad iekaisušais skolotājs lika iet pēc audzinātājas. Bet, kad neviens no mums neklausīja un kāds pārdrošnieks pat ieminējās, ka arī audzinātāja nevarēšot nikno suni no klases dabūt ārā, skolotājs aizgāja pats.

Kādā citā reizē mēs, meitenes, pirms ķīmijas stundas nolēmām «uzpucēties», jo jaunais ķīmijas skolotājs ļoti sarka un, nespēdams uz mums pacelt acis, parasti visu stundu nosēdēja, galvu nodūris. Bija pavasaris, ziedēja ievas. Tās meitenes, kurām bija bizes, atpina matus un sasprauda tajos ievu ziedus. Viņas atsēdās pirmajos solos, bet ķīmijas skolotāja vietā klasē ienāca — mūsu audzinātāja.

Arī abos minētajos gadījumos skolotāja Lase nelietoja bargus vārdus un nedraudēja ar sodiem, tikai nosarkusi pateica: «Kā jūs tā varējāt...» — pie tam viņas gaišās acis grūtsirdīgi satumsa. Tad mums bija tāds kauns, ka varētu zemē ielīst.

Tagad, pēc aizgājušajiem gadiem, no atmiņas daudz kas pagaisis. Aizmirsušās arī daudzas izdarītas nerātņības. Taču es skaidri zinu, ka to būtu bijis daudz vairāk, ja nebūtu mūsu audzinātājas.

Neatceros, ka viņa būtu mums kādreiz ieminējusies par nepatikšanām, kuras mēs tai sagādājām, bet no daudziem «grēkiem» mūs vēl laikus paglāba doma: «Skolotājai Lasei var iznākt nepatikšanas.»

Jā, mēs tiešām bijām stipra klase. To vislabāk var redzēt tagad — trīspadsmit gadus pēc skolas beigšanas. Mana rakstāmgalda atvilktnē stāv Jēkabpils vidusskolas 1947. gada abiturientu fotogrāfija. Paskatoties šodien uz saviem bijušajiem klases biedriem, jākonstatē, ka visi tie kļuvuši par labiem un lietderīgiem cilvēkiem.

Vai tā bija tikai nejauša sagādīšanās, ka mūsu klasi skolotāji sauca par «stipru»? Katrā ziņā tas bija arī mūsu audzinātājas Lases nopelns.

Diendienā mēs satikāties ar šo smalkjūtīgo, gudro, savaldīgo un cilvēciski vienkāršo skolotāju. No viņas izturēša-

nās varēja mācīties daudz ko tādu, kas nebija rakstīts skolas grāmatās. Tur viss bija tik skaidrs. Taču pēc algebras vai ķīmijas formulām nevar atrisināt dzīves sarežģījumus. Ar tiem mums palīdzēja tikt galā audzinātāja.

Kāpēc skolotāja Lase bija iemantojusi mūsu uzticību? Laikam gan tāpēc, ka katram audzēknim viņa tuvojās ar bijīgu smalkjūtību. Viņas acīs neviens skolnieks nebija pelēks un neievērojams, katrā viņa prata atrast skaistas un īpatnējas rakstura iezīmes, tikai dažos tās bija paslēpušās dziļi, dziļi. Biklos un noslēgtos viņa piesaistīja kolektīvā, atklādama tajos apslēptās spējas, kuras varbūt neapzinājās pat viņi paši.

Piemēram, ar spītīgo Ilgu mēs, pārējās meitenes, nevarējām lāgā sadraudzēties. Bet audzinātāja, ievilkdama Ilgu sarunās, parādīja mums, cik Ilga īstenībā ir asprātīga un atjautīga. Biklajai un klusajai Lūcijai viņa neļāva nolīst vientuļi kaktā, bet centās piebiedrot to mūsu saimei. Un pēkšņi, gatavojoties klases vakaram, atklājās, ka šī bailīgā un sīkā meitenīte var deklamēt bērnu dzejoļus gandrīz tikpat labi kā Singajevska.

Tā mēs mācījāmies viens otru pazīt un cienīt, un mūsu klasē nekad nebija nopietnu nesaskaņu.

Eksāmenu laikā mums gribējās, lai audzinātāja būtu pie mums. Bija daudz drošāk atbildēt, ja mūs vēroja viņas laipnais un draudzīgais skatiens. Droši vien viņas klātbūtne labvēlīgi ietekmēja arī nervozos eksaminatorus. Ja skolotājai Lasei nebija iespējams sēdēt šajos briesmu brīžos klāt, tad viņa ieradās pirms eksāmena, lai mūs iedrošinātu un nomierinātu.

Tagad mūsu mīlotās audzinātājas iesārtās sprogas sirsums nokrāsojis zeltainas. Viņa vairs nav tik smūdra un varbūt arī valsi vairs nedejo tik viegli kā senāk, bet arī šodien mēs varam ar viņu sarunāties tikpat sirsnīgi, un, atceroties tās cildeno personību, es allaž jūtu: man gribētos būt tādai kā viņa... (RLMVM, inv. № 247028)

Vēstule klases audzinātājam
Elzai Lasei

1982. g. 29. III

Mīļo skolotāj!

Glūži nemanot pagājuši 35 gadi kopš vidusskolas beigšanas, un nu jau mēs visi drīz varēsim iet pensijā. Tas liekas glūži neticami, bet izaugusi jau jauna maiņa. Priekšā vēl dzīves pēdējais prieks — prieks par mazbērniem. Pagājušā tikšanās reizē mums, liekas, nevienam vēl mazbērnu nebija, bet nu jau būsim kļuvuši vectētiņi un vecmāmiņas. Labi, ka Jūs vēl esat dzīva. Kamēr dzīvo mūsu skolotāja, mēs vēl nesam nemaz tik veci. Ir vēl dzīva saite ar bērniņu, ar skolu. Kad Jūs mums pietrūksiet, mēs pēkšņi kļūsim veci, veci, tādēļ, lūdzu, turieties un nepadariet mūs par sirmiņiem bērniem.

Es personīgi (un arī tie klasesbiedri, ko esmu satikusi) gribētu tikšanos 29. V, jo tad visa diena un viss vakars piederētu mums. Man turklāt gribētos aizbraukt dienu iepriekš un palikt dienu ilgāk, lai varētu izstaigāt bērniņas takas. Pienācis laiks, kad gribas apstāties, atskatīties. Kļuvušas dārgas tās saites, kas sien pie pagātnes. Gribas meklēt saknes, no kurām esmu izaugusi.

Baidos Jūs apgrūtināt, bet es labprāt pārņakšņotu pie Jums. Ja Jums tas ir sarežģīti, tad lūgšu pajumti Gunai.

Himnu skolai uzrakstīt neprotu. Man attiecībā pret skolu nav bijušas tādas izjūtas, kas prasītos himnā izsakāmas. Bez tam tagadējā paaudze tomēr ir savādāka. Sis lūgums man netiek izteikts pirmo reizi. Es jau arī agrāk esmu lūgusi, lai audzēkņi paši apmēram uzraksta, ko viņi savā himnā gribētu teikt. Lai tur būtu viņu jūtas, attieksme, domas, sapņi. Viņi to var rakstīt brīvā dzejā, es tad visu to pārveidošu, pielikšu gan atskaņas, gan ritmu. Tas tad būs tikpat kā tulkojums. Es nekad nevienu skolas himnu neesmu dzirdējusi. Skolās, ko apmeklēja mani bērni, himnu nebija. Varbūt aizbraukšu

uz Jēkabpili un pēkšņi sapratīšu, kādai jābūt skolas himnai. Dzeja jau rodas zemapziņā, un to, kas tur nav nobriedis, nevar uzrakstīt, iznāk kaut kas nedzīvs.

Es nupat pārslimoju pneimoniju, bet man bija vieglā formā. Vēl gan ārā neēju.

Pie manis tagad dzīvo krustdēls Jānis — Ainas¹ dēls. Žēl, ka man pašai nav tāda liela dēla.

Strādāju pa māju — tulkoju M. Bulgakova «Teātra romānu». Mans dēls pa brīvdienām aizbrauca pie sava krusttēva — Jāniša tēva — Alberta. Jānītis šodien dežurē. Esmu mājās viena. Visu dienu mocos ar svišanu, jo man ir ļoti lieli logi saules pusē.

Sūtu Jums sirsnīgus sveicienus.

Jūsu Ārija

(RLMVM, inv. № 247029)

Ā. Elksnes atmiņas par M. Ķempi, kas stāstītas M. Ķempes 75. dzimšanas dienai veltītās izstādes atklāšanā 1982. gada 2. februārī J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā

(atšifrētas no ieraksta magnetofona lentē)

Es nezinu, vai pratišu izstāstīt par Mirdzu Ķempi, lai jums rastos daudzpusīgs un spilgts iespaids. Lai rastos priekšstats, kāda bija pati dzejniece, jo es neesmu nekāda labā stāstītāja.

Bet es esmu viena no tām dzejniecēm, no tās paaudzes, kuru literatūrā ievadīja Mirdza Ķempe. Tādu cilvēku pašlaik literatūrā ir vēl daudz. Es ar Mirdzu Ķempi iepazinās 1956. gadā. Es biju apmēram kādu gadu mēģinājusies rakstīt

¹ Aina Grigale, Ā. Elksnes skolasbiedre, dzīvoja Rubā, mirusi 1984. gadā.

un kaut ko jau uzrakstījusi, un tad man deva padomu aiziet pie Mirdzas Ķempes kā pie dzejas konsultantes.

Līdz tam, man jāteic, es Mirdzu Ķempi pat gandrīz nebiju redzējusi. Biju viņu, protams, lasījusi, bet kā cilvēku es viņu nepazinu. Mani pārsteidza tas, ka Mirdza Ķempe mani uzņēma ārkārtīgi miļi un sirsnīgi un deva man lielas cerības.

Izlasījusi manus toreizējos dzejolišus, viņa tūdaļ man ieteica kaut kur drukāties, tūdaļ nosauca par dzejnieci, un šis vārds pārsniedza visas manas cerības. Tanī dienā es patiešām jutos kā spārnota. Jāsaka, ka Mirdza Ķempe ar lielu iejūtību izturējās pret visiem iesācējiem, ja vien viņa tajos jūta kaut mazāko spēju dzirkstelīti. Viņa varēja pacietīgi izlasīt veselas klades, veselas burtnīcas, ko bija sarakstījuši iesācēji, un sameklēt starp šo jēlmateriālu dažas rindiņas, kurās bija dzeja, un tad parādīt cilvēkam to, parādīt, kas viņā ir labs un no kurienes viņam vajadzētu sākt, kā viņam vajadzētu savu ceļu turpināt un veidot.

Man jāteic, es sākumā ne tikai nesapratu, ko īsti gribu darīt, bet es arī dzejā nesapratu, kas man īsti būtu pa spēkam. Es biju uzrakstījusi ne tikai liriskus dzejoļus, bet arī satiriskus dzejoļus. Toreiz strādāju kūrortā par ārsti, man nācās sastapties ar ļoti daudziem un dažādiem cilvēkiem, arī ar tādiem iedomu slimniekiem, ar izlutinātiem, viņi tikai ar saviem untumiem mocīja personālu, mocīja ārstus. Es biju vienu tādu dzejoli arī uzrakstījusi, bet Mirdza Ķempe uzskatīja, ka šinī virzienā man nebūtu ko meklēt, ka man vajadzētu vairāk pievērsties lirikai, nu, tādai jūtu dzejai. Es sākumā to nesapratu un pat īsti negribēju pieņemt, jo man likās, ka tieši šie ir labākie un spilgtākie. Bet diezgan drīz es sapratu, ka viņai taisnība un ka tas nav mans žanrs. Tikai pēc ļoti daudziem gadiem esmu atgriezusies ne īsti pie humora, bet pie tādas mazas ironijas, pie vīpsnas dzejā.

Mirdza Ķempe tanī laikā, kad es ar viņu iepazīnos, bija aizrāvusies ar Indiju. Sākās viņas Indijas atklāsmes periods. Viņa lasīja Neru grāmatu «Indijas atklāšana» krievu valodā un ieteica šo grāmatu lasīt arī man. Es arī mēģināju, bet

man pietrūka pacietības, es nespēju to izlasīt līdz galam un arī nepratu savu laiku tā iedalīt. Bet viņa ļoti daudz domāja un runāja par Indiju.

Ar Mirdzu Ķempi sarunāties bija ļoti interesanti, tā bija īsta bauda. Ar viņu varēja runāt par visu ko — par literatūru, par dzīvi, par cilvēkiem. Viņas spriedumi bija ļoti oriģināli, asprātīgi, asi. Īpaši dzejnieci patika sarunāties par mīlestību. Viņai bija sava mīlestības filozofija. No viņas pirmo reizi es dzirdēju par tuvo tālumu, kas ir interesanta līnija viņas dzejā un, man likās, citos latviešu dzejniekos, citu latviešu dzejnieku daiļradē tik spilgti neizpaužas. Tieši viņa apdziedāja un slavina šo tuvo tālumu. Viņai bija personīgi tādi piedzīvojumi bijuši. Viņa bija satikusi spilgtus cilvēkus un, nebūdamā nekādā īpašā, ilgā tuvībā ar šiem cilvēkiem, saglabājusi pret tiem dziļas un kvēlas jūtas, kuras viņa prata ielikt savā dzejā. Tas man toreiz likās neparasti. Arī pagrūti saprotami, kad viņa teica, ka mīlestību visvieglāk saglabāt iztālēm, ka tuvums mīlestību nokauj. Mirdza Ķempe nekad nežēloja savu laiku mums, jaunajiem cilvēkiem. Man jāsaka, ka es īpaši zināmu laiku baudīju viņas labvēlību. Viņa ļoti daudz ar mani nodarbojās. Runāja ar mani par dažādām lietām un lasīja man priekšā franču valodā un tulkoja tūdaļ, jo es franču valodu nezināju, bet viņa gribēja mani iepazīstināt ar zināmiem franču dzejniekiem. Mani pārsteidza arī tas, ka Mirdza Ķempe ir tik ārkārtīgi apdāvināta. Viņai, var teikt, visās tādās garīgās jomās viss ļoti viegli šķīrās. Turpretim praktiskā dzīvē, man liekas, viņa bija diezgan nevarīga. Visa viņa izpaudās garīgā plāksnē.

Es atceros, ka viņa mani mudināja lasīt Bībeli — ne tāpēc, ka viņa būtu ticīga vai mani gribētu kaut kā pievērst reliģijai, bet, kā viņa uzskatīja, Bībelē esot ļoti lielas dzejiskas vērtības. Viņa pat man lasīja priekšā atsevišķas vietas no Bībeles, kuras viņa uzskatīja par īpaši poētiskām. Ar vārdu sakot, es atceros daudzus brīžus, kurus viņa man veltīja, lai mani attīstītu.

Es atceros vienu Mirdzas Ķempes dzimšanas dienu. Parasti Mirdza Ķempe bija gan asprātīga un asa un milēja pazoboties, pasmieties, bet es nevaru teikt, ka viņa būtu bijusi jautra. Jautru es viņu gandrīz nekad netiku redzējusi. Drūmu gan, bieži vien drūmu. Bet tajā dzimšanas dienā — vai tā bija piecdesmitā vai drusciņ pēc piecdesmit — dzejniece bija ļoti, ļoti jautra. Es biju pie viņas mājās, dzīvoklī, bez manis vēl tur bija ciemiņi, es atceros, ka viņai bija mežģīņu tērps, viņa pati spēlēja klavieres, dziedāja, kaut gan viņa nekad nebija mācījusies klavieres spēlēt, bet visās garīgās dzīves jomās viņai bija talants, un viņa bez kādas piepūles daudz ko varēja. Viņa zināja ļoti daudzas valodas, lasīja tajās, tulkoja. Kas attiecas uz tulkošanu, tad man liekas, ka Mirdza Ķempe atdzejošanu, atdzeju ir pacēlusi jaunā līmenī. Līdz Mirdzai Ķempei atdzejojumi bija diezgan nedzīvi, kokaini un arī maz. Buržuāziskās Latvijas laikā, man liekas, ar retiem izņēmumiem tie bija stipri nebaudāmi un kokaini. Un ar viņu sākās atdzejas uzplaukums. Tagad mums ir ļoti daudz labu, izdevušos atdzejojumu no dažādām valodām. Tie bagātina mūsu kultūru, ietekmē mūsu literatūru un dod tai jaunas ierosmes. Vēl es atceros, ka dzejniece bija ļoti jūtīga pret atzinību. Es, piemēram, nekad īpašu vērību nepievēršu laipniem vārdiem, ko saņemu no cilvēkiem, jo man ir it kā neērti, man liekas, es tos neesmu pelnījusi, un cenšos tajos neiedziļināties, bet Mirdzai Ķempei bija citāda pieeja. Viņa tos nēsāja sev līdzī kā dārgu dāvanu, mēdza atkārtot un pakavēties pie tiem un priecāties. Gadījās viņai arī rūgti brīži, arī tos viņa pārdzīvoja diezgan sāpīgi. Un to mēs varam redzēt arī viņas dzejā. Viņa ļoti pārdzīvoja citu cilvēku nelaimi un uzskatīja, ka mēs cits pret citu esam ļoti neiejūtīgi, vēsi, arī rakstnieki to skaitā, bet viņa, ja kāds saslīma vai ja kādam gadījās nelaime, mēdza to apmeklēt, piezvanīt, interesēties. Mani pārsteidza tas, cik dziļi viņa pārdzīvoja nāvi. Ja nomira kāds cilvēks, tas viņu ļoti satrauca un padarīja drūmu un nomāktu, viņa staigāja pavīsam samākusies. Viņa ļoti pārdzīvoja Ulda Leinerta nāvi

un teica: «Ak kungs, cik apkārt ir daudz nāves!» Un vispār viņa baidījās no nāves, viņa arī teica: es baidos, es baidos no tā brīža, es nezinu, kā būs — pārkāpt to sliekšni, kas cilvēku šķir no dzīves, — bet acimredzot viņai šis solis nebija grūts. Tad es atceros, ka viņa ne tikai Indiju iepazīna caur Neru un dievināja Neru, viņai bija tāds kā Neru kults, viņa portrets karājās viņas dzīvoklī, un viņa par to daudz runāja un domāja. Viņa arī kā dzīvu uztvēra, piemēram, ģenerāli Jermolovu, kuram viņa ir veltījusi balādi. Par šo cilvēku viņa interesējās un daudz domāja, un, starp citu, teica — viņš ir vienīgais džentlmenis, ko es pazīstu. Viņa vispār bija par sievietēm daudz augstākās domās nekā par vīriešiem. Par vīriešiem viņa bieži izteicās ļoti nievājoši, bet nobeidza visu to ar tādu teicienu: «Tomēr es viņus visus mīlu.» Tas ir — visus rakstniekus kopumā. Sievietes viņa vērtēja kā cilvēkus augstāk. Protams, arī vīriešiem bija izņēmumi, bija tādas personības, kuras stāvēja ārpus viņas kritikas, piemēram, Tihonovs, Tvardovskis. Sudrabkalnam viņa bija ļoti pieķērusies. Adamsonu viņa atcerējās ar ļoti siltām jūtām. Adamsonam viņa arī ir veltījusi daudzus skaistus dzejoļus. Es domāju, ka vajadzētu visiem prast dzīvot tādu garīgo dzīvi, kādu dzīvoja Mirdza Ķempe. Ikdienīškai dzīvei viņa pievērsa mazu vērību, bija ļoti pieticīga, viņa prata pacelties pāri tai. Tādām ikdienas lietām viņa neziņdoja savu laiku, ko viņa varēja ziedot garīgajām interesēm. Ģērbās Mirdza Ķempe spilgti. Viņa bija gan spilgta personība, gan arī viņas ārējais atveids bija spilgts. Sarkans ar melnu — man vienmēr tā iespiedies atmiņā. Mati viņai bija melni, un mīlēja viņa sarkanus tērpus. Viņai bija sarkana kleita un sarkans mētelis. Bet kādreiz viņa varēja arī uzvilkt kaut ko pavisam neiespējamu. Tad es vēl atceros tādu sīkumu, ka viņa nemīlēja dabiskos kažokus. Viņa teica tā: «Es nevaru ciest kažokus, es nevaru ciest, ka manis dēļ iznīcināts tik daudz mazu dzīvnieciņu.» Viņa parasti nēsāja mākslīgos kažokus, lai uz viņas sirdsapziņas nebūtu šie mazie dzīvnieciņi.

Viņa tā interesējās par dzeju, īpaši par jaunajiem dzejniekiem, bet tad, kad viņi bija guvuši panākumus, tad viņa no tiem it kā attālinājās un atkal pievērsās tiem, kas no jauna nāca literatūrā iekšā, un tiem veltīja visu savu sirds siltumu.

Man jāsaka, es tādā labā periodā iepazinos ar Mirdzu Ķempi, kad viņa bija vēl spēku pilnbriedā. Dzīves pēdējos gados viņa jau bija stipri slima, un varbūt tie dzejnieki, kas pēdējos gados nāca pie viņas, vairs tādu Mirdzu Ķempi neatceras. Vispār jāsaka, ka Mirdza Ķempe slimoja ļoti daudz, viņa slimoja gandrīz vai visu mūžu. Jaunībā viņa bija slimojusi ar tuberkulozi, un visu mūžu viņu pavadīja dažādas slimības. Un, kad viņa pārnāca mājās no darba, viņa parasti mēdza atgulties un tā nogulšņāt visu laiku. Gultā viņa rakstīja un lasīja. Viņas veselības stāvoklis viņai arī traucēja piepildīt daudzas ieceres, piemēram, viņa nevarēja aizbraukt uz Indiju, kaut gan pati Indira Gandija viņu ielūdza. Acīmredzot arī pa Eiropu viņa nevarēja ceļot tāpēc, ka to neatļāva veselība. Bet apbrīnojami bija tas, ka viņa vienmēr prata saņemties un tikt pāri šim savam fiziskam nespēkam, lai strādātu garīgu darbu. Nekad viņa nebija tik ļoti nomākta un nevarīga, lai nevarētu strādāt. Nevarīgu padošanos savām bēdām viņa necieta arī citos cilvēkos. Un, ja viņa redzēja, ka kāds nolaiž rokas un nekā vairs negrib darīt, tad viņa uzstājās diezgan krasī un bija asa, es to esmu redzējusi. Un es domāju, ka tas varbūt reizēm ir labāk nekā līdzjūtība, ka tas cilvēkam palīdz vairāk, ja viņu izbar un nosoda un parāda, ka viņš glēvs.

Jā, starp citu, es jau jums teicu, ka Mirdza Ķempe bija ļoti spilgta personība, un vienmēr, kad es lasīju Mirdzas Ķempes dzeju, ko arī tagad labprāt pārlasu un ko uzskatu par lielu dzeju, man tomēr liekas, ka viņa kā cilvēks un kā personība bija daudzpusīgāka un spilgtāka nekā viņas dzeja. Man liekas, ka ir tādi dzejnieki, kas sevi dzejā izsaka simtprocentīgi, bet Mirdza Ķempe katrā ziņā sevi dzejā neizteica simtprocentīgi. Man šķiet, ja es tā skatos uz mūsdienu dzej-

niekiem, ka Ojārs Vācietis izsakās simtprocentīgi dzejā, arī Ziedonis, bet Mirdza Ķempe ne. Viņa bija vēl lielāka, vēl plašāka, vēl bagātāka nekā viņas dzeja. Mēs runājam ar Imantu Pijolu, kas kārto viņas literāro mantojumu, viņas vēstules, un viņš sacīja, ka esot ārkārtīgi interesantas Mirdzas Ķempes vēstules. Un ka tur viņa atklājos kā pavisam cits cilvēks, cita personība, no citas pasaules pavisam. Acīmredzot, ja saliks kopā šīs vēstules, kuras viņa ļoti mīlēja rakstīt, rakstīja daudziem un dažādiem cilvēkiem, tad varbūt patiešām saglabāsies mūsu tautai tāds pilnīgs iespaids par to, kas īsteni bija Mirdza Ķempe.

Vēl man jāsaka, ka Mirdza Ķempe ļoti mīlēja savu dzimto pilsētu Liepāju, viņa uz turieni bieži mēdza braukt, un tur viņa it kā atdzima un atpūtās, un tur viņai radās daudzas ierosmes un daudzi dzejoļi, viņai tur bija mīli draugi, ar kuriem viņa satikās, tur bija viņas tēva kapa vieta.

Mirdza Ķempe ļoti ticēja tautai, kā to liecina arī viņas dzeja. Viņa varēja pievēlēties atsevišķos cilvēkus, un tā tas arī gadījās, viņa to sāpīgi pārdzīvoja, bet tautai, tautas nākotnei, tautas pozitīviem ideāliem viņa vienmēr ticēja un šo ticību saglabāja. (RLMVM, inv. № p-44960)

Vēstule Reinim Ādmīdiņam

1978. g. 19. V (pasta zīmogs)

Labdien, Reini!

Ar interesi un pateicību izlasīju Jūsu rakstu¹. Jūs esat izdarījis lielu darbu, lai palīdzētu man pašai un citiem izprast manu dzeju. Ir tomēr dažas lietas, par kurām es domāju citādi. Mēģināšu savus uzskatus paskaidrot.

Jums taisnība, ka manos krājumos maz mainījies pasaules redzējums un atklāsmes veids. Tās, manuprāt, tāpēc, ka esmu

¹ R. Ādmīdiņa raksts «...kā bite līp pie zieda medainām kājām» publicēts žurnālā «Kārogs» 1976. № 7, arī krājumā «Dzejas darbdiena». R., 1977.

ļoti viengabalaina, nevis harmoniska rakstura. Viengabalains un harmonisks nav viens un tas pats. (Jūs gan to nemaz neapgalvojat, bet man to gribējās pasvītrot, jo neviens recenzents šo manu īpašību nav uztvēris.) Savu viengabalainību reizēm nesu kā smagu, nepatīkamu nastu, jo tajā ir dažādas deformācijas, kas mani attālina no ilgotās harmonijas.

Gribētos iebilst, ka «rudzu druva» un «ledus puķes» nav vienādi štampi, tad jau par štampiem jāsauc arī tādi vārdu savienojumi kā «bērzu birze», «egļu mežs» u. c. Var būt, ka tie ir mikrotēli no pārāk bieži lietotas atribūtikas, bet arī par to šaubos.

Taisnība Kīršentālei — es patiešām izjūtu un domāju dabas tēlos un no tā nekādi netieku vaļā, taču nekad savā dzejā neesmu gribējusi rast dabā mierinājumu, glābiņu, nekad neesmu aicinājusi meklēt mierinājumu pie dabas krūts, projām no sabiedrības. Tikai atpūtu — un tur nesaskatu neko aplamu. Domāju tāpat kā Rainis — «daba tev nevar būt draugs, draugs sevim esi vien pats». Man tas pateikts citādi:

Mans biktstēvs kadiķītis mežā,
Mans biktstēvs bērziņš purvmalā.
Tie savā zaļā vientiesībā
Var uzklausiņ, bet saprast — nē.

Esmu uz pilsētu pārbēgusi lauciniece (kā daudzi no mums). Taču atpakaļ griezties negribu — pilsētā visa mana dzīve. Mana dzeja drīzāk ir pilsētnieka apbrīna par dabas absolūto gaumi, neapstrīdamu skaistumu, kas tai dots visos gadalajos. Pilsētā cilvēks bieži pazaudē gaumi un daiļuma izjūtu, tad jāiet pamācīties pie dabas, lai to varētu ienest savā dzīvē. Domāju, ka tieši «Klusuma krastā» vismazāk virspusēju, dabu apjūsmojošu dzejoļu. Recenzijas par šo krājumu mani apmierināja vismazāk. Ne Rozenbergs, ne Ķikāns nebija izpratuši, ko ar šo grāmatu gribēju teikt. Maldināja virsraksts «Klusuma krastā» — daļēji es to paredzēju, bet īpatikās šis vārdu savienojums, tālab neatteicos. «Klusuma

krastā» ir grāmata par sievieti brieduma gados, kas atradusi savu vietu, savus mierīgos ūdeņus, zināmu iekšēju līdzsvaru, pat harmoniju — savu klusuma krastu, kad dvēselē vairs neplosās vētras un neaizsedz un neaptumšo skatu uz dzīvi. Manuprāt, no klusuma krasta pasaulē var ieskatīties tālāk un dziļāk, nāk atziņa, ka laime ir, ja var panest to, ko nest liek dzīve. Liela nozīme šai grāmatā ierādīta mātes jūtām, ģimenei. Bet kur gan tur ir dzejoļi, kas aicinātu bēgt no pilsētas pie dabas? Kuri dzejoļi liecina par atsvešinātību? Droši vien dabā bēgšanas motīvs manās grāmatās kaut kā ieskanas, ja jau recenzenti par to tik daudz runā, bet tas radies aiz mākslinieciskas nevarības, nenopietnības, nevis aiz pārliecības. Tomēr zināmā mērā šis kritiķu uzskats arī ir štamps.

Visvājākā mana grāmata ir «Uz tavu veselību, zeme!». Vāji tieši tie dzejoļi, ko slavē I. Muižnieks, tie nav pārdzīvoti, bet gribēti. Man mākslinieciski neizdodas nekas, ko neesmu caur dvēseli izlaidusi. Otro grāmatu rakstot, mani stipri maldināja par pirmo grāmatu izteiktās domas — ar varu centos paplašināt tematisko loku, rakstīt par darbu, par darba darītājiem, bet visi šie dzejoļi nekur neder, izņemot «Un atkal sākas darbs...».

Mans nemiers ar sevi varbūt nemaz nav tik mierīgs, bet sevi apslēpts gan. Mūžam mani urda nemiers ar padarīto, ar uzrakstīto. Nevaru nosaukt nevienu dzejoli, ar kuru būtu pilnīgi apmierināta, ļoti moka nevarības sajūta, mazvērtības komplekss, kas varbūt ir patmīlības medaļas otra puse, bet no šīs apziņas man vieglāk nekļūst...

Pie dabas dzejoļiem nepareizi pieskaitīts dzejolis «Visas dienas kā tālruņa stabi», kurā ir citētās rindas «Es kā rozā paslēpies tauriņš visu rožainā gaismā tad redzu». Tas ir sāpīgas pašironijas pilns mīlestības dzejolis. Vispār, manuprāt, manos dzejoļos daudz pašironijas, bet to neviens recenzents neuztver. Vai tiešām šo pašironiju un ironiju tik grūti samanīt? Taisni tāpēc man tuvs Heine, lai gan viņa paširo-

nija ir klajāka. Ironijas ļoti daudz mūsu tautasdziesmās. Domāju, ka man kā latvietei tā iezīdusies asinīs.

Nepareizi interpretēts dzejolis «Jums taisnība — man vajag pāraugt». Tajā es vēršos pret cilvēkiem, kas visu gaida no sabiedrības, atbildību par saviem trūkumiem uzkrauj sabiedrībai.

Tomēr pats būtiskākais manā dzejā ir sievietes tēls, viņas pašatklāsmē. Sākumā daudz cerību, maldu, vilšanās, mētāšanās, vēlāk — vairāk līdzsvara, ko dod ģimene, mātes jūtas. Tomēr domāju, ka arī bez ģimenes un bērniem ap četrdesmit gadiem sieviete gūst līdzsvaru, atrod apmierinājumu darbā. Mana dzīve vienkārši tā izveidojās, ka man ir ģimene un bērni, lai gan esmu pārlicināta, ka arī bez tā būtu ar laiku ieguvusi līdzsvaru, biju jau ceļā uz to. Arī to, vērīgāk palasot, varēs manos dzejoļos atrast.

Daba manā dzejā ir blakus parādība, fons.

Vēstulē grūti visu izteikt. Trūkst pacietības. Tomēr varbūt Jums šī mana pašaizstāvēšanās kaut ko dos, jo šī man ir mūžā pirmā reize, kad recenzents prasa manas domas. Ja satiksimies, varēsīm vēl padiskutēt. Pateicos par man veltīto lielo darbu, kurā daudz laba, bet par labo es te nerunāju.

Uz redzēšanos.

Ārija Elksne

P. S. Jūsu rakstam malā ir pavilkta svītriņa. Neuzskatu šīs vietas par aplamām, bet atzīmēju, lai par tām dalītos ar Jums domās.

Ā. E.

(RLMVM, inv. № 247026)

«Kārtu kārtām ieadīts sarkans dzīpars cimdā»

*(R. Ādmidiņa radiointervija ar Ā. Elksni,
E. Radziņu un M. Fišeru 1978. gada 5. februārī,
atšifrēta no ieraksta magnetofona lentē)*

Reinis Ādmidiņš: Latvijas republikas Valsts prēmijas laureāte, Nopelniem bagātā kultūras darbiniece Ārija Elksne parīt svinēs savu piecdesmito dzimšanas dienu. Tā ir ne tikai svētku diena daudziem jo daudziem dzejas cienītājiem, bet arī tā reize, kad atskatās uz paveikto. Svaru kausos liek guvumus un zaudējumus, domā par rītdienu. Padarītā kalns ir paprāvs. Daudzi liriskas krājumi pieaugušajiem un bērniem, tūkstošiem dzejoļu publicēti presē, liels veikums arī atdzejojumu jomā. Tas viss paveikts vairāk nekā divdesmit darba gados. Kādā vēstulē dzejniece atzinās, ka esot viengabalaina rakstura cilvēks. Un ka harmoniskums un viengabalainība neesot viens un tas pats. Dzejā šī viengabalainība izpaužas kā uzticība reiz izvēlētajām tēmām. Kā nemitīga spēja vienas un tās pašas idejas atsegt jaunos un jaunos tēlos. Un rakstīt galvenokārt tradicionālā formā, kur esot tik daudz vēl neizmantotu iespēju. Šī viengabalainība gluži kā kārtu kārtām ieadīts sarkans dzīpars cimdā. Un šis dzīpars saprotams kā Ārijas Elksnes personības un dzejas būtība. Ja nu mēs šo dzīparu atšķetinām, tad lasām dzejoļus par māti un bērnu, ģimeni un māju. Un saklausām cilvēka izaugsmes un dzimtenes mīlestības motīvus. Tad lasām dzejoļus par dzimtenes dabas jaukumu un izjūtām, skaistuma neatkārtājamo iespaidu. Ārijas Elksnes dzeju gribējās salīdzināt ar kādu tēlu. Un tad uzrakstījās rindas, kuras mūsu pārraides ievadījumā nolasīs Elza Radziņa.

Elza Radziņa: Ārijas Elksnes dzeja — tā ir tāda koša, puķēm un zālēm apaugusi liča pļava, kuras malās aug ievas, lazdas, bērzi. Soseja ir patālu, bet tās dunoņa nemitīgi dzirdama. Cilvēkus šobrīd pļavā neredz, tikai krustus šķērsus vijas taciņas, kas glabā cilvēka soļu stingrumu un straujumu. Šī

plava — tā ir tāda vieta cilvēka mūžā un cilvēkā pašā, kad var mierīgi padomāt par lielām un mazām norisēm, par būtisko un sadzīvisko, par vispārcilvēcisko un individuāli konkrēto, par noturīgo un gaistošo, par spēku, pašapziņu un šaubām, vājumu. Šī ir vienas sirds, vienas personības plava. Te viss ir savs, mīļš, un tai var tuvoties tikai tuvs, tāpat domājošs cilvēks.

R. Ā.: Jūs nolasījāt šīs rindas, un kā jūs domājat — vai tāda ir Ārijas Elksnes dzeja, kuru jūs tik bieži lasāt gan koncertos, gan radiolasijumos?

E. R.: Jā. Daļēji [...] es varētu šim aprakstam piekrist. Bet pati pēdējā rinda man tādas pārdomas izraisa. «Kad pārskrien pasaules vēji, bet drīz atkal ir skaistas jūlija dienas vidus, kad ne lapiņa nepakust.» Es Ārijas Elksnes dzejā vienmēr esmu saskatījusi pamatā kaut kādu nemieru. Neapmierinātību. Viņai pat ir daudz dzejas, kurā runā par to, ka viņa ir nemierā ar sevi, nemierā ar sasniegto, nemierā ar padarīto. Un daži lasītāji saskata vai sajūt to, ka Ārija iegrimusi savā ģimenes dzīvē, savā mājā, savos bērnos. Bet es apakšā visam tam jūtu tomēr to trauksmaino nemieru, kas viņā ir. Viņa ļoti daudz raksta par māju, par ģimeni, es domāju, tā ir ļoti svarīga tēma. Jo ģimenē taču veidojas jaunais cilvēks mūsu zemē. Un tāpēc varbūt arī Ārija tik ļoti daudz raksta par sievietes lielo spēku — veidot ģimeni. Līdz ar to arī veidot mūsu visas valsts pamatus. Cilvēku. Kas man vēl Ārijā ļoti saista viņas dzejā, tā ir lielā dabas mīlestība, skaistuma izjūta, ar kādām acīm viņa redz dabu, visu tajā vajadzīgo cilvēkam, cilvēka sirdij, cilvēka dvēselei.

R. Ā.: Un tagad būtu daži jautājumi pašai dzejniecei. Vispirms tas tradicionālākais un parastākais jautājums — kā un kad sākās jūsu pievēršanās dzejai? Droši vien sarīkojumos bieži jums jautā — vai nožēlojat to, ka ārsta profesija jums vairs nav galvenā?

Ārija Elksne: Sākās, protams, pamazām. Un dzejoļu rakstīšana sākās diezgan vēlu. Es jau biju beigusi vidusskolu un

augstskolu un tikai tad uzrakstīju savas pirmās rindas. Ļoti bieži dzejot sāk vidusskolā. Un es domāju, ka tā ir pareizi, jo katram vecumam ir sava pasaules uztvere, un tad tā var pilnīgāk sevi izteikt dzejā. Cilvēks izsaka gan savas agrās jaunības iespaidus, gan arī vēlākajos gados. Man tā iznāca, ka es sāku rakstīt jau pēc augstskolas pabeigšanas, kādā 1955. gadā, 1956. gadā, un uzrakstīto es aiznesu uz Rakstnieku savienību Mirdzai Ķempei, kas uzreiz ļoti atzinīgi to novērtēja. Es jau toreiz nezināju to, ko vēlāk, kad jau biju Rakstnieku savienības biedre un pati strādāju redakcijā, — ka Mirdza Ķempe ir ļoti iejūtīga pret jauniem autoriem un savā ziņā viņus avansē. Tā arī toreiz, kad viņa mani pirmo reizi nosauca par dzejnieci un es tam noticēju, tas noteikti bija avanss. Es vēl nekāda dzejniece nebiju. Nu — tā kā es noticēju, ka esmu dzejniece, es arī mēģināju publicēties un aiznesu savus pirmos dzejoļus un žurnālu «Padomju Latvijas Sieviete». Tur toreiz strādāja Jeronīms Stulpāns, viņš vadīja dzejas nodaļu. Un man bija tādi dzejoļi, kur it kā bija mēģināts sabiedrību kritizēt, tādi ironiski, satīriski. Un bija arī liriski dzejoļi. Tos ironiskos — tos viņš noraidīja un teica, ka tā nav nekāda dzeja. Bet liriskos paņēma un, man par lielu pārsteigumu, nodrukāja. Kāpēc es sāku pievērsties dzejai? Man vienmēr ir interesējis cilvēks, un tāpēc es arī studēju medicīnu, bet, kad biju beigusi Medicīnas fakultāti, tad sapratu, ka cilvēka dvēseles vainām zāles un medicīna klāt netiek un literatūra iespiežas cilvēkā daudz dziļāk, dod dziļāku izpratni par cilvēku — gan literatūra, gan māksla — un varbūt arī reizēm var atrisināt vienu otru sarežģījumu, līdzēt gan sev, gan citiem. Man gribējās uzrakstīt par cilvēka iekšējo dzīvi, par cilvēka jūtām. Tad jau ienāca 50. gadu paaudze, kas pievērsās šai tēmai. Un pirmā, kas šo tēmu pēc kara pacēla lielā augstumā, bija Mirdza Ķempe. Viņas iespaids katrā ziņā uz mani bija ļoti liels.

R. Ā.: Mākslā mēdz runāt par virszuddevumu. Arī dzejai tāds ir. Kā jūs saskatāt šo virszuddevumu konkrēti?

Ā. E.: Ziniet, es uzskatu, ka mākslas un dzejas aicinājums ir palīdzēt cilvēkam sevi izprast un pilnveidoties. Audzināt cilvēku. Un māksla dod tādu cilvēka emocionālu modeli, kurā cilvēks pats sevi kaut kam pielīdzina, vērtē. Māksla dod pozitīvo modeli, pēc kura censties, un arī negatīvo — kas cilvēku bridina. Biedina. Tad vēl man šķiet, ka katrs mākslinieks ir sava laika liecinieks. Caur sevi viņš apliecina savu laiku un savus laikabiedrus. Pēc tā, kas uzrakstīts un radīts tagad, vēlākās paaudzes spriedīs, kā mēs esam dzīvojuši, par ko priecājušies. Par ko skumuši. Kā mēs esam mīļējuši, ko esam nīduši. Un vēl man liekas, ka mākslas uzdevums un dzejas uzdevums ir fiksēt poētisko dzīvē. Mums apkārt ir ļoti daudz poēzijas. Un dzejnieka uzdevums ir to saskatīt, pamanīt un šo mirkli iemūžināt. Arī uz tāda pamata var rasties un pastāvēt ļoti daudz skaistu dzejoļu, tā ir tā mirkļu mūžība. Ir skaisti brīži, ko mums daba pasniedz. Un ne tikai daba. Arī cilvēku radītajās pilsētās, celtnēs ir daudz skaistuma. Un tāpat daudz skaistuma ir cilvēku attiecībās, cilvēku noskaņās. Visu to tad var aicināt mākslu nofiksēt, parādīt. Pievērst uzmanību. Vērot skaistumu dzīvē.

R. Ā.: Kā jūs vērtētu mūsu jaunāko liriku? It īpaši es gribētu dzirdēt jūsu domas par mūsu dzejniecēm — gan par jūsu laikabiedrēm, gan jaunajām — Māru Misiņu, Māru Zālīti, Andu Līci un citām.

Ā. E.: Man nepatīk, ka dzejas sekcijas atskaites vēlēšanu sapulcēs vienmēr saka: šis ir tāds parasts ierindas gads. Ir atsevišķas labas grāmatas, bet visā visumā atkal viens ierindas gads. Kamēr esmu dzejas sekcijā, nekad neesmu dzirdējusi, ka kāds gads būtu bijis tāds īpašs gads, labas ražas gads. Bet ir taču bijuši gadi, kad patiešām ir radīti lieli darbi un bijusi laba raža. Es domāju, ka šis gads ir arī viens no tādiem gadiem. Ir iznākušas manas paaudzes dzejniekiem labas grāmatas: Lisovskai, Auziņam, Brīdakai. Bet īpaši, es domāju, šis gads atšķiras ar to, ka ir ienākuši spēcīgi jaunie dzejnieki. Tas ir rets gadījums, kad vienā gadā iznāk tik daudz labu pirmo grāmatu. Mums ir bijis tā, ka

iznāk viena laba grāmata, viena laba debija. Tad jau mēs priedājamies. Un pieminam vairākus gadus, ka, lūk, tad un tad ienāca, teiksim, Jānis Peters ar labu pirmo grāmatu. Bet ļoti daudzi ir tādi gadi, kad nav nevienas izdevušās debijas. Turpretim šogad, es uzskatu, ir izdevušās četras debijas. No sievietēm Misiņa, Līce, Zālīte. Un vēl bez tam Igora Jakaiša grāmata.

R. Ā.: Varbūt izmantosim gadījumu, ka mūsu studijā ir Miķelis Fišers, un lūgsim lai viņš pastāsta, kā tad Ārija Elksne raksta dzejoļus mājās. Kā tas notiek? Vai jums ir kādi vērojumi par viņas daiļrades procesu?

Miķelis Fišers: Blakus dzīvodams, varētu dažus tādus vērā ņemamus apstākļus pateikt. Ārija ceļas no rītiem pulksten sešos — sistemātiski, katru dienu. Jau gadiem. Ceļas no rītiem sešos augšā — un kādas divas līdz trīs stundas, kamēr mēs vēl gulam, viņa strādā savu jaunrades darbu. Es viņai teicu — vai tas tiešām būtu nepieciešams? Varbūt drusciņ pagulēt vairāk? Bet viņa saka — nē. Tas esot vajadzīgs. Tad nāk visi ikdienas darbi, kas uz viņas pleciem gulstas saimniecībā, mājas solis. Mazais Miķelis un lielais Miķelis... Nu tik daudz tā laika viņai neatliek, tāpēc viņa arī agri ceļas augšā un strādā.

Par kritiku es varētu teikt to, ka Ārija ir kritiķis pati sev, ārkārtīgi liels un varbūt pat par daudz liels. Viņa nekad nav bijusi apmierināta ar savu darbu. Vienmēr, kad mēs runājam divatā, viņa saka — tas nekam neder.

R. Ā.: Jūs esat dzirdējis, kā dzejoļus lasa pati autore, kā lasa aktrise, un vēl dzejoļi skan jūsu dziedājumā.

M. F.: Man bieži jāpiedalās tajos koncertos, respektīvi, Ārijas dzejas vakaros, kur viņa pati, Elza Radziņa un es — mēs visi trijātā — uzstājamies, un man ļoti patīk, kā Elza Radziņa lasa Ārijas Elksnes dzeju. Viņa prot izcelt dzejā tās vietas, kuras jāizceļ. Ārijas Elksnes lasījums ir mierīgāks, bet es neteikšu, ka tas neiespiežas atmiņā. Viņa lasa daudz mierīgāk, varbūt neizceļ tos vārdus un intonācijas, kā profesionāls

aktieris to dara, bet klausītājam viņa liek domāt līdzī. Un tas nemaz nav slikti, tā viņa arī iespaidu atstāj.

Kas attiecas uz dzejoli mūzikā, tad ļoti svarīgi ir tas, kā komponists savu kompozīciju saliedē ar tekstu. Reizēm liekas, ka citas melodijas šiem vārdiem nevarētu būt. Un, ja tāda sajūta ir, tad komponists ir uztvēris to, kas vajadzīgs.

R. Ā.: Tagad man būtu jautājums Elzai Radziņai. Tad, kad Ārija lasa dzejoļus, jūs droši vien vērojat publiku. Kāda ir publikas reakcija?

E. R.: Publiku vērot man nekad nav iespējams, jo es vienmēr pirms uzgājiena uz skatuves nervozēju. Tikai braukājot pa visu mūsu republiku un uzstājoties ļoti daudzās vietās, esmu pārliecinājusies — tauta ārkārtīgi mīl Ārijas dzeju. Kāpēc? Tāpēc, ka tur it kā vienkāršiem vārdiem pateiktas ļoti labas, dziļas domas. Dzīves patiesības caur mākslas patiesību. Kad mēs beidzam literāro vakaru, tad vienmēr publika nebeidz aplaudēt un grib vēl un vēl, kaut jau laiks ir aizritējis vēlā vakarā. Tā kā es tikai to varu pateikt, ka viņu ļoti mīl.

R. Ā.: Un tagad man jautājums uzreiz jums abām — kā iesākās jūsu kopējā sadarbība? Vai tā bija nejaušība vai ceļš tika īpaši meklēts?

Ā. E.: Es domāju, ka mūsu pirmā satikšanās bija nejauša. Mēs vienkārši braucām vienā kopējā braucienā. Es toreiz biju iesācēja dzejniece, man bija viena vai divas grāmatiņas uzrakstītas. Bet, lūk, aktrise Elza Radziņa toreiz bija painteresējusies, ka es būšu šajā braucienā, un izmācījusies vienu manu dzejoli no galvas. Šis dzejolis saucās «Baldriāns». Man šis fakts, šī lielā uzmanība likās ļoti saviļņojoša. Vispār Radziņai ir tāda īpašība, ka viņa prot būt uzmanīga pret cilvēkiem. To es ievēroju arī mūsu pirmajā tikšanās reizē. Tā kā man viss patika — gan šī uzmanīgā pieeja, gan izpildījums un pati māksliniece kā cilvēks —, tad es centos pie viņas turēties.

R. Ā.: Jūs arī atceraties šo braucienu?

E. R.: Šis «Baldriāns» — tas laikam tiešām bija pirmais Ārijas Elksnes dzejolis, kuru es biju sagatavojusi. No tā

brīža arvien vairāk ielasījos viņas dzejā, un man tā likās kā rakstīta man; likās, arī man gribētos pateikt šo domu tieši tādiem vārdiem. Tāpēc es arvien vairāk ieinteresējos par viņas dzeju, līdz mums nāca pirmais lielais kopīgais vakars, kurā jau bija jāgatavo liela programma, apmēram piecdesmit dzejoļu. Tā kā es mīlu runāt dzeju bez virsrakstiem, tad izveidoju tādu kā kompozīciju dzejā. Ārijai šī kompozīcija patika, un tā mēs devām pirmo koncertu. Sākās viss ar «Bal-driānu»...

R. Ā.: Un tagad, Ārija, jums būs jāuzklausās daži novēlējumi. Es domāju — visi pēc kārtas, kas esam šai studijā, kaut ko novēlēsim dzejniecei viņas goda dienā.

E. R.: Ko Ārijai gribētos novēlēt? Viņa ir jauks cilvēkbērns, un gribētos, lai viņa tādu sevi saglabā līdz pat savai sniega stundai, kā viņa pati saka kādā dzejā. Un raksta savai tautai vienmēr tikai tādu dzeju, kas nāk no viņas tīrās, labās sirds dzīlēm.

M. F.: Es viņai gribētu novēlēt, lai viņa tik pārāk daudz nestrādā. Lai viņa vairāk domā par sevi. Viņa citādi nevar rakstīt un neprot rakstīt kā tikai no sirds uz sirdi. Tā ir cīņa par cilvēku, par cilvēka skaidribu, par dvēseles tīrību. To arī es gribētu novēlēt viņai.

R. Ā.: Un ko jūs, Ārija, pati sev vēlētu?

Ā. E.: Ziniet, man gribētos būt atraisītai. Es visu mūžu esmu jutusies sapīta, un man gribētos kaut kā atraisīties un būt pret visiem cilvēkiem daudz mīlākai un sirsnīgākai, jo es ļoti bieži domāju: kāpēc es nepateicu cilvēkam labu vārdu? Nu kāpēc es laikā nepiegāju, nepateicu? Un cilvēks aizgāja garām.

R. Ā.: Radioklausītāji jums vēl visu to, ko jums novēlēja Elza Radziņa, Miķelis Fišers un ko jūs pati sev novēlējāt. Un vēl mēs jums vēlām daudz, daudz jaunu, labu dzejoļu, kas skanētu arī pa radio. (RLMVM, inv. № p-26437)

«Krūtis sirds — sīks, sarkans saules čiekurs»

*(Cildas Pelītes radiointervija
ar Āriju Elksni 1981. gadā,
atšifrēta no ieraksta magnetofona lentē)*

Ārija Elksne: Es tagad domāju par tulkošanu. Man ir jāatdzejo Dailes teātrim Lesingā luga «Nātans Gudrais», tas ir viņu perspektīvajos plānos. Es ļoti labprāt pie šī darba ķeros, jo man ārkārtīgi patik strādāt ar teātri. Tas ir ļoti interesanti — dzirdēt no aktiera mutes to, ko tu esi atdzejojis, ko tu esi darījis. Zēl, ka es neprotu rakstīt lugas. Un tad vēl es gribētu tulkot Heines prozu. Esmu tulkojusi Heines lirisko dzeju, tagad es pabeidzu tulkot Heines episko dzeju, tas bija ļoti liels darbs. Es kādus četrus gadus strādāju.

Cilda Pelīte: *Kas jūs pašu visvairāk piesaista šai prozai?*

Ā. E.: Heines asprātība, viņa nežēlība pret sevi. Būtībā viņa dvēsele ir ļoti trausla un poētiska un visa šī ironija ir tikai tāds pašaisargāšanās līdzeklis.

C. P.: *Un kā tas pakļaujas latviskojumam?*

Ā. E.: To jau lasītāji redzēs. Tas ir ļoti grūti, bet es jau sen ar Heini esmu iepazinusies. Viņš bija pirmais autors, ko es lasīju vācu valodā. Viņš man ir zemapziņā iesēdies, un es šo darbu daru ar lielu prieku. Tāpat es visu mūžu, ja man dotu iespēju, varētu tulkot Dostojevski. Nesen — tas bija oktobra sākumā — biju Turkmēnijā. Tur bija Padomju literatūras dienas. Es pirmo reizi biju tik tālu dienvidos. Biju vistālākā mūsu valsts dienvidu nostūrī — Kuškā. Iespaidi bija satriecoši. Es vēl no tiem īsti neesmu atguvusies. Es pirmo reizi mūžā redzēju tuksnesi. Nevarēju iedomāties, ka tuksnesis ir tik skaists. Un cilvēki tur bija ārkārtīgi interesanti. Jau ģenētiski interesanti, tāpēc ka tur saukās persū, mongoļu un romiešu asinis. Ir mongoļi, ir ar persiskām sejām un itāliski romiskām sejām. Ļoti interesanta tauta, ļoti mīļi cilvēki, bezgala sirsnīgi, atklāti, bez liekulī-

bām, bez aizmugures domām. Man par viņiem vislabākais iespajds. Labi dzejnieki. Dzīvo viņi ļoti grūtā zemē, kur daudz saules un maz lietus. Galvenā problēma viņiem ir ūdens problēma, jo senāk viss Karakuma tuksnesis bijis izmantojams, Amudarja plūdusi cauri šim tuksnesim, bet ciltis savā starpā naidojušās un aizbērušas upi ziemā ciet un pagriezušās uz Kaspijas jūru. Un tā tas radies — Karakuma tuksnesis. Iznikušās ziedošās pilsētas, aizgājusi bojā vesela kultūra.

C. P.: *Sakiet, lūdzu, — kādi ir šī brauciena literārie iespajdi?*

Ā. E.: Es par braucieniem maz ko rakstu. Būtībā tie dzejoļi nav par Turkmēniju, bet par mani, par to, ko es jūtu, ko es domāju, par to, kas man mājās palicis, un šiem dzejoļiem ir tikai Turkmēnijas fons, bet izjūtas ir manas pašas subjektīvās izjūtas. Bet es tulkošu Larisas Romaņenko dzejoļus par Turkmēniju, kas ir patiešām par Turkmēniju. Un tā es centīšos atlīdzināt turkmēņiem par to laipnību, ko es no viņiem saņēmu.

C. P.: *Un kā jūs vērtējat šīs Padomju literatūras dienas, kas tur bija interesants?*

Ā. E.: Tur bija ļoti interesanti. Pirmkārt, es iepazīnos ar ļoti interesantiem cilvēkiem. Ar Juriju Ivanoviču Surovcevu, literatūras kritiķi, ļoti erudītu cilvēku. Tad man radās draudzība ar lietuviešu dzejnieci Parčinskaiti. Mēs viena otru sen pazinām, bet nekad tā nebijām viena otrai pietuvojušās. Nebijām sapratušās, cik mēs viena otrai varam būt tuvas. Tad vēl bija prozaīķis no Ļeņingradas — Valentīns Tubļins. Viņš man atsūtījis savu grāmatu «Hesperīdu zelta āboli», kas tulkota ļoti daudzās valodās. Viņš vēlētos, lai es šo grāmatu latviski tulkoju. Es vēl neesmu izlasījusi, bet, ja izlasīšu un redzēšu, ka varu to iztulkot, tad katrā ziņā centīšos to darīt.

C. P.: *Mēs nepārtraukti varam lasīt jūsu jaunus dzejoļus, arī grāmatas, tagad jūs stāstāt savus plānus par tulkošanu. Tāda aktīva atrašanās literārajā procesā acimredzot ļauj arī pašu*

procesu labi pārskatīt un novērtēt. Tagad, kad tuvojas Latvijas rakstnieku 8. kongress, jo īpaši gribas paskatīties uz procesu.

Ā. E.: Jūsu jautājums ir ļoti grūts. Tas jau būtu pirmā sekretāra atskaites ziņojums. Mums bija valdes sēde, kur Gunārs Priede nolasīja šī atskaites referāta tēzes. Un es varu teikt, ka manas domas sakrīt ar viņa domām. Es domāju, ka mūsu prese visā visumā cenšas atspoguļot literāro procesu ļoti objektīvi, tādu, kāds viņš ir. Kaut gan reizēm lasītājam tas nepatīk, viņam liekas, ka tiek drukāta neskaidra dzeja vai prozas darbi. Bet presei literārais process jāatspoguļo tāds, kāds viņš ir. Tiek runāts par to, ka ir atslābusi interese par dzeju. Bet šis jautājums ir ļoti sarežģīts — diferencējies lasītājs. Katram dzejniekam ir savs lasītāju loks. Turklāt jāņem vērā mūsu grāmatu milzīgās tirāžas un tas, cik grāmatu iznāk vienā gadā. Ja mēs salīdzinoši paskatītos uz piecdesmitajiem vai sešdesmitajiem gadiem, tad laikam šī interese atslābusi nebūtu. Tikai diferencējusies. Tagad lasītājs vairs neņem pretī visu no vietas. Viņš meklē iekšēju atbilstību, un tas ir svarīgi. Es domāju, ka mūsu literārais process rit normāli, ka mums nav nekādu zudumu šīnī literārajā procesā, un es domāju, ka mēs velti nopiecinām savu prozu, ka mūsu prozai ir brīnišķīgi devumi. Kaut vai Regīnas Ezeras «Zemdegas» — romāns, kas man ļoti, ļoti tuvs. Es domāju, ka tas nav novērtēts pietiekami. Tāpat Visvalža Lāma «Trase» — ļoti ass darbs, kas liek mums padomāt, uz kurieni mēs ejam, kā mēs audzinām jaunatni un kā pret darbu izturamies. Tā kā vajadzētu vairāk būt pašpārliecinātiem par to, ko esam izdarījuši.

C. P.: *Un dzejā starp diviem kongresiem — kas jums personiski licies tas jaukākais?*

Ā. E.: Mūsu dzejā ienākuši jauni labi dzejnieki. Ir iznākušas grāmatas Knutam Skujeniekam, Uldim Bērziņam — grāmatas, kuras ļoti ilgi nevarēja iznākt. Lasītājs tās ir iepazinis — cits pieņēmis, cits noraidījis, bet galvenais, ka šīs grāmatas

mums ir. Ir tādi ļoti talantīgi cilvēki ienākuši mūsu literatūrā. Ir ienācis Briedis, Rokpelnis, ir ienākusi Māra Mišņa, Māra Zālite, ļoti perspektīvas dzejnieces, Viktors Avotiņš — man šie te dzejnieki ir tuvāki. Ir ienākusi talantīga jaunā maiņa. Ir ienākuši talantīgi prozaīki. Lanss ir ienācis, ir vēl citi prozaīki ienākuši. Tas man liekas pats būtiskākais. Un tomēr ļoti daudz ir izdarīts šīnī starpkongresu posmā. Mūsu rakstniekiem ir uzcelta māja. Skaista māja. Mums ir skaisti dzīvokļi. Mēs esam pateicīgi, ka Rakstnieku savienība tos ir sagādājusi. Daudzas lietas ir nokārtotas, kuras mēs nevarējām nokārtot iepriekšējos gados. Un tomēr gandarijums, ka tas ir paveikts. Mani ļoti sarūgtina, ka mēs neesam dabūjuši Vissavienības Valsts prēmiju, to es jau teicu arī valdes sēdē, un tā ir mūsu vaina, mūsu sekcijas un valdes, un sekretariāta kopējā vaina, tas man ir ļoti rūgti vienmēr. Tā ir neizdarība, mēs apķeramies par vēlu, ka tas ir jādara. Nu tad vēl mums ļoti svarīga lieta stāv priekšā — Krišjāņa Barona jubileja. Par to mums ļoti jādomā, lai tā izdotos, lai izskanētu visas pasaules mērogā. Visai tautai par to jādomā, ne tikai rakstniekiem, jo viņš to ir pelnījis.

C. P.: *Vai šo gadu pieredze liek jums kaut ko vēlēties, kaut ko novēlēt saviem kolēģiem, lasītājiem?*

Ā. E.: Es novēlētu vairāk labestības recenzentiem, jo mūsu recenzijas literatūrā ir pārkāpušas kaut kādas robežas. Es esmu ļoti sarūgtināta par Andas Kubuliņas recenziju par Montu Kromu un vēl dažām recenzijām. Recenzijai ir jābūt recenzijai par literatūru, nevis psihoanalīzei.

C. P.: *Vairāk vajadzētu domāt par kritērijiem?*

Ā. E.: Par citu piegājienu, par citu piegājienu literatūrai, nevar «izķidāt» autoru publikas priekšā.

C. P.: *Varbūt ir grūti novilkt robežu, jo stils jau ir pats cilvēks?*

Ā. E.: Grūti ir novilkt robežu, bet kaut kur šī robeža tomēr ir. Kaut kur ir. (RLMVM, inv. № p-45086)

Irēnas Kārklīņas saruna ar Āriju Elksni
J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā
1982. gada 14. decembrī

(atšifrēta no ieraksta magnetofona lentē)

Kāda jums atmiņā tālās jaunības meitene. Cik tā autobiogrāfisks, cik literārs tēls? Cik dziļi un kādas viņa jūšos atstājusi pēdas? Kas šodien sāp, atceroties viņu, kas priecē?

Dzejoļus es sāku rakstīt vēl. Nerakstīju skolas gados, nerakstīju, arī augstskolā mācīdamās, bet es sāku, kad man bija divdesmit astoņi gadi, un tāpēc tiešu jaunības iespaidu manā dzejā nav, tās ir atmiņas. Atskatoties atpakaļ — protams, es esmu runājusi par bērnību, jaunību. Katram mums bērnība liekas skaista un mīļa, kaut arī tur ir bijušas sāpes un grūtības. Mana bērnība tomēr bija laimīga. Vecākiem es biju vienīgā meita, viņi par mani gādāja, centās visu grūtumu no manis noņemt, īpaši laimīgs man bija tas posms, kad mēs dzīvojām Cēsīs un kad es vēl saviem vecākiem jutos ļoti, ļoti tuva, un kad viņiem bija priekš manis daudz laika, jo māte tad nekur nestrādāja un daudz laika veltīja man. Mēs abas daudz staigājām gar Gauju. Viņa ļoti mīlēja dabu un uz visu mūžu iemācīja arī man mīlēt dabu un saskatīt dabā skaistumu. Tajā laikā es biju tuva arī savam tēvam, bet vēlāk, kad mēs aizbraucām dzīvot uz Krustpili — tur maniem vecākiem bija tāds neliels lauku īpašums — pavisam maza mājiņa —, tad jau nāca virsū grūtie kara gadi, vecāki iejūdzās darbā, un es pati arī paaugos lielāka, un mēs it kā iekšēji atsvešinājāmies. Un starp mums radās reizēm sarūgtinājumi gan no manas puses, gan no viņu puses. Un, ja man prasa, ko es atceros ar sāpēm, — tad šo atsvešināšanos no vecākiem. Bet laimīgs laiks bija tas, kad es viņiem jutos ļoti tuva.

Man bērnībā trūka draugu, man nebija brāļu un māsu, un es ļoti ilgojos pēc citiem bērniem, un ne vienmēr bērni bija manā tuvumā, ne vienmēr es varēju būt kopā ar citiem,

ne vienmēr māte ļāva iet, lai es neapgrūtinātu, pēc viņas ieskata, citus, un man vajadzēja pavadīt laiku vienai. Varbūt tas rosināja manu fantāziju, jo man pašai vajadzēja aizpildīt savu laiku, bet vienmēr man bija ļoti lielas alkas pēc citiem bērniem. Un es domāju, ka labi, ja ir lielas ģimenes, kur ir brāļi un māsas, īpaši, ja šie bērni savā starpā ir draudzīgi, tas ir viens no lielākajiem dzīves dārgumiem un skaistumiem.

Kas jums, dzejniec, pasaulē ir pats svarīgākais — bērni, ģimene vai darbs?

Tā grūti izsvērt. Kā kurā brīdī, man liekas. Kad tu jūti, ka esi ļoti nepieciešama saviem bērniem, kad viņiem kaut kas dzīvē sarežģās vai viņi saslimst, tad katrā ziņā pirmajā vietā ir bērni, katrā ziņā. Tad man varētu būt nezin kādi aicinājumi, es no tiem atteiktos. Bet, kad es redzu, ka viņu dzīvē viss kārtībā, kad viss rit normāli, kad viņi ir veseli, tad es varu domāt arī par savu darbu, savām lietām un izvirzīt tās pirmā vietā. Varbūt reizēm viņiem tad jāpiecieš šis tas, jo man jādara mans darbs. Ģimene, protams, ir ļoti liela vērtība, kaut gan daži cilvēki mūsdienās uz to skatās skeptiski. Man šķiet, ka ģimene ir nepieciešama gan sievietei, gan vīrietim, gan bērniem un tā ir ļoti liela sabiedrības vērtība, un laimīgi ir tie cilvēki, kam izdodas saglabāt ģimeni, saglabāt ģimenē cieņu vienam pret otru un tā nodzīvot mūžu. Un es domāju — tā ir liela laime cilvēkam. Vajadzētu cilvēkus pēc iespējas audzināt tā, lai viņi būtu iecietīgāki, mācētu atteikties no savām iegribām, lai viņi prastu piemēroties viens otram, ar vārdu sakot, lai viņiem būtu vieglāk saskaņoties ģimenes dzīvei un lai ģimenes tik daudz neizirtu, jo es ticu ģimenei un es ticu, ka tā ir sabiedrībā nepieciešama; nav tā, ka ģimene ir savu laiku pārdzīvojusi forma, es esmu tādas domas arī dzirdējusi, bet es to negribētu pieļaut, man liekas, ka cilvēkam ir vajadzīga ģimene.

Kā, cik lielā mērā sieviete māte palīdz, cik traucē dzejniecei? Ko dzejniece sieviete dod, ko atņem ģimenei?

Es tiešām nezinu, vai es dodu ģimenei kaut ko vairāk, nekā kāda cita sieviete var dot, es domāju, ka ne. Es cenšos veikt visus tos pienākumus kā jebkura katra sieviete pret saviem bērniem, cenšos tos godīgi paveikt un viņus audzināt pēc sava ieskata, bet, ka man šinī ziņā būtu kaut kādas priekšrocības salīdzinājumā ar citām sievietēm, es nedomāju. Es nedomāju, ka caur to mani piederīgie būtu kaut kādā veidā bagātāki, ka es esmu dzejniece. Kad esmu mājās, es arī bieži esmu iegrimusi savā darbā un man nav laika ar viņiem parunāt. Un, kas attiecas uz Ritas Valneres teikto [periodiskajā presē. — Ā. E.], ka viņa būtu padarījusi vairāk, ja ne ģimenes rūpes, es arī domāju, ka, ja man nebūtu bērnu, nebūtu ģimenes, es arī būtu padarījusi vairāk, bet es būtu padarījusi citādāk. Arī R. Valnere būtu citādi strādājusi. Ģimene daudz ko atņem, bet kaut ko arī dod. Es katrā ziņā nebūtu uzrakstījusi tos dzejoļus par ģimeni, par mātes jūtām, es tos nevarētu patiesi uzrakstīt, ja es tos nebūtu patiesi pārdzīvojusi un izjutusi. Kaut gan dzeja nav dzīve un dzejā netiek tieši pārcelta dzīve. Dzeja tikai izskatās pēc dzīves, tomēr dzejas pamats ir nepieciešams. Un, tāpat kā Valnere, varētu teikt, ka es to pati esmu uzņēmusies, izvēlējusies, bez tam man liekas, ka bērni man vienmēr bijuši milzīgs atbalsts dzīvē, jo viņu dēļ man ir bijis jābūt stiprai, jāpārvar savi vājuma brīži, savs fizisks sagurums vienu otru reizi. I. Ziedonim ir tāds dzejolis, un es domāju, ka viņš ļoti pareizi saka, cik ļoti par mums stāv mazi bērni, cik ļoti viņi mums palīdz. Tas ir milzīgs spēks, it kā mēs viņus sargājam un balstām, un palīdzam, bet ir arī otrādi — viņi palīdz mums, un viņi mūs sargā un balsta.

Kā rodas literārās varones tēls? Vai tas ir sintēzes ceļā radīts varones tēls, liekot kopā reālo prototipu mozaikas gabaliņus, vai fantāzijas, vēlmju un ilgu radīts, ideālu meklējot, ideālu izteicot?

Es domāju, ka es rakstu daudz ko «no sevis» — no tā, ko es pati esmu izjutusi, pārdzīvojusi. Es izmantoju sevi it kā

par eksperimentu objektu, jo dzeja jau ir tāda dvēseles pētniecība, dvēseles atklāsmē, un, tāpat kā zinātnieks kaut ko pēta, arī dzejniekam ir rūpīgi jāpēta cilvēka dvēseles kustības, un visērtāk to ir pētīt pašam pie sevis, bet, protams, pašam ar sevi nepietiek. Arī es savā daiļradē nekad nevaru iztikt un neesmu iztikusi tikai ar to vien, ko es zinu pēc savas personīgās pieredzes. Es vēroju dzīvi visapkārt, un mūždien nākas saskarties ar cilvēkiem, ar viņu domām, viņu jūtām, ar viņu attieksmi. Tāpat grāmatas noteikti atstāj savu iespaidu, tas viss, kas mums ir apkārt un kas saucas dzīve. Es neesmu pratusī viegli dzīvot, es varbūt sarežģīju reizēm tādas vienkāršas lietas, kas man pašai, pēc tam skatoties atpakaļ, liekas nevajadzīgi sarežģītas, bet tā nu tas ir bijis. Savā dzejā es neattēloju reāli visu, kā tas noticis, bet tos meklējumus un šaubas, kas manī ir, to, kā es meklēju izeju, kā es meklēju spēku, kā es mēģinu tikt ar sevi galā. To es uzticu savai dzejai, jā. Kas attiecas uz ideālu, man liekas, ka ideāls ir ārpus manām dzejas grāmatām. Man, bez šaubām, ir kāds ideāls, par ko es sapņoju, domāju, bet es neuzdrikstos par to rakstīt. Tas ir it kā tāds leduskalns, kas peld pa ūdeni, tā neredzamā daļa. Tas ir kaut kur zemtekstos manā grāmatā, bet vārdos izteikts, noformulēts tas tur nav. Ir tikai šī tiecība uz ideālu — visas šīs cīņas un šaubas, un meklējumi, un sevi pārvarēšana, bet ne pats šis ideāls.

Jūsu un jūsu literārās varones attiecības. Vai varone kādreiz pusceļā «neizraujas» no jūsu rokām un nesāk iet svešus, patstāvīgus ceļus. Kad tas notiek? Kāpēc?

Man liekas, tas vairāk raksturīgs prozai. Esmu dzirdējusi, ka prozaiķi saka — viņi ir iecerējuši kādu darbu un apmēram jau izdomājuši, kā rakstīs, ar ko tas sāksies, ar ko beigsies. Bet rakstīšanas gaitā, kad viņi veido savu varoņu raksturus, tad tie pēkšņi it kā sadumpojas un pieprasa citu risinājumu. Dzejoli tas varbūt nav tik raksturīgi — lai gan ir arī tādi brīži, kad esmu iecerējusi, ka dzejoli rakstīšu tā un tā, bet tas uzrakstās ne tā, kā esmu domājusi. Ļoti bieži

sēžos pie dzejoļa rakstišanas, īsti nezinādama, kā tas man iznāks uz papīra. Reizēm, kad man ir diezgan skaidrs mērķis, tas var pavērsties citādi, tā tas ir. Bet prozā, es domāju, tas varbūt ir spilgtāk nekā dzejā.

Kā jūtas autors, ja viņa varoni identificē ar pašu tā radītāju, īpaši tas skar intimos, dvēseliskos ciklus? Ir jābūt neapšaubāmi ļoti stipram, lai sevi atklātu tūkstoš acu priekšā. Bailes nav?

Es nezinu. Nē, man nekad nav bijis bail. Jo, pirmkārt, es jau sevi neatklāju. Es neizklāstu tādā veidā, kā tas ir dzīvē. Notiek zināma atlase. Caur dzejas līdzekļiem tas viss izskatās citādāk. Un ir tāds iespaids, ka tas viss ir kā dzīvē, bet, kā jau es teicu, dzeja nav dzīve, dzeja tikai izskatās pēc dzīves. Un es neticu, ka kāds cilvēks varētu mani tā pilnīgi un svēti identificēt ar literāro varoni, ar dzejas sievieti. Turklāt man liekas, ka nekas cilvēcisks nav zemisks un nav neatklājams cilvēkiem. Esmu ar mieru ar viņiem dalīties visā cilvēciskajā, ko man nākas pārdzīvot.

Vai ir uzmetumi — formā neizstrādāti, bet tikai sirds-
jundas rakstīti? Kāds ir viņu tālākais liktenis? Vai tie kād-
reiz pārtop dzejoli?

Tādu uzmetumu man ir ļoti maz. Tādos periodos, kad es nerakstu dzejoļus, man ienāk prātā kāda doma, es to atzīmēju uz papīra, un tad liekas, ka no tā varētu iztaisīt dzejoli, es it kā jūtu tādu tēlainību visapkārt, bet ļoti bieži, kad pēc laika pie tā atgriežos, tas viss ir izbālējies un izkūpējies un dzejoli no tā iztaisīt nevar. Paliek kaut kādas rindas, bet man nav nedrukātu dzejoļu. Es parasti, ko uzrakstu, to nodrukāju, un, ja kaut kas neiznāk, tad es to saplēšu, aizmetu un neglabāju. Neiznāk jau daudz kas, bet to es nesaglabāju. Nevar teikt, ka pilnīgi nesaglabāju, kaut kas jau ir saglabājies kaut kur atvilktnēs, bet ne tāpēc, ka es to gribētu īpaši glabāt un pie tā atgriezties vai par piemiņu paglabāt, bet tāpēc, ka es neesmu to aizsviedusi, bet jebkurā brīdī varētu

aizsviest, man nav raksturīgi tas, ka man būtu daudz tādu tikai sev glabātu dzejoļu, ko nevienam citam nerādītu. Parasti tie, ko es uzrakstu, tiek arī grāmatā nodrukāti.

Gunārs Priede, reiz jautāts, kā viņš uzskata, — kad viņa luga ir pilnīgi pabeigta, teica tā: «Kad ir tāda sajūta, ka labāk es šajā brīdī vairs nevaru, es varētu citādāk, bet labāk vairs ne.» Sakiet — kāda jums ir dzejoļa gatavības pakāpe?

Viņš ļoti pareizi saka, bet reizēm ar dzejoļiem ir tā, ka tu uzraksti un zini, ka labāk šajā brīdī nevari, bet dzejoli noliec sāpus, un es domāju: «Bet varbūt pēc brīža es varēšu labāk.» Jā, bet reizēm, vadoties no šīs domas, ka labāk šajā brīdī es nevaru, es ielieku krājumos vienu otru dzejoli, kas man pašai pēc tam liekas negatavs. Tā kā šis kritērijs varbūt arī nav visai drošs.

Par Ā. Elksnes dzeju bieži saka — tā ir sievišķīga. Es gribētu jautāt — kādas tad ir sievišķīgas sievietes un vīrišķīga vīrieša pazīmes? Vai tās ir jau dabas dotas, vai tās izkopjamas — audzināšanas, pašaudzināšanas ceļā?

Es domāju, ka tās ir dabas dotas. Ir tādas ļoti sievišķīgas sievietes no dabas, ir ļoti vīrišķīgi vīrieši. Bet audzināšanai arī ir nozīme. Mēs cenšamies ieaudzināt vīrišķību vai sievišķību. Katrā ziņā tam vajadzētu atstāt kādu zīmogu uz cilvēku. Es ticu audzināšanas spēkam. Nedomāju, ka iedzimtība ir kaut kas tik fatāls, ka tur it neko nevarētu koriģēt. Varbūt es maldos, bet man šķiet, ka ir mums iespējas iedarboties ar audzināšanu. Un kāda īsti ir sievišķīga sieviete? Es baidos definēt, kas ir sievišķīga sieviete un vīrišķīgs vīrietis. Tas ir vesels īpašību komplekss, manā uztverē tas ir viens, cita uztverē atkal ir cits. Mums katram ir par to savs priekšstats.

Man vienmēr ir patikusi jūsu labā valodas izjūta — spēja skaidru domu pateikt skaidri, demokrātiskā formā. Vai ir un, ja ir, tad kādi ir jūsu valodiskie paligmateriāli domas vārdiskam ietērpam?

Man ar valodu ir grūti, jo es esmu studējusi medicīnu un no valodniecības neko nezinu. Es arī pēc tam neesmu mērķtiecīgi papildinājusi savas zināšanas filoloģijā. Esmu vadījusies vairāk no intuīcijas. Īpaši es jūtu, ka man trūkst filoloģiskas izglītības, kad es tulkoju. Es nezinu daudzas tādas lietas, kas tulkotājam jāzina un ko tā uzreiz nevar atrast, un vados tikai no valodas izjūtas. Cenšos salikt vārdus teikumā tā, lai tie būtu viegli lasāmi, lai nekur «neaizķertos», lai būtu saglabāts valodas ritms, jo arī prozā ir ritms. Un, kad es rakstu dzeju, es patiešām cenšos rakstīt tā, lai katrs mani saprastu. Varbūt tāpēc, ka ilgu laiku esmu strādājusi par pasniedzēju Medicīnas institūtā. Tad man vajadzēja skaidrot studentiem, lai arī viņiem viss būtu saprotams. Un es pieradinājos pie loģiskas izteiksmes. Es jau teicu, ka man stipri trūkst filoloģiskās izglītības, man kādreiz «iešaujas» prātā kāds vārds, bet es šaubos, vai es pareizi zinu tā nozīmi. Man tādas šaubas rodas sevī, un tad es, protams, pārbaudu vārdnīcās, vai esmu pareizi šo vārdu atcerējusies.

Kāda ir jūsu attieksme pret dziesmām, kas komponētas ar jūsu dzejas vārdiem? Vai nepazūd dzejoļu dvēsele estrādes dziesmās?

Komponistam, bez šaubām, ir tiesības uz savu interpretāciju, un tā var nesaskanēt ar dzejnieka izjūtu. Pie mums jau tā ir, ka, ja dzejoļu krājums ir iznācis, tad katram ir brīv bez kādas dzejnieka atļaujas vai piekrišanas ņemt un komponēt. Reizēm jau ļoti veiksmīgi. Piemēram, I. Kalniņa dziesma «Dzimtene, mūžam mans skatiens». Arī A. Zilinska interpretācijā man patīk šie vārdi. Es laikam neesmu estrādei piemērota dzejniece. Un tās manas estrādes dziesmas — varbūt tā īsti neatbilst vārdi mūzikai. Lai gan — R. Pauls komponēja «Varēja būt, bet nebij» (dziesmas nosaukums «Kā caur pelniem»). Man patika. Tur patiešām bija tāda smeldze, kā tajā dzejoli bija ielikts. Man likās, tā atbilda manam iekšējam noskaņojumam ļoti precīzi. (RLMVM, inv. № p-44951)

KĀRLIS JĒKABSONS

DZEJOĻI 1945—1946

(Ingrīdas Kiršentāles atlase un ievads)

Mūsu literatūrā Kārlis Jēkabsons (1879. g. 5.IV—1946. g. 1.IV) ir darbojies turpat četrus gadu desmitus. Viņš bijis ļoti daudzpusīgs un daudzražīgs — rakstījis prozu, dramaturģiju, dzeju, arī aktīvi tulkojis. Nereti nekritiski ļaudamies bagātājam, pat neapvaldītājam fantāzijai, Kārlis Jēkabsons ar savām publikācijām nokļuva kritikas ugunīs. Visvairāk — gadsimta sākumā, kad viņš bija viens no aktīvākajiem dekadentisko dzejnieku vidū. Vēlāk Kārļa Jēkabsona sabiedriskā pozīcija nav aktīva; viņš tā arī paliek buržuāzijas nometnē, bet politiskajā dzīvē nejaucas. Daudzus un pamatotus pārmetumus un nopēlumus savā laikā saņēmusi viņa proza un dramaturģija tieši mākslinieciskā vājuma, pat diletantisma dēļ. Gadu gaitā par vērtīgāko, paliekošo Kārļa Jēkabsona daiļradē izveidojas lirika, kas no mistikas, vīzijām, «dēmonisma» veidojusies skaidrības, vienkāršības, sirsnības un melodisma virzienā.

Kārlis Jēkabsons ir viens no visvairāk komponētajiem latviešu dzejniekiem — dažādu paaudžu komponisti mūzikā ir ietvēruši ap simt viņa darbu. Daži dzejoļi komponēti pat četras reizes. Latviešu solo un kora dziesmu vēstures pilnu ainu bez Kārļa Jēkabsona dzejas pieminēšanas nemaz nav iespējams izveidot. Dziesmas ar viņa tekstiem joprojām skan koncertzālēs, iesildīdamas ar vienkāršības skaistumu, pārdzīvojamā istumu.

Daudz mazāk mūsdienās ir iespējams iepazīt Kārļa Jēkabsona dzeju. Tā joprojām nav kļuvusi par aktīvu literārā mantojuma daļu. Iekļauta tikai dažās antoloģijās un ļoti skopī, viņa lirika visus pēckara gadus nav pievērsusi sev ne dzejas mīlotāju, ne tās pētnieku uzmanību. Bet tās labākajā daļā ir liels jūtu spēks un patiesīgums, aprīnojama muzikalitāte, prasme tvert un atainot acumirkļa izjūtas, dabas noskaņas. Mīlestība, daba — lūk, galvenās Kārļa Jēkabsona daiļrades rosinātājas.

Daudzveidīgās variācijās tās veido viņa dzejas pasauli, kas joprojām spēj valdzināt lasītājus.

Glūži nezināma lappuse dzejnieka biogrāfijā ir viņa mūža pēdējais gads — pirmais miera gads pēc uzvaras Lielajā Tēvijas karā. Uzvaras dienu Kārlis Jēkabsons sagaida Ventspilī, te arī miris dažas dienas pirms savas sešdesmit septītās dzimšanas dienas, apbedīts turpat Meža kapos.

Sī pilsēta pie jūras jau sen ienākusi Kārļa Jēkabsona dzīvē. Viņa sieva ir ventspilniece, ģimene te pavada vasaras. Dzejnieks, Ventspilī dzīvodams, iepazīst zvejnieku skarbo darbu, brīvo un arī bargo Baltijas jūru. Viņa dzejā ienāk jūras un zvejnieku tēma, lai skanētu līdz pat mūža pēdējām dienām.

Kārļa Jēkabsona vārds pirmā pēckara gada periodikā nav atrodams, tāpēc bija radies iespaids, ka viņš nav vairs darbojies literatūrā, palicis malā no laikmeta procesiem. Taču dzejnieka ģimenē saglabājušies viņa rokraksti — dzejoļi, vairāku poēmu fragmenti, proza un arī publicistika, kas liecina par lielu iekšēju aktivitāti, par tiekšanos iekļauties padomju kultūras veidošanā. K. Jēkabsona arhīvā ir manuskripts «Latvju inteliģence darbā», kas tapis pirmajās miera dienās un ir pilns optimisma, domājot par savu tautu un pasauli. «Ja vakar bija karš, šodien miers, tad rītdiena sola visplašākās izredzes,» raksta dzejnieks un saista tās ar padomju varas rūpēm par dzīves atjaunošanu, par iedzīvotāju labklājību. Viņš ir stingri pārliecināts, ka sākusies dzīve, kurā katrs godīgs cilvēks var atrast savu vietu, jo «padomju iekārta veidojas savā daudzarainībā un dažādībā». Dzejnieks aicina atdot visus spēkus un spējas dzīves augšupejai.

Ari viņa dzeja nepaiet garām laikmeta svarīgākajām vēsturiskajām norisēm. Jau pirms Uzvaras dienas Kārlis Jēkabsons uzraksta vairākus asus dzejoļus, to vidū ir «Tirāns kritis», kas radies sakarā ar Hitlera nāvi. Viņa dzejā skan prieks par uzvaru un mieru, ticība jaunai dzīvei, te daudz gaismas un saules. Joprojām dzejnieks raksta par mīlestību, tver dabas mainīgās noskaņas, apdzied jūru, tās varenību un skaistumu. Ieskanas un atkal apraujas skumju un sāpju motīvi, tuvās nāves nojautas. Tomēr līdz pat nāves stundai Kārlis Jēkabsons paliek dzīves skaistuma apliecinātājs, brīvo vēju dzejnieks.

Tādu mēs viņu redzam dzejoļu kopā, kas tagad — vairāk nekā četrdesmit gadu pēc dzejnieka nāves — pieredz pirmpublicējumu «Varavīksnes» lappusēs.

Dzejoļu manuskripti ir interesanta liecība par Kārļa Jēkabsona darbu tapšanu. Saglabājušās divas tīrraksta burtņicas un daudz uzmetumu un variantu, kas rakstīti uz dažāda formāta lapiņām, nereti veidlapām, aplokšņu un citu jau apdrukātu un aprakstītu papīru otrām pusēm, arī ārstu receptēm utt. Dzejnieks ierakstījis savus darbus arī kalendāru brīvajās slejās. Un nav jau arī brīnums — pat skolēniem pirmajā pēckara gadā tikko pietika rakstāmpapīra, tā trūka arī augstskolu studentiem. Kārļa Jēkabsona dzejoļu rokraksti sauc atkal atmiņā šo tālo laiku. Vēl interesantāki tie ir tai ziņā, ka rāda, cik neatlaidīgi dzejnieks ir strādājis ar tekstu. Dažiem dzejoļiem ir seši, septiņi, pat vairāk variantu, reizēm tikai kāds viens vārds rindā galīgajā tekstā palicis pāri no pirmā rakstījuma. Mainīti vārdi, ritmika, pantmēri, teksts atkārtoti redīgēts, nereti ir arī divi tīrraksti — katrs atšķirīgs, citreiz tīrraksta vispār nav. Tas reizē sarežģīja un darīja interesantu dzejoļu tekstu atlasī.

Par iespēju šo publikāciju sagatavot paldies dzejnieka dēlam Jānim Leonam Jēkabsonam Ventspilī.

GAISMAS RITS

Par vakardienu nerunā,
karš pārdzīvots kā dvinga sūra.
Kas dzīvot grib, tam jāstrādā,
bet vakardienas bēdu jūra
lai šodienai vairs nenāk līdz!

Kad jauna, gaiša diena aust,
tā negrib atcerēt vairs nakti.
Tas laiks ir prom, lai šķēpus lauzt,
ar saules diamanta sakti
nāk lielās vienlīdzības rīts.

Ja spēj un zini iejusties,
ko uzvara tev sirdī zvana,
tad piecelies un ieklausies,
ka jaunā laika dimdēšana
nav tumsības, bet gaismas rīts.

* * *

Nāvei uzvaras nava,
dzīvība dod mums šo balvu.
Miera vārdam ir mirdzošs
uzvaras brīnišķais spēks.

Tauta lai saskata tautu,
viena otru lai saudzē.
Zvēra rēcienu niknums
nedrīkst nosmacēt sirdi,
taisnības apziņu dzēst.

1945. g.

VAKARĀ

Ugunspuķe nolīkst klajumā,
zaļā zāle nolīkst vakarā,
mežs pār lauku izpleš miglas spārnus.

Vai tu, vakars, asarainām acīm
nāc ar vēja virpu padusē,
putniem čivinot pa koku galiem?

Zeme aizsnaudusies rasu rieš.
Mākons debesslokā ieliec platu valni.
Nakts visgarām miera segu auž.

Ventspili 11. jūlijā 1945. g.

DABAS PLASUMS

Iet projām vasara, un pienāk augļu laiks.
Ar rīta stundu miglas auti šķeļas.
Pār gravu dūmakaino saule augšup ceļas,
līdz spožs top dienas karalienes vaigs.

Virš egļu sila līgo zilgans tvaiks,
balts mākoņprežģis plats tik tikko veļas,
un gani dziedādami straumēm prieku smeļas,
līdz augstais debessloks visgarām zaigs.

Es apstājos, man netiek soli cilāt,
bet tikai dzidro saules tāli just
un noskatīties gaismas jūmtā zilā.

Kā reibdams lūkojos pār kokiem veciem
ar vēlēšanos bezgalībā zust...
Skrien putni man pār galvu un pār pleciem.

1945. g.

VEJA DZIESMA

Kurp skrej tu, vējš,
ko kokiem lapas augšup cel un svied,
līdz plašiplašā tāle šalc un dzied?

Ko teic tu, vējš,
kā vēlēdamies nogurušos skārt?
Ar atbalsīm tu apaudz tūkstoškārt.

Vai zini, vējš,
cik simtu meldijas tev līdzī skan?
Būs tava dziesma vienmēr mīla man.

Ventspilī 1945. g. 27. jūlijs

SARUNA

Tam, ko ozols kalnā saka,
atbild kraujas egļu pulks:
— Saulei pieder gaismas taka,
padebess mums asras slaka,
svārks lai taptu zaļš un spulgs.
— Saulei pieder gaismas taka, —
atņemdamies ozols saka,
— līdz ar rasu tērps jums spulgs.

MELNS VAKARS

Melns vakars nāk, un tumsas palags veras,
ar rasas graudiem ziedi lejup sveras,
un miglas auti plašās pļavas klāj.

Es vientuļš eju, lūkodams šo ainu
un tālo debess malu purpurainu,
kur mākoņzīrgā vēja vectēvs jā.

Melns vakars nāk un noslēdz dienas loku,
spiež sāpju māte savu salto roku
uz acīm man un ilgi neatstāj.

1945.

PEC PEDEJĀ PĻAVUMA

Vairs brīvie putni dziesmās nesastopas,
vairs knābjus draudzībā tie nesaliec,
šalc birtala, kā sevī iegrimusi.

Viss rudens valgums krīt uz pēdjās kopas,
pie malas izkopts beidzot jānoliec,
pār pļavām grūtsirdība nogūlusi.

1945. g. 21. sept.

SALIDZINĀJUMS

Kalns nav vairs kalns, ja tas tev jāpāriet,
un vējš nav vējš, ja seno dziesmu dzied,
ko savā jaunībā tu dziedāji reiz pats,
kā strazdiņš saules prieka valdzināts,
kad ziedu palagos slīgst bumbierkoks,
bet sirdij tuvs top augstais debess loks.

Draugs nebūs draugs, ja prom no tevis bēgs,
jo ledus nav tas pats, kas mīlas spēks.
Un uzaicinājums, nepalikdams sevī īsts,
tāp vienaldzīgs vai nīsts, vai neienīsts.
Kā kalns, kas lejai nevar palikt sīks,
tāpat lai draugs ir draugam uzticīgs.

Ventspilī 4. jūnijā 1945. g.

DRAUGI TĀLUMĀ

Kad domāju par draugiem tālumā,
kā gribētos ar viņiem sarunāties,
ar jaunatrastām dziesmām blakus stāties,
bet draugu nav, un miglas bālumā
ar savām ilgām aizlidoju viens,
un pelēkāks mans domu pavediens.
Top dienas gurdākas, un gaidu es
pēc tuvas, radniecīgas dvēseles.

Ventspilī 2. okt. 1945. g.

MĒNEŠA NAKTĪ

Sai naktī āboli no zariem krit,
ir mēness dimantmirdzu izkaisījis,
nav savā spožumā tik skaists vēl bijis,
tik balts un salts pret augsto velvi slīd.

Vai glezna, dzeja zin vairs izsacīt,
kāds noslēpums ir kopā sasaistījis,
šos priekšmetus, ko vizmas audums vijis,
kad pusnakts saule ķēnišķīga spīd.

Ko šajā naktī dari, tālais draugs,
pēc ciešanām, pēc smagā jūga dienām,
vai spārno tevi sudrabmirdzas lauks?

Vai dzejas gaisma tavu sirdi nes,
kas zin, tu pievienojies kapa plienam?
Vējš, garām skriedams, nedod atbildes.

1945. g. 3. sept.

TRUBADŪRS

Vai kad vērei vārtus veri,
pirmoreiz tur vēji šalc?
Zaļgangaismu skatiem tveri,
vai tev vēsta dziļezeri
to, ko žūžo ozols stalts?

Vai tu zini un vai jūti,
kāds būs lemtais liktens tev?
Vai tu līdz ar zvaigžņu rūti
tādu domu daiļai sūti —
mīlā meklēt sirdi sev?

Pats vai zini, cik tev bija
teiktie vārdi zelta vērts?
Mīlās acu ugunsvija
kālab tevi sagūstīja?
Vai tālab tu šausts un svērts?

Sen šis jaukums zudis vējā,
kādreiz saldaiss — vērmešsūrs.
Tur, kur krāce straumi lēja,
Pans aiz egles stabulēja —
viens tu dziedī, trubadūrs.

Tālab vērei vārtus veri,
lai tur tava saule lec.
Tālab kausu tukšot tveri,
lai nekad vairs neatceri —
jauns var palikt sirdī vecs.

2. maijā 1945. g.

VISI SAPŅI

Reiz visi sapņi bij ap tevi vīti
un vienīgais tavs tēls bij tuvs un skaists
kā kalnu strauts, kas saulē līksmot laists.

Tu mīlēdama nesi naida spīti,
kas daudzreiz kļuva mūsu siržu saists —
kā vanagam ar klusu vālodzīti.

Mēs uzmeklējām vientulīgos takus,
kur prieks bij ozolam mūs divus sveikt,
pirms runādamies apstājām tam blakus.

Man visi sapņi bij ap tevi vīti,
vairs nezināju, kā šo brīdi teikt,
līdz vanags saplosīja vālodzīti.

1945. g.

MILAS VĀRSMA

Vēl kā tālās maija dienās
mežs bij spožs un degdams silts,
un pie tevis, vienīgvienu
sirds un domu karalienas,
aizvelk varavīksnas tilts.

Mums šai brīdī rokurokā
apse dreb un ozols šalc.
Putnu kori augstā kokā
melodijas velk un loka,
strautos raisās ūdens balts.

Acīs staro liesmas kvēlas.
Mīļš bij smaids, un tuvs bij prieks.
Saulei pretī mākons cēlās,
druvai pāri ēna vēlās,
rožains rita ziedu sniegs.

Ventspilī 28. janvārī 1946. g.

SVEICIENS MIĻAI TĀLUMA

Kad vēlās saules staros
dārzs, māja, koki klus,
un cits aiz cita zaros
šie mazie putni dus,

tev zvaigžņu labvakaros
es tā kā elpa skaros
ik vakarus.

Ventspīlī 7. sept. 1945. g.

MIRKĻA KLUSUMS

Tad, kad apse lapas cilā,
atauga aiz prieka dūc
un kad ezerdzīle zilā
glaudusies pie kraujas krūts,

nolaidies visgarām klusums,
tikai gans kaut kur vēl dzied.
Liekas, liels top mirkļa dusums, —
liekas, laime garām iet.

1945. g.

DZEJAS PRIEKŠ

Dzeja, dzeja — pirmā dzeja,
daudz tev vārdu — viena sirds.
Saulē spulgo dziesmu leja.
Ai, tu mana pirmā dzeja,
vai varbūt tev atbalss šķirts?

Jauns es biju, kvēlē tvīku
galvu glaust pie mīļas krūts.
Pats kā zāle lejup slīku,
ilgu varā nīkdams nīku —
vai lai lūpas medu sūc?

Dziesmām līdzī vecs es kļuvis,
vajā mūža rūpju tirds.
Bij reiz spēks, kas pelnos gruvīs,
bet tas prieks, ko dzejā guvis,
spožs kā rieta saule mirdz.

Ventspili 26. janv. 1946. g.

LATVIJAI

Tā kā bite ziedu zaram
vai tu biji uzticīgs
savas sirds un saules staram —
Latvijai?

Un, ja viss, ko vien mēs skaram,
mums kā medus lūpās slīgs,
tad šīs druvas, ko mēs aram,
zaļodamas kuplas dīgs
Latvijai.

Ja ar to, ko tautai darām,
esi gaišs un saskanīgs,
tici skaidrībai un garam —
Latvijai.

1945. g. 29. sept.

JŪRAS VIĻŅI

Zilie viļņi, jūras viļņi, žiglu skreju krastmalā,
vienu ceļu jums ar vēju bij bez miera jāstaigā.

Viss jums top par steigu aklu, viss bij arī maldi vien,
jūs pa galvu un pa kaklu viesuls vaidu valgos sien.

Vai pēc sava vārda saucat, nespēdami stāt, ne rimt?
Vai kā nikni zvēri kaut, lai bez laika dzelmē grimt?

Vai jūs bēgat saules svelmes, sev lai varu audzināt?
Vairs no dzelmes, dziļās dzelmes necels jūs nekas nekad.

Ventspili 7. okt. 1945. g.

DZIESMAS JŪRAI

Kas jūras bezgaltāli iemīlējis
un viņas plašumu
ar vēja ašumu,
un viņas sāļo viļņu rūgto garšu,
un viņas valodu un aļģu smaršu,
tas labprāt līdz ar viņu deju dies,
pie viņas kavēsies,
lai katrā viņas dziesmā sevi jaustu
un viļņu varenību tālāk paustu,
lai tad ar krāsu vai ar vārdu rotu
vai melodijas tevi atstarotu.
Es mīlu tavu dziļatvaru dvesmu,
jo tevi, jūra, iemīlējis esmu,
kad tu tik mierīga kā spoguls glums
vai tad, kad elpot sāk tavs varenums
un vēja spēks.
Ai, jūra, kristālspožs tavs ugunsgrēks,
kad saule mirdz.
Tvīkst tavas dziļbūtības gaidītāja sirds.

Ventspili 14. jūlijā 1945. g.

UZ JŪRAS

Un, ja tu jūru mīli,
kā mīlējis sevi sen,
tev prieks par lielo ritmu,
kur vilnis vilni dzen.

Vai gribētos tev pašam
šai bezgalībā būt,
lai justu savā sirdī,
ko jūras plašums jūt?

Un tā tu ilgi skaties,
līdz acīs gurdums grimst,
bet viņu cilāšanās
joprojām nenorimst.

1945.

ZAĻA JŪRA

Zaļa jūra, zaļi viļņi,
zaļi krasti gaidīt gaid',
zaļi mati tavai dārgai.
Vairs tu skata nenolaid.

Kur tā daiļa un kur cēla,
neaizmirstams stāvs un skats.
Sirds tai pilna ilgu kvēlo!
Ūdens skrējiens skaļš un plats.

Divatā uz viļņu skausta
tavu laimi skriet un diet!
Ūdens meitas svārkus rausta,
vēja vectēvs dziesmas dzied.

Ventspilī 19. I 1946.

JA CĪNISIES

Kur soli sper, tur zāle dīgst,
tu līdz sev laimes varu nesi,
tavs prieks un mirdzums neizsīkst.

Ar sevi nemierā tu esi
kā šalkdams koks, kas vējā līkst.
Ja cīnīsies, tad pastāvēsi.

1945. g.

BRAUCIENS UZ VECMĀMUĻAS BĒRĒM

Cik atceros, man bij ap gadu vienpadsmit,
kad vecmāmiņa gāja savā mūža dusā,
tad ziemas naktī zvaigžņainā un skumji klusā
pret Dzērvēniem no Skuķiem gaidīts brauciens slīd.

Vai spēšu vārdos vairs to brīdi izsacīt,
kā melnīts, ragus vilkdams, tikko neapkusa.
Kad sāka mākons velties — bira salta krusa —
mēs drīz jau Zviedra krogu varam saskatīt.

Un tad jau bijām Vecpiebalgas augstienē,
un tur tad vējputenis sijā sniega virpas,
rīts dūmakains aust Kaibēnmāju apkaimē.

Ne vienreiz vien šeit braucis biju vasarās,
bet vēl man kājas stinga adatainās tirpās,
kad vecmāmiņai blakus mirku asarās.

KAD RUDENS NĀK

Kad rudais rudens nāk
un lapas dzeltēt sāk,
un mitrums gaisā garas stundas turas,

jau tālāk ēnas krīt
un mākoņrindas slīd
kā pelēkas un vienmuļīgas buras.

Pēc mīlās vasaras
rit kokiem asaras,
visgarām laukos skumju klusums valda.

Un viss še vienukop
ik dienas gurdāks top.
Kaut rudens tēvs mūs sauc pie pilna galda.
Ventspilī 10. oktobrī 1945. g.

REZIGNĀCIJA

Vai tev ir tik daudz asaru
kā mākonim, kas līst
un visu garo vasaru
pa debess laukiem klīst?

Vai tev ir tik daudz asaru,
ko nevar raudāt beigt,
ko cauru garu vasaru
sev nezini vairs teikt?

Smags nogurums kad mākdams māj
un smilts uz rokām birst,
kad drūmāks, bēdīgāks top prāts,
sirds vēlēšanās mirst,

vai būs tik daudz tev asaru,
lai tās kā migla list,
ar pēd'jo mūža vasaru
kad pēd'jās rozēs vīst?

1945.

FRAGMENTS

Kas tev tik savādus vārdus dveš,
ka nesaprot tos vairs ne pakalns, ne mežs?
Vējš ezerā viļņus svaida un kuļ,
bet atvarā tur balts padebess guļ.
Un ūdens dziesma tik dunaina trīc,
ka balss un atbalsis runā tai līdz.
So meldiju aizrauts, tu ieklausies tad,
ir vārdi, kādu nav dzirdēts nekad.
Top nojaužams spārnu lidojums tāds,
kam nav vairs ar dzīvi sakars nekāds.
Ik rasas graudā, ik ziedā mirdz
tas spožums, ko vienīgā zin tikai sirds.
Pār visu guļ noslēpumpalags tīts,
un tuvs tev top mūžības dziļatvarbrīds.

1945.

PRET PAVASARI

Zeme ledū sastingusi,
valdonīgs vēl sniega auts.
Bet, kad saule uzlēkusi,
kamaniņas viegli, klusi
domām līdzī slīd un trauc.

Prom uz pavasara pusi
vēja vectēvs droši sauc.
Ak, šī ziema ieilgusi
aizies tev, kas stingā dusi,
gaišs būs brīdis liksmot ļauts.

Jāizbeidzas ziemai garai,
tad, kad atdzīvosies lauks,
rimt būs lauska veča varai.
Mīļai, baltai pavasarai
vizbulīšu mirdzums plauks.

Ventspili 26. janv. 1946. g.

JA TELPAS ŠAURUMS

Ja telpas šaurums tevi skauj,
ja smacē dvinga brīvo garu
un kailos moku ratos rauj,
bet grūtums žņaudz ar akmens svaru,
tad izej laukā, izej, draugs, —
un liksmo līdz ar saules staru...
Tev druva taps tavs acuraugs,
mazs putniņš priecīgs zarā sauks
just savā sirdī pavasaru.

22. nov. 1945. g.

* * *

Gar birzi rīta vējš kad nāk,
kurp sev lai ceļu prasu?
Vai labritu kā draugam teiks
un žirgtu mani saule sveiks
ar veldzējošu rasu?

Dzied klusu dziesmu putniņš siks,
top kalnu gājiens vienmuļīgs
bez dusas un bez mājām.

PIE JŪRAS

Kad vējš ar vilni skrien
un krastu lenc,
kā rīkle atvērās
plašs bezdibens.
Cik ilgi skaties tur —
vai nešķiet tev,
ka jūras valoda
dun pati sev.
Pa balto liedagu
vairs netik klīst,
kur pārļains viļņu vāls
pie kājām plīst.
Un, kad kā mūžība
tev mirklis bij,
vai jūru meklēsi
vai dvēseli?

Ventspilī 1945. g.

NO SAULES

No saules, mīļās saules
viss mūža labums nāk,
ar viņas gaismu pildīts,
tu celsies varenāk.

No saules, mīlās saules
tev saltums sirdī kūst,
ar viņas smaržām pildīts,
tavs prieks kā avots plūst.

No saules, mīlās saules
dzimst dzīvība un gars,
līdz pats tu tiec kā saule
un viņai līdzīgs stars.

Ventspilī 1. oktobrī 1945. g.

SARUNA AR VEJU

Kurp ved tu mani, vējš,
ko vēlies vēl tu sacīt?
Vai liksi tumsu just
vai sūras asras slacīt?

Tu uzbrūc stādamies
vai aizbēdz, smagi elsdams,
un prom pret jūru steidz,
ar vilni tālāk gvelzdams.

Es pats vairs nezinu,
vai vējam sekot varu
vai labāk aizvējā
lai savu darbu daru?

Kurp ved tu mani, vējš,
tavs spēks vēl sirdi saista.
Vēl gribas dzīvot, degt,
jo dzīvība ir skaista.

7. sept. 1945. g.

KONSTANTĪNS KARULIS

ANSIS GULBIS UN ANDREJS PUMPURS

Priekš deviņdesmit gadiem — 1897. gadā — nākamais izcilais grāmatizdevējs Ansis Gulbis Daugavpilī iepazinās ar dzejnieku Andreju Pumpuru, un jaunekli ļoti saviļņoja «Lāčplēša» autora aicinājums pievērsties latviešu rakstnieku darbu izdošanai. Kaut arī jau agrāk Gulbis bija domājis par grāmatnieka gaitām, viņam vēl nebija izveidojies noteikts mērķis. Šo mērķi norādīja Pumpurs, un Gulbis sekoja dzejnieka padomam.

Bija trīs izšķirošie faktori, kas noteica Gulbja pievērsanos grāmatu izdošanai un viņa izdevniecības idejisko virzienu un profilu: pirmās latviešu enciklopēdijas izdevēja Jēkaba Dravnieka plašais vēriens un drosme, kas aizrāva Gulbi; Andreja Pumpura mudinājumi un pēc tam Raiņa ierosinājumi un padomi, viņa morālais atbalsts Gulbja iecerēm, kuru realizēšanā vēlāk aktīvi piedalījās arī pats dzejnieks. Šinī rakstā sniegti materiāli par Anša Gulbja darbības sākumu un viņa attiecībām ar Andreju Pumpuru. Gulbja autobiogrāfiskie materiāli parāda vidi, kurā viņš audzis un veidojies, A. Pumpura un citu kultūras darbinieku vēstules precīzē Gulbja un Pumpura attiecības.

*

Ansis Gulbis dzimis 1873. gada 8. decembrī Cērkstes muižā (tagad Tukuma rajona Milzkalnes ciema teritorijā) kā kalpa dēls. Jau mazam viņam nomirst tēvs, un māte ar

bērniem pārceļas uz Bigauņciemu. Te Ansis trīs ziemas iet skolā, un tā arī ir vienīgā sistemātiskā skolas izglītība, ko savā dzīvē iegūst nākamais rosīgais kultūras darbinieks. Ļoti strādīgā un rūpīgā māmuļa ieaudzina dēlā darba tradīcijas un dziļu pienākuma apziņu. Jūra un plašie Kurzemes meži, kas vasarās līdz ar māti izstaigāti ogojot, rosina fantāziju.

«Brīnum skaisti bija šie Kurzemes meži un burvīgi viliņoša dzīve slaiko priežu nemitošā šalkoņā,» atceras vēlāk Gulbis.¹ Rodas ilgas veikt dzīvē kaut ko lielu, cēlu. Ansis grib kļūt par skolotāju, bet tālākai izglītībai trūkst līdzekļu. Bigauņciema vasaras peldviesi tirgotāji aicina pievērsties viņu profesijai. «Savā 15. dzīves gadā es stāvēju ceļa jūtīs: vai tapt par skolotāju vai tirgotāju,» raksta Gulbis vēlāk Rainim. «Pirmais amats man bija jo mīļš, tomēr galā neizvedams, tādēļ gāju uz Rīgu un kļuvi par tirgotāju.»²

Tirdzniecības mācekļa gadi ievirza Gulbi profesijā, kura uz gadu desmitiem kļūst par viņa galveno līdzekļu avotu un nodrošina vēlāk izdevniecības darba materiālo pamatu. Taču pati tirdzniecība viņu nevilina, viņš alkst pēc darba romantikas. «Es atstāju tirdzniecību, mani vilka fabrikas dūmu mutuļi, es gribēju sviedriem vaigā kā strādnieks savu maizi ēst.»³

Fiziskā darbā Heizermaņa kokapstrādes fabrikā rodas dziļāka izpratne par strādnieku dzīves apstākļiem. Gulbis iestājas progresīvajā biedrībā «Auseklis», kļūst pat šās biedrības komitejas loceklis. Brīvajā laikā viņš daudz lasa, paplašina savu izglītību. Taču Gulbim nav neviena drauga, nevienas autoritātes, kas viņam dotu padomu īstā dzīves ceļa izvēlei un pasaules uzskata izveidošanai. Viņš intuitīvi meklē, taus-

¹ *Gulbis A.* Oļģerts Silarājs. Romāns. R., [1920], 7. lpp. (Turpmākajā tekstā: Oļģerts Silarājs.)

Silarāja tēlā Gulbis atveidojis pats sevi, uz ko viņš norāda arī autobiogrāfijā.

² J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs (turpmāk: RLMVM), Raiņa fonds, inv. № 16514. (Vēstule 1903. g. 2. februārī.)

³ Turpat.

tās, bieži arī maldās. Mātes reliģiozitāte dziļi iesakņojusies arī viņā, viņš apmeklēja baznīcu un grib pat kļūt misionārs, bet laikus pamana mācītāju liekulību un atmet savu nodomu. Taču bērnības reliģiozitātes atskaņas saglabājas Gulbī visu mūžu un laikiem ietekmē arī viņa izdevēja darbu: tā, piemēram, 1924. gadā viņš izdod Apsīšu Jēkaba sarakstīto lūgšanu grāmatu. Pat sarakstē ar Raini viņš vēstules bieži nobeidz ar dieva palīga novēlējumu. Šī bērnībā mantotā reliģiozitāte ir viens no iemesliem, kas neļauj Gulbim vēlāk pat ciešā saskarē un draudzībā ar Raini un citiem marksistiem pilnīgi apgūt materiālistisko pasaules uzskatu un konsekventi to popularizēt.

Gulbi aizrauj literatūra, viņš mēģina arī pats rakstīt un deviņpadsmit gadu vecumā sacer stāstu, ko iespiež «Baltijas Vēstnesī»: «Divi Jāņa vakari» (1892, № 139—144). Viņš iestājas arī Rīgas Latviešu biedrības teātrī un piedalās mazās lomās lugu izrādēs. «Bet ne kā aktieri mani vilka teātris — kā literatūras draugu, kā no laika gala iejūsminātu cildinātāju priekš visa, ko nes literatūra,» viņš vēlāk raksta Rainim.¹ Teātrī rodas arī pirmā saskare ar Aspaziju, kura jauneklī, protams, neievēro, bet pret kuru viņš izjūt dziļu cieņu, jo viņu aizrauj Aspazijas dzeja. So pirmo tikšanos ar dzejnieci Rainis piemin arī vēstulēs, un Aspazijas raksti ir pirmie oriģinālliteratūras darbi, ko Gulbis laiž klajā kā izdevējs.

Ar savu inteliģenci, apzinīgo darbu, bet jo sevišķi ar organizatora spējām Gulbis ātri izceļas fabrikas strādnieku vidū, kļūst par nodaļas vadītāju. Liekas, jauneklī tas ir izcils stāvoklis, bet viņš pats nav apmierināts: par visu vairāk viņu saista literatūra. Gulbis grib kļūt par rakstnieku. Teātrī izsludina lugu konkursu, un tanī piedalās arī Gulbis ar drāmu «Latvieši». Sižets ir izraudzīts no dzimtslaiku dzīves, luga attēlo latviešu diezgan beztiesisko stāvokli un cīņu pret valdošajām vācu aprindām. Darbs ir pavājš, tas

¹ RLMVM, Raiņa fonds, inv. № 16514.

netiek godalgots. Taču lugas sižets un ideja labi parāda Gulbja tālaika ideoloģisko noslieci: viņš atrodas pilnīgā «tautiskā laikmeta» rakstnieku ietekmē, un aktuālie politiskie jautājumi, augošā strādnieku kustība viņam ir otrā plāksnē.

Lugu «Latvieši» savās atmiņās par Ansi Gulbi piemin Aspazija. Slobodskas trimdas laikā Gulbis lūdza Raiņa atsaucsmi par lugu, un tanī ieskatījās arī Aspazija. «Te līdz ar vienu vēstuli Gulbis atsūtīja mums savu oriģinālu, kādu lugu, kas saucas «Latvieši». Tā plašā vēsturiskā nozīmē aptvēra dzimtslaikus, un centrālā figūra tajā bija kāda Marija, kuru vācu kungi bija pieņēmuši par audzēkni, sniedza viņai iespēju pienācīgi izglītoties, tā ka viņa spēja spriest un novērtēt tālaika notikumus un savas tautas smago likteni. Ap to tad arī saistās visa lugas darbība, konflikti un traģika. Luga bija uzrakstīta pārāk sliktā, neskaidrā rokrakstā, tas bija tikai pirmuzmetums. Nevarēju salasīt un tāpēc lūdzu lugu pārrakstīt un atsūtīt otrreiz — es labprāt to izlasīšu un došu savus aizrādījumus. Atskaitot manu «Atriebēju», kas vēl arī bija stipri korigējama — kā jau aizrautīgs jaunības darbs, Merķeļa un Šillera «Laupītāju» iespaidā un ierosmē radies, mums tolaik lugu ar vēsturisku sižetu nebija. Gulbja luga bija mierīgāka, apjomā plašāka, ar visu vēstures laikmeta kolorītu. Diemžēl autors viņu netika otrreiz vairs atsūtījis... Zēl tomēr, ka Gulbis nebija palicis arī pie pirmās lugas, kas toreiz būtu bijusi istā laikā un vietā. Varbūt visam par iemeslu bija cenzūra, varbūt Gulbis domāja, ka cenzūra nelaidīs cauri, tāpat kā tā bija aizliegusi manas «Atriebējas» izrādīšanu.»¹

Neveiksme sacensībā jaunekli nesatricē. Viņš ir neatlaidīgs un iecerēto tematu neatmet. Vairākus gadus viņš retajos brīvajos brīžos pārstrādā un slīpē savu darbu.

Saskarē ar teātra ļaudīm un literātiem Gulbim rodas priekšstats par jaunu, agrāk īsti neapjaustu kultūras dzīves

¹ Aspazija. Grāmatnieks un rakstnieks Ansis Gulbis. Atmiņu piezīmes.

nozari — grāmatu izdošanu. Autobiogrāfiskajā romānā «Olģerts Silarājs» viņš raksta, ka «šīnī sabiedrībā diga viņa dvēselē pirmie asni kļūt par grāmatu izdevēju».¹ Galveno ierosmi šajā virzienā dod izdevēja Jēkaba Dravnieka darbība. Kad 1891. gadā iznāk Dravnieka «Konversācijas vārdnīcas» pirmā burtnīca, Gulbis to izlasa rindu pa rindai. Nedaudzās loksnes paver viņam pavisam citu pasauli, parāda grāmatu, kas var sniegt atbildes uz visiem jautājumiem un līdz ar to var dot neatsveramu vielu pašizglītībai. Bet iespējas radīt šādu grāmatu un nodot to lasītājiem ir viena cilvēka — izdevēja — rokās. Gulbim rodas apbrīna pret izdevēju darbu. Jo sevišķi viņš jūsmo par Jēkabu Dravnieku, kas riskē ar saviem līdzekļiem, laiž klajā ne tikai «Konversācijas vārdnīcu», bet arī «Latvju tautu» — enciklopēdisku rakstu virkni, palīdz izdot K. Barona «Latvju dainas» un laiž klajā vēl daudz citu zinātnisku un daiļliteratūras izdevumu. Par J. Dravnieka lielo nozīmi latviešu grāmatniecībā Gulbis vēlāk raksta vairākos apcerējumos. Vairākkārt viņš piemin arī šā entuziasta ietekmi savā dzīvē, profesijas izvēlē. «Viņš bija kā meteors, kas liesmās pats sadeg un citus rauj līdzī. (...) Toreiz, pirms 35 gadiem, kad saņēmu viņa izdoto «Konversācijas vārdnīcas» pirmo burtnīcu, es tā sajūsminājos, ka nolēmu kļūt par grāmatnieku. Šo liktenīgo soli varbūt es nekad nebūtu spēris, ja Jēkabs Dravnieks mani kā jaunekli nebūtu ar savu ideālismu saviļņojis.»²

A. Gulbja centienus saprot fabrikas kasieris P. Kalniņš. Viņš redz, ka jauneklim fabrikas administrācijā nav īstais darbalauks, un iesaka tam pāriet uz darbu grāmatu tirdzniecībā. Kalniņam ir zināma brīva mācekļa vieta vācieša K. Jozesa grāmatu un mākslas priekšmetu veikalā Daugavpilī, un viņš rekomendē tur Gulbi. Jauneklis piekrīt, atstāj diezgan labi atalgoto darbu fabrikā un divdesmit divu gadu vecumā (1895) kļūst atkal par mācekli. Gulbim ir apbrīno-

¹ Olģerts Silarājs, 19. lpp.

² Gulbis A. Jēkabs Dravnieks. — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1928, № 1, 61. lpp.

jams talants ātri iejusties jaunos apstākļos, piemēroties cilvēkiem un iegūt viņu uzticību. Viņš veikli apgūst jaunās nozares specifiku, iepazīst pircēju intereses un iesaka pārkaŗtojumus veikala darbībā, sevišķi piedāvājamo grāmatu sortimentā. Ierosinājumi ir veiksmīgi, grāmatu apgrozījums strauji pieaug, un jau pēc dažiem mēnešiem Gulbis kļūst par veikala nodaļas vadītāju. Viņam tomēr ir grūti panest provinces pilsētas dzīves šaurību un veikala īpašnieka mietpilsonisko dzīvesveidu, jo jādzīvo tā ģimenē. Gaišākie brīži ir tajos vakaros, kad Gulbim rodas iespēja piedalīties latviešu inteliģences sanāksmēs. Šādu brīžu tomēr ir maz, jo veikala darbā jāpavada augas dienas līdz vēlai naktij. Pēc gāda Gulbis atstāj Daugavpili un atgriežas Rīgā iepriekšējā fabrikas darbā.

Rīgas posms tomēr nav garš. Veikala īpašnieks K. Jozess pierunā Gulbi no jauna atgriezties Daugavpilī — šoreiz jau kā visa plašā uzņēmuma vadītājam. Tagad darba apstākļi ir pavisam citi, viņam visa diena nav jāpavada veikalā, ir daudz vairāk brīva laika. Ne tikai firmas, bet arī savās interesēs Gulbis daudz ceļo, iepazīstas ar Krievijas un ārzemju lielajiem grāmatniecības uzņēmumiem. Gulbis noorganizē ar šiem uzņēmumiem plašus sakarus. Sevišķi cieši tie kļūst ar Leipcigas Bibliogrāfijas institūtu. Tā dibinātāja J. Meiera uzņēmība un darba principi kļūst par paraugu. Gulbis organizē Meiera dažādo enciklopēdiju izplatīšanu ne vien Baltijā, bet arī Krievijā. Rodas jauns sapnis: izdot plašu enciklopēdiju latviešu valodā. J. Dravnieka uzņēmums ir bankrotējis, un viņa pasāktā «Konversācijas vārdnīca» paguvusi iznākt tikai līdz 27. burtnīcai. Šis darbs būtu jāturpina, bet Gulbim vēl nav ne vajadzīgās prasmes, ne līdzekļu.

A. Gulbis studē grāmatniecības literatūru, pēti arī latviešu grāmatniecības vēsturi. Salīdzinot latviešu un cittautu grāmatniecību, viņš redz mūsu lielo atpalicību šajā nozarē. 1900. gadā «Austrumā» parādās A. Gulbja pirmais apcerējums par grāmatniecības jautājumiem: «Grāmatu tirdzniecība Baltijā un pie latviešiem» (№ 9, 846.—852. lpp.). Ar grāmatu

tirdzniecību Gulbis pēc vācu valodas parauga apzīmē visu grāmatniecību, ietverot arī izdevniecību darbu. Viņš diezgan sīki raksturo latviešu grāmatniecības vēsturi un norāda uz dažādiem trūkumiem izdevniecību darbā: latviešu valodā trūkst mācību grāmatu, tikpat kā nemaz nav arodnieciskās literatūras, nav vārdnīcu, jo agrāk izdotās jau ir novecojušās. Biežāk jāiznāk kopotajiem rakstiem, jāorganizē sēriju literatūra — ne vien dailliteratūras, bet arī populāri zinātnisko izdevumu sērijas. Galvenajos vilcienos tā ir latviešu grāmatniecības turpmākā darba programma, arī paša Gulbja darbības programma, ko viņš soli pa solim realizē nākamoj gadu desmitos.

Tiešo ierosmi plāniem par jauniem latviešu grāmatniecības pasākumiem Gulbim dod daži latviešu inteliģenti, kuri dzīvo Daugavpilī vai tās apkārtnē un laiku pa laikum pulcējas pilsētā uz pārrunām. Viņu vidū ievērojamākais ir dzejnieks Andrejs Pumpurs. Gulbis viņu jau ir redzējis agrāk, bet ciešākas saskares nav bijis. Tagad — 1897. gadā — Gulbis tuvu iepazīstas ar dzejnieku. «Lāčplēša» autoram patīk enerģiskais, jūsmīgais jauneklis, viņi tiekas diezgan bieži un nododas nākotnes sapņiem. Kad Gulbis stāsta dzejniekam par saviem nākotnes nodomiem grāmatniecībā, A. Pumpurs reiz sarunā ierosina, lai jaunais grāmatnieks izdod viņa rakstu kopojumu.¹

«No šī vakara Oļģertā [Ansī Gulbī] atdzīvojās viņa senējs dzīves sapnis: dibināt savu grāmatu apgādniecību. Kā šis darbs būs veicams un, galvenais, kādi naudas līdzekļi vajadzīgi, par to viņš nedomāja. .. viņš neprātoja arī par naudu un lieliem kapitāliem, kas tos varētu viņam aizdot, kur viņam pašam it nekā nebija. Nē, tā visa viņš negribēja ne zināt, ne par to domāt. Viņu sajūsmināja pati ideja, mērķis.»²

¹ *Gulbis A.* Pasaka par grāmatu. — Grām.: Gulbis A. Kopoti raksti. R., 1. sēj., 1937, 202. lpp. (Turpmāk: Pasaka par grāmatu.)

² Oļģerts Silarājs, 28. lpp.

Pārrunas ar Andreju Pumpuru notiek vēl vairākkārt, bet konkrētu rezultātu tām nav: Pumpurs pats izdevniecības praktiskajos jautājumos neorientējas, nekādus padomus šajā ziņā viņš nespēj Gulbim dot. A. Pumpura raksti lielākoties ir izkaisīti periodikā, viņam pat nav visu sacerējumu saraksta. Gulbis ļoti labi pārzina grāmatu tirdzniecību, orientējas literatūrā, prot spriest par izdodamo grāmatu izvēli un kritiski novērtē to tehnisko izpildījumu, bet arī viņam ir sveša grāmatu izdošanas organizācija. Par pašreizējo latviešu grāmatniecību viņam ir diezgan kritisks spriedums: «Līdz šim latviešu grāmatu apgādniecībā valda pilnīgs haoss. . . Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa, savākusi tautas grašus uz iepriekšparakstīšanos, piesūta saviem abonentiem grāmatas, izlasē vājas un tehniskā izlaidumā kļiedzošas. Vienīgi J. Ozols Cēsīs un Piebalgā daudz maz kultivē latviešu grāmatu.»¹

Lietišķus padomus A. Gulbim dod ārsts Pēteris Kalniņš (1865—1899), kas strādā Dignājā un bieži ierodas arī Daugavpilī. Viņš plaši pazīstams ar savu sabiedrisko darbību un dziļajām kultūras interesēm. Beidzis Maskavas universitāti, viņš piedalījies jaunstrāvnieku kustībā, rakstījis periodikā par literatūru un medicīnu. P. Kalniņš pievērsās Gulbja uzmanību sabiedriskiem jautājumiem, un viņi pārrunā arī grāmatniecības darbu. Kalniņš norāda uz diviem nepieciešamiem grāmatu izdevēja sekmīgas darbības pamatnoteikumiem: jābūt labai profesionālai izglītībai un pietiekamam kapitālam. Sarunas ar P. Kalniņu Gulbi dziļi ietekmē: «Tā bija tā lielā atziņa, kura kļuva vēlāk izšķiroša manā darbībā.»²

Ar lielu neatlaidību A. Gulbis turpina krievu un vācu grāmatniecības literatūras studijas, noskaidro iespējas mācīties Leipcigā. Lasīšana iespējama tikai vēlā vakarā un naktī, jo nu darbs uzņēmumā izvērties tik plašs, ka vadītāja līdzdalība nepieciešama visu dienu. Rodas pārpūle. Gulbis

¹ Pasaka par grāmatu, 204. lpp.

² Turpat.

smagi saslimst un vairākus mēnešus ārstējas Rīgā. Jau agrāk Gulbis ir iepazinies ar skolotāju S. Novicki, vienu no Rīgas Latviešu biedrības muzeja organizētājiem un etnogrāfijas nodaļas vadītāju. Ārstēšanās laikā saites ar Novicku ģimeni kļūst ciešākas. Tuva draudzība Gulbim izveidojas ar Novicka meitu Irmu, kurai ir sakari ar revolucionāro jaunatni. Irma iepazīstina Gulbi ar revolucionārajām idejām, ar marksisma pamatprincipiem. Draudzība ar I. Novicku turpinās arī nākamajos gados, un 1905. gadā Irmas ietekmei ir izšķirošā nozīme Gulbja līdzdalībā revolucionārajā kustībā.

Izveseļojies Gulbis atgriežas Daugavpilī. Te viņam ir izredzes kļūt par lielās firmas līdzīpašnieku un pat mantīnieku. «Bet mani žņaudza tās bailes, vai man šai mietpilsoņu dzimtā visu mūžu pavadīt — tikai naudas pēc, tikai bagātas sievas pēc?» atceroties šo laiku, Gulbis pēc trim gadiem raksta Rainim.¹ No mietpilsoņa dzīves brīdina arī Pumpurs. Viņš mudina Gulbi doties pasaulē un iepazīt plašākus dzīves apvāršņus. Arī pats Gulbis grib izrauties no provinciālās un mietpilsoniskās vides, jo viņam arvien skaidrāks top mērķis — izdevēja darbs tautas labā, rakstnieku labā: «Es nekavējoši stāšos sakarā ar mūsu tautas rakstniekiem un uzaicināšu viņus piedalīties manā grāmatu apgādniecībā. Es esmu nabags un dzīvoju no savas algas, bet to, ko es spēšu atlicināt, es visu atdošu mūsu literatūrai. Es mīlu daili un skaistumu un pielūdzu klasicismu, un es gribu skaistumu un klasicismu ievest mūsu rakstniecībā. Es uzmeklēšu tos vienuļos literātus, kuri dzīvo tālā trimdā vai arī kā politiski emigranti dzīvo pa svešām zemēm, kuri nezina, ko viņiem rītdiena nesīs, bet kuri savā garā ir milži un uzvarētāji. Vēl es neesmu ar sevi skaidrībā, cik tāli manas spējas sniegsies, vai mani ienākumi spēs likt pamatus tai lielajai ēkai, pie kuras celšanas es stājos, bet vienu es zinu: man ir griba.»² Sos vārdus A. Gulbis autobiogrāfiskajā romānā «Oļģerts

¹ RLMVM, Raiņa fonds, inv. № 16514.

² Oļģerts Silarājs, 85. lpp.

Silarājs» saka savam draugam un labvēlim Vilim Siliņam (1879—1935; romānā: Atis Kalniņš), lauksaimniekam, vēlākajam 1905.—1907. g. revolūcijas dalībniekam, aktīvam kooperācijas darbiniekam. Tas atbalsta Gulbja centienus un vēlāk arī materiāli pabalsta viņu izdevniecības darbā. Siliņš mudina Gulbi domāt par rakstniekiem emigrantiem, par kuriem kā gara milžiem Rīgā jau stāstījusi I. Novicka.

Pirmais solis jaunās izdevniecības veidošanā ir principiāla vienošanās ar Andreju Pumpuru par tā Kopotu rakstu izdošanu. «Protams, par honorāru netika bilsts ne vārda, tā bija goda lieta. Bet Pumpurs nebija mierā ar savu «vecmodīgo» valodu, kā viņš izteicās. Viņa rakstu, kā arī dzeju rediģēšanai un pārstrādāšanai viņš ieteica Juri Kalniņu, «Baltijas Vēstneša» redaktoru.¹ Rakstu iznākšanas termiņu vēl nenorunājām.»²

Kurp doties? Ar ko sākt? K. Jozesa firmas uzdevumā A. Gulbis ir uzturējis kontaktu ar vairākiem Krievijas centriem, ar daudziem uzņēmumiem. Izmantojot šo veikalisko pazišanos, viņš piesakās par darbinieku Šveices pilsoņa S. Behlija vairumtirdzniecības uzņēmumā Pēterburgā. Viņu pieņem par aģentu ar 150 rubļiem algas mēnesī. «Prom uz Krieviju! Pelnīt, daudz naudas pelnīt! Tad, jā, tad būs svabads ceļš uz grāmatu.»³ 1900. gada 31. decembrī A. Gulbis iebrauc Pēterburgā.⁴

S. Behlija firmas uzdevumā Ansis Gulbis apbraukā ne vien Pēterburgas veikalus, piedāvādams tirdzniecībai mākslas priekšmetus un kantora piederumus, bet apceļo visu Krieviju — arī valsts dienvidus un Sibīriju. Darbam jāveltī viss

¹ Juris Kalniņš (Prātkopis), 1847—1919. Bijis skolotājs Vietalvā, vēlāk žurnālists. «Baltijas Vēstneša» redakcijas loceklis no 1895. g., atbildīgais redaktors 1905.—1917., 1918. un 1919. g. Vairāku mācību grāmatu un J. Cimzes monogrāfijas (1914) autors.

² Pasaka par grāmatu, 226. lpp.

³ Turpat, 237. lpp.

⁴ Autobiogrāfijā «Pasaka par grāmatu» minēts nepareizs gadaskaitlis (1899). Seit un turpmāk datumi vecajā stilā, ja vien tekstā nav dots tiešs norādījums uz jauno stilu.

laiks, brīvu brīžu tikpat kā nav. Panākumi firmas labā ir tik lieli, ka tās īpašnieks septembrī palielina Gulbim algu, izmaksājot algas starpību arī par nostrādātajiem deviņiem mēnešiem. Nu ir reālais pamats — algas ietaupījumi, lai varētu sākt izdevniecības darbu. Ir 1901. gada septembra beigas. Nekavēdamies Gulbis raksta divas vēstules ar priekšlikumu pārdot viņam manuskriptus: Andrejam Pumpuram un Aspazijai. Pirmais atbild Pumpurs. Aspazijai adresētā vēstule vēl ilgi guļ «Dienas Lapas» redakcijā, kūr to sūtījis Gulbis, un dzejniece to saņem tikai nākamā gada sākumā.

Gara un sirsnīga ir Pumpura atbilde. Pumpurs joprojām ir Daugavpils (Dvinskas) intendantūras pārvaldes ierēdnis. Viņam nākas daudz braukāt, pārvadājot karaspēka mantas. Nākas apbraukāt ne vien visu Krieviju, bet pabūt arī Ķīnā un citās Āzijas zemēs. Tie ir gari, nogurdinoši ceļi, kas reizēm ilgst vairākus mēnešus. Gulbja vēstuli Pumpurs saņem pēc Ķīnas ceļojuma, sasirdzis ar akūtu reimatismu.

Dvinskā 18-tā oktobri 1901. g.

Mans daudz cienīts Gulbe kungs!

No Ķīnas atbraucis, es Dvinskā pie rudens laika pārmaiņas stipri saslimu ar aso reimatismu, ka tagad guļu kara hospitālī un ārstējos ar siltām vannām; tādēļ arī atbilde uz Jūsu vēstuli vairākas dienas nokavējās.

Tā kā mani pirmie pensijas gadi (25) beidzas nākošā pavasari un ir cerības slimības dēļ dabūt palielinātu pensiju, tad laikam nākošā gadā es izstāšos iz kara dienesta, nometišos varbūt Rīgas tuvumā uz dzīvi uz kāda zemes stūrīša un, zināms, vēl līdz vēlākām mūža dienām nodarbošos ar literatūru, tad labprāt savienotos ar kādu kompanjonu jeb arī patstāvīgu izdevēju, kuram savus sacerējumus, drukātus un vēl nedrukātus, pret zināmu honorāru nodotu priekš jauniem izdevumiem.

Še man jāpiemin, ka jau daudz agrāk priekš Jums, sākot dažus gadus atpakaļ, jau esmu no vairākām pusēm, sevišķi no skolotājiem, dabūjis uzaicinājumus atvēlēt savus sacerējumus priekš latviešu dzejnieku jeb labāko rakstnieku darbu viskopīgākiem izdevumiem: pēdējais šini pavasari tādš uzaicinājums bija no kāda jelgavnieka, kurš šādu latviešu rakstnieku sacerējumu krājumu grib izdot kopā ar zināmo grāmatu tirgotāju Ozolu no V.-Piebalgas. Tātad šim projektam būtu arī citi konkurenti.

Uz visiem šādiem uzaicinājumiem es līdz šim dažādu iemeslu dēļ neesmu vēl nevienam neko atbildējis; pirmais ir Jūsu priekšlikums, kuru labprāt pieņemu, tādēļ ka esmu pārliecināts, ka ar krietnu uzcītību, kura Jums pietiekošā mērā piemīt, šādu uzsākumu varētu uzņemties un ar izveist.

Vēl piezīmēju, ka mani paši pirmajie darbi atrodas izkassiti pa visiem agrākiem «Baltijas Vēstneša» numuriem, sākot no paša sākuma 1869. g. Tad stāsts «Erkus Munte» iz vec-prūšu dzīves Vācu ordeņa iekarošanas laikā atrodas laikrakstā «Pasaule un Daba», izdota no Biezbārža.¹ Kas lai uzņemtos visu šo rakstu savākšanu, man nav no viņiem nekādu norakstu, ne i manuskriptu? Un, cik man zināms, pašai «B. Vēstn.» redakcijai Rīgā nav vairs visi gadu gājumi pilnīgi. Varbūt Pēterburgā Latviešu biedrības arhīvā tie būtu atrodami.

Tad, izdodot visas manas dziesmas, jāievēro, ka priekš trīsdesmit gadiem mūsu literatūras valoda vēl maz bija attīstījusies, tādēļ tur valodas un arī dažu ritumu ziņā vairākas vietas jāizlabo; to, zināms, tik es pats vislabāki izdarītu.

Nezinu, vai Jūs pie manu rakstu izdevumiem arī pieskaitiet epu «Lāčplēsi», tas būtu vislabāki jāizdod ar ilustrācijām; daži no latviešu māksliniekiem agrāki Pēterburgā par šo lietu interesējās, varbūt arī tagad kādi atrastos, aprunāties.

¹ Originālā nepareizs laikraksta nosaukums. Jābūt «Sēta, daba, pasaule».

Honorāra ziņā pieminu, ka agrāki Pūcits¹ un vēl tagad «Mājas Viesa» otrais redaktors Zālits² man maksā par jauniem oriģinālrakstiem 50 r. un par no jauna izdodamiem 30 r. par drukas loksni, šie paši nolīgumi³ no manas puses paliktu arī uz Jums, zināms, ja tos pieņemiet.

Paziņojiet plašāki, ar kādiem īpaši maniem sacerējumiem Jūs gribiet savus izdevumus iesākt. Kā tas sauksies, kādos laikmetos iznāks, kur tiks drukāts u. t. jpr.?

Visā cienībā Jūsu A. Pumpurs.⁴

Šis ir pirmais dokuments, kas liek pamatu Anša Gulbja izdevniecības darbam, jo saskaņā ar Krievijas civillikumiem autora pozitīvā atbilde uz izdevēja priekšlikumu nodibina abu pušu līguma attiecības.

Gulbis tūlīt stājas pie A. Pumpura darbu sakopošanas, talkā aicinādams arī dzejnieka ieteikto redaktoru Juri Kalniņu. Sarežģījums rodas ar apcerējuma «Tēvijā un svešumā» 2. daļas manuskriptu, jo autors to iesniedzis izdošanai Pūcišu Gedertam, bet pēdējais manuskriptu neatdod un neiespiež to arī grāmatā. Satraukts Pumpurs atsaucas uz Gulbja vēstuli.

Doinskā 23. febr. 1902. g.

Cienīts Gulbe kungs!

Kā no Jūsu vēstules redzams, tad maza cerība no Pūciša k. dabūt manu manuskriptu «Tēvijā un svešumā» par otro daļu.

¹ Pūcišu Gederts (Gederts Eilenbergs, 1846—1919), grāmatu izdevējs un tirgotājs, laikrakstu redaktors. 1891.—1894. g. «Dienas Lapa» līdzizdevējs. 20. gadsimta sākumā pārdeva savu uzņēmumu, pievērsdamies inenesīgākām saimniecības nozarēm.

² Pēteris Zālite (1864—1939), E. Plātesa periodisko izdevumu redaktors. Ap gadsimtu miju veicinājis vairāku latviešu rakstnieku (arī Aspazijas un Raiņa) literāro darbību, bet reakcionāro uzskatu dēļ ļoti kritizēts, sevišķi 1905.—1907. g. revolūcijas laikā un pēc tās.

³ Vārds «nolīgumi» šeit ar nozīmi 'nosacījumi, noteikumi'.

⁴ V. Lāča LPSR Valsts bibliotēka, Reto grāmatu un rokrakstu daļa (turpmāk: VB), R X/34, 1,26.

Bet tomēr tas būtu ļoti žēl, ka šis manuskripts paliktu rakstos neiespiests, jo caur to notiktu liels robs manos sakopotos rakstos un, otrkārt, liels zaudējums latviešu literatūrā, jo, cik man zināms, tam līdzīgu mūsu Tēvijas aprakstu nav klajā laistu. Žēl, ka es tagad, slims būdams, no savas puses pie tā maz varu palīdzēt, jo pēdējā laikā man nav zināms, kur Pūciša k. tagad atrodas jeb vai ar viņš maz nodarbojas ar grāmatu pārdošanu. Pēdīgais, ko es varu darīt, rakstiņu uz Rīgu redaktoram Kalniņam un lūgšu no savas puses, lai viņš izzinātu tuvāki Pūciša veikala darišanas un vai šis manuskripts līdz šim laikam ar ir uzglabāts ticis; un tad, zināms, raudziņu, izlietojot savas autora tiesības, iegūt atpakaļ savu manuskriptu. Rokrakstos nedrukātu dzejoļu pie manis nekādu neatrodas, tie ir visi nodrukāti pa laikrakstiem, tā kā «Mājas Viesi», «Baltijas Vēstnesis»; piemēram, piemiņa, nolasīta pie Laubes Indriķa kapa. Visas šās dziesmiņas vajadzētu salasīt un pievienot dziesmu krājumam, kuru pēc Jūsu paša noteikšanas drukātu marta mēn. Pēc šī paša laika es ceļošu veseloties uz Kaukāziju, kur palikšu Pjatigorskas avotos, kur ir diezgan dārga uzturēšanās; un tāpēc vēlos, ka nākošā mēn., kā solījāties, manu honorāra daļu, divi simti rubļu, piesūtitu.

Visneizdevīgākā gadījumā, ja manuskripts (otras daļas «Tēvijā un svešumā») būtu bojā gājis, tad man tas jālūko no jauna sarakstīt priekš drukāšanas.

Tātad visādā vizē turpināsim manu sacerējumu izdevumu.

Ar daudz labām dienām Jūsu A. Pumpurs.¹

Ansis Gulbis vienojas ar Juri Kalniņu par Pumpura rakstu rediģēšanu. Viņš cer dabūt no Pūcišu Gederta «Tēvijā un svešumā» otrās daļas manuskriptu. Par to Pumpuram raksta Kalniņš.

¹ VB, R X/34, 1,26.

Rīgā 9. martā 1902. g.

Sirsniņi cienītais tautietī!

Sajās dienās dabūju no Gulbe kga iz Pēterburgas vēstuli, kurā viņš ziņo, ka Pūcits par zināmu izpirkšanas maksu soloties atdot Jūsu manuskriptu «Tēvijā un svešumā». Tātad to rokā dabūt — tas nu atkaras no Gulbe kga. Cerams, ka tas nekavēsies manuskriptu iegūt. Joprojām cerams, ka drīzumā varēšu stāties pie darba, ko Jūs un Gulbe kgs man uzticiet. Labprāt atzistos, ka man būs patīkami nodarboties ar mūsu tautas dziāko censoņu sacerējumiem, tos sakārtojot priekš drukas. Par Jūsu man piedāvāto uzticību tāpēc pateikdamies, Jūs lūdzu, vai Jūs man varbūt paši neuzdosiet savu sacerējumu iedalīšanu, tā kā Jums pašam taču vislabākais pārskats par tiem. Tāpat lūdzu man darīt zināmas savas vēlēšanās, kādas Jums būtu nodomātā izdevuma ziņā. Beidzot man nāktos vieglāk sameklēt Jūsu sacerējumus, ja Jūs man laipni paziņotu, vai tie citur arī vēl būtu meklējami vai tikai «Mājas Viesī» un «Balt. Vēstn.» vien.

Pirms iesāku savu darbu, gaidīšu no Jums kādus derīgus aizrādījumus. Izteikdams Jums savu līdzdalību pie Jūsu likteņa neveselības ziņā un novēlēdams Jūsu atspirgšanu līdz pilniem spēkiem, palieku

Jūsu padevīgais J. Kalniņš.¹

Kā redzams, A. Gulbis vēlas saistīt Juri Kalniņu pastāvīgā izdevniecības darbā — par rakstu sakopotāju un rediģētāju.

Nākamajā dienā A. Pumpurs raksta Gulbim; viņu visvairāk nodarbina «Tēvijā un svešumā» manuskripta liktenis.

¹ VB, R X/34,1,27.

Cienīts Gulbe kungs!

Jūsu pēdējo vēstuli saņēmu, saņēmu ir naudas sūtījumu ar piecdesmit rubļiem, tā nu mūsu literāriskā darbošanās būtu iesākusēs. Man nav pierakstīts, cik lielu atlīdzību daļoju agrākos gados par Pūcišam iesniegtiem manuskriptiem: tie 36 rubļi, par kuriem Jums agrāk minēju, ir laikam par citu kādu manuskriptu saņemti, un tādēļ par «Tēvijā» otrās daļas manuskriptu nevaru noteikt, kādu summu es saņēmis. Ja Pūcišam par 95 rubļiem būtu rokā kvīte, tad arī tie paši viņam būtu jāatlīdzina. Šo atlīdzību lūdzu izdarīt no Jūsu puses un summu atskaitīt vēlāk no mana honorāra, zināms, honorāru rēķinot augstāki, tā kā šis manuskripts, «Tēvijā un svešumā» otrā daļa, pirmo reizi drukā iznāks un publikai un lasītājiem būs gluži jauna. Manuskriptu lieciet saņemt caur Kalniņa kungu Rīgā un atsūtiet man uz Dvinsku dēļ caurskatīšanas, ko es šepat priekš manas ceļošanas uz Kaukāziju varu izdarīt; tad nosūtišu Kalniņa kungam uz Rīgu, kurš vēl var pielikt klāt manus dažus isākus rakstus iz «Balt. Vēst.» agrākiem gada gājumiem, un tad visu sakopoto otro daļu «Tēvijā un svešumā» viņš Jums nosūtīs uz Pēterburgu dēļ nodrukāšanas.

Ar daudz labām dienām un visu cienību

Jūsu A. Pumpurs.

P. S. Ķemeru avotu dziedināšanas spēja, par kuru Jūs man vēstulē bijāt minējuši, ir gan man ar zināma, tikai tur nepielaiž neviena kroņa ierēdņa ārstēties uz kroņa rēķina; turpretī Pjatigorskā tiek sniegta visa ārstēšanās uz kroņa rēķina, turklāt brīnum jaukie un romantiskie Kaukāzijas kalnu izskati, dārzi un parki, un veselīgais kalnu klimats nav salīdzināms ne ar kādiem Ķemeriem.¹

¹ VB, R X/34,1,26.

No Pūcišu Ģederta tomēr neizdodas manuskriptu saņemt, un tas latviešu literatūrai ir zudis.

A. Pumpura veselības stāvoklis pasliktinās, viņš nevar aizbraukt uz Pjatigorsku un ārstējas turpat Daugavpilī. Dzejnieka domas vēl kavējas pie literatūras, bet viņa stāvoklis ir bezcerīgs. Pumpuru apmeklē draugi. Par kādu apmeklējumu raksta Jēkabpils skolotājs M. Rācenis, kas bijis pie dzejnieka kopā ar V. Siliņu:

Nobraucām papriekšu līdz cietokšņa ofiķieru slimnīcai. Se Pumpura vairs neatradām. Teica, ka esot pārnesti uz zaldātu slimnīcu. Mums tas nepatika. Bet Pumpurs mūs vēlāk apmierināja, jo zaldātu slimnīcā esot labāka apdienēšana. Vajadzēja paiet labam laikam, kamēr visas formalitātes tika izpildītas: no pieteikšanās pie dežūra ārsta pēdīgi līdz pašam slimnīcas priekšniekam, kādam ģenerālam. Pumpura istabā bija ievietots vēl kāds otrs slimnieks ar ātru krūšu iekaisumu — tirs mirējs. Gaiss pavisam nospiests. Pumpuram vieta starp logu un durvīm. Se velk cauri, tāpēc slimnieks nostāigājis ar atzveltna sēdekli līdz pašam sienmalim. Uz tāpelītes uzraksts: «Ierēdnis Pumpurs», «Kroniskais reumatisms». Slimnieks satinies nakts uzvalkā. Viņam neesot iespējams ne īsti gulēt, nedz ar sēdēt. Viņš tā tik mokoties. Sevišķi stipru sāpi sajūtot krūtīs. Viena puse ķermeņa pārņemta no triekas un stipri satūkusi. Dēļ sāpju remdināšanas viņam dodot laikam morfiju. Pie pirmā skata slimnieks it kā iemidzis un sevi sastindzis. Ģimja vaibstī bez kustības. Te par britiņu iedegas acu skats un Pumpurs kļūst atkal par Pumpuru. Interesējas par latviešu dzīvi, laikrakstu polemiku un tā tālāk. Stipri viņam rūp viņa ģimenes liktenis. Siliņu viņš lūdz izgalvot no vietējās kases kādu summu, ko sevīm vasarnīcu iepirkt. (Vēlāk Siliņš minēja, ka, lai gan Pumpurs bijis intendantūras ierēdnis, tomēr neesot sevīm vairāk atlicinājis kā tik 300 rubļu.) Nodarbošoties ar sakņu dārzkopību, jo no dienesta neesot vairs ko domāt. Siliņš apsolās par visu gādāt, bet aizrāda slimniekam, ka viņa veselības stāvoklis par pagājušiem trim mēnešiem neesot labojies, bet gan

atpakaļ gājis, ka ar vasarnicu nepietikšot, vajadzēšot doties uz dienvidiem. Izrādās, ka uz dienvidiem slimniekam grūti nokļūt: kronim esot daudz kandidātu un maz vietu. Tomēr slimnieks noņēms meldēties, pieteikties uz Krimu.

Atnāk ārsts. Tas dēļ slimnieka iepriecināšanas paziņo, ka Pumpuram rītdien pusdienā būšot vistas zupa. Uz slim. vēlēšanos to viņš nepaspējis agrāk izgādāt. Ārsts arī tajās domās, ka slimniekam jābrauc dziedināties uz dienvidiem. Vēlāk ienāk pats ģenerālis, slimnīcas priekšnieks. Tas arī solās gādāt, ka Pumpurs tiktu dienvidos.

Uz beigām Pumpurs pastāsta, kā viņš tik daudz saslimis. Reumatisms viņam piemītot no sen gadiem. Tik pēdējā gadā, kad, ceļodams pa tālām zemēm, uzreiz iebraucis no dienvidu karstuma ziemeļu aukstumā, tad par daudz saaukstējies. Pieņācis mitināties Rīta Sibīrijā no akmeņiem sakrautās būdās ar caurvelkošu ziemeļa vēju.

Dzejnieks pielej mums ar devīgu roku tējas glāzēs vīnu, bet mums grūti sekot viņa viesmīlībai līdzī. Nospiestais gaiss neļauj pat mazākā malca baudīt, nedz ko uzkost... No latviešiem bez Siliņa reti kas apciemojot Pumpuru. Tik vienīgi kāds poļu inženieris neesot aizmirsis savas paziņas. Tas apgādājot slimnieku ar laikrakstiem un citu un pat kārtojot viņa vājos naudas apstākļus... Gribot Pumpurs pārstrādāt savu «Lāčplēsi», bet vai liktenis to viņam lems?¹

A. Gulbis mudina redaktoru Kalniņu, lai tas ātrāk ķeras pie darba un sagatavo kopoto rakstu manuskriptu iespiešanai. Bet darbs tik ātri nav paveicams: vispirms jāapzina visi periodikā izkaisītie Pumpura raksti, tad tik varēs tos rediģēt. Gulbis vairākkārt raksta Pumpuram, mierina viņu, sūta viņam augļus un siltas drēbes. Maija vidū Pumpurs vēl ir Daugavpilī.

¹ M. Rāceņa vēstule V. Maldonim, datēta [Jēkab-] Miestā 1902. gada 7. maijā. Aprakstītā tikšanās bijusi gan agrāk. (Oriģināls VB, R X/34,1,28.)

Dvinskā 16. maijā 1902.

Daudz cienīts Gulbe kungs!

Atvainojat, ka uz Jūsu agrākām vēstulēm nebija iespējams atbildēt, kamēr nedabūju skaidrākas ziņas par peldes vietām — iznāca tā, ka cilvēks domā un priekšniecība dara. Tagad vairs netikšu sūtīts uz Kaukāziju ārstēties, bet uz Krimu. .. Arī turpat ļoti vēlu — no pirmā jūlija līdz pirmam augustam, otrā kursā. Tātad stipra slimība man neatļauj tik ilgi gaidīt, tāpēc došos uz Ķemerēm uz sava rēķina no 20. maija līdz 20. jūnijam, caur ko, zināms, man sacēļas vairāk izdošanas. Tādēļ miši lūdzu uz mana honorāra daļas kādu simtiņu rubļu turpu nosūtīt. .. No sirds pateicos par Jūsu svētku dāvanām; viņa pudeles izdzērām uz Jūsu veselību.

A. Pumpurs.¹

Nākamo vēstuli 30. maijā raksta Pumpura dzīvesbiedre Ede, lūgdama kārtējo honorāra sūtījumu adresēt tieši uz Ķemeriem. Gulbis ir viens no retajiem, kas par dzejnieku gādā viņa slimības laikā, un atzinīgi to piemin Ede Pumpura: «Pateicos sirsnīgi, ka Jūs viņa labā tik daudz esiet rūpējušies un darijuši, caur ko viņam dažs grūts brīdis uz slimības gultas tai apziņā ir atvieglots ticis, ka Latvijas dēli, par kuriem viņš tik daudz dziedājis, viņa nav aizmirsuši.»²

22. jūnijā (pēc jaunā stila 5. jūlijā) Andrejs Pumpurs mirst.

Saņemdams šo ziņu, Ansis Gulbis ir dziļi satriekts. Ar Pumpuru viņu saistīja jaunības sapņi, kuru realizēšana liekas jau tik tuva. Gulbis skumst arī par to, ka nav varējis iepriecināt dzejnieku ar viņa kopoto rakstu izdevumu.

¹ VB, X/34,1,26.

² Turpat.

Ar A. Pumpura rakstu kārtošanu un izdošanu neveicas tā, kā bija paredzēts. Juris Kalniņš gan ir izslavēts skolotājs un redaktors, bet ļoti gauss darba darītājs. Dzīvodams Pēterburgā un mēnešiem braukādams pa Krievijas tālajām guberņām, Gulbis nevar regulāri sekot kopoto rakstu sagatavošanai. Viņam rodas šaubas, vai viņš, tālumā dzīvodams, spēš šos rakstus pienācīgi labi izdot. Šādu šaubu māks, viņš pat vēlas atteikties no Pumpura rakstu izdošanas tiesībām un nodot tās kādam citam izdevējam — lai tik neciestu gala rezultāts. A. Gulbis vispirms griežas pie grāmatu tirgotāja Dāvida Zeltiņa (Golta, 1867—1943), kas izvērsis jau diezgan plašu apgādu. Principā tas ir ar mieru, bet atsakās, kad uzzina Gulbja apsolīto honorāru: 1500 rubļu autoram un 300 rubļu redaktoram. «Tik dārgu rokrakstu neviens nespēs izdot bez zaudējumiem,» viņš raksta Gulbim.¹ Atsakās arī citi izdevēji, pie kuriem griežas Gulbis. Un tiešām — Gulbja apsolītais autora honorārs ir apmēram 75 rubļi loksne, kas pusotrkārt pārsniedz tālaika labāko grāmatu izdevēju maksāto honorāru par oriģināldarbu pirmreizējo iespiešumu. Gulbim nav citas izejas kā pašam turpināt sāktu darbu.

Šajā laikā — 1902. gadā — Ansim Gulbim sāk veidoties ciešas attiecības ar Raini un Aspaziju — attiecības, kuru pamatā sākumā ir gluži lietišķa izdevēja un autoru sadarbība, bet kuras gadu gaitā pāraug tuvā draudzībā un idejiskā saskaņā. Rodas projekts par J. V. Gētes rakstu izdošanu, vēlāk arī par Aspazijas kopotajiem rakstiem. 1903. gada 8. (21.) jūnijā «Pēterburgas Avīzēs» parādās pirmā informācija par jauno A. Gulbja izdevniecību: sagatavošanā atrodas un drīzumā sāks iznākt Gētes rakstu izlase, A. Pumpura un Aspazijas kopotie raksti. A. Pumpura Raksti paredzēti 3 sējumos: 1. Biogrāfija un dzejoļi, 2. «Lāčplēsis», 3. «No Daugavas līdz Donavai» un vēl neiespiestie raksti.

¹ *Klaustiņš R.* Anša Gulbja dzīves stāsts. — Grām.: Gulbis A. Kopoti raksti. R., 1. sēj., 1937, 110. lpp.

1903. gada decembrī iznāk Gētes Rakstu pirmā burtnīca, iespiež arī Aspazijas Rakstus, bet Pumpura darbu manuskripta vēl nav. Tikai 1904. gada maija sākumā J. Kalniņš manuskriptu nodod J. Ozolam Cēsīs, un tas 7. jūnijā saņem cenzūras atļauju iespiešanai. Atmests projekts par rakstu dališanu. Pumpura Raksti iznāk vienā sējumā. Ievadā sirsnīgus vārdus raksta Ansis Gulbis, ierosinādams Pumpuram celt granīta pieminekli. «Viņš ir bijis šis ugunīgais tautas dziesminieks, viņš ir tautas tīrumā vagu dzinis, nenokausēts no ikdienišķības rūpēm,» raksta Gulbis. Pumpuru viņš cildina vēl daudzkārt savos turpmākajos rakstos.

MARUTA STELMAKA

ANDREJS JESENS

(1873.14.IV—1958.30.V)

«Ceram, ka jaunā paaudze atzīmēs Jūsu kluso, neuzbāzīgo, bet derīgo un mūsu tautu stiprinošo darbu,»¹ 1923. gada 14. aprīlī, sveicot Andreju Jesenu jubilejā, rakstīja viņa līdzgaitnieki Ernests Birznieks-Upītis un Alberts Kronenbergs.

Pusgadsimts pagājis, kopš mūsu grāmatniecība attīstās bez tiešas Jesena ietekmes, un šis laiks ir pierādījis, ka mums nevajadzētu aizmirst pirmo vērienīgo humānas, demokrātiskas, mākslinieciski spilgtas un zinātniski izglītojošas bērnu un jaunatnes periodikas un daiļliteratūras apgādātāju.

Jesens dzimis Leišmalē — Kamardes pagasta Birzgaļu sādžas Rutku mājās. (Kamardi vēlāk pievieno Ceraukstes pagastam, tā atrodas tagadējā Bauskas rajonā.) Mātes dziesmu grāmata ir viņa ābece, «Latviešu Avīzes» — pirmā lasāmviela. Laikraksta ietekmē zēns izdod pats savu «avīzi», kur apraksta Birzgaļu sādžas notikumus. Seko krievu un vācu skolas Lietuvā un Bauskā. Viens gads Mazinga privātskolā, tikpat daudz t. s. «kreisšulē» — apriņķa skolā — un trīs gadi pilsētas skolā — «городское училище».

Turpmākajā Jesena dzīves gaitā un uzskatu izveidē liela nozīme bijusi Bauskas pilsētas skolas skolotājam — vispusīgi izglītotajam, godprātīgajam un smalkjūtīgajam Fricim Adamovičam un Baltijas skolotāju semināra dvēselei — latviešu valodas un dabaszinību skolotājam Eistāķijam Līcītim.

¹ Bauskas Novadpētniecības muzejs (turpmāk BNM), inv. № 1410/1.

Adamoviča vadītajā skolnieku pašizglītības pulciņā Jesens (nākotnē Kamardietis, Birzgalietis, Rutks, Rūķis) kopā ar klasesbiedru Vili Lejnieku (nākotnē Plūdoni) sāk mācīties dzimto valodu un literatūru (pilsētas skolā ir krievu mācību valoda), spēlē teātri, organizē latviešu bibliotēku. Vēlāk, jau būdams skolotājs, Jesens kopā ar audzēkņiem par pašu savāktiem līdzekļiem organizē klases bibliotēku, un tieši šis pasākums viņam īpaši skaidri atklāj latviešu bērnu un jaunatnes literatūras toreizējo nabadzību, pārliecina par tās intensīvas veidošanas un izdošanas nepieciešamību, aizved līdz grāmatu sērijai «Jaunības bibliotēka», ar kuru aizsākas Jesena mūža darbs.

1958. gada 18. janvārī Jesens raksta Antonam Birkertam: «Runājot par Friča Adamoviča iespaidu uz mani, varētu minēt, ka viņš ar Krilova pasaku tulkošanu pavedināja arī mani izmēģināt roku tulkošanā.»¹ Zīmīgi, ka tieši žurnālā «Austrums», kur savus tulkojumus (Plūdons tos novērtē kā pirmklasīgus, atsevišķos gadījumos pat kongeniālus)² publicē Adamovičs, 1894. gada otrajā pusē un 1895. gadā parādās Jesena atdzejotā leišu daina «Audzin' tēvis div' dēļņus...» un «dzejoļi no Koļcova» — «Ne vis ziedonis...», «Kur jūs, dienīņas...», «Jaunīb's zelta laikā...» un «Dieva svētība».

Atdzejoto darbu izvēle nav nejauša. A. Koļcova dzejas saturs un noskaņa 90. gadu pirmajā pusē Jesenam ļoti aktuāla. 1890. gadā viņš pabeidz Bauskas pilsētas skolu un ļoti vēlas mācīties tālāk, bet nomirst tēvs, un turpmākie pieci gadi paiet, strādājot pie brāļa, kam Andrejs atdevis savu mantojuma pusi, par puisi. Strādājis visus smagos lauku darbus — aris, sējis, plāvis, riju rakstā kūlis. Un tulkojis dzeju. «Mans liktenis toreiz.. ar savām nepiepildītajām ilgām likās līdzīgs Koļcova liktenim, un tālab arī

¹ BNM, inv. № 1427/4.

² J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs (turpmāk RLMVM), inv. № 39323.

mēģināju Koļcova dzejoļus tulkot,» 1958. gada 18. janvārī viņš raksta Birkertam.¹

Tātad Adamoviča vadītajā Bauskas pilsētas skolas pašizglītības pulciņā Jesens iepazīstas ar latviešu kultūru un sāk to apzināti apgūt, Adamoviča pašizglītības pulciņā iegūst bibliotēkas veidošanas ideju un pieredzi, vēlāk to izmanto skolotāja darbā un tādējādi nonāk pie sava mūža darba aizsākuma — «Jaunības bibliotēkas» izdošanas, Adamoviča ietekmē pievēršas tulkošanai, ko nepamet līdz pat sava garā mūža galam. Ar jebkuru no šiem Jesena dzīves faktiem būtu pierādāma Adamoviča pedagoga darba jēga (neaizmirsīsim — arī Plūdonis un Pēteris Kūla ir viņa audzēkņi!), taču cēloņsakarību ķēdei varam pievienot vēl vienu posmu: pateicoties Fricim Adamovičam, Andrejam Jesenam izdodas kļūt par skolotāju. Iespējams, ka neatlaidīgajam Leišmales zemniekam būtu izdevies pārvarēt šķēršļus bez citu atbalsta, bet konkrētajā gadījumā viņš to ir izdarījis ar skolotāja Friča Adamoviča palīdzību. Rutkos dzīvodams, Jesens sāk strādāt par skolotāju Ceraukstes skolā, bet drīz vien pārliecinās, ka trūkst darbam vajadzīgo zināšanu², un 1895. gadā pirmo reizi mūžā ierodas Rīgā, lai iestātos Valkas skolotāju seminārā un uzklausītu atraidījumu: «Ну, таких стариков мы не принимаем.» (Jesenam ir 22 gadi.)

Varam iedomāties, ar cik «vieglu» sirdi viņš brauc mājās — uz tālo Leišmali. Daudziem ar to būtu pieticis, lai uz visiem laikiem izmestu no galvas domu par izlaušanos no savas «kastas». Bet spītīgais kurpnieks negrib palikt pie savām liestēm! Ar Adamoviča rekomendācijas vēstuli Baltijas Skolotāju semināra pasniedzējam Līcītim Jesens vēl tajā pašā gadā dodas uz Kuldīgu.

Vai Jesens būtu nonācis pie sava lielā darba — bērnu un jaunatnes literatūras un periodikas izdošanas, ja viņam neizdotos kļūt par skolotāju? Varbūt.

¹ BNM, inv. № 1427/4.

² Autobiogrāfija. BNM, inv. № 2479.

Vai Jesenam būtu izdevies kļūt par skolotāju bez Adamoviča atbalsta? Varbūt.

Bet fakti runā savu, alternatīvu valodu. Fricis Adamovičs ir ietekmējis Jesena dzīves notikumus, to virzību — gan konkrētā situācijā ar konkrētu rīcību, gan plašākā nozīmē — veidojot viņa gara pasauli.

Tālākie cēloņsakarību ķēdes posmi aizved līdz Ernesta Dinsberga jaunākajam brālim un skolniekam Krišjānim Dinsbergam, pie kura Adamovičs dzīvoja no 1879. līdz 1883. gadam. (Tikai trīs gadus vēlāk Jesens un Adamovičs sastopas Bauskas pilsētas skolā.) Varbūt nav nejaušība, ka, tieši pie Dinsberga dzīvojot, iepazīnies ar viņa bibliotēku, Adamovičs sāk vingrināties atdzejošanā? Krišjānis Dinsbergs savukārt ir personiski pazīstams ar K. Baronu un K. Valdemāru un viņu ietekmē pievērsies jaunlatviešu kustībai.

Var jau būt, ka mēģinājums izsekot mūsu kultūras vēstures celmlaužu garīgajai izcelsmei līdzinās mehāniskai akmeņiņu bīdīšanai man vēlamās variantos, bet nav noliedzams, ka Jesena pašai dziedīgajā tautas vispusīgas izglītošanas darbā, centienos popularizēt dabaszinātnes, ekonomijas likumus, folkloru, iepazīstināt ar tālu tautu dzīvi ir ne viens vien saskares punkts ar jaunlatviešu kustību, kas viņa aktīvākās darbības laikā (1908—1934) jau sen izdzīvisusi. Ja uzskatām, ka dažu posmu personiskā saskarē veidojusies garīgo ietekmju ķēde tiešām pastāv kā viens veselums, tad vēlreiz pārlicināties par katra mūsu mazās tautas locekļa gara augstuma un konkrētas rīcības iespējamo ilglaicīgo ietekmi, neapreķināmi tālo starojumu, tātad — atbildību.

Šī ekskursa noslēgumā — fragments no Jesenam personiski nepazīstamas «Jaunības Teku» un citu viņa izdevumu lasītājas sveiciena pēdējā — 85. dzimšanas dienā.

Dārgo skolotāj!

[.] Kad mūsu dzīve ieiet vakarpusē, tad sāk uzmākties tāda kā mazvērtības sajūta: sak, vai es kur vairs deru, vai

esmu kam vajadzīgs. Tad atvelkamies sānos no dzīves un klusi sevī ciešam. [. .] Šī sajūta droši vien nav sveša arī Jums. Un te nu man gribas ar pārpilnu sirdi teikt: vai tad audzinātājs var savu darbu kādreiz beigt? Viņa sētais taču aug, vairojas — kā atoma kodols tas dalās arvien tālāk un plašāk, un tā iedarbība ir neapturama.

Vēl vienu sīkumu no manas dzīves — kā ilustrāciju nupat teiktajam: ja es pēdējos gados, nespēdama vairs skolotājas darbu strādāt, esmu iekārtojusi skaistu ciema bibliotēku, tad arī šeit iekšā ir liela daļa Jūsu nopelna — daudz lielāka, nekā Jūs to gribētu iedomāties.

Taču mana dzīvīte ir tik vienniecīgs stādiņš tai plašajā druvā, ko Jūs esat kopis, skolotāj. [. .]

Ar dziļu cieņu un bezgalīgu pateicību

M. Veidenberga, Jumpravas ciema bibliotēkas vadītāja.¹

Atgriezīsimies 1895. gadā Kuldīgā, Baltijas Skolotāju seminārā, kur Andrejs Jesens raksta diktātu un pasniedzējs Eistākijs Līcītis, gar solu rindām staigādams, klusām norāda uz pareizrakstības kļūdām. Tā Jesens, ar Līcīša palīdzību sekmīgi izvairījies no krievu vecās ortogrāfijas zemūdens klintīm, uz kurām strandējuši ne viena vien latviešu censaņa nākotnes nodomi, kļūst par semināristu. Līcīša ietekmē Kuldīgas laikā nostabilizējas Jesena populārzinātnisko rakstu pamats — materiālistiska dabas un kultūras vēstures izpratne, un viņš atzīst: «Līcītis mums atvēra acis un iemācīja, kā jāskatās uz dabu.»² Pateicoties pasniedzējiem Līcītim un Tretjakovam, Jesenu par krievu progresīvās literatūras lasīšanu no semināra neizslēdz, un 1899. gada 5. jūnijā viņš par teicamu uzvedību un «visnotaļ apmierinošiem panākumiem zinībās» saņem semināra beigšanas apliecību Nr. 458. «...дано сие свидетельство за надлежащею подписью и съ

¹ RLMVM, inv. № 292963.

² *Birkerts A.* Jaunatnes audzinātājs Andrejs Jesens. R., 1958, 10. lpp.

приложеніемъ казенной печати окончившему курсъ воспитаннику семинаріи Андрею Ясенасу, сыну крестьянина, родившемуся 2-го апреля 1873 года, въ Кибургской волости Понежевскаго уезда Ковенской губерніи, вероисповеданія лютеранскаго, въ томъ, что онъ .. въ Прибалтійскую учительскую семинарію поступилъ въ 1895 году въ 1 классъ, обучался въ ней четыре года (...). Вследствіе сего он удостоивается званія учителя начальнаго училища и при поступленіи на означенную должность имеетъ пользоваться всеми правами, той должности присвоенными, а такъ какъ онъ состоялъ казеннокоштнымъ воспитанникомъ въ продолженіи двухъ съ половиною года, то обязанъ за пользованіе казенною стипендіею прослужить въ должности начальнаго народнаго учителя въ Рижскомъ учебномъ округе, по назначенію учебнаго начальства, не менее 4 летъ или же уплатить семинаріи, для зачисленія въ доходъ казны двести двадцать пять руб.»¹.

Neilgu laiku nostrādājis Olaines draudzes skolā pie Teodora Zeiferta, Jesens vēl tajā pašā 1899. gadā pārceļas uz Rīgu un 1900. gada pirmajā pusē ir Jāņa baznīcas skolas pārziņa vietas izpildītājs, bet no otrā pusgada līdz 1902. gadam — skolotāja palīgs. 1900. gada 16. aprīlī no toreizējās Svānenburgas² vīriešu draudzes skolas ierodas turpmākais ilggadējais skolas pārzinis Andrejs Jaunzemis — Apsīšu Jēkabs.³

No 1902. līdz 1912. gadam Jesens strādā Rīgas savienotajās elementārskolās, no 1905. līdz 1915. gadam dzīvesbiedres Olgas Jesenas-Lerhas privātajā progimnāzijā. Pirmā pasaules kara gados Jesens Pēterburgā vada latviešu bēgļu bērnu pansionātu.

¹ Latvijas PSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs (turpmāk CCVVA). 7395. f., 1. apr. 16. l.

² Vecgulbenes.

³ Краткий исторический очерк женскаго начальнаго ев.-лют. училища при церкви Св. Иоанна в г. Риге. RLMVM, inv. № 51706.

1908. gadā D. Zeltiņa apgādā ceļu pie lasītājiem sāk pirmā no astoņām Jesena grāmatu sērijām — «Jaunības bibliotēka». Divu gadu desmitu gaitā tai seko «Vispārīgā bibliotēka» (1913), «Grāmatas skolai un mājai» (1914), «Mazajiem lasītājiem» (1915), «Populāri zinātniskā bibliotēka» (1921), «Svešās zemēs» (1924), «Ievērojami vīri dzīvē un darbā» (1924) un «Bērnu teātrim» (1924).

Visi 3 000 000 šo sēriju grāmatu kalpo mērķim, kas ietverts Jesena vispopulārākā izdevuma «Jaunības Tekas» ievaddzejoli, par kura tapšanu Antons Birkerts stāsta: «Kādu dienu pie manis ieradās Andrejs Jesens, ko pazinu kā skolotāju, bet ne personīgi. Viņš bija atnācis ar priekšlikumu: vai es nevarētu pārdzejojot kādu grieķu teiku par Herkulesu ceļa jūtīs? Viņš esot nodomājis izdot jaunatnes žurnālu «Jaunības Tekas», un tam vajagot ievada dzejoli. Dzejoļa virsrakstam vajadzētu būt «Visskaistākais ceļš». Apņēmos to izdarīt.»¹

1909. gada decembra vidū iznāk mēnešraksta 1910. gada 1. numurs ar Riharda Zariņa vāka un titullapas zīmējumiem un Antona dzejoli. Garajā dzejojumā Herkules krustcelēs sastopas ar likteņdievietēm, kuras aicina viņu sev līdzī. Jauneklis noraida grezno Baudu un seko vārdā nenosauktās, ārēji neievērojamās aicinājumam: «Tik ceļā uz pilnību! Grūtības veikt! / Tik mūžu kā censonim sākt un beigt! / Mums pilnība mūžīgā cīņā mīt, / Kur cilvēks dēļ cilvēka ceļas un krīt! / Ja nebīsties cīņas — to ceļu tad ej / Par svētību cietējai cilvēcei!»²

Andrejs Jesens ir vīrs, kas spēj mūžu nodzīvot saskaņā ar jaunībā izveidotā ētiskā ideāla prasībām. Darbabiedri viņu atceras kā sirsnīgu, bet atturīgu, mazrunīgu, askētisku, lietišķu, mūžam nevalīgu un steidzīgu. Arī grāmatizdevēja mazmeitām palikusi atmiņā viņa apvaldītā, vīrišķīgā sirsnība, vienkāršība, nopietnība un godīgums saskarē ar bērniem. Ne vēsts no samākslotības, milināšanās ar «mazo draudziņu».

¹ BNM, inv. № 1420.

² Antons. Visskaistākais ceļš. — Jaunības Tekas, 1910, № 1, 1. lpp.

Saglabājušies fragmenti no Jesena sarakstes ar viņa izdevumu autoriem arī liecina par izdevēja godprātību, smalkjūtību un pašcieņu savienojumā ar īstu cieņu pret mākslinieku. Viņš respektē autoru uzskatus un materiālās intereses. Pēdējās pat tiktāl, ka atsakās no Aspazijas atļaujas iespiest viņas dzejoļus bez honorāra. 1910. gada 28. novembrī Jesens raksta: «Jūsu laipno piedāvājumu — minētos dzejoļus drukāt par brīvu — es nevaru pieņemt. Man jau tā kauns, ka es varu maksāt tik maz, un Jūs no tā paša vēl gribat atsāties.»¹ E. Birznieks-Upītis stāsta, ka Jesens atšķirībā no citiem viņam pazīstamajiem redaktoriem mēdzis maksāt honorāru vēl pirms darba iespiešanas.

Jesena personiskās īpašības un viņa darbi liek Rainim atzīt: «Jūsu uzņēmums jau ir ļoti simpātisks.»²

Fakti pierāda arī Jesena drosmi riskēt mērķa vārdā. 1909. gadā, kad viņš uzsāk «Jaunības Teku» izdošanu, žurnāla dzīvotspēja nebūt nav pieprasījuma nodrošināta. Stolpina reakcijas iespaidā latviešu jaunatnes periodika nīkuļo un nespēj piesaistīt lasītājus. Pīredzējušais izdevējs Zeltiņš atsakās mesties tik neprātīgā pasākumā, kāds tobrīd šķiet bērnu žurnāla izdošana. Līdzekļus «Jaunības Teku» pirmā numura iespiešanai Jesens iegūst ar vekseliem un mēnešraksta pirmos 5000 eksemplārus pats ar skolniekiem iznēsā pa grāmatlīgrotavām. Pretēji visnotaļ pamatotajam neveiksmes pravietojumam žurnāla pirmo numuru nākas izdot atkārtoti, un Aspazija 1910. gada 16. februārī raksta Jesenam: «Pirmo burtn. «Jaun. Tekas» saņēmām, daudz paldies. Izdevumam paredzama ļoti laba nākotne — daudz sekmes uz to.»³

Sekojošā gadsimta ceturksnī Jesena vārds uz viņa daudzo grāmatu sēriju, «Jaunības Teku» (1910—1915; 1920—1931), «Mazo Jaunības Teku» (1924—1935) un «Mazo Tecīņu» (1930) vākiem garantē gaumīgu, enciklopēdisku saturu, labu

¹ BNM, inv. № 1426/4.

² RLMVM, inv. № 18474.

³ RLMVM, inv. № 128292.

māksliniecisko noformējumu un poligrāfisko izpildījumu. 1932. gadā Starptautiskais audzināšanas birojs Ženēvā izdod bērnu un jaunatnes literatūras katalogu. No 35 tajā minētajām Latvijas grāmatām 25 ir Jesena izdevumi.¹

Jesens cenšas ievērot lasītāju vecumu un intereses. Mazie var priecāties par A. Kronenberga, J. Jaunsudrabiņa, I. Zemberiņa, P. Kundziņa, E. Brencēna sirsnīgajiem zīmējumiem, K. Skalbes, H. K. Andersena, V. Haufa, O. Vailda u. c. literārās pasakas meistarību un daudziem simtiem dažādu tautu pasaku. Pusaudžus un jauniešus Jesena grāmatas un žurnāli iepazīstina ar dabu, sabiedrības un mākslas vēsturi, ceļojumiem, jaunākajiem tehnikas sasniegumiem un zinātniskiem eksperimentiem, talantīgām un pašai ziedīgām personībām. «Jaunības Tekās» atrodami materiāli par augu un dzīvnieku valsts likumsakarībām un Zemes klimatiskajām joslām, dažādu valstu un tautu ģeogrāfiju, vēsturi un etnogrāfiju, ziņas par polārpētniekiem R. F. Skotu un R. Amundsenu, A. Einšteina un I. Mečņikova lielajiem atklājumiem, bioritmu pētījumiem un «runājošas filmas» izgudrošanu. Tiek apcerēti Marsa kanāli un augu valsts iespējamība uz Mēness. Hronika stāsta par Ēģiptes piramīdu noslēpumiem, grāfa Cepelīna lidojumu uz Ziemeļpolu, tvaikoņa «Luzitānija» bojāeju un siseņu briesmām Spānijā. Jesens pats iepazīstina ar Zemes un dzīvības izcelšanos, floras un faunas pārstāvjiem, matemātikas un rakstības pirmsākumiem.

1909. gada 24. septembrī Jesens raksta Zeifertam: «Var būt, ka Jūs variat uzrakstīt par to, kāpēc nevajag lasīt Pinkertonu, Šerlok Holmu un tam līdzīgus gabalus.»² Jesens nekad neiet komerciāla aprēķina pavadā. Viņš izdod pasaules bērnu un jaunatnes literatūras pārles — M. Servantesa «Don Kihotu», M. Meipas-Dodžas «Sudraba slidas», M. Tvena «Princi un nabaga zēnu», Dž. Svifta «Guliveru» un D. Defo «Robinsonu Krūziņu».

¹ CVVA, 2402. f., 1. apr., 13. l.

² ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, T. Zeiferta fonds, 410.

Pat zinot «Jaunības Teku» vērtību, žurnāla popularitāte ir pārsteidzoša. Jau iepriekš citētajā vēstulē M. Veidenberga raksta Jesenam: «Neesmu nekad Jūs personīgi pazinusi, bet šobrīd gribas Jums īsumā pastāstīt par kādu no tām daudzajām dzīvītēm, ko Jūs esat vadījis «neklātienēs» ceļā.

Kad sāka iznākt «Jaunības Tekas», nomaļā Engures pagasta skolotājam bija sešus gadus veca meitiņa, kas tikko bija iemācījusies lasīt un alka izzināt un apgūt pasaules brīnumus. Un tieši tai laikā pavēras šā vārda vistiešākajā nozīmē «Brīnumdārza» vārti! [.]

Jā, un tad nāca viens no smagākajiem pārdzīvojumiem: kara dienās deviņu cilvēku lielajai ģimenei vajadzēja dažu stundu laikā aizvākties no jūrmalas prom. Māte kategoriski pateica: ««Jaunības Tekas» līdz paņemt nevaram. Bet es taču neko citu līdzīgu ņemt negribēju kā vienīgi savu dārgumu! Taču — neko darīt — bija jāstiepj uz rokas mazais brālītis. To, protams, zemē nosviest nevarēja...»¹ «Jaunības Tekas» tomēr nepamet latviešu bēgļus arī Pirmā pasaules kara ceļos. 1922. gada 17. augustā dzejas māceklis Aleksandrs Čadarainis raksta Jesenam: «Esmu karojis, tikko atgriezies dzimtenē. Svešumā, ar ko es varēju uzturēt kaut kādus sakarus ar latviešu literatūru, bija «Jaunības Tekas».²

Sakarā ar lielo rūpniecības uzņēmumu evakuāciju un lauku iedzīvotāju došanos bēgļu gaitās strauji samazinās lasītāju skaits, pieaug darbaroku, papīra un tipogrāfijas piederumu dārdzība. 1915. gada jūlijā Jesens pārtrauc «Jaunības Teku» izdošanu un pārceļas uz Pēterburgu, bet jau 1919. gada janvārī viņš atkal ir dzimtenē, Izglītības komisariāta uzdevumā organizē daiļliteratūras un populāri zinātniskās literatūras sēriju «Darba skolas bibliotēka».

1920. gadā atsākas «Jaunības Teku» izdošana, un Jesena izdevniecība un grāmatu veikals atgādina rūcošu bišu stropu. Te apgrozās literāti un mākslinieki, gan skolotāji un bērnu

¹ RLMVM, inv. № 292963.

² RLMVM, inv. № 40697.

vecāki, bet nepacietīgie abonenti jau vairākas dienas pirms gaidāmās jaunā numura iznākšanas taujā pēc sava žurnāla. Bez abonementa palikušie aizņemas «Jaunības Tekas» no citiem bērniem, vecākie lasa priekšā jaunākajiem. Arī pieaugušie ar interesi seko žurnāla saturam. Skolotāju kooperatīvā un katrā lielākā grāmatveikalā skolotāji steidzīgi lapo turpat uz vietas atgriezto kārtējo numuru, un Pīpiņa-Upmaņa spiestuvē kāds burtlicis pēc smaga darba paliek spiestuvē, lai izlasītu žurnālu vēl manuskriptā.

1910. gada 27. februārī Jesens raksta Aspazijai: ««Jaunības Tekas» nav domātas bērniem, bet jaunībai un arī pieaugušajiem, un tiem var dot arī nopietnākas lietas.»¹ — un turpmāk publicē A. Puškina, M. Ļermontova, N. Nekrasova, A. Feta, K. Baļmonta dzejoļus, I. Turgeņeva dzeju prozā, Ļ. Tolstoja, M. Gorkija, A. Kuprina, A. Čehova, E. Ožeško un H. Senkeviča, B. Bjernsona un G. Mopasāna prozu u. c. cittautu klasiķu darbus.

Tulkojumu lielo īpatsvaru Jesena izdevumos nosaka galvenokārt pastāvīgais oriģinālbeletristikas trūkums. 1914. gada 17. aprīlī vēstulē Aspazijai: «... es mūžīgi kaujos ar daiļliteratūras oriģināldarbu un dzeju trūkumu.»² 20. gados sevišķi cieša sadarbība izveidojas ar bijušo trimdinieku Raini un E. Birznieku-Upīti.

1921. gadā Jesens vēl karantīnā apciemo no Kaukāza pābraukušo Birznieku-Upīti un līdz tam personiski nepazīstamajam rakstniekam piedāvā pajumti savā mājā. Birznieks-Upītis tomēr apmetas pie drauga — «Dzirciemnieku» tehniskā vadītāja Jēkaba Iniņberga — namiņā Daugavgrīvas ielā.

«Tikko biju pie Iniņbergiem apmeties, tad jau pašā pirmajā dienā atnāca Jesens ar lielu portfeli, pilnu grāmatām, un pilnu galvu ar literāriskiem plāniem.»³ Birznieks-Upītis atceras. No šī brīža viņa darbība saistās galvenokārt ar Jesena izdevniecību. Birznieks-Upītis sagatavo «Jaunības

¹ BNM, inv. № 1426/1.

² RLMVM, inv. № 72848.

³ RLMVM, inv. № 134912.

Tekām» u. c. Jesena izdevumiem vairākus simtus tulkojumu (to vidū E. Setona-Tompsona stāstus, M. Tvena grāmatas par Tomu Sojeru un Heku Finu, Svena Hedina ceļojuma aprakstus), palīdz Jesenam izdodamās literatūras izvēlē un sarunās ar autoriem. Pēc «Dzirciemnieku» slēgšanas sadarbība ar Jesenu atrisina rakstnieka eksistences problēmu un stimulē viņa daiļradi. Jesens izdod «Kaukāza stāstus», «Buci un Ullu», «Nīnas pasaciņas» u. c. paša Birznieka-Upīša darbus un tulkojumus un viņa Kopotus rakstus. «Pastariņa dienasgrāmata», Raiņa 20. gadu bērnu dzeja un «Saules gadi» ir tieši Jesena «Jaunības Tekām» rakstīti darbi.

Jau 1912. gada 29. septembrī Rainis apliecina Jesenam cieņu un gatavību sadarboties: «Ļoti cienījamais Jesena kungs! Jūsu vadītās «Jaunības Tekas» ir jau priekš pieaugušiem īsti interesants laikraksts, bet priekš bērniem viņš taisni nesamaksājams. Un taču viņa maksa tik zema! Man liekas, laimīgi tie bērni, kuri aug, viņu lasot, un laimīga tā tauta, kurai tik pašreizējīgi un krietni jaunās paaudzes skolotāji. Prieks te līdzī strādāt.»¹

1923. gada augustā Latvijas bibliotekāru 1. kongresa laikā Birznieks-Upītis pastāsta Rainim, ka Jesena «Jaunības Tekas» un «Mazās Jaunības Tekas» labprāt iespiestu viņa bērnu dzeju un gada beigās to izdotu ilustrētās grāmatās. Rainis piekrīt, un turpmākajos gados cits pēc cita nāk klajā bērnu dzejas krājumi, kur uzņemti arī agrāk E. Plātesa izdevumiem rakstītie darbi.

«Saules gadu» variantos pirms tīrraksta 329. rindas atrodam sekojošu tekstu:

Mani mīlie, —
Onkuls Jesens saka manim,
Kā jūs manim palūguši,
Lai es stāstot ko par sevi!²

¹ RLMVM, inv. № 17084.

² Rainis J. Saules gadi. — Kop. raksti 30 sēj. R., 1979, 1 sēj., 2. var., 517. lpp.

1924. gada 27. oktobrī Raiņa dienasgrāmatā rakstīts, ka Jesena uzdevumā ieradies izdevniecības darbinieks Deisons un 1925. gadā «Jaunības Tekas» labprāt publicētu kādu garāku Raiņa rakstu — biogrāfiju, epu vai romānu. 1. novembrī Rainis apmeklēja Birznieks-Upītis un prasa «Jaunības Tekām» dzejnieka autobiogrāfiju. Tajā pašā dienā — 1. novembrī — lēmums: «Došu biogrāfiju pantos.»¹

1. decembrī Rainis atdod Deisonam pirmās dziesmas pa-beigto manuskriptu, bet jau 12. decembrī dienasgrāmatā raksta: «Saules gadi man nepatik.»²

1925. gada 8. februārī: «Grūti rakstīt, jo jūtu, ka nepatik.»³ Bet 15. februārī ieraksts: «Lasu S. gadus. Inīņai un Olgai nevienam nepatik, man arī ne.»⁴

Antons Birkerts Kopotu rakstu 11. sējumā «Dzīve un darbi» priekšvārdā raksta, ka Rainis darbu pie autobiogrāfiskā epa pārtraucis tādēļ, ka Jesens izteicies, ka biogrāfijai būtu vairāk nozīmes prozā. Rainim tas nav bijis pieņemams, teikusi Aspazija, tādēļ viņš dzejojumu pārtraucis.⁵

Nevaram apgalvot, ka Jesens šādu viedokli nav izteicis, tomēr Raiņa dienasgrāmatas ieraksti un Jesena vēstule 1925. gada 31. janvārī liecina, ka tas nevar būt bijis par iemeslu «Saules gadu» rakstīšanas pārtraukšanai.

1925. gada 28. janvārī Rainis raksta dienasgrāmatā: «..Jesenam likt priekšā atteikties no «Saules gadiem».»⁶ 30. janvārī: «Rakstu Jesenam, lai nedrukā S. gadus.»⁷

Un Jesens, vēstuli saņēmis, tai pašā dienā atbild: «Ļoti godāts Raiņa kungs. Man nu gan īsti pa prātam nav, ka Jūs esat spiesti grozīt savu nodomu attiecībā uz «Saules gadi». [.] drukāšanu pārtraukt man nemaz negribētos. Ja Jūs katru

¹ Rainis J. Kop. raksti. R., 1979, 4. sēj., 442. lpp.

² Turpat, 444. lpp.

³ Rainis J. Saules gadi, 446. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Rainis J. Dzīve un darbi. R., 1931, 11. sēj., 125. lpp.

⁶ Rainis J. Kop. raksti. R., 1979, 4. sēj., 446. lpp.

⁷ Turpat.

mēnesī varētu dot kādu daļu . . no nodomātā, tad jau arī būtu labi.»¹

Rainis vēl kādu laiku turpina strādāt pie epa, bet lielās noslogotības dēļ un arī tāpēc, ka viņu pašu neapmierina darba rezultāts, ir grūti regulāri iesniegt Jesenam kārtējās nodaļas plānotajā apjomā, un dzejnieks, kā pašam liekas, uz laiku atliek tā pabeigšanu.

Ļoti auglīga bijusi arī izdevēja sadarbība ar Aspaziju, V. Plūdoni, J. Jaunsudrabiņu, A. Upīti un citiem rakstniekiem. Jesens ar tālruņa zvaniem un apciemojumiem mēdzis uzmundrināt autorus, reizēm negājis projām bez solītā dzejoļa portfelī. Birznieks-Upītis atzīstas: «Ja Jesens nebūtu spiedis, tad nekad es nebūtu visu to uzrakstījis.»²

1925. gadā Jesens raksta Rainim: «Tā kā pieprasījumi pēc jaunības literatūras pēdējā laikā samazinājušies, tad pagaidām izdošana jāsašaurina.»³

Līdz ar Raiņa nāvi Jesens uz 20.—30. gadu saimnieciskās krīzes sliekšņa zaudē savu visautoritatīvāko līdzstrādnieku. Arvien grūtāk kļūst izsekot jaunās paaudzes mainīgajām interesēm, bez zinātniskajiem līdzstrādniekiem atbilstoši zinātnes augstajam attīstības līmenim informēt par aktualitātēm un konkurēt ar spējīgo Ati Freinātu.

Izšķiroša nozīme ir 1934. gada fašistiskajam apvērsumam. Visu mūžu bijis pārliecināts demokrāts, Jesens nespēj piemēroties autoritārā režīma apstākļiem. Viņš ignorē grāmatnieku tikšanos ar prezidentu Ulmani. Pēc tam Jesena izdevumus denuncē, arhibīskaps uzraksta par Jesenu sūdzību par antirelīģisku rakstu publicēšanu. Tāpat kā cara laikā, aizliedz viņa grāmatu «Kultūras vēsture». Veco grāmatizdevēju sāk dēvēt par sarkano Jesenu, viņa izdevumus neuzņem grāmatu izstādēs un bibliotēkās. Šī presinga rezultātā Jesens ir spiests pārtraukt izdevēja darbu.

¹ Rainis J. Kop. raksti, R., 1979, 4. sēj., 446. lpp.

² RLMVM, inv. № 134912.

³ RLMVM, inv. № 16710.

Vēl kāda interesanta Jesena personības skaldne. Turpat divdesmit gadus nostrādājis skolā, turpat trīsdesmit gadus organizējis latviešu bērnu un jaunatnes periodikas literatūras izdošanu, Jesens ir un paliek sīkstais, neatlaidīgais latviešu zemnieks. Zemkopis. Tikko atgriezies no Rīgas savās lauku mājās — Pēternieku pagasta Birzuļos, viņš ķeras pie aršanas, stāda jaunus augļu kociņus, izcērt vecos. Bet arī šajā jomā Jesens saredz tālāk par «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes». No 1926. līdz 1934. gadam viņš bez atlīdzības vada Misa lejasgala meliorācijas sabiedrību.

Vācu okupācijas gadus Jesens pavada Pēterniekos. 1948. gada vasaras nogalē viņš uz visiem laikiem atstāj Birzuļus. Turpmākie desmit mūža gadi pāriet Rīgā, Radiotehnikas ielā¹. Jesens pelnās ar tulkošanu, strādā grāmatu tirdzniecībā. Ernests Birznieks-Upītis un Andrejs Upīts panāk, ka viņam piešķir personālo pensiju. Vecums tomēr liedz iespēju aktīvi turpināt kādreiz iesākto, vecais grāmatnieks jūtas izsviests «utiļa kaudzē»² un raksta Antonam Birkertam: «... esmu miesīgi līdz nāvei noguris un atrodos tādā garīgā depresijā, ka kaut ko sakarīgu uzrakstīt neesmu spējīgs.»³

«... mans veselības stāvoklis neatļauj man atstāt māju. Pie visām līdzšinējām nelaimēm nākusi klāt jauna — esmu palicis bez kājām. Vispārīgi mans veselības stāvoklis ar katru dienu pasliktinās, un mani nekas vairs nevar iepriecināt.»⁴

Pēdējā dzimšanas diena — 1958. gada 14. aprīlis — tomēr apliecina, ka Andrejs Jesens un viņa «Jaunības Teikas» nav aizmirsti. 30. marta vēstulē Jesens savas jubilejas sakarā raksta Antonam Birkertam: «Es ļoti lūdzu šajā lietā neko nedarīt vienkārši aiz tā iemesla, ka mans veselības stāvoklis neatļauj man atstāt māju.»⁵ 14. aprīlis tiek sagai-

¹ Agrākā Mūksalas iela.

² BNM, inv. № 1427/1.

³ BNM, inv. № 1427/2.

⁴ BNM, inv. № 1427/7.

⁵ Turpat.

dīts kopā ar Albertu Kronenbergu. Latviešu bērnu literatūras un periodikas ceļa cirtēju sirsnīgi apsveic Latvijas Valsts izdevniecība, rakstiski cieņu viņa personībai un darbam izsaka Rīgas un Liepājas pedagoģiskās augstskolas, žurnāls «Bērība», daudzi «Jaunības Teku» cienītāji.

Jesena mūžs noslēdzas 1958. gada 30. maijā.

MŪSU JUBILĀRI

JĀNIS KUŠKIS

KRONVALDA ATIS UN LATVIEŠU VALODA

Kronvalda Atis (1837—1875) ir viens no tiem jaunlatviešiem, kas devis ļoti daudz latviešu valodai un valodniecībai. Kopā ar pārējiem jaunlatviešiem — Juri Alunānu, Krišjāni Valdemāru, Krišjāni Baronu, Kasparu Biezbārdi un citiem viņš piedalījies pamatu likšanā celtnei, ko saucam par latviešu nacionālo literāro valodu, dodams ne mazumu teorētisku atziņu, veikdams lielu praktisku darbu, cīnīdamies par latviešu tautas un valodas pastāvēšanas tiesībām tādos apstākļos, kad joprojām krietna daļa vietējo vācu filologu latviešus uzskatīja tikai par zemnieku šķiru un latviešu valodu par šīs šķiras izloksni, kam neesot lemts tapt par kultūras tautas valodu. So apstākļu apskatam te sīkāk nepievēršamies; par to ir pietiekami daudz speciālu pētījumu.

Kronvalda Ati parasti uzskata par Jura Alunāna valodnieciskā darba turpinātāju. Zināmā mērā tas ir pareizi, lai gan pēc Alunāna nāves (1864) līdz Kronvalda darbības sākumam ir pārtraukums. Turklāt abi šie jaunlatvieši tieši nav sadarbojušies, jo Alunāna dzīves laikā Kronvalds vēl nebija kļuvis par jaunlatviešu ideju aizstāvi. Par tādu viņš kļuva vēlāk, pēdējos desmit mūža gados, kad viņš strādāja Tērbatā (līdz 1873. gada vidum) un pēc tam Vecpiebalgā.

Tomēr par latviešu valodu Kronvalda Atim ir radusies interese jau pirms 1865. gada, strādājot par skolotāju. Viņš patstāvīgi studē latviešu valodu, izmantodams pieejamos avotus — Gotharda Stendera gramatiku un vārdnīcu, kā arī tikko iznākušās Augusta Bīlenšteina gramatikas (1863, 1864). Jau šai laikā viņš ir darinājis dažu jaunu vārdu, kas, pēc

viņa domām, bija nepieciešams. Dažs no agrīnajiem Kronvalda jaunvārdiem nostiprinājies arī mūsdienu valodā, piemēram, *lidzeklis*.

Jaunlatviešu idejas Kronvalda Atis pirmoreiz pauž vācu valodas mācību grāmatas «Maza vācieša pirmais solis» otra izdevuma ievadā (1865). 1871. gadā radies Kronvalda darbs «Nationale Bestrebungen» («Nacionālie centieni»), kas publicēts gadu vēlāk. Šai darbā Kronvalda Atis noraida Rīgas vācu avīzē «Zeitung für Stadt und Land» pausto apvainojošo uzskatu, ka izglītots latvietis esot neiespējama lieta (*ein Unding*). Kronvalds norāda, ka par «it neko» izglītotu latvieti var uzskatīt tikai tādi ļaudis, kas izglītotu latvieti vairs nevar izmantot savās pret latviešu tautu vērstās interesēs. 19. gadsimta 60. un 70. gados, kad vācu muižniecība visiem līdzekļiem pūlējās kavēt latviešu tautas progresu ekonomikā un kultūrā, šāda nostāja, ko pauda Kronvalda Atis, bija progresīva.

Milēdams savu tautu un valodu, Kronvalds neielaižas nekādos kompromisos. Viņš atļaujas runāt latviski pie Jāņa Cimzes, lai gan zina, ka Cimzes mājā runā tikai vāciski. Kronvalds latviski uzraksta vēstuli Vidzemes skolu pārzinātājam Johanam Gulekem, izteikdams savus uzskatus par latviešu skolu, tautu un valodu. Par šo vēstuli Guleke vēlāk atceras: «Bet, ja studēts vīrs vācietim raksta latviski, ar to viņš parāda savu stulbumu vai fanātismu. Abos gadījumos viņš mums nebija derīgs.»¹ Savukārt Kronvalda Atis kādā 1872. gada vēstulē raksta: «Tautu patiesi mīlēsim, to smalki pazīdami un pareizi cienīdami viņas dārgākās mantas. Viena no šīm mantām ir mūsu tēvu valoda. Cienīsim to, kur un kā vien spēdami. Citādi paši sevi apmānīsim, veltīgi lielīdamies ar tautas mīlestību.»² Šādas domas Kronvalda rakstos atrodamas daudzkārt — gan speciālajos rakstos par valodu, gan citos.

¹ Latviešu literatūras vēsture. R., 1963, 2. sēj., 471. lpp.

² *Kundziņš K.* Kronvalda Atis. R., 1905, 198. lpp.

Rakstu par valodu Kronvalda Atim ir vairāk nekā citiem jaunlatviešiem. Kronvalds ir viens no jaunlatviešu galvenajiem valodas teorētiķiem. Laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» ir, piemēram, šādi viņa raksti par valodu: «Kāds vārds par mūsu tēvu valodu» (1869), «Vecas valodas, jauni vārdi» (1869), «Sinonimiski vārdi» (1870), «Mājas Viesa» domas valodas lietā» (1871), «Kādi jauni vārdi» (1872), «Leišu valodas vārdnīce no Kuršata» (1872), «Valodas kopējiem» (1872, otrs raksts ar tādu pašu virsrakstu 1874), «Dr. Ulmaņa latviešu valodas vārdnīce» (1872), «Par tiem vārdiem «egliens», «priediens» u. t. pr.» (1872), «Priekš nākošas vārdnīces» (1873), «Par mūsu tēvu valodu» (1877 — publicēts pēc nāves). Šajos rakstos risināti gan teorētiski, gan praktiski latviešu valodas jautājumi, viscaur tajos manāma Kronvalda doma par latviešu valodas pastāvēšanas un attīstības iespējām nākotnē. Un šo iespēju vārdā Kronvalda Atis tad arī izvirza nepieciešamību pilnīgot latviešu rakstu valodu.

Visai skaidru programmu par latviešu valodu Kronvalds pauž jau vienā no pirmajiem rakstiem «Kāds vārds par mūsu tēvu valodu». Ir lietderīgi šeit sniegt garāku citātu, kas dod ieskatu par paša Kronvalda domām latviešu valodas izveides jautājumos, kā arī ļauj spriest par paša Kronvalda latviešu valodu šādā speciālā rakstā; salīdzinot ar latviešu rakstu valodu agrākajos gados (arī jaunlatviešu prozas rakstos), Kronvaldam vērojama lielāka valodas lokanība, vāciskā ietekme ne tikai leksikā, bet arī sintaksē un stilā stipri mainījusies. Kronvalda Atis raksta: ««Pēterburgas Avižu» raksta nolūks ir gluži pareizs un uzteicams. Viņš (t. i., Juris Alunāns. — *J. K.*) ņemies, ja ne vairāk, — pa daļai aizrādīt līdzekļus, kas atrodas pašā latviešu valodā, kurus rūpīgi, saprātīgi lietojot, gan padarītu nevajadzīgus patapinājumus iz svešām valodām. Tiešām tagadējā latviešu rakstniecības uzplaukšana un pavairotā citība pēc izglītības liek vairāk izkopt ir šo valodu un izgudrot un dēstīt pat jaunus vārdus, kādu līdz šim tautai nebūt nevajadzēja un kuri viņai tādēļ līdz šim trūkt netrūka. Bet pie šā darba mums tikai nebūs acis

novērst no likuma, ka valodas izkopšana nedrīkst būt valodas taisīšana. Istenai valodas izkopšanai jādibinās uz valodas dabu un viņas dziļu pazīšanu, un smalku izmanību, lai latvietim neuzbāztu, kas patiesībā nebūtin nav latvieša manta. Neviena valoda nav taisāma. Tā aug, kamēr tai iekšā dzīvība. Latviešu valodai ir iekšā visai daudz dzīva spēka. Esmu pārliecinājies, ka viņas dziļākā izprašana un pamatīgākā iepazīšanās ar bagāto mūsu leišu valodu nākošajos gadu desmitos izveicinās latviskā rakstu valodas atdzimšanu.»¹

Par būtisku latviešu valodas izveides daļu Kronvalda Atis uzskata jaunu vārdu darināšanu, kuri vajadzīgi jaunu reāliju apzīmēšanai. Mazākā mērā viņa rakstos atrodamas domas par to, ka latviešu valoda tīrījama no nevajadzīgiem barbarismiem. Kronvalda darbības laikā valodas tīrīšana vairs nebija tik aktuāla kā jaunlatviešu darbības sākumposmā.

Svarīgi ir dažādos Kronvalda Atis rakstos izteiktie atzīnumi par to, kur meklējami un kā darināmi jauni vārdi.

Par galveno jaunu vārdu avotu Kronvalds uzskata pašu latviešu valodu. Tai ir pietiekami daudz vārdu sakņu, lai tās varētu lietot par jaunvārdu pamatu. Un latviešu valodā ir arī pietiekami daudz morfoloģijas līdzekļu šim nolūkam; galvenokārt par tādiem viņš uzskata latviešu valodas piedēkļus un priedēkļus. Ar tiem viņš pamatīgi iepazīties, pētīdams galvenos literārās valodas avotus: pirmkārt, tautas dzīvo valodu un tās augstāko, kopto veidu — folkloras, īpaši tautasdziesmu valodu; Kronvalds nebeidz vien cildināt tautasdziesmas, uz tām viņš atsaucas savās runās un rakstos; otrkārt, Kronvalds pētījis arī runātās valodas atspoguļojumu rakstos, arī nepilnīgajos feodālisma gadsimtu rakstos; viņš studējis pieejamās gramatikas un vārdnīcas. Par galveno Kronvalda Atis uzskatījis primāro valodas formu — runāto dzīvo tautas valodu, un šis uzskats lielā mērā atbilst

¹ *Kundziņš K. Kronvalda Atis. R., 1905, 239. lpp.*

mūsdienu valodniecības atzinumiem par to, ka literārās valodas rakstu forma ir tikai runas formas atspulgs.

Kronvalda Atis rūpīgi pētījis, kā jauni vārdi ierodas citās valodās. Bez latviešu valodas viņš labi ir zinājis arī krievu, vācu, leišu, latīņu un sengrieķu valodu, interesējies par sanskritu, franču, igauņu un citām valodām. Kronvalds bija labi iepazinies arī ar senprūšu valodas materiāliem. Vecā Stendera vārdnīca, kas Kronvaldam vienmēr bijusi klāt, bijusi pilna dažādām viņa atzīmēm. Pamatīgi viņš izpētījis arī Frīdriha Kuršaiša vācu—leišu vārdnīcas sējumus, ko viņš augstu vērtēja un kas viņam nodereja par lituānismu avotu, bet galvenokārt — par paraugu, kā dzimtajā valodā darināmi vārdi. Bez jau minētajām G. Stendera un A. Bīlenšteina gramatikām Kronvalds sīki ir iepazinies arī ar F. Bopa, A. Šlehera, H. Steintāla un citu autoru valodnieciskajiem darbiem — gramatikām, apcerējumiem par valodas vēsturi, valodas psiholoģiju un citiem jautājumiem. Kronvalda Atim tāpēc ir skaidrs priekšstats par jaunu vārdu rašanās veidiem citās valodās. Un galvenais avots allaž ir dzimtās valodas resursi. Tos nepieciešams izziņāt, un šim nolūkam Kronvalds netaupa spēkus. Viņa publikācijas, protams, domātas tiem, kam tāpat rūp latviešu literārās valodas attīstība gan runas, gan rakstu formā.

Dažādos Kronvalda rakstos norādīti latviešu valodas piedēkļi, ko var izmantot jaunu vārdu darināšanai. Feodālisma gadsimtu rakstos ļoti produktīvs bija padarīts piedēklis — *-šan-*. To lietoja ne tikai pamatnozīmē, bet vēl kādās divdesmit citās nozīmēs. Šim jautājumam pievērsies arī Kronvalds, norādīdams iespēju lietot arī piedēkļus *-um-*, *-ien-* pārmērīgi lietotā *-šan-* vietā. Kopš Jura Alunāna darbības laika latviešu vārddarināšanā produktīvi bija kļuvuši arī citi piedēkļi, piemēram, *-niek-*, *-nic-*, *-tav-* resp. *-tuv-*, *-īb-* un citi. Arī par tiem atrodami dažādi atzinumi Kronvalda rakstos, runājot par jaunu vārdu darināšanu.

Plašāk Kronvalda Atis sāk lietot sufiksālās galotnes *-a* un *-e*, pievienojot tās tieši vārda saknei. Šo vārddarināšanas

iespēju Kronvalds bija pamanījis vecā Stendera gramatikā, kur bija norādīta šādu īsu formu eksistence dažās latviešu izloksnēs. Kronvaldam šīs īsās formas likušās visai piemērotas valodas vārdu krājuma papildināšanai. Kopā ar sufiksālajām galotnēm Kronvalds dažkārt sācis lietot konsonantiskos piedēkļus *-n-*, *-sm-*, *-tn-* un citus (lai jaunvārds nekļūtu garš). Vēlāk šo Kronvalda norādīto paņēmieni darināt jaunvārdus ar sufiksālajām galotnēm un konsonantiskajiem piedēkļiem latviešu valodā ļoti plaši lietojis Rainis, uzskatīdams Kronvaldu par parauga devēju.

Kronvalda Atis lietojis plašāk arī citus piedēkļus, kas 19. gadsimta vidū vārddarināšanā nebija produktīvi. Ieskaitot iepriekš minētos, Kronvalda rakstos atrodami atzinumi par šādiem piedēkļiem, ko viņš lielākā vai mazākā mērā lietojis jaunu vārdu darināšanai: *-a-*, *-ain-*, *-ād-*, *-e*, *-est-*, *-ēn-*, *-ien-*, *-ij-*, *-iņ-*, *-īb-*, *-ig-*, *-it-*, *-kl-*, *-m-*, *-n-*, *-niek-*, *-nīc-*, *-oj-*, *-ol-*, *-on-*, *-sl-*, *-sm-*, *-sn-*, *-šan-*, *-tāj-*, *-tn-*, *-tuv-*, *-ul-*, *-um-*, *-ur-* un vēl citiem.

Atšķirībā no Jura Alunāna Kronvalda Atis plašāk jaunu vārdu darināšanai izmanto priedēkļus. Darinājumu ar tiem viņam gan ir mazāk nekā ar piedēkļiem. Arī rakstos tiem veltīta mazāka uzmanība. Kronvalds norādījis, ka ar priedēkļiem var darināt pamatvārdam tuvas nozīmes vārdus, bet var darināt arī pilnīgi jaunus vārdus. Viņš norāda arī uz iespēju vārddarināšanā vienlaikus izmantot gan piedēkli, gan priedēkli. Spilgti piemēri te ir Kronvalda jaunvārdi *izglītība*, *izloksne*. Priedēkļus Kronvalds ieteic izmantot arī darbības vārdu darināšanai. Parastākie Kronvalda Atā darinājumos sastopamie priedēkļi ir šādi: *aiz-*, *ap-*, *at-*, *ie-*, *iz-*, *līdz-*, *pa-*, *pār-*, *pie-*, *priekš-*, *sa-*.

Par svarīgu avotu jaunu vārdu meklējumos Kronvalda Atis uzskata dzīvo tautas valodu izloksņu formā, par ko viņš izrādījis ievērojamu interesi. Sastapdamies ar citu novadu runātājiem, Kronvalds centies uzzināt viņam nezināmus vārdus un nozīmes, ko varētu izmantot literārās valodas kuplināšanai. Apvidvārdus Kronvalds iesūtījis vārdnīcu autoriem

un izveidotājiem K. Ulmanim un K. Valdemāram. Augšzemieku vārdus Kronvalds ir pārcēlis vidus izlokšņu skaņās, ar to izpelnīdamies K. Ulmaņa neapmierinātību. Tomēr no sava uzskata Kronvalds neatkāpjas — citu novadu vārdi vispirms ir jāpārceļ literārās valodas skaņās, lai tos varētu izmantot valodas kuplināšanai. Sis Kronvalda atzinums valodas praksē un teorijā ir joprojām ņemams vērā arī tagad. Izlokšņu jautājumam Kronvalds pievērsies ne reizi vien sakarā ar vienotas nacionālas literārās valodas izveidi, uzsvērdams, ka visiem latviešiem, kas rūpējas par savu valodu, jāatbrīvojas no tādām īpatnībām, kas raksturīgas tikai kādam novadam.

Valodas bagātināšanai Kronvalds uzskata par iespējamu mainīt vārdu nozīmi. Tas attiecas gan uz dialektismiem, gan vecos rakstos atrastiem arhaismiem. Arī šai jautājumā viņš iet Jura Alunāna pēdās.

Tikai tad, ja dzimtajā valodā neizdodas atrast piemērotas iespējas jauna vārda vai nozīmes iegūšanai, Kronvalda Atis uzskatījis par vajadzīgu izmantot burtiskus tulkojumus no citām valodām vai tiešus aizguvumus. Arī šai ziņā viņš ir Jura Alunāna sekotājs. Vārdus Kronvalds aizgūst galvenokārt no leišu valodas, kā arī ievieš internacionālistiskus no klasiskajām valodām.

Uzsverot, ka visos vārdu jaunrades gadījumos Kronvalda Atis bijis Jura Alunāna sekotājs, jāņem vērā, ka visus jaunvārdu veidus Kronvalda Atis spējis likt lietā plašāk nekā Alunāns. Un daudz lielāka daļa jauno vārdu nekā Alunānam Kronvalda Atim ir izrādījušies veiksmīgi — tos lietojam mūsdienu valodā. Tādu ir apmēram puse no Kronvalda darinājumiem. Sis fakts uzskatāms par lielu Kronvalda veiksmi.

Vairākkārt Kronvalda Atis izteicies par latviešu rakstības reformu. Jau 1847. gadā Juris Bārs bija nācis klajā ar rūpīgi pārdomātu vecās rakstības reformas projektu. To atbalstīja Juris Alunāns un citi jaunlatvieši. Par būtisku jautājumu arī Kronvalda Atis uzskata latīņu burtu ieviešanu iespiedumā vācisko burtu vietā. Jāņem vērā, ka *rokkrakstā* latīņu

burti latviešu rakstos sastopami jau kopš 16. gadsimta un Latgalē jau kopš 18. gadsimta arī iespējamos tekstos ir latīņu burti; turpretim Latvijas rietumu daļā pēc vācu parauga iespaidumā ir fraktūra. Kronvalda Atis uzskata latīņu burtus par vēlamiem visā Latvijā visos raksta veidos. Viņš norāda, ka tas veicinātu vienotas latviešu valodas izveidi, tuvinātu Latgales latviešus pārējai tautas daļai. Bet vēšanās pret fraktūru jaunlatviešiem un arī Kronvalda Atim ir līdzeklis, lai veicinātu arī latviešu atbrīvošanos no vāciešu aizbildniecības kultūras jautājumos, arī valodniecībā.

Vecajā rakstībā bija ne mazums rakstības paņēmieni, kas bija tieši pārņemti no vācu rakstiem. Tādi bija patskaņu garinājumi ar burtu *h* aiz tiem, dažu līdzskaņu apzīmējumi ar vairāku burtu savienojumiem: *sch* (=š), *tsch* (=č), līdzskaņu dubultojums aiz jebkura saknes zilbes īsā patskaņa u. c. Kronvalda Atis uzskata, ka, veidojot racionālu rakstību, nav jāpārņem nevajadzīgi citas valodas rakstības paņēmieni, bet gan rakstība jāveido tā, lai rakstības sistēma atbilstu pašu valodas īpatnībām. Kronvalda Atis ir ļoti iepriecināts, ka K. Ulmaņa un K. Valdemāra vārdnīcās latviešu vārdi ir iespiesti ar latīņu burtiem un ka atmesti arī vecie vāciskās rakstības paņēmieni. Kronvalds priecājas, ka Kaudzītes Matīsa tulkotais M. Ļermontova «Kadži Abreks» iespiests ar latīņu burtiem. Latīņu burtu Rīgas tipogrāfijās trūkst, un vācieši, kam tipogrāfijas pieder, nepavisam nav ieinteresēti iegādāties latīņu burtus grāmatu iespiešanai latviešu valodā. Tas ir galvenais cēlonis, kas kavē latīņu burtu ieviešanu iespaidumā. Šis grūtības un arī materiālie izdevumi nenobaida Kronvalda Ati; turpinot Jura Alunāna tradīciju, Kronvalds izdod krājuma «Sēta, daba, pasaule» 4. sējumu (1873) — un ar latīņu burtiem.

Būdams pedagogs, Kronvalds jauno ortogrāfiju uzskata arī par svarīgu līdzekli tautas izglītības attīstībā, prasa skolu grāmatas iespiest jaunajā ortogrāfijā. Un jaunās paudzes mācišanu jaunajā ortogrāfijā Kronvalds savukārt uzskata par būtisku priekšnoteikumu jaunās ortogrāfijas

nostiprināšanai praksē. Aizsteidzoties nākotnē, var piezīmēt, ka arī Kārlis Mīlenbahs pēc tagadējās latviešu ortogrāfijas pieņemšanas 1908. gadā prasa to lietot skolās, lai veicinātu šīs ortogrāfijas izplatību tautā un vienlaikus veicinātu tautas izglītību.

Vairākkārt Kronvalda Atis pievērsies tādām būtiskām zinātnes valodas piederumam kā terminoloģija. Tāpat kā Juris Alunāns un Krišjānis Barons, bez latviskas cilmes vārdiem par ļoti noderīgiem terminoloģijā Kronvalda Atis uzskata internacionālismus. Savos rakstos Kronvalda Atis lieto labu daļu abu minēto jaunlatviešu rakstos sastopamo internacionālismu, kā arī «Pēterburgas Avīzēs» atrodamos internacionālismus. Kronvalda Atis plašāk pievērsās mākslas un zinātnes dažām nozarēm un lieto, piemēram, šādus internacionālismus: *arhitektūra* (ne vairs *arkitektūra* kā «Pēterburgas Avīzēs»), *horizonts*, *leksikons*, *lirisks*, *mūzika*, *poēzija*, *romāns*, *skulptūra* u. c. Lietojot kādā rakstā svešu vārdu pirmo reizi, Kronvalda Atis, tāpat kā Krišjānis Barons, uzskata par nepieciešamu vārdu paskaidrot, lai lasītājiem tas būtu saprotams.

Tomēr daudz plašāk nekā internacionālismus Kronvalda Atis terminoloģijā izmanto pašas latviešu valodas materiālu pēc tādiem pašiem principiem kā pārējos vārdus. Kronvalds arī te ievēro savu principu — vispirms izmantot dzimtās valodas iespējas un tikai pēc tam internacionālismus. Kronvaldam bija jau redzama arī daža viņa priekšteču neveiksme internacionālismu lietojumā, piemēram, tādi Jura Alunāna ieteiktie vārdi kā *breve* 'vēstule', *istorija* 'vēsture' u. c. valodas praksē nebija nostiprinājušies. Kronvalda jaundarinājumi *vēstule* un *vēsture* ir ar terminoloģisku raksturu. Terminoloģijai pieder arī citi Kronvalda Atis ieviestie jaunvārdi, sevišķi attiekmē uz mākslu un izglītību, piemēram, *daile*, *dzeja*, *dzejnieks*, *dzejolis*, *glezniecība*, *izloksne*, *locijums*, *māksla* un daži atvasinājumi no šiem vārdiem.

Terminoloģijas jautājumiem Kronvalda Atis ir pievērsies visai daudzās skolotāju sanāksmēs un apspriedēs Durbē,

Rīgā, Turaidā un Vecpiebalgā, kuru dalībnieks vai iniciators viņš bija. Piemēram, Vidzemes skolotāju sanāksmē Turaidā 1869. gadā viņš ierosinājis apspriest virkni jaunvārdu, kas nepieciešami skolu darbā: *burnīce, kaislība, laistuve* 'lejamkanna', *loma, pilsonis, satversme, sļautuve* 'splaujamais trauks', *sūtnis*, arī jau minētos *vēstule* un *vēsture*. Šāda plašāka terminu apspriešana un pēc tam to lietojums skolā varēja ievērojami veicināt to nostiprināšanos valodas praksē.

Par lielisku avotu terminoloģijas izveidei Kronvalda Atis ir uzskatījis folkloru, īpaši tautasdziesmas, kur rodama liela vārdu bagātība, daudzkārt lielāka nekā feodālisma gadsimtu rakstos. Pēdējā laikā ir izskanējušas domas, ka latviešu terminoloģijas sākums, sevišķi abstraktas nozīmes termini galvenokārt esot jāmeklē feodālisma gadsimtu autoru Elgera, Manceļa un citu rakstos, jo tur sastopami arī tādi vārdi, kādu nav tautasdziesmās. Tomēr, jautājumu aplūkojot rūpīgāk, izrādās, ka šīs domas nav diez cik pamatotas. Tiesa, vācu autoru darbos ir daži internacionālistiski, bet tikai daži vairāku gadsimtu laikā! Ir viņu rakstos arī vairāki jaundarinājumi no latviešu valodas vārdu saknēm, kuri bija nepieciešami viņu domu izteikšanai; tomēr nevajadzētu aizmirst, ka viss leksikas pamats šiem jaundarinājumiem ņemts no tautas valodas un folkloras. Par terminoloģijas bagātību latviešu tautasdziesmās rakstījis Artūrs Ozols, analizēdams tautasdziesmu leksiku, un citi autori. Un par ļoti daudziem tautasdziesmās lietotiem abstraktu jēdzienu apzīmējumiem ar terminoloģisku raksturu, kuri attiecas uz tādām kategorijām kā telpa, laiks, kustība, kosmoloģija u. c., plaši raksta J. Klētnieks 1985. gada Astronomiskajā kalendārā un izdevuma «Zvaigžņotā debess» 1985. gada izdevumos, minēdams plašu piemēru klāstu. Nav šaubu, ka latviešu terminoloģijas, arī abstrakto terminu sākums meklējams pašā latviešu valodā un tās pilnīgākajā feodālisma gadsimtu veidā — folklorā, īpaši tautasdziesmu valodā. Un Kronvalda Atim dara godu fakts, ka viņš to ir sapratis un praktiski izmantojis. Tas, protams, nepavisam neizslēdz vajadzību pētīt terminoloģiju

arī feodālisma gadsimtu rakstos, tomēr jau tagad ir skaidrs, ka daudz bagātāks materiāls ir tautasdziesmu valodā un daudzos gadījumos tas ir arī senāks. Cits jautājums, protams, ir tas, kas no tautasdziesmu terminoloģijas ir lietojams mūsdienās. Te jāņem vērā, ka terminoloģija, tāpat kā viss valodā, ir vēsturiska kategorija. Tādā kārtā redzam, ka Kronvalda Atis ir spēris soli uz priekšu terminoloģijas tālākajā izveidē, un viņa izvirzītie principi lielā mērā ir jo projām spēkā.

Atzīmējams Kronvalda Ata ieguldījums arī valodas stilistikā. Viņš ir pirmais jaunlatvietis, kas valodas stilam veltījis plašāku uzmanību. Viņa paša valoda ir veiklāka, lokanāka, latviskāka nekā citu jaunlatviešu prozas tekstos. Arī te viņam lielā mērā par paraugu ir noderējusi folklorā. Būtiska ir Kronvalda Ata prasība, lai valoda būtu skaidra, visiem saprotama, viegli uztverama. Tāpēc Kronvalds norāda, ka vārdi ir jālieto īstajā vietā un nozīmē. Stila bagātināšanai par svarīgiem viņš atzīst sinonīmus, kam 1870. gadā viņš veltījis īpašu rakstu, kas vispār ir pirmais sinonīmu apskats latviešu valodā tik plašā veidā. Sakarā ar sinonīmiem Kronvalda Atis cenšas arī noskaidrot dažādas vārdu semantikas nianšes, piemēram, vārdu rindā *mācīt, skolot, audzēt* 'audzināt', kā arī *izglītot, izkopt, tēlot, dailēt*.

Vairākos rakstos Kronvalda Atis pievēršas jautājumiem, kas ir tuvi valodas vēsturei, etimoloģijai. Viņš devis ieguldījumu arī šajās valodniecības nozarēs. Interese par vārdu cilmi viņam palīdzējusi gūt atziņas jaunu vārdu meklējumiem. Kronvaldu interesējuši arī personvārdi un jo sevišķi vietvārdi, to rašanās un nozīme. Vairākkārt Kronvalds uzsvēris, ka par valodas vēsturi jārunā skolās. Šī prasība bija aktuāla 19. gadsimta vidū, kad notika cīņa par latviešu valodas pastāvēšanas tiesībām, bet nozīmīgi tā nav zaudējusi arī mūsdienās.

Tālāk pievērsta uzmanība Kronvalda Ata praktiskajai darbībai latviešu valodas leksikas izkopšanā. Pēc dažādu atpuru atzinumiem, Kronvalda Ata darbības rezultātā radu-

šies ap divsimt jaunu vārdu, kas pieder pie dažādām leksikas grupām. Vairākos gadījumos Kronvalds vārdu nostiprinājis ar citu nozīmi. Ne visi šie vārdi pazīstami mūsdienu valodā. Parasti, runājot par Kronvalda Ata ieviestajiem vārdiem, nosauc kādus desmit vai vairāk piemēru. Šķiet, te būtu lietderīgi minēt šo vārdu lielāko daļu, lai rastos priekšstats par Kronvalda darbības paliekamo nozīmi. Vispirms minēti vārdi, ko lietojam mūsdienu valodā. Atkārtotot arī iepriekš minētos, pazīstamākie ir šādi: *aizbildnis, aizbildnība, apstākļi, apvārsnis, arhitektūra, arods, atvainot, atvasinājums, atvasināšana, atvasināt, audzēt, balva, burtnīca, būte, būtisks, būtība, cēlonis, cēls, cietoksnis, daile, daiļot, dzeja, dzejnieks, dzejojums, dzejolis, dzenulis, dziedonis, episks, galotne, glaims, glezniecība, gleznot, horizonts, ieskats, izglītība, izglītēt, izloksne, īpatnība, īpats, jauda, jaudīgs, jaunatne, josla, junda, jutekļi, kaislība, kaislīgs, kauja, kauktiņš, kautrēties, krāsa, kundze, kuplīnāt, ķermenis, leksikons, lirisks, līdzekļi, līdzstrādnieks, locījums, loma, luga, māksla, mākslinieks, mūzika, nākotne, nolūks, oma, omulīgs, padome, pagātne, pārspriedums, piedēkļi, pilnvara, pilsonis, pirmatne, pirmatnība, poēzija, priekšmets, rakstīkļi, raksturīgs, raksturs, redzokļi, rietumi, rīcība, romāns, sacerēt, sajēga, satversme, sinonīmīks, sinonīms, skolēns, skolotājs, skulptūra, slīmnīca, stāvokļi, sūtnis, tagadne, tēlniecība, tēlot, tēls, tēviņa, turpināt, tvirts, valde, varonis, veidols, veids, vergus, vēstule, vēsture, viela, vijīgs, vīrsaitis, virziens, ziedonis, zināmība, zinātne, zinātnieks, zīmulis.*

Ir mūsdienu valodā arī tādi vārdi, ko lietojuši jau citi jaunlatvieši, sevišķi Juris Alunāns, bet šie vārdi nostiprinājušies valodā (vai arī guvuši tagadējo nozīmi) Kronvalda Ata darbības rezultātā. Tādi ir, piemēram, *kareivis, skābekļi, skolnieks, veikalnieks, veikalot, veikals* un citi.

Ne mazums ir arī tādu Kronvalda Ata vārdu, kas mūsdienu valodā nostiprinājušies nav. Tādi ir, piemēram, šādi: *aizkārtība* 'greizsirdība', *ārīgs* 'objektīvs', *burtnīca* 'burtnīca', *dailekļi* 'glezna', *dailes rasma* 'daiļdarbs', *dailēt* 'izglītēt',

dailība 'māksla', *dailonis* 'mākslinieks', *debess spraislis* 'debess sfēra', *divatrons* jeb *divatrons* 'teātris', *dziede*, 'poēzija', *egliens* 'vieta, kur aug egles', *epīgs dzejols* 'daiļdarbs prozā', *gāilestība* 'greizsirdība', *gādeklis* 'uzdevums', *glīve* '(no)krāsa', *iekšķīgs* 'subjektīvs', *iestindzīgs* 'aizraujošs, saistošs', *iestingums* 'sasprindzinājums, sasprindzinātība', *izdailēt* 'izglītēt', *izdailība* 'izglītība', *izdzieties* 'censties tikt uz augšu, pacelties pāri citiem', *jaunule* 'novele', *krāsla* 'krāsa', *lais-tuve* 'lejamkanna', *lāgadība* 'norēķins, pārskats, atskaite', *mākne* 'māksla', *mēģiens* 'mēģinājums', *nausma* 'priekšrocība', *nika* 'zudums', *par paveizdu* 'piemēram', *priediens* 'vieta, kur aug priedes', *rakstiens* 'rakstījums, raksts', *seja* 'veids', *spaidonis* 'nepieciešamība', *spļautuve* 'spļaujamais trauks', *tārpība* 'vērtība', *tirdonis* 'pētnieks', *vērnība* 'uzticība, pastāvība', *vēstīgs dzejols* 'eoss', *vēstulēties* 'sarakstīties (pa pastu)', *vēstulība* 'korespondence', *zimolu daile* 'glezniecība'.

Ir diezgan daudz neieviesušos apvidvārdu, ar ko Kronvalda Atis domājis kuplināt literāro valodu, piemēram, *katica* 'īpašs grozs zivju ķeršanai (Babītē)', *kāvāt* 'sargāt, uzmanīt', *klibzaķis* 'cilvēks ar vāju raksturu', *kņadas* 'pelavas', *krekot* '(retumis) klepot' un daudzi citi.

Gan tie Kronvalda Ata lietotie jauninājumi, kas nostiprinājušies mūsdienu valodā, gan arī tie, kas nav nostiprinājušies, pieder pie dažādām leksisko jauninājumu grupām. Tur ir jaundarinājumi, arhaismu atjaunojumi, aizguvumi, burtiski tulkojumi, internacionālisti, dialektismi un citas grupas. Kronvalda rakstos lielākajai daļai šo vārdu var atrast pamatojumu īsākā vai plašākā izklāstā, kur iztirzāts, kāpēc vārds būtu vajadzīgs un kāpēc tieši tāds. Ir gadījumi, kad ar vienādu nozīmi Kronvaldam ir vairāki jaundarinājumi. Parasti tas ir tādos gadījumos, kad Kronvalds bija pārliecinājies, ka viņa darinājums valodā nenostiprināsies un vajag citu vārdu. Par visu to būtu iespējams sniegt plašu pārskatu, kas te nebūtu lietderīgi. Tomēr nelielu ieskatu Kronvalda Ata valodnieka laboratorijā var sniegt.

Dažkārt, meklēdams kādam vārdam piemērotu ekviva-

lentu latviešu valodā, Kronvalda Atis ir pievērsis lielu uzmanību morfoloģiskai atbilstībai un skaniskai līdzībai. Tā vārdos *raksturs* un *vēsture* viņš lieto piedēkli *-ur-*, jo tas atgādina atbilstošu morfēmu vārdos *Charakter* (kas 19. gadsimta rakstos joprojām bija lietots kā *karakters*) un *historia*. Tāpat piedēklis *-ul-* vārdā *vēstule* skaniski atgādinot antīko valodu *epistolē* un *epistula*, pie tam Kronvalds šeit saklausījis skanisku līdzību arī saknē. Vārdam *vēsture* Kronvalda Atis ierosmi radis tādos vārdos kā *žuburs* (kas atvasināts no *žubit*), *dundurs* (no *dundēt*) u. c. Kronvalda Atis spriež tā: «Tā kā pumpurs ir pampšanas sekme (*Erfolg, Resultat*), tā vēsture ir vēstišanas sekme. Visas ziņas, visus stāstus par kādu būšanu, par kādu valsti kopā saņemot, dabūsim viņas vēsturi.» («Baltijas Vēstnesis», 1869.)

Citā reizē Kronvalda Atis izsaka savas domas par vārdu *cēlonis*, *iemesls*, *vaina* semantiku. Vācu vārdiem *Ursache*, *Grund* varot atbilst visi trīs latviešu vārdi; bet jāievēro nozīmes starpība; *vaina* vairāk attiecoties uz kāda ļaunuma sakni; *iemesls* lietojams, ja gribot tikai aizbildināties, slēpjot īsto pamatu, bet Kronvalda jaunvārds *cēlonis* izsakot īsto pamatu. To labi ilustrē viņa sniegtie piemēri: *slinkums ir nelaiimes vaina*; *Spānijas troņa jautājums bija iemesls prūšu un franču karam*; *pārsaldēšanās ir cēlonis dažādām slimībām*. Mūsdienu latviešu valodas praksē vārdus *cēlonis* un *iemesls* nereti lieto bez nozīmes starpības — abus ar Kronvalda sākotnējo nozīmi 'cēlonis', bet līdz ar to zaudējam cēloni, kura dēļ Kronvalds darinājis vārdu *cēlonis* blakus vārdam *iemesls*, kas norāda tikai ieganstu, nevis īsto notikuma vai rīcības pamatu. Mūsdienās būtu lietderīgi lietot vārdus *cēlonis* un *iemesls* Kronvalda Ata ieteiktajās nozīmēs.

Daudz ir Kronvalda Ata darinātu jaunvārdu, kam pamatā ir kāda pazīstama latviešu vārda sakne, piemēram, *aizbildnis* (pamatā ir vārda *bilst* sakne; arī turpmāk iekavās minēts pamatvārds), *atvasināt* (*atvase*), *burtnica* (*burts*), *daile* (*daiļš*), *galotne* (*gals*), *izglītība* (*glīts*), *kaislība* (*kaisls*), *līdzeklis* (*līdzēt*), *locījums* (*locīt*) — šā vārda atradumu ļoti

slavē K. Milēnbahs —, mākslinieks (*mācēt*), nākotne (*nākt*), pagātne (*pagājis*), rakstiklis (*rakstiņ*), stāvoklis (*stāvēt*), sūtnis (*sūtit*), tēviņa (*tēvs*), ziedonis (*ziedēt*) utt. Šos pēc zināmu vārdu saknes darinātus jaunvārdus Kronvalds uzskata par vislabākajiem valodas jauninājumiem, jo tos esot viegli iegaumēt un līdz ar to tie viegli nostiprinoties valodā.

Ja iepriekšējā iespēja kāda cēloņa dēļ nav izmantojama, var izmantot arhaismus ar saglabātu vai mainītu nozīmi. No šādiem Kronvalda atradumiem var minēt vārdus *apvārsnis*, *arods*, *balva*, *ipats*, *josla*, *kautrēties*, *krāsa*, *loma*, *luga*, *no-lūks*, *oma*, *tvirts*, *veids*, *viņīgs*. Tomēr arhaismu krājumi latviešiem nav sevišķi plaši, tā ka šis jauninājumu veids ir ar ierobežotu produktivitāti.

Citvalodu kalki (burtiski tulkojumi) Kronvaldam ir, piemēram, *pilnvara*, *priekšmets*, *satversme*, *vergturis* u. c.

Aizguvumi no leišu valodas — *viela*, *virsaitis* u. c. Pie aizguvumiem pieskaitāmi arī minētie internacionālismi: *arhitektūra*, *episks*, *horizonts*, *lirisks* u. c.

Kronvalda Atis laikam ir vienīgais, kas latviešu valodas vārdu krājuma bagātināšanai veiksmīgi izmantojis arī trešo baltu valodu — senprūšu valodu. Zināmi divi senprūšu parauga izlietojumi. Pēc senprūšu *atvinut* parauga Kronvalds latviešu valodā ir nostiprinājis vārdu *atvainot*. Minētais senprūšu vārds nozīmē to pašu, ko vācu *entschuldigen*. Saknes izveidojumam Kronvalds pamatu atradis latviešu vārdos *apvainot*, *ievainot*. Otrs ir no senprūšu valodas aizgūtais vārds *ķermenis*. Kronvalds raksta, ka viņš četrus gadus (!) esot meklējis aizstājēju barbarismam *ķerperis*, ko lietoja pēc vācu *Körper* parauga. Kronvalds raksta, ka viņš meklējis arī latviskojumu latīņu vārdam *corpus* ar to pašu nozīmi. Un viņš bijis ļoti iepriecināts, pamanīdams senprūšu katehismā teikumu, ka vīriem būs milēt savas sievas *kaigi swaian k e r m e n e n*, t. i., kā savu miesu. Šis vārds sastopams arī citos saglabājušos senprūšu teikumos. Tā vācu *Körper* un latīņu *corpus* tika atveidots ar senprūšu *ķermenis*.

Kronvalda Atis aktīvi darbojas, lai viņa atrastie jaunvārdi

izplatītos valodā. Viņš to dara ar lielu entuziasmu, negūdams sev par to nekādu materiālu labumu, strādādams tikai idejas vārdā. Šāda nostāja raksturīga arī citiem jaunlatviešiem. Un veltīgi ir pārņēst Kronvaldam kādu tiekšanos pēc mantas vai baidīšanos zaudēt labu darba vietu, kad jāaizstāv sava ideja. Šāds pārmetums Kronvaldam izteikts Valodas un literatūras institūta autoru kolektīva sarakstītajā «Latviešu literatūras vēstures» 2. sējumā, lai gan tam nav nekāda pamata. Lai jaunie vārdi izplatītos, Kronvalds centās panākt to ievietošanu vārdnīcās. Diemžēl tikai daži Kronvalda vārdi ievietoti K. Ulmaņa vārdnīcā. Lielākā daļa toties ir atrodamā K. Valdemāra vadībā izstrādātajās vārdnīcās. Jaunvārdus Kronvalds popularizējis arī presē. Un jo liela nozīme Kronvalda jaunvārdu izplatībā bijusi viņa izcilajam runātāja talantam, ko viņš lika lietā skolotāju sanāksmēs un konferencēs, arī leģendārajās runās Pirmo dziesmu svētku atklāšanas dienā un citos gadījumos.

Tomēr galvenais cēlonis tam, ka daudzi Kronvalda Ata vārdi ir mūsdienu valodā, rodams šo vārdu veiksmīgajā darināšanā un Kronvalda valodnieciskajā talantā. Kārlis Milenbahs to ir novērtējis šādi: «Valodniekam vajaga jaunvārdu darinātājam būt tādā mērā, ka tam valodas likumi krietni pazīstami; bet visvairāk vajaga vārdu darinātājam būt izrotātam ar dziesminieka garu valodas ziņā. Pēc Kronvalda jaunvārdiem spriežot, Kronvalds nopietni nodarbojies ar latviešu atvasināmiem likumiem. Tāds darbs nebūt nav viegls, ievērojot, ka no visiem jautājumiem vismazāk izpētīti latviešu valodas atvasināmie likumi. Valodā iedziļinādamies, Kronvalds noskaidroja savas valodas sajūsmas un, dibinādamies uz savām noskaidrotajām sajūsmām, viņš cēla jaukus priekšzīmīgus vārdus. It kā krietns dziesminieks bagāts jaunām gleznām, jaukām līdzībām, tāpat arī Kronvalds parādās savos jaukajos jaunvārdos kā jaunu gleznu, jaunu līdzību darinātājs.»¹

¹ Milenbahs K. Daži jautājumi par latviešu valodu, IV. R., 1909, 46. lpp.

LĪVIJA LABRENCE

KĀRLIS EGLE UN VIŅA ARHĪVS ZA FUNDAMENTĀLAJĀ BIBLIOTEKĀ

Svinot Misiņa bibliotēkas simtgadi 1985. gada septembrī, lielā cieņā tika pieminēts arī J. Misiņa sāktā darba turpinātājs Kārlis Egle — literatūrzinātnieks, ievērojams R. Tagores darbu tulkotājs, mācību spēks LVU Filoloģijas fakultātē. Pirmām kārtām tomēr priekšstats par Kārli Egli saistās ar Misiņa bibliotēku un ar darbu latviešu grāmatniecībā.

Tepat bibliotēkā, kurai viņš atdevis ilgu savas dzīves gadus, ir iekārtota K. Egles piemiņas istaba. Te atrodas liela daļa K. Egles personiskās bibliotēkas grāmatu, kā arī K. Egles arhīvs — viņa darba liecinieks.

1

Brīnišķīgais Vidzemes novads — Druvienu, kas jau ar savu nosaukumu vien liek domāt par viņojošiem, koptiem tūriem, ir latviešu kultūras druvas kopēja Kārļa Egles (1887—1974) dzimtene. Šeit K. Egles senči dzīvojuši jau no 17. gadsimta, un brāļi Kārlis un Rūdolfs Egle ir šīs dzimtas vainagojums.

Kā visi tālaika bērni, K. Egle mācās pagasta skolā, 1902. gadā beidz ministrijas skolu, 1907. gada rudenī pie Rīgas mācību apgabala eksaminācijas komisijas kā eksterns iztur pārbaudījumus un iegūst skolotāja tiesības. No 1908. gada līdz 1910. gada pavasarim ir skolotājs Alūksnes divklasīgā elementārskolā, vēlāk Ziemeļu pagasta un Lugažu draudzes skolā, no 1910. gada — Druvienas pagasta skolā.

K. Egle jaunībā strādāja tēva mājās visus lauku darbus, tā palīdzēdams nomaksāt summas māju iepirkšanai par dzimtu. Šie maksājumi, ko K. Egles vecāki sāka 1881. gadā, izbeidzās tikai 1920. gadā. Kā vecākais dēls K. Egle palīdzēja arī brālim Rūdolfam tikt pie augstākās izglītības.

Latvijas lauku dzīves mierīgais plūdums, pļavu un mežu skaistums atstājis neizdzēšamas pēdas K. Egles dvēselē. Tas bija avots, no kā viņš vienmēr smēlās spēkus. K. Egle mīlēja literatūru, izmantoja katru brīvo brīdi lasīšanai un savu zināšanu papildināšanai.

Pirmā pasaules kara laikā 1914. gadā K. Egle tika iesaukts armijā. Viņš cīnījās Galīcijas frontē, kur tika smagi ievainots. Veselību K. Egle atguva amerikāņu kara slimnīcā Kijevā. Arī šis laiks tika izmantots lietderīgi — K. Egle apguva angļu valodu, kas deva iespēju lasīt angļu autorus oriģinālā. Ar angļu valodas starpniecību K. Egle jau šajā laikā iepazīna R. Tagores dzeju, sāka to tulkot latviešu valodā un gadu gaitā kļuva par vienu no ievērojamākiem R. Tagores darbu tulkotājiem un viņa atziņu propagandētājiem Latvijā.

1919. gada sākumā K. Egle nokļūst Pēterburgā un kādu laiku praktizējas Krievijas Zinātņu akadēmijas bibliotēkas slāvu nodaļā, kur jau strādā brālis Rūdolfs. Šeit K. Egle gūst paliekošus iespaidus par bibliotēkas darbu.

Atgriezies Latvijā, K. Egle iekārto maksas bibliotēku O. Jēpes grāmatu veikalā Cēsīs. Tad, kad O. Jēpe pārceļas uz Rīgu, viņa grāmatu apgāds kļūst par redzamu izdevniecību, kas lielā mērā ir K. Egles nopelns. Viņš vada ne tikai bibliotēku, bet arī rediģē O. Jēpes izdoto sēriju «Jaunības literatūra». Kopā ar brāli Rūdolfu K. Egle šajā laikā vada latviešu grāmatniecības vēsturē nozīmīgo žurnālu «Latvju Grāmata» (1922—1931). Žurnāls sniedza literatūras apskatus, kritiku, publicēja bibliogrāfiskus sarakstus, kā arī faktiem bagātus grāmatniecības vēstures materiālus.

No 1923. līdz 1924. gadam O. Jēpes izdevniecībā Cēsīs—Rīgā trīs sējumos iznāk K. Egles sastādīts latviešu

rakstnieku autobiogrāfiju krājums «Atziņas» ar bibliogrāfiskām piezīmēm. Līdz ar to K. Egles darbībā aizsākas divas svarīgas līnijas — rakstnieku darbu komentēšana un bibliografēšana.

Kad 1925. gadā J. Misiņš savu bibliotēku nodod Rīgas pilsētai, K. Egle uzņemas tās pārziņa pienākumus un nostrādā tajā vairāk nekā četrdesmit gadus. Misiņa bibliotēku K. Egle savā garajā mūžā praktiski iekārto divas reizes — pirmo reizi līdz 1928. gadam, kad tā pāriet Rīgas pilsētas īpašumā un tai tiek ierādīta ēka Torņa ielā 3/5, un otrreiz 1945. gadā, kad bibliotēkai tiek nodota arhitekta A. Reinberga celtā ēka Skolas (tagad A. Upīša) ielā 3.

No J. Misiņa pārņemdamas bibliotēkas vadību, K. Egle grāmatu krātuves attīstībā iezīmē jaunu posmu. Bibliotēka strauji paplašinās, pieaug tās nozīme latviešu kultūras dzīvē un zinātnes attīstībā. Bibliotēka kļūst par bāzi izvērstam literatūrzinātnieku un bibliogrāfu darbam.

Pēc literatūrkritiķa T. Zeiferta nāves 1929. gadā K. Egle ir A. Gulbja «Latviešu konversācijas vārdnīcas» literatūras nodaļas redaktors (1929—1940). Seit K. Egle publicē arī rakstus par latviešu rakstniekiem Padomju Savienībā — R. Eidemani, V. Knoriņu u. c. K. Egle rediģē arī T. Zeiferta literatūras vēstures otrā izdevuma 3. daļu, to papildinādam ar apcerēm par pašiem jaunākajiem latviešu rakstniekiem, kā arī saraksta apcerējumu par pašu T. Zeifertu. 1932. gadā K. Egles redakcijā un sakārtojumā iznāk rakstu krājums «Teodora Zeiferta piemiņai».

1929./1930. gadā K. Egle kopā ar P. Ērmani sastāda J. Poruka Kopotus rakstus 20 sējumos. 1933. gadā tiem seko J. Ziemeļnieka Raksti 2 sējumos, no 1939. līdz 1941. gadam brāļu Kaudziņu Raksti 6 sējumos. Visi šie darbi izceļas ar datu un faktu precizitāti, objektivitāti, prasmi atsegt katra autora personībā nozīmīgāko un raksturīgāko.

20. gados nākuši klajā daudzi K. Egles tulkojumi: R. Kiplinga «Džungļu grāmata» (1923—1926), Ļ. Tolstoja autobiogrāfiskā triloģija «Bērnība», «Zēna gadi», «Jaunība» (1928—

1929), R. Tagores «Lirika» (1930). 1926. gadā jau ir veikti visi priekšdarbi R. Tagores Rakstu izdošanai, kas iznāk no 1927. līdz 1939. gadam 9 sējumos.

Padomju varas atjaunošana Latvijā 1940. gadā cieši skar Latvijas kultūras dzīvi. Misiņa bibliotēka pāriet Tautas izglītības komisariāta pakļautībā, tiek palielināti bibliotēkas štati un piešķirti lieli līdzekļi grāmatu iegādei. 1941. gadā, kad sākas fašistiskās Vācijas iebrukums Padomju Savienībā, visi K. Egles spēki un pūliņi veltīti Misiņa bibliotēkā uzkrāto latviešu kultūras vērtību saglabāšanai. K. Egles un citu bibliotēkas darbinieku rūpes ļāva Misiņa bibliotēku nodot lasītāju rīcībā tūlīt pēc Rīgas atbrīvošanas 1944. gada rudenī. K. Egles nopelni Padomju Latvijas kultūras darbā bija atzīmēti jau 40. gados. Kā vienam no pirmajiem K. Eglem ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1945. gada 20. jūlija dekrētu tika piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukums.

K. Egle bija saglabājis arī vairāku 1940./1941. gadā aizsāktu izdevumu korektūru novilkumus. Pateicoties tam, drīzā laikā varēja iznākt M. Šolohova «Klusā Dona», M. Ļermontova Rakstu 1. sējums, A. Kronina «Zvaigznes raugās lejup», J. Vanaga un F. Rokpelņa «Ceļa cirtēji» u. c.

Ar 1946. gadu Misiņa bibliotēka ver durvis jau Skolas ielā 3, un K. Egles darba dzīvē sākas otrā divdesmitgade. 1946. gadā Misiņa bibliotēka tiek iekļauta LPSR Zinātņu akadēmijas sistēmā. Pieaug bibliotēkas nozīmība zinātniskā darba veikšanā — īstenojas nodoms, par ko jau ilgi domājuši J. Misiņš un K. Egle.

1954. gadā bibliotēku pievieno ZA Fundamentālajai bibliotēkai kā J. Misiņa latviešu literatūras nodaļu. Līdz aiziešanai pensijā K. Egle ir tās galvenais bibliogrāfs.

Pirmais pēckara gads K. Egles dzīvē paver arī jaunu darba lauku. 1946. gadā Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē tiek atvērta Bibliotēku zinātņu nodaļa. K. Egle lasa lekcijas bibliogrāfijas vēsturē, vada studentu diplomdarbus. Pirmo reizi Latvijā tiek sagatavoti bibliotēku

speciālisti pašu augstskolā. Daudzi mūsdienu bibliotēku zinātnes speciālisti bijuši K. Egles studenti.

1957. gadā K. Egle kļūst par Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedru un aktīvi piedalās Tulkotāju sekcijas darbā. Pēckara periodā K. Egle veic lielu darbu bibliogrāfijā. Viņš sastādījis daudzus latviešu rakstnieku, mākslinieku un zinātnieku darbu bibliogrāfiskus rādītājus. Viņa interešu lokā arvien bijusi krievu literatūra. Viņš sastādījis A. Puškina, N. Gogoļa, Ļ. Tolstoja, A. Čehova, I. Turgeņeva darbu bibliogrāfiskus pārskatus, arī ciltautu klasiķu — V. Šekspīra, R. Tagores — darbu bibliogrāfiskus sarakstus. K. Egle piedalījies biogrāfiskās vārdnīcas «Latviešu literatūras darbinieki» (1965) un bibliogrāfiskā rādītāja 1. sējuma «Latviešu periodika 1768—1919» sastādīšanā. Kopā ar bibliogrāfu J. Paegli K. Egle sagatavoja bibliogrāfisko rādītāju par J. Endzelīnu (1958). 1963. gadā iznāk bibliogrāfisks rādītājs par Jāzepu Vītolu. Cik rūpīgu un neatlaidīgu darbu šeit ieguldījis K. Egle, par to liecina viņa arhīvā saglabātais bibliogrāfisko materiālu krājums.

Vispusīgās zināšanas latviešu bibliogrāfijā ļāva K. Eglem jau 1957. gadā izdot «Īsu latviešu bibliogrāfijas vēsturi». K. Egles mūža darbs ir Raiņa darbu bibliogrāfija «Tautas dzejnieks Jānis Rainis» (1965/1967), kas kopā ar palīgrādītājiem aptver 3304 lappuses mašīnrakstā.

Jau jaunības gados K. Egle strādāja pie J. Poruka darbu bibliogrāfijas. Viņa sakrātie materiāli tika izmantoti literatūras rādītājam (1888—1975) «Jānis Poruks», kas iznāca 1977. gadā, kad K. Egle nebija vairs mūsu vidū.

2

1928. gadā, tūlīt pēc bibliotēkas izvietojanas Torņa ielā 3/5, K. Egle sāka vākt rakstnieku rokrakstus un retus izdevumus, kas kļuva par pamatu tagadējai Rokrakstu un reto grāmatu nodaļai A. Upīša ielā 3. Misiņa bibliotēkas

pirmā rokrakstu inventāra grāmata, kurai K. Egle devis virsrakstu «Rīgas pilsētas Misiņa bibliotēkas Rokrakstu saraksts», arī sāka 1928. gadā. Tā ir liecība par to, kā un kad rokraksti oficiāli nonākuši bibliotēkas fondos. Taču te neiegūstam ziņas par rokrakstu apzināšanas, iegūšanas un krāšanas ilgstošo, grūto un pacietīgo darbu. J. Misiņa vāktie rokraksti kā pirmie simt dāvinājumi 1928. gadā nonāca bibliotēkā. To skaitā audekla un koka vākos iesietais rokraksts — J. Pulāna «Stāsts tās latviešu tautas» (1851) — G. Merķeļa «Latviešu» pirmais tulkojums, kā arī Kubeles skolas skolotāja, rakstnieka E. Dinsberga filigrānais, ar 276 iniciāļiem iluminētais rokraksts, viens no savdabīgākajiem Misiņa bibliotēkas rokrakstu krājumā.

Vecākā Misiņa bibliotēkas rokrakstu inventāra grāmata ir liecība par tagadējā bagātā rokrakstu fonda veidošanos, galvenokārt dāvinājumu, arī pirkumu ceļā. Rokrakstus bibliotēkai dāvinājis pats K. Egle un vesela virkne latviešu rakstnieku un kultūras darbinieku. Paši atsaucīgākie bija A. Austriņš, E. Birznieks-Upītis, J. Jaunsudrabiņš, A. Melnalksnis, grāmatizdevēji A. Gulbis, A. Jesens, J. Roze u. c. Gadu gaitā tiem pievienojās daudzi rakstnieki, kultūras darbinieki, zinātnieki, mūziķi un mākslinieki. 1928. gadā K. Egle izveido atsevišķus rokrakstu fondus Ā. Alunānam, Apsišu Jēkabam, Aspazijai, F. Bārdam, F. Brīvzemniekam, E. Dinsbergam, M. Kaudzītem, M. Pēkšēnai, R. Rudzītim, A. Saulietim, K. Strālam, P. Smitam, A. Upītim, J. Vitolam, T. Zeiferam un daudziem citiem. Iezīmējas turpmākās rokrakstu krāšanas tradīcijas — krāt visu, kas attiecas uz latviešu kultūras vēsturi. 1932. gadā rokrakstu jau ir 100 000 lappušu, un šis krājums pastāvīgi pieaug. Bibliotēkā nonāk pat veseli arhīvi (A. Kronvalds, brāļi Kaudzītes, J. Lautenbahs, «Pēterburgas Avīzes»), arī Raiņa darbu cenzūras eksemplāri.

1940. gadā reģistrētas 1640 rokrakstu inventāra vienības. 1941. gadā fondā ieplūst liels skaits latviešu padomju autoru manuskriptu, bet īpaši strauji tas pieaug ar 1945./1946. gadu.

Par rokrakstu nodaļas darbu K. Egle rakstījis vairākus rakstus, referējis par to bibliotēkas darbiniekiem jau 1941. gadā. K. Egles arhīvā saglabātajā rakstā «Par rokrakstu krāšanu un glabāšanu» viņš saka: «Līdz pat vēlīno viduslaiku beigām, kad sākās grāmatu iespiešana, visi bibliotēku krājumi bija rokrakstā. [...] Arī mūsu dienās neviena zinātniskā bibliotēka nevar būt un nav bez sava lielāka vai mazāka rokrakstu krājuma. [...] Ikviens rokraksts vispirmām kārtām ir d o k u m e n t s. Lai apgalvotu, ka Rainis, piemēram, «Tālas noskaņas zilā vakarā» (krājumā, kas gājis cauri bargām cara cenzūras ugunīm) tai vai citā vietā tā un tā teicis, tad nepietiek ar drukāto eksemplāru vien. Tur katrā ziņā vajadzīgi nepārprotami pierādījumi, kādus var dot vienīgi tādi autentiski dokumenti, kādi ir Raiņa rokraksti. [...] Man daudzreiz nāk smieklī par tādiem, kas, neapjēgdami rokrakstu nozīmes, brīnās, kāpēc gan rokraksti jāvērtē, it īpaši tādi rokraksti, kas jau iespiesti.» K. Egle arī uzsver, ka tas īpaši jāzina latviešu kultūras darbiniekiem, kam rokrakstu krāšanas tradīcijas vēl nav pietiekoši stipras. Rokraksti liecina par rakstnieka radīšanas procesu, un tiem latviešu kultūrā ir tikpat liela vērtība kā senajiem papirusiem un pergamentiem vecās bibliotēkās. Par savu veikto darbu K. Egle nav ļoti augstās domās, tomēr saka — «Misiņa bibliotēka šo to jau ir darijusi». No savas pieredzes K. Egle zina, ka rokrakstu vākšanu nevar veikt pēc kāda noteikta labi apdomāta plāna. Rokraksti ir vienreizīgi, dažreiz tos iegūst kaudzēm, dažreiz sikām, mazām lapiņām. K. Eglem gadījies iet pie autora desmitiem reižu un bez panākumiem, bet ir atkal gadījumi, kur viss izšķīries dažu minūšu laikā.

Par savu darbu rokrakstu vākšanā K. Egle 50. gadu beigās savā rakstā «Rokrakstu bagātību glabātuve» saka: «Vairāk nekā 25 gadu laikā Misiņa bibliotēkā uzkrāts un īpašos skapjos saglabāts liels visdažādāko latvisko rokrakstu krājums. Tie ienākuši pirkšanas, bet visvairāk dāvinājumu vai pievākšanas ceļā, kā to darīja Misiņš un es, redzot, ka svarīgas vērtības, pagātnes liecības, citādi aiziet bojā. Tādā

kārtā šai krājumā nokļuvuši veseli pazīstamu rakstnieku vai iestāžu literārie arhīvi, kas tagad var noderēt par bagātīgu avotu pētniecībai.» K. Egle atzina par nepieciešamu popularizēt rokrakstu fondu aktuālāko daļu.

Ir liela atšķirība starp to laiku, kad rokrakstus Misiņa bibliotēkā vāca J. Misiņš un K. Egle, un šodien, kad šo darbu veic daudzas kultūras iestādes. Diemžēl arvien vēl daudz rokrakstu nokļūst privātās kolekcijās un paliek ārpus kultūras aprites. Izteikta kļuvusi vēlme par rokrakstiem gūt materiālu labumu. K. Egles laikā tas bija nesavtīgs darbs latviešu kultūras un sabiedrības interešu labā. Summas, ko par rokrakstiem šodien pieprasa privātie kolekcionāri, bibliotēkai bieži vien nav iespējams samaksāt. Toties jo lielāks prieks ir par cilvēkiem, kas retus izdevumus un manuskriptus dāvina senajai rokrakstu krātuvei, piemēram, M. Ābola, Z. Deglava, J. Kalniņš, J. Liepiņš, Z. Purvs, I. Ziedonis un vēl daudzi, daudzi citi.

Rokraksti Misiņa bibliotēkā K. Egles laikā ieplūda tik daudz tādēļ, ka bibliotēkas vadītājs uzturēja draudzīgus kontaktus ar latviešu rakstniekiem, prata radīt pārlicību, ka bibliotēka ir īstā vieta rokrakstu glabāšanai, ka šis darbs ir vispār latviešu kultūras laukā iekopjams. K. Egle prata ieinteresēt un saistīt, viņš bija savā laikā Misiņa bibliotēkas dvēsele, bet Misiņa bibliotēka — viens no Rīgas kultūras centriem.

A. Čaka, E. Dinsberga, A. Saulieša, J. Sudrabkalna, A. Upīša, J. Vītola rokrakstus var skatīt kā mākslas darbus. Agrākos gados no tiem bez kāda izskaitļota mašīnraksta strādāja burtlicis. Šos manuskriptus K. Egle savukārt ieguva no tipogrāfijām un saglabājis kā savdabīgas rokraksta grāmatas.

ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā ir īpašs K. Egles fonds, kas aptver 1000 inventāra vienības. K. Egles rokrakstu fonds ir viens no lielākiem un bagātākiem. Tajā ietilpst ne tikai paša K. Egles, bet arī

daudzu citu autoru manuskripti, kurus viņš ieguvis. K. Egles fondā 230 inventāra vienības ir citu autoru rokraksti.

K. Egles fonds veidojies vairāk nekā 50 gadu ilgā laika posmā. Materiāli fondēti ienākšanas kārtībā. K. Egles bibliotēkai dāvājis gan oriģinālmateriālus, gan to norakstus mašīnrakstā. Pēc K. Egles nāves 1974. gadā testamentārā ceļā Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā ienāca liela daļa viņa arhīva — manuskripi, reti izdevumi, grāmatas ar veltījuma ierakstiem un fotogrāfijas (daļa materiālu un grāmatu nonāca arī citās bibliotēkās nodaļās un privātās rokās). K. Egles fondā materiāli ienākuši nenoteiktā secībā. Piemēram, biogrāfiski materiāli atrodami gan arhīva pirmajās vienībās, gan arī vēlākajos gados saņemtajā daļā. Savukārt tulkojumi, ko arhīvā parasti liek aiz oriģināldarbiem, K. Egles fondā atrodas kā arhīva pirmās vienības, jo ir viņa dāvinājums bibliotēkai jau 30. gados. Šāds raibums raksturīgs arī daudzu citu rakstnieku fondiem, kas bibliotēkā ienākuši pakāpeniski, ilgā laikā. Tas izslēdz arhīva kārtošanas ideālo variantu, kad bibliotēka saņem visu arhīvu vienlaicīgi un var to kārtot pēc vispār pieņemta rokrakstu fondu kārtošanas principa — biogrāfiski materiāli, oriģināldarbi, tulkojumi, sarakste, recenzijas, fotogrāfijas, sīkmateriāli.

Visu bagāto materiālu tāpēc šai rakstā nācās iedalīt pēc satura vairākās atsevišķās tēmās, kas katra atsevišķi ir jau plašu pētījumu vērtā un var sniegt papildus jaunus datus par K. Egli.

3

Biogrāfiskie materiāli. Arhīvā atrodas visi K. Egles personīgie dokumenti un biogrāfiskie materiāli — hronika «Egles dzimta Druvienas Mazvasaraudzos» (sarakstīta 1935. gadā), biogrāfisks apraksts «Senči» u. c. Liels skaits K. Egles paša kārtotu materiālu atsevišķās kopās — raksti par K. Egli,

atsauksmes par K. Egles darbiem, atsauksmes par K. Egles tulkojumiem, par «Latvju Grāmatu» un «Atziņām». Uzkrāti apsveikumi un goda raksti K. Egles jubilejās, atmiņas par K. Egli, veltījuma dzejoļi K. Eglem, dažādas piezīmju burtnīcas un liels skaits fotogrāfiju, dokumenti par K. Egles arhīva istabas atklāšanu 1977. gada 2. jūnijā. Savās jaunības dienās K. Egle milēja zīmēt, un viņa fondā ir mape ar zīmējumiem. Lasot rakstnieku darbus, K. Egle milēja zīmēt arī to portretus. K. Egle bibliotēkai nodevis dažādus oficiālus uzaicinājumus un ielūgumus uz izstāžu atklāšanām un teātru pirmizrādēm, līdz ar to uzglabāts materiāls ar visdažādāko iestāžu vadītāju parakstiem.

Nozīmīga ir K. Egles dzīvesbiedres Elmīras Egles (1895—1979) dokumentu kopa. Starp tiem kāda Kaives skolas liecība, ko 1882./1883. gadā parakstījis Pēteris Veismanis, Elmīras Egles tēvs. Līdz ar E. Egles dokumentiem K. Egles arhīvā nonākuši tādi retumi kā P. Veismaņa liecības Vecpiebalgas draudzes skolā 1872. un 1874. gadā ar skolotāju A. Kronvalda, J. Pilsātnieka, A. Rātmindera un A. Stērstes parakstiem, arī protokoli par P. Veismaņa pagasta skolas skolotāja eksāmenu 1877. gadā ar A. Tērauda un A. Bukbārda parakstu. Tas ir bagāts materiāls skolu vēsturei. Uzglabāts arī E. Egles dzimto māju Jaunķīzēnu pārdošanas-pirkšanas kontrakts starp grāfu Šeremetjevu un Vecpiebalgas muižas zemnieku Andreju Veismani 1878. gadā. Te rodami arī dokumenti par E. Egles darbu Misiņa bibliotēkā. Uzglabāti materiāli par Rūdolfu Egli, viņa liecības skolas laikā, izziņas no Drēzdenes konservatorijas, dažādas apliecības un biedra kartes.

Literatūrvēsturisku materiālu kopā ir gan K. Egles rokraksti, gan teksti mašīnrakstā par latviešu rakstniekiem, kultūras, mākslas un zinātnes darbiniekiem. Viņa arhīvā ir bagātīgs materiāls par autobiogrāfiju krājuma «Atziņas» sagatavošanu, daudzu autoru rokrakstu paraugi, atsauksmes par šo izdevumu. K. Egles arhīvā ir J. Poruka Kopotu rakstu 20 sējumu manuskripti un korektūras slejas. Tūlīt pēc

J. Poruka Kopotu rakstu pabeigšanas 1930. gadā K. Egles tos dāvināja Misiņa bibliotēkai. Ar šāda veida materiālu koncentrēšanu arī sākas viņa arhīva veidošanās. Pie J. Poruka dzīves un daiļrades izpētes strādājot, K. Egles rokās nonākuši arī dzejoļi un stāsti J. Poruka rokrakstā — «Es zinu, kā roze plaukst», «Par to mazo šūpulīti» u. c. K. Egles arhīvā atrodami J. Poruka personiskie dokumenti — pase, liecība par Cēsu pilsētas skolas beigšanu, J. Poruka un E. Pētersones saderināšanās un laulības dokumenti. Arī sarakste — vēstule RLB 1898. gada 30. janvārī, meitas Karmenas Porukas sarakste ar tēvu, J. Poruka 106 vēstules līgavai no 1901. gada (arī vācu valodā), kā arī E. Porukas vēstules K. Eglem no 1940. līdz 1944. gadam (15 vēstules). Arhīvā saglabāti K. Egles manuskripti par J. Poruku no 1911. un 1914. gada, kā arī daudz citu rakstu K. Egles rokrakstā līdz pat 60. gadiem («Poruku Jāņa dzīves gaita», «Poruka dzeja», «Poruks un Blaumanis», «Poruku Jāņa stāsti un tēlojumi», «Druvienu Poruku Jāņa daiļradē» u. c.). Seit ir arī vairākas klades ar atsauksmēm laikrakstos par J. Poruka Kopotu rakstu sagatavošanu. Uzglabātas kompozīcijas ar J. Poruka tekstiem. Poruka Kopotu rakstu 20 sējumu sagatavošanā izcils palīgs bijusi Elmīra Egles. Par to liecina K. Egles ieraksts: «Poruka kopoto rakstu šā manuskripta (visu 20 sējumu) sagatavošanā man ļoti daudz palīdzēja mana dzīves biedre Elmīra Egles, gan salīdzinādama tekstus ar rokrakstiem un pirmiespiedumiem, gan vienu otru gabalu pārakstīdama un korektūru lasīdama. Bez viņas piepalīdzības man grūti būtu tik rūpīgi un pamatīgi isā laikā sagatavot šo izdevumu. Atzīmēju to te, jo jaunā izdevuma priekšvārdā viņu pieminēt viņa man neatļāva.»

K. Egles arhīvā ir arī materiālu kopa par R. Blaumanī — biogrāfiski materiāli, atmiņas, sarakste, kritika, recenzijas par lugu izrādēm, darbu ekranizējumiem, komentāri, veltījuma dzejoļi R. Blaumanim, fotogrāfijas, sīkpiezīmes, kas uzkrājušās, kārtojot R. Blaumaņa Kopotus rakstus divos izdevumos (1946—1949, 1958—1960), kā arī kopā ar A. Bir-

kertu kārtojot rakstu krājumu «Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās» (1962). Ir arī daži iespieddarbi par R. Blaumani krievu un citās valodās, R. Blaumanim veltītu sarīkojumu plakāti un bibliogrāfiskais materiāls. Daudz materiālu par R. Blaumaņa muzeja veidošanu Brakos.

Līdzīgs ir bagātais materiāls par brāļiem Kaudzītēm, kārtojot Kopotus rakstus 6 sējumos (1939—1941). Atsevišķi izdalīti materiāli par R. Kaudzīti. Te rodami dažādu vēstulju noraksti, literatūra par «Mērnieku laiku» atsevišķiem izdevumiem, dramtizējumiem un ekranizējumu, par Kaudzišu muzeju Vecpiebalgā. Pārsvarā tie ir materiāli K. Egles rokrakstā — «Tikšanās ar Kaudzītes Matīsu», ««Mērnieku laiku» pirmizdevums» u. c. K. Egles kolekcionējais Kaudzišu darbu izdevums, kuros ir arī veltījuma ieraksti un piezīmes. Starp tiem — Kaudzītes Matīsa sastādītā antoloģija «Smaidī un asaras» (1880) — Līzes Kaudzītes eksemplārs ar K. Egles piezīmi un paskaidrojumu par tā saņemšanu.

Atsevišķas materiālu kopas izveidojušās par A. Brigaderi, E. Veidenbaumu, T. Zeifertu, latviešu mūziķiem, gleznotājiem un skatuves māksliniekiem — A. Kalniņu, E. Melngaili, J. Vītolu, R. Pērli, K. Sūniņu, J. Rozentālu, P. Upīti un I. Zeberīņu, Ed. Smilģi. K. Egles uzmanības lokā bijuši arī zinātnieki — P. Dindonis, J. Endzelīns, A. Kirhenšteins, P. Straidiņš.

Arhīvā ir K. Egles daudzās recenzijas, atsauksmes par literatūrvēsturnieku, bibliogrāfu, disertantu darbiem. Materiāls darbam pie biogrāfiskās vārdnīcas «Latviešu literatūras darbinieki» (1965).

K. Egles fondā uzkrātas krievu literatūras zinātnēi nozīmīgas vērtības. Visbagātākā materiālu kopa ir par Ļ. Tolstoju. Fondā ir Tatjanas Suhotinas-Tolstojas (Ļ. Tolstoja meitas) vēstules K. Eglem 1938./1939. gadā no Romas. Tajās izteikta atzinība K. Eglem par nosūtītajiem Ļ. Tolstoja darbu tulkojumiem latviešu valodā, kas paredzēti Ļ. Tolstoja muzejam Romā. Grāmatas latviešu valodā «Bērnība», «Zēna gadi», «Jaunība» būs skaists papildinājums Ļ. Tolstoja darbu

izdevumu kolekcijai. Rakstnieka meita ļoti pateicas arī par fotogrāfiju, kur redzami visi Ļ. Tolstoja darbu tulkotāji Latvijā. Arhīvā ir materiāli par A. Čehovu, N. Gogoli, I. Turgeņevu, S. Sergejevu-Censki, M. Gorkiju.

No Rietumeiropas klasiķiem daudz materiālu par V. Šekspīru, kas uzkrājušies, strādājot pie V. Šekspīra Kopotu rakstu izdevuma.

Bibliotekārs, bibliogrāfs. K. Egles fondā izdalīta atsevišķa nodaļa par viņa darbu Misiņa bibliotēkā no 1925. gada. Te K. Egles rokrakstā ir Rīgas pilsētas valdes sēžu protokolu noraksti laikā no 1925. līdz 1929. gadam sakarā ar Misiņa bibliotēkas pārņemšanu. No 1934. līdz 1954. gadam atsevišķi pa gadiem kārtota Misiņa bibliotēkas vadības dokumentācija. Sakopoti ikgadējie pārskati par ZA Misiņa bibliotēkas darbību, sākot ar 1947. gadu. Te ir darba plāni un atskaites, lēmumi, pavēles, direktora rīkojumi, instrukcijas, bibliotēkas noteikumi, sapulču protokoli, saraksti par grāmatām, kuras izsniegtas dažādām iestādēm izstāžu gatavošanai, zinātniskā darba plāni, K. Egles uzmetumi apsveikumu runām bibliotēkas svinību gadījumos un literāriem vakariem.

Ir atsevišķa dokumentu kopa par K. Egles darbību LVU Filoloģijas fakultātes Bibliotēku zinātnes katedrā. Te ir studentu kursa darbu plāni bibliogrāfijā un bibliotēku tehnikā, recenzijas par studentu diplomdarbiem, mācību programmas, eksāmenu kontrollapas, kursa un diplomdarbu temati. Ievēribu saista K. Egles uzrunas Bibliotēku zinātnes katedras darbiniekiem un studentu zinātniskā pulciņa dalībniekiem. Ir K. Egles lasīto lekciju materiāli bibliotēku zinātnē, par bibliotēku celtniecību un bibliotēku vēsturi, arī par starptautiskiem bibliogrāfiskiem institūtiem un Baltijas valstu bibliotekāru konferencēm. Daļu šo materiālu K. Egle pārņēmis no brāļa Rūdolfa Egles atstātajiem dokumentiem.

K. Egles ieguldījums bibliotēku izaugsmē redzams no Talsu bibliotēkas darbinieka J. Tāles rindām sakarā ar Misiņa bibliotēkas 75 gadiem 1960. gadā: «Iepazīšanās ar K. Egli un tālāka sadarbība ir devusi ļoti daudz. Pateicoties K. Egles

gādībai, mūsu rajona bibliotēka ieguvusi rokrakstus, rakstnieku ģimietnes un retas grāmatas.»

Sajā fondā ir materiāli par J. Misiņu, viņa darbu bibliogrāfija, visdažādākie materiāli Misiņa bibliotēkas hronikai.

Fondos ir K. Egles 1949. gadā izstrādātā (bet neaizstāvētā) disertācija «Īsa latviešu bibliogrāfijas vēsture», atsaukšmes par to. Saglabāti materiāli par bibliogrāfiskā rādītāja I. sējuma «Latviešu periodika 1768—1919» (1966) sagatavošanas gaitu. Ir materiāli par latviešu agrāro periodiku — «Latviešu Gada Grāmata», «Latviešu Arste», «Latviešu Avizes», «Mājas Viesis» un «Pēterburgas Avizes», K. Egles piezīmes un papildinājumi A. Ģintera analītiskajam rādītājam «Latviešu zinātne un literatūra», kā arī J. Misiņa «Latviešu rakstniecības rādītājam».

Sarakste K. Egles arhīvā aptver 195 inventāra vienības, kopumā turpat 6000 vēstuļu. Tās var iedalīt divās grupās — K. Egles personīgā sarakste un citu personu sarakste. Daļa vēstuļu nav publicētas, piemēram, 100 Emiļa Melngaila vēstules R. Blaumanim. Arhīvā ir Aspazijas un Raiņa vēstules A. Deglavam no 1903. gada līdz 1913. gadam (93 vēstules), Kaudzītes Matīsa vēstules Reinim Kaudzītem no 1890. gada līdz 1920. gadam (56 vēstules) un Kaudzītes Reiņa vēstules M. Kaudzītem no 1877. līdz 1920. gadam (88 vēstules).

No K. Egles tuvinieku vēstulēm izceļas brāļa Rūdolfa Egles 215 vēstules (1906—1944). Tas ir bagāts materiāls, kas vispusīgi raksturo R. Egles personību.

Vēstuļu lielākā daļa ir latviešu rakstnieku, kultūras darbinieku vēstules K. Eglem, kā arī K. Egles atbilžu vēstuļu noraksti. K. Eglem rakstījuši: O. Jēpe no 1920. līdz 1950. gadam (50 vēstules), R. Rudzītis no 1921. gada līdz 1957. gadam (29 vēstules), A. Saulietis no 1921. līdz 1932. gadam (29 vēstules), J. Sudrabkalns no 1938. līdz 1973. gadam (58 vēstules), Jānis Šmits (Kārstenis) no 1909. līdz 1921. gadam (76 vēstules), J. Valavanidis (J. Poruka mazdēls Griekijā), Kārlis Zariņš no 1957. līdz 1973. gadam (52 vēstules),

T. Zeiferts no 1907. līdz 1929. gadam (25 vēstules) un vēl daudzi citi.

Kultūras sakaru veicinātājs. Arhīvā atrodams pateicīgs materiāls igauņu—latviešu un lietuviešu—latviešu kultūras sakaru pētniekiem. Plašā sarakste (79 vēstules) ar igauņu literatūrzinātnieku un tulkotāju Martu Pukitu laikā no 1926. līdz 1958. gadam ir nozīmīgs kultūrvēsturisks materiāls.

K. Abena vēstules no 1948. līdz 1973. gadam (52 vēstules) ir liecība par divu kultūras darbinieku sadraudzību un domu apmaiņu. K. Egle saņem viņa latviešu rakstnieku darbu tulkojumus — V. Lāča «Uz jauno krastu» u. c., kritikas materiālu par visiem latviešu literatūras tulkojumiem Igaunijā. K. Egle saņem no K. Abena arī datus par Raiņa darbu tulkojumiem igauņu valodā. Šie materiāli raksturīgi tai ziņā, ka kultūras sakaru veicināšanas darbs apvienots ar bibliogrāfa darbu. Saglabājušies K. Egles raksti arī par citiem igauņu rakstniekiem — L. Koidulu un F. Tuglasu, igauņu folkloristu F. Kreicvaldu.

Līdzīga veida sarakste K. Eglem ir ar profesoru P. Aristi no 1948. līdz 1969. gadam (56 vēstules). Seit — domu apmaiņa par grāmatniecības, folkloras un valodniecības jautājumiem.

Apjomā un nozīmībā līdzvērtīgas ir lietuviešu literatūrzinātnieka un tulkotāja Kostas Korsaka vēstules no 1933. līdz 1973. gadam (61 vēstule). K. Egle sūtījis viņam ne tikai atsevišķus latviešu izdevumus, bet, kā K. Korsaks raksta, veselu bibliotēku. Sis Kārļa Egles devīgums vērojams daudzos gadījumos, kad latviešu grāmata ar viņa gādību ceļoja pāri Latvijas robežai. 1938. gadā pēc V. Šekspīra «Darbu» 1. sējuma iznākšanas K. Egle to aizsūta V. Šekspīra piemiņas bibliotēkai Birmingemā.

Arhīvā ir čehu profesora R. Paroleka vēstules K. Eglem no 1968. līdz 1971. gadam sakarā ar Raiņa un Poruka darbu tulkojumiem čehu valodā. Daudzām vēstulēm pievienoti K. Egles atbilžu noraksti. Tā ir divpusēja sarakste, kas svarīga literatūrzinātniekiem, jo atvieglo viņu darbu. Šos ma-

teriālus papildina atsevišķi izdalītas grāmatu kopas — igauņu un lietuviešu literātu un kultūras darbinieku K. Eglem sūtītās grāmatas ar veltījuma ierakstiem.

Jau 30. gados K. Egle uztur sakarus ar Ukrainas ZA bibliotēku. Saglabāta šīs bibliotēkas direktores Z. Ilņickajas vēstule Rīgas pilsētas bibliotēkai 1936. gadā ar lūgumu nosūtīt materiālus par N. Gogoli viņu «Gogoliānas» kolekcijas pilnveidošanai.

Arhīvā saglabāti materiāli par K. Egles ieguldījumu Latvijas rakstnieku piemiņas muzeju veidošanā jau no 30. gadiem, kad veidojās muzejs brāļiem Kaudzītēm Vecpiebalgas Kalna Kaibēnos. Plaši materiāli arī par Druvienas muzeja izveidošanu 60. gados. Ir saglabāta sarakste ar muzeja gidu druvēnieti Jāni Segli, Druvienas muzeja padomes priekšsēdētāju J. Jaunzemu u. c. No arhīva materiāliem redzams, kādu atbalstu K. Egle sniedzis šim muzejam, vienam no pirmajiem republikā, kas darbojās uz sabiedriskiem pamatiem.

Ir materiāli par sadarbību ar J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeju, kur K. Egle bija zinātniskās padomes loceklis, dokumenti par muzejam nodotiem priekšmetiem, par K. Egles sastādītās Raiņa bibliogrāfijas manuskripta nodošanu 1966./1967. gadā, liecības par sadarbību ar A. Upīša memoriālo muzeju, tam nodoto materiālu pieņemšanas un nodošanas akti. Nebūs Latvijā novada un muzeja, kura veidošanā K. Egle nebūtu piedalījies gan ar padomu, gan sūtot materiālus ekspozīcijām. Arhīvā ir materiāli par R. Blaumaņa muzeju Brakos, par J. Vītola muzeju Gaujienā, par E. Zālītes muzeju Apē, par J. Jaunsudrabiņa muzeju Neretā, Doku Ata muzeju Dzelzavā, E. Veidenbauma muzeju Kalāčos. K. Egles darbība šajā jomā neaprobežojas ar Latviju. Ir dažādi materiāli par I. Turgeņevu un sarakste ar I. Turgeņeva muzeja darbiniekiem Orlā.

Materiāli par R. Tagori un Indiju K. Egles fondā ienākuši jau 1930. gadā. Tie ir R. Tagores Kopotu rakstu 6. sējums, kur apkopota Tagores lirika K. Egles un R. Rudziša

tulkojumā un viņu rokrakstā saglabāts grāmatas manuskripts. Šī ir nozīmīga un vēl visumā neizpētīta materiālu kopa. K. Egles redzeslokā ir visa Indijas kultūra, vēsture, māksla, bet it sevišķi Bengāle un tās lielais dziesminieks R. Tagore. Materiāls, ko savā mūžā ir sakrājis K. Egle gan grāmatu, gan rokrakstu, gan dažādas sarakstes veidā, ir unikāls ne tikai Latvijas apstākļos un mērogā. Par šo materiālu ar apbrīnu izteikušies viesi no Indijas. Visva-Bharati universitātes profesors Bhudebs Čoudhuri 1978. gadā, K. Egles piemiņas istabā uzkavēdamies, teica: «Būt šajā bibliotēkā bija atklājums tik tālā zemē. Likās, ka esmu Visva-Bharati universitātes bibliotēkas stūrītī starp grāmatām par bengāļu literatūru un Bengāli.»

Bagātā kolekcija veidojusies no Pirmā pasaules kara laika līdz pat 1974. gadam, kad K. Egle uzrakstīja savus pēdējos rakstus — «Latvijas PSR indologu un Indijas draugu I konference» un «Vēlreiz par Tagori un latviešu indoloģiju». Fondā saglabājušies R. Tagores darbu tulkojumi K. Egles rokrakstā, arī E. Egles rokrakstā. Fondā ir R. Tagores vēstules K. Eglem (1936—1938) oriģinālā, sarakste ar R. Tagores sekretāru, R. Tagores memoriālā muzeja vadītāju profesoru S. K. Čaterdži un K. Egles atbilžu noraksti. Arī Indijas literatūrzinātnieka Nimaja Čaterdži 28 vēstules K. Eglem (1958—1965). K. Egles sarakste ar indologiem Padomju Savienībā, ar M. Tubjanski (1926), profesori V. Novikovu, žurnāla «Vostočnij almanah» darbiniekiem.

Saglabāti visi K. Egles raksti par R. Tagori gan latviešu, gan angļu, gan krievu valodā, apcerējumi un pētījumi par R. Tagores dzīvi un darbību, K. un E. Egļu sastādītā bibliogrāfija «R. Tagore latviešu valodā» (1961), materiāli par R. Tagores simtgades svinībām Padomju Savienībā 1961. gadā, liels skaits R. Tagores un citu Indijas kultūras darbinieku fotogrāfiju.

Bagāta un unikāla ir K. Egles veidotā grāmatu kolekcija par R. Tagori un Indiju. Starp kolekcijas retākajiem izdevumiem minami Kalkutā izdotais rakstu krājums «Tagores zelta

grāmata» («The Golden Book of Tagore», 1931), arī R. Tagores simtgadei veltītais sējums — valodnieka S. K. Caterdži dāvana K. Egles ar ierakstu (A centenary Volume. Rabindranath Tagore. 1861—1961). Ir pilns R. Tagores darbu klāsts latviešu valodā, skaisti iesietie Kopoti raksti (1927—1939), kā arī izdevumi Latvijā pēc Lielā Tēvijas kara.

Par rokrakstu fonda īpatnībām. Kādi izskatās rokraksti K. Egles arhīvā? Tie ir uz atsevišķām lapām, īsākas un garākas vēstules, kuras apvienotas (apmēram 25) vienos vāciņos, pilni daiļdarbu manuskripti autora rokrakstā vai mašīnrakstā. Rokrakstus K. Egle sākumā glabājis vienkāršos papēs apvalkos, vēlāk licis tos iesiet, ja manuskripts apjomā liels vai skaists. Tāds ir A. Saulieša darbs «Audžu bērni» viņa rokrakstā. Pie rokrakstu fonda pievienotas arī atsevišķas grāmatas — cenzūras eksemplāri, grāmatas ar K. Egles piezīmēm un tās, kas viņa mūžā bijušas sevišķi nozīmīgas. Saglabātā kabatas formāta grāmatiņa — H. Ibsena «Kad mēs, mirušie, mostamies» (krievu valodā) kopā ar K. Egli pārdzīvojusi smagās kaujas Galīcijas frontē. Fondā uzglabājusās vairākas grāmatas, no kurām K. Egle mācījies angļu valodu. Daudzām grāmatām pievienotas K. Egles piezīmes. A. Puškina darbā «Dubrovskis» (A. Freināta izdevums 1937. gadā) šāds K. Egles ieraksts: «Puškina «Dubrovskī» es allaž ņemu rokā ar priecīgu un labu prātu, ar šo sacerējumu man saistās bērnības atmiņas literārā ziņā. «Dubrovskis» Paegļu Mārtiņa tulkojumā (izn. 1901. g.) bija pirmais literārais sacerējums, ko es 1901. vai 1902. gadā izlasīju, kad no skolas grāmatām pārgāju uz plašāku literāru vielu, un tā no literatūras neesmu ticis vairs vajā līdz šai dienai. «Dubrovskim» sekoja Poruku Jāņa, Sudrabu Edžus, Apsīšu Jēkaba, Zeibolta, Janševska etc., vēlāk jau Turgeņeva, Tolstoja, Sellija, Bairona u. c. darbi, kas mani vilka arvien dziļāk latviešu un pasaules rakstniecības bezgalībā... Es ne-nožēloju, bet svētīju to brīdi, kad, «Dubrovskī» ielasīdamies, pieķēros rakstniecībai, kas man garīgi tik daudz devusi. Freinātam reiz minēju, ka «Dubrovskis» bija pirmais darbs,

ko izlasīju, viņš to, liekas, ir sapratis, tālab steidzās pasniegt man savu izdevumu. Tas mani iepriecina.» (1937. g. 20. II)

Vai arī ieraksts Kaudzītes Matīsa dziesmiņu 1872. gada izdevumā: «Kaudzītes Matīss sāka un gribēja labot savus jaunības dzejoļus vecuma dienās pa vecuma dienu prātam. Kad teicu, ka tas ir pilnīgi nepareizi, jo vecumā noteikti cilvēks domā un izjūt visu citādi, viņš atzina, ka pareizi tā, un tālāk vairs nelaboja.» (1926. g.) K. Egles rokrakstu fondā šis eksemplārs ir ar M. Kaudzītes labojumiem.

A. S. Puškina «Kaukāza gūsteknis» Kaudzītes Matīsa tulkojumā rakstīts uz dažādu vēstuļu un dokumentu otrās — neaprakstītās puses. J. Jaunsudrabiņš savukārt savu «Kā dieva ausī» uzrakstījis uz Neatkarīgo mākslinieku vienības ielūgumu baltās puses — maza formāta ļoti laba papīra. J. Ezeriņa manuskripts «Gulripšas dārzā» rakstīts uz iedzelteni brūna, gluda papīra ar sīku ornamentu. R. Blaumanis bieži rakstījis uz viegli zilās krāsas papīra, K. Egle — uz balta, līnijota, J. Jaunsudrabiņš uz visdažādākā veida papīra izstrādājumiem.

Viens no grūtākajiem, bet interesantākajiem jautājumiem ir rokrakstu iegūšanas vēsture, to ceļš līdz bibliotēkai. K. Egles arhīvā ir manuskripti ar piezīmēm par to ieguvu. Pie R. Tautmiļa-Bērziņa rokraksta «Mazā skatuve» ir K. Egles atzīme: «Šo rokrakstu ieguvu O. Jēpes veikalā (Kr. Barona ielā 24/26) 1924. gadā, kur tas atradās starp atliekām, kas bija uzglabājušās no P. Bērziņa laikiem.»

Lai atvieglotu rokrakstu fondu izmantošanu, ir izveidota autoru norādes kartīšu kartotēka. Rokrakstu sīkāka satūra atklāšana, respektīvi, tajos pieminēto personu, dažādu iestāžu, sarīkojumu utt. izrakstīšana un sakārtošana sistematiskā katalogā ir Rokrakstu un reto grāmatu nodaļas darbinieku uzdevums nākotnē.

ILGONIS BERSONS

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1988. GADAM

140

18. augustā — prozaiķis, dzejnieks un tulkotājs Matīss Kaudzīte (1848—1926).
11. oktobrī — dramaturgs un dzejnieks Ādolfs Alunāns (1848—1912).

130

8. decembrī — prozaiķis Apsīšu Jēkabs (Jānis Jaunzemis; 1858—1929).

125

1. janvārī — prozaiķis, dramaturgs un dzejnieks Rūdolfs Blaumanis (1863—1908).
18. janvārī — dzejnieks un tulkotājs Fricis Adamovičs (1863—1933).

120

1. decembrī — prozaiķis un dramaturgs, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Zeltmatis (Ernests Kārklīšs; 1868—1961).

110

20. februārī — prozaiķe, dramaturģe, dzejniece un tulkotāja Emīlija Prūsa (1878—1950).
2. maijā — prozaiķis Juris Kosa (1878—1967).
14. oktobrī — dzejniece Zemgāliešu Biruta (Konstance Grencione; 1878—1906).

- Pēc 7. marta — Andreja Pumpura eposa «Lāčplēsis» iznākšana.
10. martā — prozaiķis, dramaturgs un dzejnieks Kārlis Ieviņš (1888—1976).
21. septembrī — dzejniece Biruta Skujeniece (B. Dambekalne; 1888—1931).
7. novembrī — prozaiķe un dramaturģe Emīlija Krišjāne (E. Siščikova; 1888—1968).
15. decembrī — tulkotājs Augusts Ģiezens (1888—1964).
16. decembrī — prozaiķis un dramaturgs Mārtiņš Lācis (1888—1941).

10. februārī — prozaiķis Oskars Rihters (O. Joass; 1898—1938).
23. septembrī — dzejnieks Kārlis Bergs (K. Berķis; 1898—?).
19. oktobrī — dramaturģe, prozaiķe, dzejniece un tulkotāja, LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece Elīna Zālīte (E. Zommere; 1898—1955).
16. decembrī — prozaiķis Kārlis Fimbers (1898—1970).

8. jūlijā — dzejnieks, dramaturgs, prozaiķis un tulkotājs, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Jūlijs Vanags (1903—1986).

24. martā — dzejnieks, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Andrejs Balodis.
24. martā — tulkotāja, LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece Milda Paula.
8. aprīlī — literatūrvēsturniece Alise Elsiņa.
24. augustā — dzejnieks Aleksandrs Adamāns (1908—1936).
24. septembrī — dzejnieks Pēteris Sils (P. Pijols; 1908—1953).
15. oktobrī — literatūrvēsturnieks Oto Čakars.

- 16. februārī — literatūrvēsturniece Mirdza Gaile.
- 18. jūnijā — dramaturģe Olga Andžāne.
- 9. oktobrī — dramaturģe, LPSR Nopelniem bagātā skolotāja Venta Vigante (V. Bērziņa).

- 27. janvārī — kritiķis un prozaiķis Vladislavs Kaupužs (1918—1959).
- 14. februārī — kritiķe un tulkotāja Tamāra Zālite.
- 1. septembrī — kritiķis Juris Pabērzs.

- 8. februārī — prozaiķis, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Evalds Vilks (Ē. Lācis; 1923—1976).
- 24. maijā — dramaturģis, kritiķis un tulkotājs, LPSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Pēteris Pētersons.
- 17. jūnijā — dzejniece un literatūrzinātniece Milda Losberga.
- 22. jūlijā — prozaiķis, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Visvaldis Lāms.
- 10. augustā — literatūrzinātniece un prozaiķe Ingrīda Sokolova.
- 8. oktobrī — prozaiķis un kinodramaturģis Gunārs Cīrulis (Gabriels Cīvjans).
- 13. oktobrī — dzejnieks Ziedonis Purvs.

- 9. janvārī — dzejnieks un prozaiķis Valdis Rūja (V. Kriķis).
- 14. janvārī — literatūrzinātnieks Pēteris Zeile.
- 21. janvārī — dzejnieks un prozaiķis Otomārs Rikmanis.
- 5. februārī — literatūrzinātnieks Jāzeps Rudzītis.
- 7. februārī — dzejniece un tulkotāja, LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece Ārija Elksne (Ā. Fišere; 1928—1984)
- 24. februārī — prozaiķis Uldis Zemzaris.

17. martā — dramaturgs, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks
Gunārs Priede.
4. aprīlī — literatūrvēsturnieks Vilnis Eihvalds.
22. aprīlī — literatūrzinātniece Gundega Sileniece.
6. jūnijā — literatūrzinātniece Dzidra Vārdaune.
13. jūnijā — prozaīķis Antons Stankevičs.
4. augustā — dzejniece un tulkotāja, LPSR Nopelniem bagātā kultūras
darbiniece Olga Lisovska.
29. augustā — dzejnieks Valdis Artavs (V. Staunis).
18. novembrī — kritiķe Silvija Freinberga.
20. novembrī — literatūrzinātniece un tulkotāja Anda Plēsuma.
21. novembrī — literatūrzinātniece Biruta Gudriķe.
19. decembrī — literatūrzinātnieks Bronislavs Tabūns.

50

1. septembrī — tulkotāja Solveiga Elsberga.
6. oktobrī — prozaīķis, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks
Alberts Bels.
21. decembrī — prozaīķis un kinodramaturgs Andris Kolbergs.

SATURS

[Bibere L.] Divdesmit pirmā	3
Ķimene Z. Latvijas Sociāldemokrātija — kultūras darba vadītāja 1917. gadā	5
Rūmnieks V. Ieskats Aleksandra Čaka dzejas radošajā procesā	17
Lūciņš O. Draudzībā ar dzejnieku Jāni Grotu	33
* Vācietis O. «...tikai darbu, darbu un darbu...» (Ievas Ķises atlase un Ābrama Kļockina ievads)	69
Dukāne V. Atmiņas par Ojāru	81
* Elksne Ā. «Es gribu būt saprasta...» (Annas Eglienas atlase un ievads)	88
* Jēkabsons K. Dzejoļi 1945—1946 (Ingridas Kirsēntāles atlase un ievads)	129
Karulis K. Ansis Gulbis un Andrejs Pumpurs	149
Stelmaka M. Andrejs Jesens	170

MOSU JUBILĀRI

Kušķis J. Kronvalda Atis un latviešu valoda	186
Labrence L. Kārlis Egle un viņa arhīvs ZA Fundamentālajā bibliotēkā	202
Bērsone I. Literārais kalendārs 1988. gadam	221

* Arhīvu materiālu pirmpublicējumi.

СОДЕРЖАНИЕ

[Бибере Л.] Двадцать первая	3
Кимене З. Социал-демократия Латвии — организатор культурной жизни в 1917 г.	5
Румниекс В. Александр Чак. Процесс творчества	17
Луциньш О. Воспоминания о Янисе Гроте	33
* Вацietис О. «...Одна лишь работа, работа, работа...» (составление Иевы Кисе, предисловие Абрама Клецкина)	69
Дукане В. Воспоминания об Ояре	81
* Элксне А. «Хочу, чтобы поняли меня...» (составление и предисловие Анны Эглиены)	88
* Екабсон К. Стихи 1945—1946 гг. (предисловие и публикация Ингриды Киришентале)	129
Карулис К. Ансис Гулбис и Андрей Пумпур	149
Стелмака М. Андрей Эссен	170

НАШИ ЮБИЛЯРЫ

Кушкис Я. Атыс Кронвалдс и латышский язык	186
Лабренце Л. Карлис Эгле и его архив в фундаментальной библиотеке АН	202
Берсон И. Литературный календарь на 1988 год	221

* Публикуется впервые

РАДУГА 1987

Ежегодник литературного наследия

Рига «Лиезма» 1987

На латышском языке

Составитель Л. Волкова

Редакционная коллегия:

И. Киршентале, В. Лабренце, Я. Ниедре

Художник О. Берзиньш

Фоторепродукции Г. Краузе

ИБ № 4802

VARAVIKSNE 1987

Redaktore L. Bibere

Mākslinieciskais redaktors I. Zvagūzis

Tehniskā redaktore I. Soide

Korektore S. Liniņa

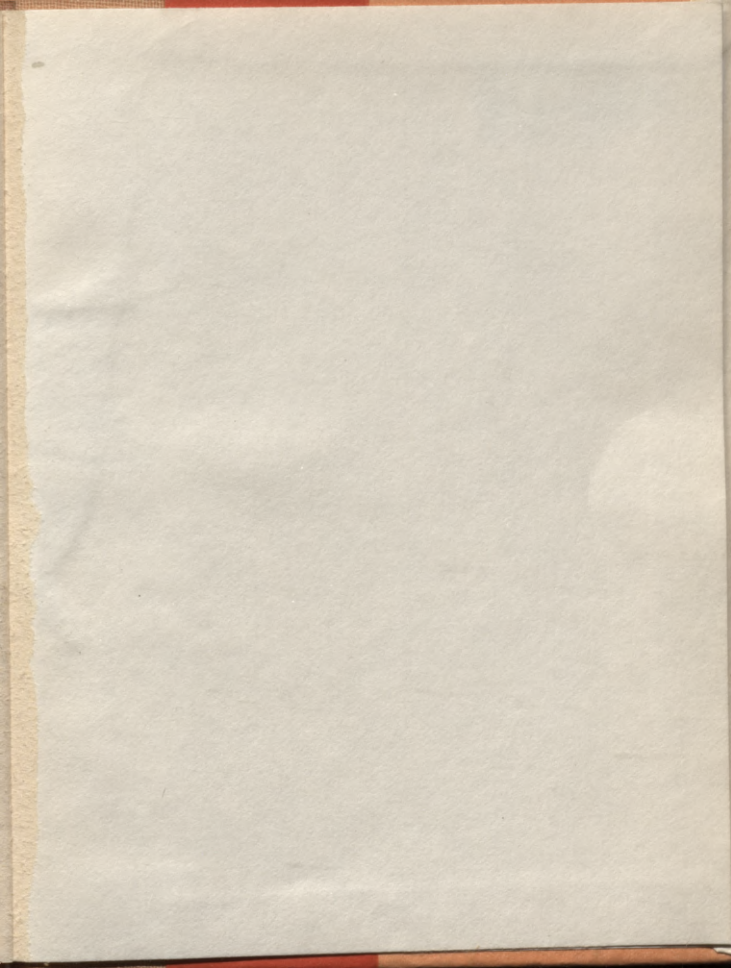
Nodota salikšanai 25.06.86. Parakstīta iespēšanai 28.10.86. JT 00871. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 10,32 uzsk. iespiedl.; 10,49 uzsk. krāsu nov.; 11,66 izdevn. l. Metiens 4000 eks. Pasūt. № 816-1. Cena 60 kap. Izdevniecība «Liesma», 226256 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 57/32539/Klm-439. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Ciņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

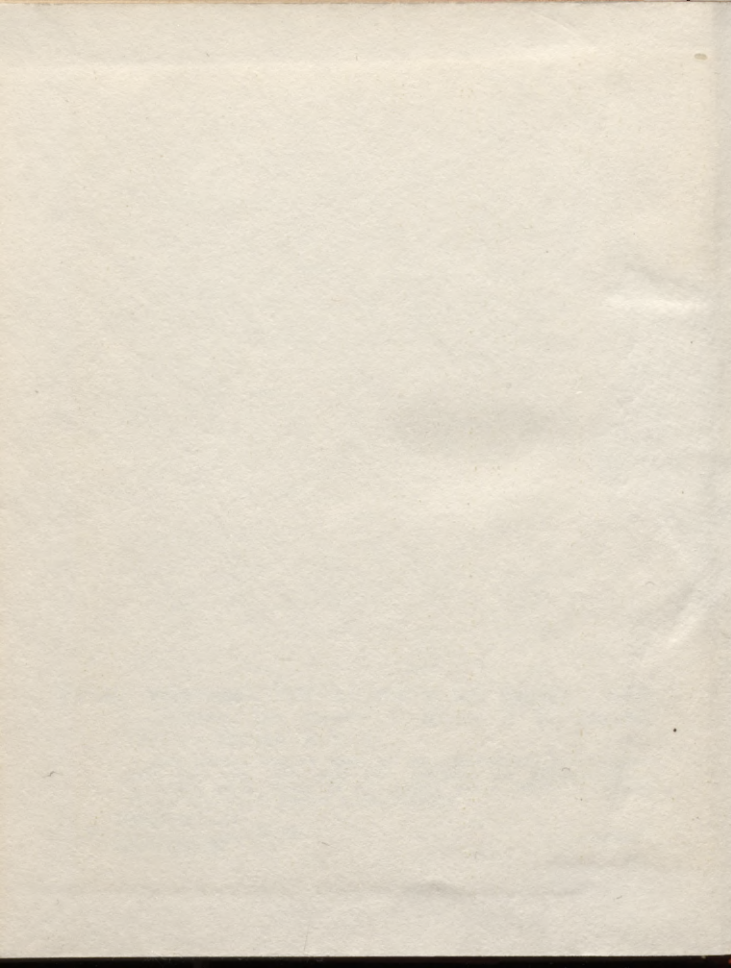
Va 649 **Varavīksne**, 1987: Lit. mantojuma gadagr. / Sast.
L. Volkova; Iev. sarakst. L. Bībere. — R.: Liesma,
1987. — 226 lpp., 4 lp. il.

Sajā laidienā ievietots raksts par literatūrzinātnieku un bibliogrāfu
Kārli Egli, kam 1987. gadā aprit simtgade, par grāmatizdevējiem
A. Jesenu un A. Gulbi, kā arī atmiņas par J. Grotu, O. Vācieša
vēstulju kopa un Ā. Elksnes arhiva materiāli.

V 4603010201—57 11—87
M801(11)—87

83.3L7

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071747

60 kap.